

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

1–2

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

LETNIK 96
NOVA VRSTA 61

STR.
1–272

2025

PRVA ŠTEVILKA IZŠLA LETA 1904 • COMING OUT SINCE 1904

Na naslovnici gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Centra za domoznanstvo
in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

1 razglednica in znamka, ZDT RZ 4c Valvazor
(Izbor iz: 5 razglednic z Valvasorjevimi bakrorezi slovenskih krajev in znamenitosti in 5 znamk z
Valvasorjevim portretom. Ljubljana : Mladinska knjiga, cop. 2017, COBISS.SI-ID – 293057792)

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text,
ProQuest, Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru (DKUM)

www.czn.si
www.ukm.um.si

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Letnik 96 – Nova vrsta 61
1.–2. zvezek 2025

Review for History and Ethnography

Year 96 – New Series 61
Volume 1–2, 2025

Maribor
2025

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)

ISSN 2712-3138 (splet/online)

Uredniški odbor – *Editorial Board*

izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki (Slovenija) – *Marjeta Ciglenečki, PhD, Associate Professor, (Slovenia)*

red. prof. dr. Darko Darovec (Slovenija) – *Darko Darovec, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

doc. dr. Jerneja Ferlež (Slovenija) – *Jerneja Ferlež, PhD, Assistant Professor, (Slovenia)*

Miroslava Grašič, prof. (Slovenija) – *Miroslava Grašič (Slovenia)*

red. prof. dr. Marko Jesenšek (Slovenija) – *Marko Jesenšek, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

doc. dr. Tone Ravnikar (Slovenija) – *Tone Ravnikar, PhD, Assistant Professor, (Slovenia)*

red. prof. dr. Franc Rozman (Slovenija) – *Franc Rozman, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

dr. Vlasta Stavbar (Slovenija) – *Vlasta Stavbar, PhD, (Slovenia)*

red. prof. dr. Igor Žiberna (Slovenija) – *Igor Žiberna, PhD, Full Professor, (Slovenia)*

dr. Marjan Žnidarič (Slovenija) – *Marjan Žnidarič, PhD, (Slovenia)*

mag. dr. Theodor Domej (Avstrija) – *Theodor Domej, PhD, (Austria)*

prof. dr. Hrvoje Petrić (Hrvaška) – *Hrvoje Petrić, PhD, (Croatia)*

dr. Peter Wiesflecker (Avstrija) – *Peter Wiesflecker, PhD, (Austria)*

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospejna 10, SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Tehnična urednica – *Technical editor*

Urška Zupan

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

© 2024, avtorji – *Authors CC BY-SA 4.0*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost RS. *Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research and Innovation Agency.*

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

Jedert Vodopivec Tomažič, <i>Valvasorjeva Slava 1689: različne vezave in papirji, zakaj?</i> (Valvasor's Glory 1689: Different Bindings and Papers, Why?)	5
Marjan Toš, <i>Radovan Jaut iz Voličine in njegove vloge med nemško okupacijo</i> (Radovan Jaut from Voličina and his roles during the German occupation)	119
Peter Kovačič Peršin, <i>Pomen politične teologije pri teologu Jožetu Rajhmanu</i> (The Significance of Political Theology in the Work of Theologian Jože Rajhman)	144
Srečko Reher, <i>Pogledi teologa in literarnega zgodovinarja Jožeta Rajhmana na slovenski katolicizem v reviji Znamenje (Ob 100-letnici njegovega rojstva)</i> (The Views of the Theologian and Literary Historian Jože Rajhman on Slovenian Catholicism in the Journal Znamenje (On the 100th anniversary of his birth))	156
Tone Košir, <i>Paulinove arcatovske bukve</i> (Paulin's old folks healing manuscript)	193
Igor Žiberna, <i>Trendi maksimalnih temperatur in vročinskih valov v Sloveniji</i> (Trends of Maximum Temperatures and Heat Waves in Slovenia)	221

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

Marjan Toš, <i>Marie - Janine Calic: Tito – večni partizan</i>	250
Akoš Anton Dončec, <i>Imbrih Luič: Vračta vsagdašnja domača (1746)</i> ...	253
Marjan Toš, <i>Vse za domovino in bližnjemu v pomoč</i>	256
Jerneja Ferlež, <i>Irene Rožman Pišek: Babice na razpotju zgodovine: lik terenske babice od leta 1945 do poznih šestdesetih let</i>	258
Marjan Toš, <i>Franc Borko (1904–1956)</i>	262
Borut Holcman, <i>Janja Hojnik: Dravčani – zgodovina Dravcev in njihovih prebivalcev</i>	264

RAZPRAVE – STUDIES

Valvasorjeva Slava 1689: različne vezave in papirji, zakaj?

Jedert Vodopivec Tomažič*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.285>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 7.025:094

Potrjeno – Accepted: 8. 7. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Jedert Vodopivec Tomažič: Valvasorjeva Slava 1689: različne vezave in papirji, zakaj?
Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 5–118

V prispevku podajamo primerjavo vezav in papirjev v pregledanih izvodih Valvasorjeve Slave iz leta 1689. Našo pozornost je vzpodbudila zelo velika raznolikost v uporabljenem papirju, zlasti: videz, zvok, otip, debelina, barva ter tudi tipologija vezave, ki ni enaka za vse izvode. Slava vojvodine Kranjske je tiskana knjiga, a je vsak izvod v materialni podobi drugačen in vsak tudi vir dragocenih podatkov za področje raziskovanja tehnične zgodovine knjige in papirja.

Ključne besede: Valvasor, Slava, 1689, papir, barva, zvok, videz, vodni znaki, vezave.

Jedert Vodopivec Tomažič: Valvasor's Glory 1689: Different Bindings and Papers, Why?
Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 5–118

In this paper we present a comparison of the bindings and papers in examined copies of Valvasor's The Glory of the Duchy of Carniola from 1689. Our attention was drawn to the great variety in the paper used, especially in appearance, sound, feel, thickness, color, as well as in the typology of the binding, which is not the same for all copies. The Glory of the Duchy of Carniola is a printed book, but each copy is materially different,

* Red. prof. dr. Jedert Vodopivec Tomažič, Univerza Alma Mater Europaea, Slovenska ulica 17, SI-2000 Maribor. Dolgoletna vodja Centra za konserviranje in restavriranje Arhiva Republike Slovenije; jedrt.vodopivec@gmail.com – *Jedert Vodopivec Tomažič, PhD, Full Professor, Alma Mater Europaea University, Slovenska ulica 17, SI-2000 Maribor. Long-time Head of the Center for Conservation and Restoration of the Archives of the Republic of Slovenia; jedrt.vodopivec@gmail.com*

and each is also a source of valuable data for the field of research into the technical history of books and paper.

Keywords: Valvasor, The Glory, 1689, paper, color, sound, appearance, watermarks, bindings.

UVOD

Čeprav je Janez Vajkard Valvasor v Sloveniji zelo znana osebnost in je o njem napisano že zelo veliko, je vseeno v uvodu pomembno podati o njem nekaj stavkov. Začetnik kranjskih Valvasorjev je italijanski priseljenec Hieronim Valvasor (* ok. 1550, † 1602–3).¹ Ded Hieronim je dedoval in prevzel rodbinski grb od na Kranjskem živečega soimenjaka (ne sorodnika) Janeza Krstnika Valvasorja, enega od številnih priseljencev iz italijanskih dežel, ki so poiskali poslovno priložnost v habsburških dednih deželah.² Po njem je Hieronim podedoval dvorec Medija pri Izlakah pod Trojanami. Hieronimov sin je polihistorjev oče Jernej (* ok. 1596 Medija, †1651 Medija), mati pa Ana Marija (* ok. 1610 Krumperk ali Kravjek, †1657 Medija) iz znane družine Rauber. Krščen je bil v Ljubljani v cerkvi Sv. Nikolaja 28. maja 1641.³ Šolal se je pri jezuitih v Ljubljani. Po zaključku šolanja se je podal, kot mnogi tedanji mladi plemiči na potovanja ki so pri njem trajala približno od leta 1659 do 1671. Potuje po Nemčiji, Nizozemski, Franciji, Italiji, Angliji. Danski, Španiji, obišče celo severno Afriko. V letih 1663–1664 se kot prostovoljec udeleži tudi avstrijsko-turške vojne.

Leta 1672 se vrne domov, poroči z Ano Rosino Graffenweger pl. Graffenau in skupaj z ženo kupita gradove Bogenšperk, Lihtenberk in Črni potok.⁴ Leta 1687 mu umre 29-letna žena Ana Rosina, ki mu je rodila 10 otrok, od katerih mnogi umrejo že v otroštvu.⁵ Še isto leto se drugič poroči z Ano Maksimilo pl. Zetschker, kjer se rodijo 3 otroci. Po starejši hčerki Regini Konstanciji se polihistorjev rod (ne pa tudi priimek) nadaljuje do danes.⁶

V času po ustalitvi na gradu Bogenšperk si poleg številne družine ustvari ustrezne pogoje za svoje plodno delovanje: bogato knjižnico, ki je imela vsa tedaj najbolj znana znanstvena dela, obširno zbirko grafičnih del, instrumentov in drugih zanimivosti. Ustanovi grafično delavnico in pritegne na dom pomembne grafične mojstre, se druži in dopisuje z mnogimi raziskovalci in

¹ Golec, 2014, 28.

² Golec, 2014, 29.

³ Bidovec Sinkovič, 2014, 2–3.

⁴ Golec, 2015, 6–21.

⁵ Golec, 2014, 62–63.

⁶ Golec, 2014, 62–63.

kulturniki tistega časa. Čeprav po poklicu vojak, je večino svojega časa posvetil znanosti, zbirateljstvu in preučevanju Kranjske. Bil je eden prvih sistematičnih kartografov, prvi, ki se je v večjem obsegu ukvarjal z bakrotiskom in si na Bogenšperku uredil obsežno bakroreznico. K sodelovanju je pritegnil priznanega avstrijskega bakrorezca Andreja Trosta, novomeškega slikarja Janeza Kocha in druge.⁷

Poleg številnih del je raziskal, opisal in objavil pomemben prispevek o delovanju Cerkniškega presihajočega jezera, zaradi česar je bil sprejet za člana Angleške kraljeve družbe (Royal Society). V prestižnem glasilu Royal Society objavi leta 1687 (v angleškem jeziku) postopek, ki ga je Valvasor iznašel za ulivanje kovinskih kipov. V Ljubljani je pred jezuitsko cerkvijo Sv. Jakoba postavljen kip Matere Božje, ulit po Valvasorjevem modelu.⁸ Skratka, Janez Vajkar Valvasor si zagotovo zasluži številne nazive: baron, vojak, raziskovalec, polihistor, risar, zbiralec, založnik.⁹

Jeseni leta 1689 izide njegovo deveto, zadnje in najbolj kompleksno delo *Die Ehre dess Hertzogthums Crain – Slava vojvodine Kranjske*.

O pomembnosti tega dela priča tudi interes za 200 let mlajši ponatis, ki je zagledal luč sveta v Krajčevi tiskarni v Novem mestu.

Po več poskusih prevoda v slovenščino je to kompleksno nalogo uspelo dokončati leta 2013 prevajalcem Božidarju, Doris in Primožu Debenjaku.¹⁰

Ob tej priložnosti je bil objavljen obsežen zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, ki vključuje 20 prispevkov različnih strok o najnovejših dognanjih, vezanih na Slavo. Iz tega zbornika smo črpali precej podatkov, ki so navedeni v tem prispevku.¹¹

Ob zaključku tega dela uvodnega poglavja zaključujemo z odstavkom, ki ga je za to priložnost zapisal dr. Matjaž Kmecl, predsednik Valvasorjeve fundacije pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti:

»Bolj ali manj je znano, da je v nastanek in izid *Slave Valvasor* vložil skoraj vse, kar je premogel – svoje telesne, duhovne in imovinske zmogljivosti, da je zato proti koncu življenja večino posesti prodal, se naselil kot meščan v Krškem; v taki stiski je ponudil tudi svojo pisno ostalino kranjskim deželnim stanovom v odkup, pa se jim ni zdela nakupa vredna, tako da se je na koncu za razmeroma majhen denar znašla v lasti zagrebške (nad)škofije; on je kmalu potem dvainpetdesetleten umrl. – Dotlej pa je z izjemno energijo in svojevrstno vizionarstvom zbral na kup vse, kar naj bi bilo ob tistem času mogoče vedeti o

⁷ Cerkovnik, 2014, 336.

⁸ Bidovec Sinkovič, 2014, 8.

⁹ https://sl.wikipedia.org/wiki/Janez_Vajkard_Valvasor.

¹⁰ Božidar in Primož Debenjak, 2014, XI-XIV.

¹¹ Studia Valvasoriana, 2014, 1025 str.

njegovi kranjski deželi. S tem namenom jo je prepotoval po dolgem in počez, si narisal nešteto skic in risb, pregledal nič koliko zgodovinskih listin, zapisal vse mogoče govorice – ter potem to strnil v več tisoč strani obsežno besedilo s 550 grafičnimi upodobitvami.«¹²

Slava¹³ vojvodine Kranjske, *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*, to nam vsem znano veliko enciklopedično delo Janeza Vajkarda Valvasorja¹⁴, ki ga še vedno cenijo in citirajo vsa področja znanosti od naravoslovnih do humanistično-družboslovnih, je še vedno predmet raziskav. Eno takih neraziskanih področij je zagotovo materialna podoba, uporabljeni materiali in tehnično ozadje tiska.

Valvasorjeva Slava je zajetno enciklopedično delo, ki obsega 3532 strani oz. 1766 listov folio formata, na katerih je 528 bakroreznih ilustracij; poleg tega je vključenih še 24 velikih slikovnih bakroreznih prilog.¹⁵ Delo je bilo zahtevno tudi z logističnega in tiskarskega vidika. O tem žal nimamo ohranjenih arhivskih virov, ki bi nam osvetlili podrobnosti te plati nastanka Slave. Zato smo se lotili študija literature in sekundarnih virov ter seveda pregleda nam dosegljivih ohranjenih izvodov Slave vojvodine Kranjske.

Valvasorja in njegovega opusa so se v preteklosti in sedanjosti lotili in obdelali že številni avtorji. Za naše potrebe nam je bila v pomoč študija dr. Branka Reispa¹⁶ »*Kranjski polihistor*« iz leta 1983¹⁷, ki daje podroben vpogled v Valvasorjevo življenje in delo. Vpogled v obseg in usodo Valvasorjeve knjižnice in razlogi, zakaj je danes hranjena v Zagrebu, je predstavljeno tudi v publikaciji Vladimirja Magića¹⁸, ki je izšla v Zagrebu leta 2012.¹⁹

Za raziskovanje je pomembna tudi obsežna publikacija, ki je izšla leta 2014 ob prevodu Valvasorjeve Slave v slovenščino.²⁰ Tu so objavljene novejši raziskave, povezane z Valvasorjevo Slavo. Prav tu je v uvodnem delu je naveden podatek o verjetni nakladi 800 izvodov, a žal brez citiranja vira.²¹ Podatek smo

¹² Kmecl, 2014, VII.

¹³ Kot navaja Branko Reisp, se izraz *die Ehre* lahko prevede kot slava ali kot čast. Pojma sta si blizu, a nista identična, navaja Reisp in nadaljuje, da uporablja izraz Slava, ker se je ta mnogo bolj uveljavil. 1983, 318.

¹⁴ Janez Vajkard Valvasor; baron, polihistor, risar, zbiralec, založnik, *Ljubljana 1641, †Krško 1693, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi759993/>.

¹⁵ Reisp, 1983.

¹⁶ Branko Reisp, slovenski bibliotekar in zgodovinar, *Žiri 1928, †Ljubljana 2009, preučevalec Valvasorjevega opusa, dolgoletni vodja knjižnice Slovenskega narodnega muzeja v Ljubljani.

¹⁷ Reisp, 1983, 194–195.

¹⁸ Vladimir Magić, dolgoletni vodja Metropolitanske knjižnice v Zagrebu.

¹⁹ Magić, 2012, 51.

²⁰ *Studia Valvasoriana*, prevod celotnega dela v slovenščino, Zavod dežela Kranjska, Ljubljana 2014, <https://www.dezela-kranjska.si/slava-vojvodine-kranjske/o-prevodu>.

²¹ Trpin, 2014, 132.

preverjali pri slovenskih raziskovalcih Valvasorjevega opusa, ki so potrdili, da bi bila to lahko prava ocena. Kot navaja Golec²² in pred njim že Reisp²³, je iz ohranjenih dokumentov razvidno, da so bili deželni stanovi leta 1683 pripravljeni sprejeti in plačati 500 izvodov Slave. Torej naklada je bila zagotovo 500 ali več izvodov. Gospa Stanka Golob²⁴ nam je sporočila, da vir za naklado njej ni znan, naj bi pa bila naklada navedena na predstavitvenem »letaku« (vse kaže, da ni ohranjen noben izvod), ki je ob izidu Valvasorjeve Slave oglaševal to izjemno publikacijo na takratnem Frankfurtskem sejmu.²⁵

Redka priložnost pridobivanja informacij je tudi konservatorsko-restavratorski poseg, med katerim objekt obdelave lahko zelo natančno strukturno in materialno pregledamo. Taka možnost se je pojavila, ko smo leta 2011 v Center za konserviranje in restavriranje CKR Arhiva Republike Slovenije (Arhiv RS) prejeli v delo enega od zelo poškodovanih izvodov 3. dela Valvasorjeve Slave²⁶. Pred med in po konservatorsko-restavratorskem posegu je RTV Slovenija posnela tudi dokumentarni film »Valvasorjeva Slava«, ki je dostopen na spletni strani.²⁷

Med pregledovanjem 14 ohranjenih izvodov prve izdaje Slave vojvodine Kranjske za potrebe tega konservatorsko-restavratorskega posega smo empirično ugotovili, da se papir v Valvasorjevi Slavi predvsem po videzu, otipu in zvoku razlikuje od papirjev, ki smo jih zasledili v dokumentih in knjigah iz 17. in 18. stoletja. Prav tu se je pravzaprav začelo naše bolj poglobljeno raziskovanje materialne podobe Slave vojvodine Kranjske.²⁸

Približno v tem času je začela teči tudi doktorska raziskava »Papiri Valvasorove grafične zbirke Nadbiskupije u Zagrebu«²⁹ dr. Andreje Dragojević. V raziskavo je bilo vključenih 144 papirjev z grafičnimi upodobitvami iz zbirke Valvasorjevih grafičnih listov³⁰, ki so vključevali tudi celostranske grafične priloge iz 3. zvezka Valvasorjevega osebnega izvoda Slave³¹ ter 10 nepopolnih

²² Golec, 2016, 30.

²³ Reisp, 1983, 170.

²⁴ Stanka Golob, odlična poznavalka antikvarnega knjižnega gradiva in dolgoletna vodja Trubarjevega antikvariata v Ljubljani.

²⁵ Stanka Golob, ustni vir, april, 2024.

²⁶ Biblioteka SAZU II 11161/3 H.

²⁷ <https://365.rtvsllo.si/arhiv/dokumentarci-izobrazevalni/174794645>.

²⁸ Vodopivec, et al.: (2014), 131–162 in Vodopivec, 2017, 227–250.

²⁹ Dragojević, 2020, doktorsko delo.

³⁰ Vključeni so bili samo listi, ki so imeli celostranske grafične upodobitve, brez besedilnega teksta.

³¹ Izvod je danes hranjen v Državnem arhivu Hrvaške v sklopu Metropolitanske knjižnice zagrebske nadškofije.

papirnih fragmentov iz tega obdobja.³² Na papirjih iz Valvasorjeve zbirke so bile opravljene samo nedestruktivne preiskave, na preostalih 10 papirjih pa tudi destruktivne analize. Cilj raziskave je bil dokumentirati in okarakterizirati papirje iz Valvasorjeve grafične zbirke primerjalno z analizo sočasnega papirja ter zbrane rezultate vključiti v novoustvarjeno prosto dostopno bazo podatkov Valper.³³ Ugotovitve so objavljene v članku »Papers from Valvasor's Colection«³⁴ in članku, ki bo izšel v sklopu publikacije »Janez Vajkard Valvasor – Kranjec po domovini, Evropejec po duhu«, ki jo pripravlja Javni zavoda Bogenšperk.³⁵

Pomemben razlog za nadaljevanje naše raziskave ohranjenih izvodov Slave je bila zagotovo informacija, ki smo jo spomladi leta 2022 prejeli od gospe Majda Stelè Oražem.³⁶ Gospa Stelè Oražem nam je posredovala svoj seznam vseh za Slovenijo pomembnih knjig in drugega gradiva, ki ga hranijo ustanove v Nemčiji in širše po svetu.³⁷ Na tem seznamu je zabeleženo tudi 96 ustanov (od tega 60 zunaj Slovenije), ki hranijo Valvasorjevo Slavo. Posebej nas je opozorila na izvoda v Nürnbergu: izvod, ki ga hrani knjižnica Germanskega nacionalnega muzeja (4° g. 6429, G.f. 134, I) in drugega še bolj zanimivega v Mestni knjižnici (Solg. 978 2°). Ko se je novembra 2022 pokazala priložnost obiska v Nürnbergu (sicer samo enodnevnega), se je avtorica prispevka odločila, da odpotuje v Nürnberg in izvoda pregleda. Podrobni izsledki bodo predstavljeni v prispevku »Primerjava Slave iz Zagreba z izvodoma v Nürnbergu« v sklopu publikacije publikacije »Janez Vajkard Valvasor – Kranjec po domovini, Evropejec po duhu«, ki jo pripravlja Javni zavod Bogenšperk.³⁸

Ker so bili rezultati pregleda obeh izvodov iz Nürnberga zelo zanimivi, smo v letih 2022–2025 nadaljevali s sistematičnim pregledom dostopnih izvodov Slave v Sloveniji ter izvodov, ki jih hranijo Metropolitanska knjižnica Nadškofije v Zagrebu, Biblioteka HAZU v Zagrebu, Univerzitetna knjižnica na Reki, Zgodovinski in pomorski muzej Istre v Puli³⁹, knjižnice v Gorici in

³² Fragmenti papirja so bili v preteklosti izloženi iz fondov Arhiva Republike Slovenije in Državnega arhiva v Zagrebu, ker so bili nepopisani. V konservatorsko-restavratorskih oddelkih v ARS in DAH smo jih shranili za morebitne preiskave.

³³ Valper, e-baza podatkov o vodnih znakih, najdenih v Valvasorjevi grafični zbirki, ki jo je kreirala A. Dragojević.

³⁴ Dragojević et al., 2021, 1–20.

³⁵ Dragojević et al., v tisku.

³⁶ Majda Stelè Oražem, slovenka, ki že dolgo živi v Nemčiji in med drugim evidentira in raziskuje slovensko pisno dediščino v Nemčiji in drugod po svetu.

³⁷ Majda Stelè Oražem, osebna korespondenca, 2022.

³⁸ Vodopivec, 2025, v tisku.

³⁹ Širše na Hrvaško se nismo spustili, ker je bilo že s pregledom prej navedenih izvodov zelo veliko dela. Upajmo, da bodo kolegi nadaljevali tak ali podoben pregled v hrvaških ustanovah.

Trstu ter Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica v Budimpešti. Čeprav vemo, da bi s pregledom lahko nadaljevali, saj obstajajo še dodatni izvodi v javnih ustanovah v tujini ter v zasebnih zbirkah, smo naš pregled zaključili v tem okviru tudi zaradi logistično finančnih razlogov.

V decembru 2024 nam je dr. Anja Dular⁴⁰ posredovala še dve pomembni informaciji. Sporočila nam je, da je v aktih nürnberške založbe Moritza Endterja, založnika Valvasorjevega dela, navedeno, da so Christianu Knorru von Rosenrothu leta 1680 namenili poleg avtorskega honorarja za knjigo tudi 12 izvodov na »Schreibpappierju« in 8 izvodov na »Druckpappierju«. Omenjeni vir navaja, da so bili ti avtorski izvodi lahko zelo različni, nekateri celo na »velin⁴¹« papirju.⁴² Druga informacija pa je podatek, ki ga navaja Bogomil Gerlanc⁴³ v opombi, brez navedenega vira: »V daljnem Nürnbergu so natisnili 500 kompletov SLAVE v treh različnih izdajah: na izbranem finem papirju (Bütten⁴⁴) za najvišje oblastnike, na srednje trpežnem papirju in večji del na dobrem a tanjšem papirju. Knjige so pripeljali preko Koroške na Kranjsko v več prevozih s po 54 centov s posebnim cesarjevim dovoljenjem – privilegij z dne 14. julija 1689 (glej opomba na faks. na naslovni strani) brez ocarinjenja kot blago, ki ne bo v prodaji. Koliko izvodov tega dela je danes še ohranjenih, nam ni znano; v Sloveniji menda samo okoli 30. Tako je to delo doma in v tujini izredna knjižna redkost.«⁴⁵

Pregled obravnavanih izvodov

V nadaljevanju so po abecednem vrstnem redu navedeni v tej raziskavi pregledani izvodi. Podrobneje so predstavljeni v Tabeli 1.

Slovenija

1. Bogenšperk: Grad Bogenšperk, sign. 56, 4 zvezki, B3.
2. Brdo pri Kranju: Grad Brdo, knjižnica, sign. 154, 4 zvezki B1.
3. Brežice: Posavski muzej Brežice, sign. 1545-1548, 4 zvezki, B3.
4. Celje: Osrednja knjižnica Celje, sign. D-Rr 1182, 4 zvezki, B2.

⁴⁰ Dr. Anja Dular, dolgoletna vodja Knjižnice Narodnega muzeja Slovenje.

⁴¹ Velin papir, homogen, dimenzijsko stabilen, odlične kakovosti za tisk: <https://arches-papers.com/arches-range-of-papers/art-publishing/velin-d-arches/>.

⁴² Steiner, Harald: 1998, 63–66.

⁴³ Bogomil Gerlanc, publicist in urednik, bibliograf in prevajalec *Kontovel pri Trsu 1901, †Ljubljana 1992. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009930/>.

⁴⁴ Butten v nemščini pomeni ročno izdelan papir, a v tistem času so bili vsi papirji ročno izdelani, zato ni jasno kaj natančno je mišljeno s tem izrazom.

⁴⁵ Gerlanc (ur.) 1977, opomba na strani XIV.

5. Celje: Osrednja knjižnica Celje, sign. D-Rr 1182, samo 3 zvezki, B4.
6. Cerknica: Knjižnica Jožeta Udoviča, sign. 61152, 2 debela zvezka, B4.
7. Kamnik: Frančiškanska knjižnica, sign. Nd 26 R2, 4 zvezki, B2.
8. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik, sign. K 8077, 4 zvezki, B2.
9. Koper: zasebna last, družinska dediščina, 4 zvezki, B3.
10. Kranj: Mesta knjižnica, trezor, 2 debela zvezka, B2.
11. Krško: Valvasorjeva knjižnica, sign. PO 908, D 599, 4 zvezki, B2.
12. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, sign. P 1015 4°, 4 zvezki, iz 2 kompletov, B2, B3 in B4.
13. Ljubljana: Biblioteka SAZU, sign. II 6462 U, 4 zvezki, B2 in B3.
14. Ljubljana: Biblioteka SAZU, sign. II 713 TR, 4 zvezki, B2.
15. Ljubljana: Biblioteka SAZU, sign. II 203058, 4 zvezki, B3.
16. Ljubljana: Biblioteka SAZU, sign. II 11161/1–4 H, 4 zvezki iz 4 kompletov, B2 in B4.
17. Ljubljana: Biblioteka SAZU, sign. JhII 6462, 2 debela zvezka, B2.
18. Ljubljana: Frančiškanska knjižnica, sign. 10 A, 2 zvezka, B1.
19. Ljubljana: Nadškofijska pastoralna knjižnica NPK, sign. B1, 8 zvezkov, B3.
20. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, NMS sign. 1625, 4 zvezki, B2.
21. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, NMS sign. 1610, 8 zvezkov, B4.
22. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, NUK sign. R II 6632, 4 zvezki, B4.
23. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, NUK sign. R II 361 643, 4 zvezki, B2.
24. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, NUK sign. R 117453, 4 zvezki, B4.
25. Ljubljana: Semeniška knjižnica, SKL sign. V, XIII, 1č-4č, 4 zvezki, B4.
26. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, SEM sign. 903001165, 4 zvezki, B4.
27. Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana, Slovanska knjižnica, F34, 4 zvezki, iz dveh kompletov, B2 in B4.
28. Ljubljana: Tehnični muzej Slovenije, TMS sign. 1785, samo 1. zvezek, B4.
29. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Odd. za Zgodovino, 2 debela zvezka, B1.
30. Ljubljana: Antikvariat Carniola Antiqua, 4 zvezki, B1.
31. Ljubljana: Trubarjev antikvariat, 4 zvezki, B4.
32. Ljubljana: zasebna last, 2 debela zvezka, B1.
33. Ljutomer: Splošna knjižnica Ljutomer, sign. 0000005915-18, 4 zvezki, B2.
34. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, UKM sign. MK XIX., 3 zvezki, B3.
35. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, UKM sign. II. 540571, 4 zvezki, B4.

36. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, UKM sign. SR II 2148, 4 zvezki, B2 in B3.
37. Maribor: Univerzitetna knjižnica Maribor, UKM sign. R II. 2148, 4 zvezki, B4.
38. Murska Sobota: Pokrajinska in študijska knjižnica, sign. R 268, 4 zvezki, B2.
39. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka, sign. II. 10313, 3 zvezki, B3.
40. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, Škrabčeva knjižnica, XIII 234–7, 4 zvezki, B2.
41. Novo mesto: Frančiškanska knjižnica, 4 zvezki iz dveh kompletov, B2.
42. Novo mesto: Kapiteljska knjižnica Škofije v Novem mestu, sign. KKNM III, samo en debel zvezek, A1.
43. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, KMJ sign. II 1799, 3 zvezki, iz 3 kompletov, B2 in B3.
44. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, KMJ sign. PZ 908, 4 zvezki, B3.
45. Novo mesto: Knjižnica Mirana Jarca, KMJ sign. PZ 908, 3 zvezki, B3.
46. Ptuj: Minoritski samostan knjižnica, samo 2. zvezek, B4.
47. Ptuj: Knjižnica Ivana Potrča, sign. N-16214D, 4 zvezki, B2.
48. Ravne na Koroškem: Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, sign.: R Valvasor J.V.: Die Ehre, 4 zvezki (iz 3 kompletov), B2 in B3.
49. Sežana: Kosovelova knjižnica, sign. 0176069-72, 4 zvezki, B4.
50. Solkan: Zbirka Davida in Marinke Brezigar, 2 debela zvezka, B3.
51. Solkan: Zbirka Davida in Marinke Brezigar, 4 zvezki iz 4 kompletov, B1 in B2.
52. Tolmin: Knjižnica Cirila Kosmača, 3 zvezki iz dveh kompletov, B2.

Hrvaška

1. Reka: Univerzitetna knjižnica, Fium.I.B. 13–14, 4 zvezki, B2.
2. Pulj: Zgodovinski in pomorski muzej Istre, PPMI-65836-65838, 3 zvezki iz dveh kompletov, B2 in B1.
3. Zagreb: Metropolitanska knjižnica Nadškofije Zagreb, sign. MK ZG M 11249, 4 zvezki, A3.
4. Zagreb: Biblioteka HAZU, HAZU sign. R-910, 4 zvezki iz 3 kompletov, B2 in B4.

Italija

1. Gorica: Mestna knjižnica Isontina, Rare e Pregio a 12/1–4, 4 zvezki, B4.
2. Gorica: Knjižnica deželnih muzejev Gorice, sign. 1463, 103, 2 debela zvezka, B3.

3. Gorica: Semeniška knjižnica, sign. 002718, 238aXVII, 4 zvezki, B4.
4. Trst: Mestna knjižnica Attilio Hortis, sign. 296461, R.P. 060000334, 4 zvezki, B4.
5. Trst: Državna knjižnica Stelio Crise, sign. 176775, 17.d/0003, 4 zvezki, B4.
6. Trst: Državna knjižnica Stelio Crise, sign.: 194686, Pucalovich, 4 zvezki, B4.
7. Trst: Univerza v Trstu, Humanistična knjižnica, DWA 11005, Cons./ 0026, 3 zvezki B1.
8. Trst: Univerza v Trstu, Knjižnica in arhiv pisateljev in kulture, A. Fonda Savio, B5 S9, 4 zvezki, B4.
9. Trst: Semeniška knjižnica, samo 2. zvezek, B4.

Madžarska

1. Budimpešta: Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica, Posebna zbirka, sign. 2761, 4 zvezki, B2.
2. Budimpešta: Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica, Splošna zbirka, sign. 505.158, 4 zvezki, B2.

Nemčija

1. Nürnberg: Knjižnica Germanskega nacionalnega muzeja, sign. 4°g.6429, G.f. 134, I. samo 1 debel zvezek, B1.
2. Nürnberg: Mestna knjižnica, sign. 978 2°, 4 zvezki, A2.

Pri pregledanih izvodih je, kot že omenjeno, vzbudila našo pozornost različna zunanost vezave in zelo velika raznolikost v papirju, zlasti: videz, zvok, otip, debelina in barva oz. porjavitve. Zato smo z raziskavo želeli ugotoviti:

1. kakšna je bila sočasna vezava Slave,
2. kakšen papir je bil uporabljen za tisk Slave,
3. kakšni vodni znaki so v uporabljenih papirjih,
4. ali je bila knjiga tiskana na več vrstah papirja in
5. zakaj so papirji tudi znotraj posameznih kompletov tako različni.

METODA DELA

Za pregledovanje zunanje podobe in strukture vezave smo uporabili vizualno, opisno in fotografsko metodo. Kjer je bilo mogoče, smo opravili tudi meritve podane v mm.

Strukturni elementi vezave, ki smo jih pregledali, so bili:

- velikost celotne knjige (višina, širina, debelina),
- velikost prvega lista knjižnega bloka,
- prevleka: material, izvirnost,
- dekoracija na platnici in hrbtu,
- opora v platnicah: material,
- obreza: obarvanost, izvirnost,
- spojni listi: material, izvirnost,
- kapital: material, izvirnost,
- glavne vezice: število, material, izvirnost,
- posebnosti, provenienca in morebitne poškodbe.

Pri pregledu papirja smo v raziskavo vključili le papir, ki je bil uporabljen za tisk knjižnega bloka. Papir, uporabljen za spojne liste in grafične priloge, v to raziskavo ni bil podrobneje vključen. Pregledali smo jih le bežno, saj niso bili predmet te raziskave.

Pri papirju knjižnega bloka (KB) smo ugotavljali:

- vodne znake⁴⁶ (VZ),
- velikost listov in potiskanega polja,
- barvo oz. porjavitve,
- debelino, otip, zvok, homogenost,
- prisotnost skupkov vlaken ter drugih vlaken in nečistoč,
- poškodbe ter morebitne posebnosti.

Za pregledovanje papirja in vodnih znakov v papirju v KB v Valvasorjevi Slavi smo uporabili vizualno metodo pregledovanja listov papirja proti naravni in umetni svetlobi, pregledovanje s pomočjo svetlobnega lista⁴⁷ ter dokumentiranje v pisni in fotografski obliki. Uporaba svetlobnega lista se je izkazala za manj učinkovito tako pri pregledovanju kot pri fotografiranju vodnih znakov. Prepoznavanje vodnih znakov v papirju Slave je, kot pričakovano, omejeval gosti tisk. Sledi odtisa sita in prisotnost vodnih znakov so bile pregledane vizualno v presevni svetlobi. Liste, kjer so bili vodni znaki bolj opazni, smo fotografirali in/ali prerisali, sicer smo jih samo zabeležili na dokumentacijske liste.

⁴⁶ Vodni znak je neizbrisljiva sled znaka, črt, črk, smeti, mehurčkov zraka, prstnih odtisov ali podobnega, kar je prišlo v stik s papirno maso na oblikovalniku med formiranjem papirja. Najbolje je viden v presevni svetlobi.

⁴⁷ Svetlobni list (slim light) je prožen in tanek, manj kot 1 mm debel list, vir svetlobe, ki ne oddaja UV svetlobe in zanemarljivo malo toplote tudi ob uporabi več ur. Priprava se med drugim uporablja tudi v restavratorstvu papirja. Uporabili smo Slimlight – Leuchtfolie A4 – Set Ser. No. 97/27.

Velikost obravnavanih izvodov (zunanje mere posameznih zvezkov s platnicami, velikosti listov knjižnega bloka in velikost potiskanega polja) so bile opravljene z upogljivim metrom z milimetrsko skalo. Otip in debelina so bili ugotovljeni z otipom s prsti in mikrometrom; vrednosti so podane samo opisno. Zvok je bil opravljen s primerjalnim poslušanjem zvoka papirja. Homogenost in razvlaknjenost papirja sta bili pregledani vizualno. Vse preglede je opravljala ista oseba.⁴⁸

Drugih metod pregledovanja nismo uporabili, ker bi za tovrstne preiskave morali gradivo prenesti iz ustanove. To v danih okvirih ni bilo mogoče.

REZULTATI

Podrobni rezultati vseh pregledanih izvodov so podani v Tabeli 1.

Primerjava vezav

Slava vojvodine Kranjske vsebuje 1766 listov folio formata in 24 velikih slikovnih bakroreznih prilog. Tako obsežnega števila listov ni bilo mogoče zvezati v en sam zvezek tako, da bi ga bralec lahko uporabljal. V večini primerov so zato izvodi vezani v 4 zvezke, pri čemer je 3. zvezek obsežnejši. So pa tudi izvodi, ki so zvezani v samo 2 zvezka, npr.: izvod v Frančiškanskem samostanu v Ljubljani, v Knjižnici Jožeta Udoviča v Cerknici (Slika 4), v Knjižnici deželni muzejev v Gorici, izvod v zasebni lasti v Ljubljani, izvod v Mestni knjižnici v Kranju, izvod v zbirki Brezigar v Solkanu (Slika 6). V Knjižnici Narodnega muzeja Slovenije in Pastoralni knjižnici Nadškofije v Ljubljani hranijo izvoda, vezana v 8 zvezkih. Vezavi v teh dveh primerih nista sočasni s tiskom, najverjetneje izhajata iz 19. stol.

Večina izvodov z izvirno vezavo, je bila zašita na pet (5) dvojnih konopljenih vezic. V platnici je večinoma kot opora lepenka, v sedmih primerih celo lesena deska. Platnice z izvirno vezavo so v 7 primerih prekrite z **galunsko kožo**,⁴⁹ dekorirano s slepimi odtisi pečatnikov (Sliki 3 in 5), v 14 primerih, s

⁴⁸ Vodopivec, 2025, interno poročilo.

⁴⁹ Galunska koža je strojena z galunom, ki je mineralnega izvora. Postopek je znan vsaj že od 8. stol. pr. n. št. Tako strojena koža je bele barve, mehkega otipa, zelo prožna in trpežna, a občutljiva na vodo (postane trda in roževinastega otipa). Uporabljali so jo za pregibne dele, pri knjigi za vezice, hrbtno podlogo in tudi za prevleko platnic, za knjige, ki so bile namenjene pogosti uporabi. V tako obdelano kožo je bilo mogoče odtiskovati ornamente s pečatniki. Knjige s tako okrašenimi prevlekami so bile izdelane za bolj premožne kupce. (Reed, 1972, 63–65)

pergamentom⁵⁰ (Sliki 2 in 6) in v 26 primerih z rjavim **taninskim usnjem**⁵¹ (sliki 1 in 4).

Slika 1: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 4 zvezke in taninsko usnje, ki ga hranijo na Gradu Bogenšperk.

Slika 2: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 4 zvezke in pergament, ki ga hranijo v Knjižnici na gradu Brdo pri Kranju.

Slika 3: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 4 zvezke in galunsko kožo, ki ga hranijo v Knjižnici Narodnega muzeja Slovenije.

Slika 4: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 2 zvezka in taninsko usnje, ki ga hranijo v Knjižnici Jožeta Udoviča v Cerknici.

Slika 5: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 2 zvezka in galunsko kožo, ki ga hranijo v Zbirki Davida in Marinke Brezigar v Solkanu.

Slika 6: Zunanja podoba izvoda, vezanega v 2 zvezka in pergament, ki je v zasebni lasti v Ljubljani.

⁵⁰ Pergament je izdelan iz kož sesalcev, najpogosteje ovac, koz in mlade govedi. Pergament je v apneni kopeli obdelana koža ter nato na sušilnem napenjalu mehansko glajena in tanjšana. Pergament je bil v srednjem veku najpogostejše pisna podlaga; zaradi njegove velike trpežnosti so ga uporabljali tudi kot prevleko za knjige, ki so bile namenjene pogosti uporabi. (Reed, 1972, 118–173)

⁵¹ Taninsko usnje je strojeno z rastlinskimi tanini; je najstarejši način strojenja kože, znan vsaj že 4000 let. Tako obdelana koža je od svetlo do temno rjave barve in mehkega otipa. Pod vplivom vode in toplote se trajno deformira, zato je bilo mogoče v taninsko usnje odtiskovati s pečatniki. Zaradi možnosti krašenja so bile tovrstne prevleke namenjene tudi za bolj razkošne vezave. To lastnost so izkoriščali pri ornamentiranju usnja s pomočjo segrelih kalupov za odtiskovanje ornamentov. (Reed, 1972, 72–84)

Izvodi z dekorirano **galunsko prevleko** imajo vsi razen enega v platnici leseno desko. Take izvode hranijo v:

1. Kamniku, MM Kamnik, iz Sadnikarjeve zbirke, B2;
2. Ljubljani, NMS 1610/3, iz Avguštinskega samostana, B4 (Slika 3);
3. Ljubljani, NUK R II. 6632/3, B4;
4. Ljubljani, Slovanska knjižnica, F34/1-4; 2., 3., in 4. zvezek, B4;
5. Pulju, Zgodovinski in pomorski muzej Istre, PPMI-65837, 3+4 zvezek, kupili v Zagrebu, B1;
6. Solkanu, Zbirka D. in M. Brezigar, inv. št. 4933, na hrbtni strani datirano 1690, B3 (Slika 5).

Med pregledanimi izvodi, ki imajo za prevleko **pergament**, smo našli tudi na izvod, ki ima kot oporo tanko leseno desko in je v privatni lasti.⁵² Vsi ostali izvodi v tej skupini imajo oporo iz lepenke. Take izvode hranijo:

1. Brdo pri Kranju, Grad Brdo, knjižnica, 154, 4 zvezki, žig knjižnice, najbrž iz Rintelna v spodnji Saški, B1 (Slika 2);
2. Celje, Osrednja knjižnica, D-Rr 1182, 4 zvezki, exlibris z grbom, B2;
3. Gorica, Knjižnica deželnih muzejev v Gorici, inv. št. 103, 1463, 2 debela zvezka, B3;
4. Kamnik, Frančiškanska knjižnica, Nd 26 R2, 1., 2. in 4. zvezek, B2;
5. Kranj, Mestna knjižnica, trezor, brez signature, 2 debela zvezka, B2;
6. Ljubljana, SAZU Jh II 6462, 2 debela zvezka, B2;
7. Ljubljana, SAZU II 6462/U, 4 zvezki, B2, B3;
8. Ljubljana, Trubarjev antikvariat, 4 zvezki, dražba 2023, B4;
9. Ljubljana, Carniola Antiqua, 4 zvezki, B1;
10. Ljubljana, privatna last, 2 debela zvezka, B1 (Slika 6);
11. Nürnberg, Knjižnica nemškega muzeja, 4^og. 6429, G.f. 134, I., en (1+2) debel zvezek, B1;
12. Ravne na Koroškem, Knjižnica dr. Franca Sušnika, 2. 3. in 4. zvezek izvoda, B2;
13. Pulj, Zgodovinski in pomorski muzej Istre, PPMI 65836, 1. in 2. zvezek, B2;
14. Zagreb, HAZU, R-910/3, 3 zvezek, iz zbirke Ivana Kukuljevića Sakcinskega, B2.

V skupini izvodov, ki so vezani v pergament, ima veliko izvodov temno zeleno obrezo, nekateri pa tudi zelenkast ošpric, med temi izvodi nikoli ne srečamo

⁵² Izvod je bil 7. novembra 2024 pregledan v antikvariatu »Antika Carniola« na Trubarjevi ulici 9 v Ljubljani, je v izvorni vezavi; vsi zvezki, imajo desno spodaj liste KB poškodovane od vlage, K-R poseg ugotovitve listov je bil izveden brez razvezave.

rdečkastih obrez. Pri zelenih obrezah moramo opozoriti na informacijo, ki smo jo prejeli precej pozno (šele 18. avgusta 2025) s strani pristojnih iz knjižnice Nacionalnega muzeja v Nürnbergu, kot odgovor na prošnjo za boljše posnetke njihovega izvoda (poslano 6. januarja 2025).⁵³ Sporočili so nam, da je knjiga na listi toksičnih knjig in zato nedostopna. Na dodatno vprašanje kaj je vzrok za toksičnost so odgovorili s pojasnilom konservatorsko-restavratorskega oddelka, da je vzrok barva obreze in da je bilo pri RFA spektroskopski analizi ugotovljeno, da barva obreze vsebuje izjemno veliko količino arzena. Kot barvilo je bil namreč uporabljen pigment arzenov (III) sulfid avripigment, ki je sicer oranžno rumenega odtenka a v kombinaciji z modrim pigmentom da zelenkast odtenek. Tak temno zelenkast pigment je bil od 16. do 19. stoletja pogosto uporabljen za obarvanje obrez na knjigah. Tovrstna praksa je izzvenela, ko so bila v 19. stoletju odkrita rumena barvila, ki niso vsebovala arzena.

Opozarjamo, da bi bilo pri rokovanju s temi izvodi potrebno opozorilo, da se uporabljajo nitrilne (ne bombažne) rokavice in po potrebi maska čez usta in nos. Nismo pa prepričani, da je nujen tako drastičen ukrep, da postane knjiga nedostopna.

Največ ohranjenih izvodov je vezanih v rjavo **taninsko strojeno usnje**. Med njimi so tudi bolj razkošno okrašene platnice, npr.: KIP Ptuj, ki izhaja iz gradu Dornava, UKM SR II 2148, Knjižnice Cirila Kosmača v Tolminu ali izvod v splošni in posebni zbirki Madžarske nacionalne Széchényi knjižnice. V to skupino sodijo izvodi, ki jih hranijo:

1. Bogenšperk, Grad Bogenšperk, sign. 56, 4 zvezki, B3 (Slika 1),
2. Budimpešta, MNSK, splošna zbirka, sign. 505.158, 4 zvezki, B2,
3. Budimpešta, MNSK, posebna zbirka, sign. 2761, 4 zvezki, B2,
4. Celje, Osrednja knjižnica, D-Rr 1182, 3 zvezki, iz FZC, B4,
5. Cerknica, Knjižnica Jožeta Udoviča, sign. 61152, 2 debela zvezka, B4 (Slika 4),
6. Ljubljana, Arhiv RS, AS P 1015 4°, samo 3. zvezek, B3, B4,
7. Ljubljana, NUK R II 361 643, B2,
8. Ljubljana, SAZU II. 713 TR, B2,
9. Ljubljana, SAZU II 11161/3H, samo 3. zvezek, B3, B4,
10. Ljubljana, SEM, inv. št. 903001165, 4 zvezki, B4,
11. Ljubljana, TMS, inv. št. 1784, ohranjen samo 1. zv., B4,
12. Ljubljana, Semeniška knjižnica, SK, V, XIII, 1č-4č, B4,
13. Maribor, UKM MK XIX, Maistrov izvod, 3 zvezki, B3,
14. Maribor, UKM SR II 2148, iz FZC, B2, B3,
15. Novo mesto, Kapiteljska knjižnica, KK III, ohranjen samo 3. zvezek, A3,

⁵³ Glej tudi stran 55.

16. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, KMJ II 1799, 3 zvezki iz različnih kompletov, B2, B3,
17. Nürnberg, Mestna knjižnica, 978 2°, največji izvod, 4 zvezki, A2,
18. Ptuj, Knjižnica Ivana Potrča, KIP N-16214D, 2, 3 in 4 iz gradu Dornava, B2,
19. Ravne na Koroškem, Knjižnica dr. Franca Sušnika, samo 1. zvezek, B2,
20. Ptuj, Minoritski samostan, samo zvezek 2, B4,
21. Tolmin, Knjižnica Cirila Kosmača, iz dveh kompletov (1+4 in 3), manjka 2. zv., B2,
22. Trst, Semeniška knjižnica, ohranjen samo 2. zvezek, B4,
23. Sežana, Kosovelova knjižnica, sign. 0176069-72, 4 zvezki, B4,
24. Solkan, Zbirka D. in M. Brezigar, 3. zvezek (od prevleke so ohranjeni samo fragmenti) in 4. zvezek, B1, B2,
25. Zagreb, HAZU, R-910, 1., 2. in 4. zvezek (iz dveh kompletov), B4,
26. Zagreb, Metropolitanska knjižnica Zagrebške nadškofije, M 11249, 4 zvezki, A1.

Izvodi v kasnejši vezavi. Med njimi so izvodi, ki so bili vezani kasneje, preplatničeni, prevezani ali restavrirani (K-R). Takih primerov je 23; najdemo jih na naslednjih izvodih:

1. Brežice, Posavski muzej Brežice, sign. 393, K-R poseg verjetno konec 20. stol. v Sloveniji, B3,
2. Kamnik, Frančiškanski samostan, Nd 26 R2, samo 3. zv., papirna prevleka, iz drugega kompleta kot ostali trije zvezki, B2,
3. Krško, Valvasorjeva knjižnica Krško, PO 908, D 599, delna prevezava verjetno druga pol. 19. stol., B2,
4. Gorica, Mestna knjižnica Isontina, Rare e Pregio a 12/1–4, prevezano verjetno konec 19. stol., B4,
5. Gorica, Semeniška knjižnica, 238a XVII, 002718, prevezano verjetno konec 19. stol. in leta 2021 K-R poseg v Gorici, B4,
6. Ljubljana, Frančiškanski samostan, 10A, dar Luke Vodnigka, vezava 18. stol. sodi v sklop t. i. Škerpinovih vezav, B1,
7. Ljubljana, NMS Narodni muzej Slovenije, NMS 1610/1–8, prevleka papir, verjetno 19. stol., B4,
8. Ljubljana, NUK R 117 453, prevleka črno usnje, verjetno konec 18. stol., B4,
9. Ljubljana, UL, Filozofska fakulteta, Odd. za zgodovino, taninsko usnje, preplatničeno in delno restavrirano, verjetno konec 20. stol. v Sloveniji, B1,
10. Ljubljana, Nadškofija Ljubljana, NPK, 4683 B/1–8, prevleka papir, verjetno 19. stol., B3,

11. Ljubljana, biblioteka SAZU, sign. II 203058/1–4, prevleka marmoriran papir in usnje na hrbtu, zapuščina Zore Koren Škerk iz Trsta, B3,
12. Ljubljana, biblioteka SAZU, sign. II. 11161, iz 4 kompletov, 1, 2 in 4 prevezani, 3. zvezek K-R poseg v ARS⁵⁴, B2, B4,
13. Ljutomer, Splošna knjižnica, sign. 0000005915-18, vezava verjetno konec 19. stol., B2,
14. Nova Gorica, Goriška knjižnica F. Bevka, II. 10313, usnje – marmoriran papir, K-R poseg konec 20. stol. v Sloveniji, B3,
15. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, KMJ PZ 908, 4 zvezki, K-R poseg konec 20. stol. v Sloveniji, B3,
16. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, KMJ PZ 908, 3 zvezki, K-R poseg konec 20. stol. v Sloveniji, B3,
17. Novo mesto, Frančiškanski samostan, taninsko usnje, K-R poseg, verjetno v Arhivu R Slovenije, B2,
18. Maribor, UKM. R II. 2148, K-R poseg verjetno Graz., B4,
19. Murska Sobota, Pokrajinska in študijska knjižnica, R 268, vezava verjetno iz začetka 19. stol. B2,
20. Reka, Univerzitetna knjižnica, Fium.I.B. 13-14, prevezava verjetno iz začetka 20. stol., B2,
21. Trst, Državna knjižnica Stelio Crise, inv. 176775, preplatničen, verjetno konec 18. stol., B4,
22. Trst, Državna knjižnica Stelio Crise, inv. 194686, preplatničen, verjetno konec 18. stol. B4,
23. Trst, Mestna knjižnica Attilio Hortis, sign. 296461, R.P. 060000334, preplatničen verjetno 20. stol. v Italiji, B4.

Primerjava papirja v pregledanih izvodih Slave

Papir v spojnih listih

Spojni listi so del knjižne vezave; dodan je bil ob vezavi ali prevezavi in ni del knjižnega bloka. Papirji v spojnih listih se razlikujejo od izvoda do izvoda. Skupno jim je le to, da je bil papir, ki so ga knjigovezi uporabljali za spojne liste, praviloma po svojih lastnostih nekoliko debelejši oz. močnejši kot papir, na katerega je bil natisnjen knjižni blok. V pregledu niso bili deležni bolj natančne obravnave, ker pri tej raziskavi nimajo posebne vloge, saj so dodani ob vezavi, ki je bila izvedena v različnih knjigoveških delavnicah. Kljub temu smo jih bežno pregledali in ugotovili, da so vodni znaki v papirjih uporabljeni

⁵⁴ Jedert Vodopivec, et al., 2014, 131–171.

za spojne liste v vezavah, ki so nastale konec 17. stol. ali na začetku 18. stol., medsebojno različni in drugačni od VZ, najdenih v knjižnem bloku. V pregledanih izvodih nismo zasledili nobene medsebojne povezanosti med vezavami in papirji v spojnimi listih.

Papir v prilogah

Papir v 24 grafičnih prilogah smo izpustili iz raziskave, ker niso bili del tiska knjižnega bloka. Priloge so bile tiskane ločeno in vstavljene v knjižni blok pred vezavo. Pri pregledu smo ugotovili, da se v grafičnih prilogah v skupini A pojavljata vodna znaka mali grb z ANH in veliki grb z MH.⁵⁵

Grafične priloge v ostalih izvodih nimajo vodnega znaka. Papirji so praviloma tanjši, vlaknina je enakomerno razvlaknjena, ni opaziti skupkov vlaken in nečistoč. Skratka papirji, na katerih so natisnjene celostranske grafične priloge v skupini B, so praviloma višjega ali enakega kakovostnega razreda kot papirji v knjižnih blokih v skupini B. V teh papirjih nismo zasledili nobenega vodnega znaka.

Papir v knjižnem bloku

Papir v knjižnem bloku je tisti papir, na katerega so natisnili vsebino dela. V primeru izvodov Slave iz leta 1689 se papirji očitno razlikuje po vodnih znakih, strukturi, barvi oz. porjavitvah, debelini, otipu in zvoku. To nas je pravzaprav najbolj presenetilo in temu delu smo se najbolj posvetili.

Polje tiska je v vseh pregledanih izvodih enako veliko in znaša 291×172 mm.⁵⁶ To je pričakovano dejstvo, saj postavitve tiskarske strani niso spreminjali; menjavali so samo papir.⁵⁷

Velikost knjižnega bloka je odvisna tudi od velikosti izbranega papirja za tisk knjižnega bloka. Ker je bil papir v tistih časih pomemben strošek, so bili pri izbiri in velikosti papirja racionalni. Poleg tega je velikost vplivala tudi na porabo materiala za vezavo, npr.: usnja ali pergamenta za prevleko, lepenke za oporo in papirja za spojne liste.⁵⁸

Na podlagi pregledanih izvodov ugotavljamo, da glede velikosti KB izrazito izstopata izvoda v skupini A v:

⁵⁵ Dragojević, osebna komunikacija.

⁵⁶ Vodopivec, 2016, 84–88.

⁵⁷ Gaskel, 1985, 118–141.

⁵⁸ Magić, 2012, 55.

1. Mestni knjižnici v Nürnbergu (388 × 250 mm) in
2. Metropolitanski knjižnici v Zagrebu (374 × 241), ki je za 14 mm nižji in 9 mm ožji od izvoda v MK Nü.

Vodni znaki

V papirjih knjižnih blokov smo zasledili več različnih vodnih znakov, vendar so prevladovali trije: manjši grb z ANH (Slika 7), večji grb z MH (Slika 8) in Hermesov križ z AD (Slika 13).

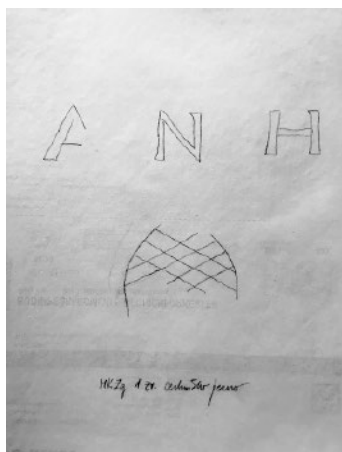
Glede na pojavnost in pogostnost posameznih vodnih znakov smo izvode razdelili v dve skupini:

1. skupina A, kjer sta večinska vodna znaka manjši grb s črkami ANH in večji grb s črkama M in H in v
2. skupino B, kjer je najpogostejši vodni znak t. i. Hermesov križ s črkama A in D.

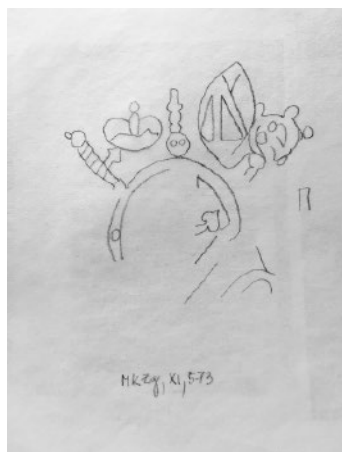
Pomembno je poudariti, da vodnih znakov iz skupine A ne srečamo v skupini B in obratno.

A: Izvodi z vodnimi znaki manjši grb z ANH in večji grb z MH:

Izvodi s temi vodnimi znaki so med pregledanimi samo trije: Valvasorjev osebni izvod, hranjen v Metropolitanski knjižnici v Zagrebu, izvod iz Mestne knjižnice v Nürnbergu in izvod (ohranjen samo 3 zvezek), hranjen v Kapiteljski knjižnici v Novem mestu. V vseh teh treh izvodi so vsi papirji brez porjavitev ter imajo izrazit zvok, a so med izvodi očitne razlike v papirjih, ki se odražajo v videzu, debelini in otipu.

Slika 7: Vodni znak, mali grb z ANH.

Slika 8: Vodni znak, veliki grb z MH.

A1: V **Metropolitanski knjižnici Zagrebske nadškofije (MK ZgN)** hranijo Valvasorjev osebni izvod, kar dokazuje tudi njegov exlibris. Ohranjen je v celoti, vezan je v 4 zvezke ob tem, da imajo prvi trije izvorno temno rjavo taninsko usnjeno prevleko, ki je na hrbtu okrašena v tehniki zlatotiska, četrti zvezek pa je na novo prevezan.⁵⁹

Papir v tem izvodu je mlečno bel, brez porjavitev in ima izrazit zvok. Papirji v knjižnem bloku so medsebojno precej nehomogeni: različnih debelin, hrupavosti, imajo izrazite skupke vlaken, neenakomernost pri izdelavi listov in imajo vključke nečistoč, kar nedvomno kaže na to, da je bil uporabljen papir nižjega cenovnega razreda.⁶⁰ (Slika 10)

A2: Izvod v **Mestni knjižnici v Nürnbergu (MK Nü)** je ohranjen v celoti, vezan je v 4 enako vezane zvezke, ki jih prekriva svetlo rjava taninska usnjena prevleka brez dekoracije. Prvi trije zvezki so zelo dobro ohranjeni, tako vezava kot papir knjižnega bloka. V 4. zvezku pa je papir ob spodnjem robu knjižnega bloka nekoliko poškodovan zaradi izpostavljenosti vlagi.⁶¹

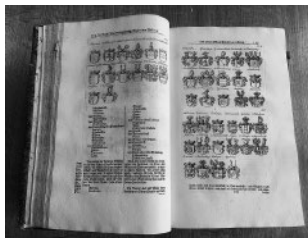
Papir v vseh 4 zvezkih je mlečno bel, brez porjavitev in ima izrazit zvok. Papir je za razliko od Valvasorjevega osebnega izvoda (MK ZgN) homogen, enake debeline, enakomerno površinsko obdelan, vsebuje le manjše skupke vlaken in nima vključkov nečistoč. Lahko rečemo, da je bil uporabljen papir višjega cenovnega razreda. (Slika 11)

A3: V **Kapiteljski knjižnici Škofije v Novem mestu (KK Nm)** je ohranjen samo tretji zvezek Slave, ki je občutno manjši od izvoda v Zagrebu in Nürnbergu. Vezava je delno izvirna. Hrbtni del je bil (verjetno konec 19. stol.) utrjen in prekrit z novejšim temno rjavim usnjem, medtem ko sta platnici iz lepenke prekrite z izvorno prevleko iz temno rjavega taninskega usnja. Papir v knjižnem bloku ima izrazit zvok, je homogen, enake debeline, z vidnimi sledovi sita in opaznimi manjšimi skupki vlaken in nima vključkov nečistoč, lahko rečemo, da je bil uporabljen papir višjega cenovnega razreda. (Slika 12)

⁵⁹ Za Hrvaško je namreč 4. zvezek najbolj zanimiv, zato je bil verjetno več v rabi in posledično verjetno tudi bolj poškodovan. Ta četrti zvezek (T4) je bil, sodeč po izgledu in uporabljenih materialih na platnici, prevezan v 2. pol. 20. stoletja. Odložili so se za celotno prenovu platnice (prevleka, opore in spojnih listov), pri čemer žal ni ohranjeno nič od izvirne platnice. Današnja K-R praksa ne dopušča več tako radikalnih posegov.

⁶⁰ Vodopivec, 2014, 156–157.

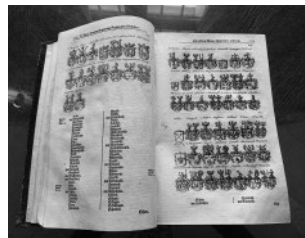
⁶¹ Ob spodnjem delu tega 4. zvezka se je v knjižnem bloku pojavila plesen, kar nakazuje, da je bil ta zvezek zagotovo določen čas hranjen v vlažnem prostoru. Ker ostali trije zvezki niso poškodovani s plesnijo, je zelo verjetno, da je bil ta zvezek določen čas hranjen ločeno od ostali treh.

Slika 10: Izvod, hranjen v Metropolitanski knjižnici Nadškofije v Zagrebu, 3. zvezek, IX/114–115.

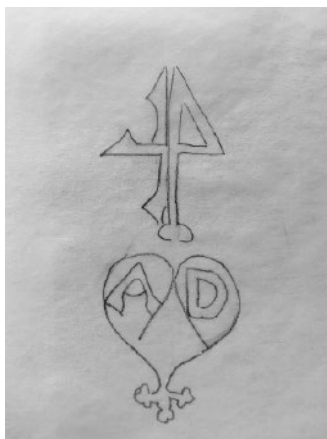
Slika 11: Izvod, hranjen v Mestni knjižnici v Nürnbergu, 3. zvezek, IX/122–123.

Slika 12: Izvod, hranjen v Kapiteljski knjižnici Škofije v Novem mestu, 3. zvezek, IX/118–119.

B: Izvodi z vodnimi znaki Hermesov križ (HK) z AD.

V vseh ostalih pregledanih izvodih je zaslediti drugačen prevladujoč vodni znak: t. i. Hermesov križ z AD. (Slika 13) Znotraj te skupine smo pri papirjih v KB zasledili precejšnje razlike v barvi, otipu in zvoku papirja. Prav ta različnost je glavni vzrok za to raziskavo.

Slika 13: Vodni znak Hermesov križ z AD, ki ga najpogosteje srečamo v skupini B, nikoli pa v skupini A.

B skupino izvodov smo po porjavitvah papirja razdelili v več podskupin⁶²:

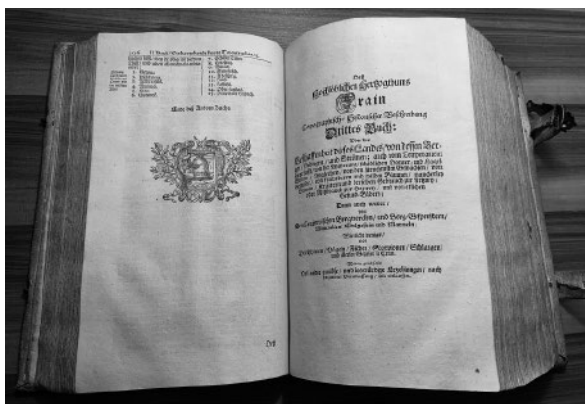
- B1 – brez porjavitev, 8;
- B2 – z malo porjavitvami, 21;
- B3 – z več porjavitvami, 11;
- B4 – z izrazitimi porjavitvami, 20;

⁶² Bralca opozarjamo, da so porjavitve vidne s prostim očesom bolj izrazite, kot jih je zaznal fotoaparati in so reproducirane v publikaciji.

- B1, B2, B3, B4: izvodi, ki so sestavljeni iz različnih prvotnih kompletov, kjer imajo posamezni zvezki različne porjavitve, 8.

B1: Izvodi brez porjavitve papirja:

1. Brdo pri Kranju, grad Brdo, knjižnica, 4 zvezki, pergament;
2. Ljubljana Frančiškanska knjižnica, 2 zvezka, galunska koža (Slika 14);
3. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, FF, oddelek za zgodovino, 2 zvezka, taninsko usnje, K-R poseg;
4. Ljubljana, privatna last, 2 zvezka, pergament;
5. Ljubljana, antikvariat Carniola Antiqua, nov. 2024, 4 zvezki, pergament;
6. Nürnberg Germanski nacionalni muzej, 1+2 zvezek, pergament;
7. Pula ZgPoM Istre, 3+4 zvezek, galunska koža, slepi odtisi pečatnikov, kupili v Zagrebu;
8. Trst, Univerza v Trstu, Humanistična knjižnica, manjka 3 zvezek, taninsko usnje.

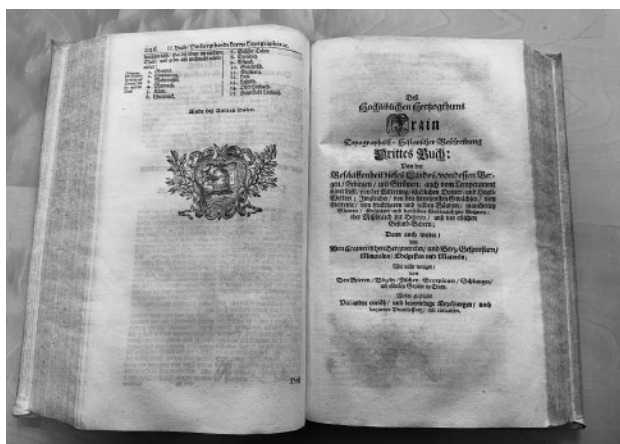

Slika 14: Izvod, ki ga hrani Frančiškanska knjižnica Frančiškanskega samostana v Ljubljani, 1. zvezek, VI/370, skupina B1.

B2: Izvodi z malo porjavitvami papirja 21:

1. Budimpešta, Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica, Posebna zbirka, 4 zvezki, prevezava marmoriran papir, hrbet usnje z dekoracijo v zlatotisku.
2. Budimpešta: Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica, Splošna zbirka, sign. 505.158, 4 zvezki, taninsko usnje, na hrbtu dekoracija v zlatotisku.
3. Celje: Osrednja knjižnica, D-Rr 1182, 4 zvezki, pergament.
4. Kamnik Frančiškanska knjižnica, 4 zvezki, pergament (1,2,4) in papir (3).
5. Kamnik MM Kamnik, MM.K 8077, 4 zvezki, les, galunska koža (Slika 15).
6. Kranj, Mestna knjižnica, 2 zvezka, pergament.
7. Krško, Valvasorjeva knjižnica, PO 908, D599, 4 zvezki, preplatničenje.

8. Ljubljana, Arhiv RS, P 1015/3 4°, samo 3. zvezek, taninsko usnje.
9. Ljubljana, NMS 1625, 4 zvezki, galunska koža.
10. Ljubljana, NUK, R II 361 643, 4 zvezki, taninsko usnje.
11. Ljubljana, NUK R117 455, 4 zvezki, skoraj črno usnje.
12. Ljubljana, SAZU II 711–714 TR, 4 zvezki, taninsko usnje, Adolf Robida.
13. Ljubljana, SAZU Jh II 6462, 2 zvezka, pergament.
14. Ljutomer, Občinska knjižnica Ljutomer, 0000005915-18, 4 zvezki, kasnejša vezava, skoraj črno usnje.
15. Nova Gorica, Škrabčeva knjižnica, XIII 234–237, 4 zvezki, taninsko usnje.
16. Novo mesto, Frančiškanski samostan, 4 zvezki, taninsko usnje, K-R poseg.
17. Reka, Univerzitetna knjižnica, Fium. I. B. 13–14, 4 zvezki, prevezava marmoriran papir, hrbet usnjen.
18. Pula, ZP muzej Istre, OOMI-65836-37, 2 zvezka, pergament.
19. Ptuj KIP Ptuj, N 1621 4D, 4 zvezki, 1 marmoriran papir, 2, 3 in 4 taninsko usnje, Dornava.
20. Tolmin, Knjižnica Cirila Kosmača, 3 zvezki, manjka 2. zvezek, taninsko usnje.
21. Zagreb, Biblioteka HAZU Zagreb, R-910/3, 3. zvezek, pergament iz zbirke I. K. Skalcinskega.

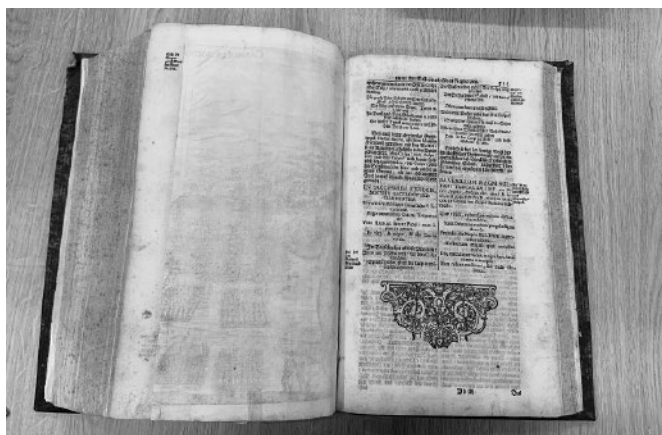

Slika 15: Izvod, ki ga hrani Medobčinski muzej v Kamniku, 1. zvezek, II/296–297, skupina B2.

B3: Izvodi z več porjavitvami 9:

1. Bogenšperk, grad Bogenšperk, sign. 56, 4 zvezki, taninsko usnje.
2. Gorica, Knjižnica pokrajinskih muzejev, sign. 103, 1463, 2 zvezka, taninsko usnje.
3. Ljubljana, Nadškofija, Škofijska pastoralna knjižnica, B1/8, 4683, 8 zvezkov, papir.

4. Ljubljana, Biblioteka SAZU, II 203058, 4 zvezki, usnje – marm, papir, zapuščina Z. Koren Škerk.
5. Maribor, UKM, MK XIX, Majster, 3 zvezki, manjka 2. zvezek, taninsko usnje (Slika 16).
6. Maribor, UKM, SR II 2148, 4 zvezki, taninsko usnje, 3 prevezan, novo usnje.
7. Nova Gorica, Goriška knjižnica Franceta Bevka, II 10313, 3 zvezki, 3. zvezek manjka, usnje – marmoriran papir, K-R poseg.
8. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, PZ 908, 4 zvezki, pergament, K-R poseg.
9. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, PZ 908, 3 zvezki, pergament, K-R poseg.

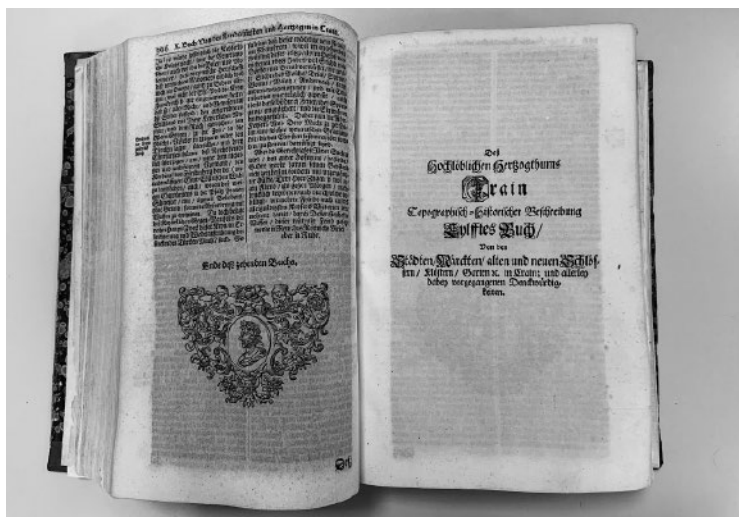

Slika 16: Izvod, ki ga hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru, UKM, SR II 2148, 4. zvezek, XV/535, skupina B3

B4: Izvodi z izrazitimi porjavitvami 20:

1. Celje, Osrednja knjižnica, D-Rr 1182, FZC, 3 zvezki, taninsko usnje, delna prevezava.
2. Cerknica, Knjižnica Jožeta Udoviča, sign. 61151, 61152, 2 zvezka, taninsko usnje, K-R poseg, kupili v Münchnu 2007.
3. Gorica, Mestna knjižnica Isontina, 12057, 186831, 4 zvezki, prevezava.
4. Gorica, Semeniška knjižnica, 238a XVII, 002718, 4 zvezki, prevezava, K-R poseg, (Slika 17).
5. Ljubljana, MK Trubarjev antikvariat, dražba 2023, 4 zvezki, pergament.
6. Ljubljana, NUK R 117455, prevleka tanko črno usnje, verjetno začetek 19. stol.
7. Ljubljana, NUK, R II 6632, 4 zvezki, galunska koža, iz Avguštinskega samostana.

8. Ljubljana, NMS 1610, 8 zvezkov, papir.
9. Ljubljana, Semeniška knjižnica, SK V, VIII, 1č-4č, 4 zvezki, taninsko usnje.
10. Ljubljana, Slovenski etnografski muzej, SEM 903001165, 4 zvezki, taninsko usnje.

Slika 17: Izvod, ki ga hrani Semeniška knjižnica v Gorici, 238a XVII, 002718, 4. zvezek, X/396–397

11. Ljubljana, Tehniški muzej Slovenije, TMS, samo 1. zvezek, taninsko usnje.
12. Maribor, UKM II. 5405, klasična gimnazija Marburg, 4 zvezki, galunska koža.
13. Maribor, UKM R II. 2148, iz samostana Nazarje, preplatničen v nov pergament.
14. Ptuj, Minoritski samostan, samo 2. zvezek, taninsko usnje, podarjeno samostanu leta 1701.
15. Trst, Državna knjižnica Stelio Crise, sign. 194684, 4 zvezki, fond Pucalovich, preplatničeno, novejši svetlorjav maroken z zlatotiskom na hrbtu.
16. Trst, Državna knjižnica Stelio Crise, sign. 176775, 4 zvezki, delno preplatničen, na platnici ohranjeno temno rjavo taninsko usnje, hrbet novo usnje z zlatotiskom.
17. Trst, Mestna knjižnica Attilio Hortis, sign. 296461, 4 zvezki, rahlo marmorirano taninsko usnje, na hrbtu slepi odtisi pečatnikov.
18. Trst, Univerza v Trstu, Knjižnica in arhiv pisateljev in kulture, Sign. BASCR/Fonda Savio/A 0226/1–4, 4 zvezki, nov pergament.
19. Trst, Semeniška knjižnica, samo 2. zvezek, taninsko usnje.
20. Zagreb, Biblioteka HAZU, R-910, 3 zvezki, taninsko usnje.

B1, B2, B3, B4: Kombinirani izvodi z različnimi porjavitvami 8:

1. Ljubljana, Arhiv R. Slovenije, AS, P 1015 4, iz dveh kompletov, porjavitve: B3, B4, B2, B3+B4.
2. Ljubljana, Biblioteka SAZU, SAZU II 6462/U, iz dveh kompletov, porjavitve: B2, B2, B3, B3.
3. Ljubljana, Biblioteka SAZU, SAZU II 11161/3H, iz štirih kompletov, B2, B3+B4, B2, B4.
4. Ljubljana, Slovanska knjižnica, F 34, iz dveh kompletov, porjavitve: B2, B4, B2, B3.
5. Maribor, UKM, SR II 2148/1-4, 4 zvezki, iz treh kompletov, porjavitve: B3, B3, B2, B3.
6. Novo mesto, Knjižnica Mirana Jarca, II 1799/2,3,4, iz treh kompletov, B3, B2, B2.
7. Ravne na Koroškem, Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, iz treh kompletov, porjavitve: B2, B2, B3, B2.
8. Solkan, zbirka Davida in Marinke Brezigar, iz štirih kompletov, B2, B2, B1, B2.

UGOTOVITVE IN DISKUSIJA

Pri pregledu izvodov Valvasorjeve Slave smo ugotovili, da imajo nekateri imetniki po več izvodov Slave, npr.: Biblioteka SAZU (5), UKM (4), NUK (3) in KMJ Novo mesto (3).

Na podlagi tipologije vezave in značilnosti papirja v KB smo ugotovili, da je v pregledani skupini vsaj 69 različnih izvodov Slave, saj so v nekaterih primerih skupine izvodov sestavljene iz dveh, treh ali celo štirih različnih prvotnih kompletov npr.: Biblioteka SAZU, Ravne na Koroškem, Arhiv Republike Slovenije, Knjižnica MJ Novo mesto, Biblioteka HAZU v Zagrebu, Pomorski in zgodovinski muzej Istre v Pulju, Zbirka Brezigar iz Solkana.

V nekaterih primerih so kompleti tudi nepopolni npr.: Knjižnica Germanškega muzeja v Nürnbergu, Minoritski samostan na Ptuj, Tehniški muzej Slovenije, Knjižnica Cirila Kosmača v Tolminu, Semeniška knjižnica v Trstu in Humanistična knjižnica Univerze v Trstu. Vse te raznolikosti so podrobneje predstavljene dodatku v Tabeli 1 str. 45–118.

Ugotovitve glede vezave

V času tiska prve izdaje Valvasorjeve Slave so tiskarji natisnjen knjižni blok prodajali naročnikom v nevezani obliki. To je povezano tudi s transportom

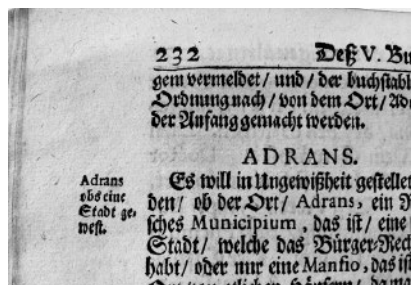
in dajatvami, saj je bil prevoz nevezanega knjižnega bloka cenejši.⁶³ Naročnik je nato dal knjižne bloke zvezati knjigovezom. Ti so izvedli strukturni del vezave po standardih, ki jih je narekovala takratna knjigoveška stroka. Zunanji izgled knjige, to je prevleka in njen dekorativni del, pa je bil praviloma izbran po okusu in finančnih zmožnostih naročnika.⁶⁴

Na podlagi pregleda ugotavljamo, da so bili izvodi z ohranjeno izvirno strukturo šivani večinoma na 5 konopljenih vezic, kot je značilno za knjige s konca 17. in začetka 18. stoletja. Opre v platnicah so v večini primerov iz lepenke, srečamo pa tudi še lesene opore.

Izvirne prevleke se pojavljajo v treh materialih. Prevladujejo izvodi, prekriti z rjavim taninskim usnjem (26); precej je izvodov, vezanih v pergament (14), nekaj tudi v galunsko kožo, dekorirano v tehniki slepih odtisov pečatnikov (7). Izvodov, ki so bili kasneje vezani, prevezani ali samo preplatničeni ali restavrirani, je 22.

Ugotovitve glede papirja

Vlakninska analiza papirjev Valvasorjeve grafične zbirke, ki jo je opravila kolegica dr. Andreja Dragojevič, je pokazala – kot pričakovano – lanena in konopljna vlakna, a so med njimi tudi identificirana posamezna vlakna bombaža in svile ter vključki ostankov slami podobnih delcev in tankih kratkih temnejše obarvanih vlaken.⁶⁵ Podobno vlakninsko strukturo smo zasledili tudi v papirju pregledanih izvodov Slave (Sliki 18a in 18b).

Slika 18a: V nekaterih izvodih so v papirju vidna temnejša vlakna. Npr. 1. zvezek, V/232, ki ga hrani Knjižnica oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Slika 18b: V nekaterih izvodih so v papirju vidna temnejša vlakna. Npr. 1. zvezek, VII/476, ki ga hrani Mestna knjižnica Kranj.

⁶³ Dr. Nicholas Pickwood, in dr. Anja Dular, osebna komunikacija.

⁶⁴ Magić, 2012, 55.

⁶⁵ Dragojevič et al., 2021, 8–10.

Ugotovitve glede papirja v skupini A

Na podlagi zgoraj navedenega lahko sklepamo, da so izvodi iz skupine A (MK v Nürnbergu, MK ZgN v Zagrebu in KKNM v Novem mestu) medsebojno povezani. Koliko je bilo takih odtisov, ne vemo.

Je pa zanimivo, da so tudi znotraj te skupine razlike v papirju. Papir knjižnega bloka **Valvasorjevega osebnega izvoda iz Metropolitanske knjižnice Zagrebske nadškofije** je različnih debelin, gladkosti oz. hrapavosti; v njem je precej nečistoč (drobci rje in drobnih stebelnih delov), skratka nižje kakovosti. Glede na to dejstvo predpostavljamo, da je mogoče ta izvod sestavljen iz poskusnih odtisov.

Izvod iz Mestne knjižnice v Nürnbergu je po kakovosti papirja drugačen. Papir v tem izvodu je v vseh štirih zvezkih enake debeline in gladkosti, ni nečistoč in nepravilnosti v izdelavi listov, torej je zelo visoke kakovosti. Sodeč po papirju lahko rečemo, da je eden od izjemnih izvodov, čeprav prevleka na platnici, ki je iz svetlejšega taninskega usnja in brez vsakršne dekoracije, tega ne kaže. Komu in zakaj je bil namenjen, ne vemo. Danes je hranjen v Mestni knjižnici v Nürnbergu, ne vemo pa, ali je v njej že od začetka kot morebitni t. i. obvezni izvod ali pa je bil zaradi drugih razlogov kasneje predan v nürnberško mestno knjižnico.

Izvoda iz Zagreba in Nürnberga izvoda sta podrobneje predstavljena v članku.⁶⁶

V **Kapiteljski knjižnici Škofije v Novem mestu** hranijo še en izvod z enakimi vodnimi znaki, a je ohranjen samo tretji zvezek. Pri pregledu smo ugotovili, da je papir enakomerne debeline in gladkosti in ne kaže nobenih nepravilnosti pri izdelavi listov ter nima nečistoč. Tudi ta papir kaže visoko kakovost, podobno papir v izvodu iz Mestne knjižnice v Nürnbergu.

Zakaj in kdaj je izvod (čeprav je ohranjen samo 3. zvezek) prišel v Kapiteljsko knjižnico v Novem mestu in kje so ostali zvezki, ni znano.

Izvoda iz MK ZgN v Zagrebu in MK iz Nürnbergu sta največja med vsemi pregledanimi. MK Nü meri 398 × 250 mm (388 × 250), izvod iz MK ZgN je malo manjši 382 × 245 mm (374 × 241).

Izvod iz Kapiteljske knjižnice Škofije v Novem mestu je občutno manjši 335 × 220 mm (327 × 210) in je podobne velikosti kot večina izvodov iz skupine B. Izvod je bil prevezan in zelo verjetno je, da je bil ob tem dejanju knjižni blok tudi obrezan; za koliko, ne vemo.

⁶⁶ Vodopivec, primerjava Slave iz Zagreba z izvodoma v Nürnbergu, oddano v tisk 2025.

Ugotovitve pregleda papirja skupine B

Vse ostale pregledane izvode smo na podlagi vodnih znakov uvrstili v skupino B. Prevladuje vodni znak z oznako HK z AD (slika 13) in v nobenem izvodu (tudi v bakroreznih prilogah v knjižnem bloku) nismo zasledili vodnih znakov z malim in velikim grbom, ki ju srečamo skupini A.

Vsi izvodi v skupini B so manjšega formata, ki se v povprečju giblje ok. 320–30 × 210–220 mm.

Pri pregledu papirja v knjižnih blokih skupine B smo ugotovili, da so papirji medsebojno zelo različni glede debeline, hrapavosti, nečistoč, skupkov vlaken, barve oz. porjavitve, zvoka, homogenosti, kompaktnosti in otipa. Ugotovili smo, da je porjavitev papirja povezana z zvokom in kompaktnostjo papirja. Papirji brez porjavitve so bolj kompaktni in imajo izrazit zvok. Za papirje z izrazitimi porjavitvami sta značilna cunjast otip in neizrazit zvok.

Na podlagi pregleda literature smo ugotovili, da so porjavitve v papirju lahko povezane s prisotnostjo kovinskih ionov⁶⁷, ostanki olja na tiskarskih ploščah⁶⁸, manjšo količino kalcija (Ca) in/ali s klejenostjo papirja z želatino in uporabo galuna.⁶⁹ Raziskovali smo naprej in iz podatkov iz literature ugotovili, da je porjavitev papirja pri Valvasorjevi Slavi najverjetneje povezana s klejenostjo papirja, uporabo galuna in manjšo vsebnostjo kalcija.⁷⁰

Zakaj je to tako?

Kot je splošno znano, so postopek izdelave papirja v evropske dežele prinesli Arabci preko severne Afrike na Iberski polotok in današnjo Italijo ter od tod naprej v evropske dežele. Arabci so tehnologijo prevzeli od Kitajcev, vendar so jo modificirali. Glavna razlika so bile celulozne surovine in način površinske obdelave papirja. Kitajci so kot celulozno surovino uporabili mehansko in termično obdelan les grmovnic in nekaterih drugih rastlin, ki so vlakninsko bogate. Kitajski način ne vključuje površinskega premazovanja, saj so po papirju zapisovali s čopiči in ne s peresi. Arabski način izdelave pa je v principu od kitajskega drugačen predvsem po uporabi rabljenih tekstilnih celuloznih vlaknin in v površinskem premazovanju oz. klejenju s škrobom.

Klejenje je bil in še vedno je pri izdelavi papirja pomemben postopek. Omogoča, da se črnila na vodni osnovi ob zapisovanju po papirju ne razlivajo.

⁶⁷ Šelih et al., 2007, 1476–8.

⁶⁸ Stijnman, 2000, 65–67.

⁶⁹ Brückle, 1993, Wendler Bainbridge, 2015, 4–6.

⁷⁰ Barrett, Mosier, 1995, 5–8

Klejivo papirju dà mehansko moč, preprečuje, da se ne strže prehitro in da ni cunjast (podobno kot pri škrobljenju tekstila). Tak papir je tudi bolj tog in zato ima ob listanju zvok.

V Italiji so se po prevzemu tehnologije izdelave papirja od Arabcev dogodile nekatere pomembne spremembe: uvedli so npr. vodne znake in kot klejivo namesto škroba uporabili želatino.⁷¹ Tak papir je bil v Evropi v uporabi celoten srednji vek vse do 19. stoletja, ko ročno izdelavo papirja nadomesti cenejša strojna izdelava in uporaba lesa kot celulozne surovine.

Za izdelavo kakovostnih ročno izdelanih papirjev za pisne dokumente so striktno pazili na vse faze izdelave papirja (izbira, obdelava razvlaknjevanje starih krp, kakovost vode, odsotnost zarjavelosti naprav, kakovost želatine kot klejiva, sušenje) in na visoko usposobljenost delovne sile. Seveda so bili taki papirji dragi.⁷²

S pojavom tiska, ko se je povečalo tudi povpraševanje po papirju, so iz ekonomskih razlogov opuščali ali spreminjali določene postopke. Ugotovili so, da za tiskarske namene lahko uporabijo papir nižje kakovosti, kot je papir namenjen za pisanje, kjer je moral biti papir čim bolj enakomeren in gladek, da je pero pri pisanju lepo teklo po papirju. Tiskarski papirji nižje kakovosti so praviloma tanjši, da je bila poraba vlaknine čim manjša, manj enakomerno izdelani, vsebujejo bolj ali manj izrazite skupke vlaken, lahko vsebujejo tudi vključke stebelnih vlakninskih ostankov, rje in drugih nečistoč.⁷³

Skratka, zlasti v deželah severno od Alp kmalu ugotovijo, da je za tisk bolj primeren papir, ki ni klejan⁷⁴, ker se nanj lažje in hitreje tiska ter da obdelava vlaken ni tako zelo pomembna kot pri papirju za pisanje s črnilom in peresom.

Klejenje papirja je bil zahteven in zamuden postopek in s tem tudi strošek.⁷⁵ Zato so predvsem v deželah S od Alp, kjer so bili bolj pragmatični, to fazo papirničarji (kot že povedano) pri izdelavi tiskarskih papirjev izpuščali.⁷⁶ Klejenje so opravljali knjigovezi po tisku pred vezavo. S tem so papirju dali potrebno mehansko moč, ki je bila nujna med postopkom vezave in kasneje pri uporabi knjige.⁷⁷ A tudi knjigovezi so bili racionalni in so klejenje izvedli bolj ali manj kakovostno (t. i. ponedeljkovi ali sobotni papirji)⁷⁸ v odvisnosti

⁷¹ Kolbe, 2004, 26–29.

⁷² Barrett, 1989, 1–108.

⁷³ Wendler Bainbridge, 2015, 3–12.

⁷⁴ Tiskarske barve so izdelane na oljni osnovi in se ne razlijejo po papirju tako kot črnila na vodni osnovi. Nekrejen papir jih hitro vpije in osuši, pri klejenih pa to traja dlje.

⁷⁵ Barrett et al., 2022, 50–58/80.

⁷⁶ Barrett et al., 2022, 6/26.

⁷⁷ Szirmai, 1999, 352.

⁷⁸ C. Baker v Barrett et al., 2022, 11/19.

od globine naročnikove denarnice.⁷⁹ Taki manj kakovostno klejani papirji so kasneje radi porjavili. To dejstvo npr. potrjuje raziskava ki je bila izvedena na knjigah v Semeniški knjižnici v Padovi, kjer je ugotovljeno, da vsebuje papir v knjigah, ki so bile tiskane v nemško govorečih deželah, izrazito velik delež porjavitev ter da je papir v knjigah, ki so bile tiskane v Italiji, skoraj brez porjavitev.⁸⁰ Podoben fenomen je raziskala tudi Abigail Wendler Bainbridge.⁸¹

Čas je pokazal, da je imelo klejenje papirja z želatino pomembno vlogo tudi s konservatorskega pogleda. Raziskave namreč potrjujejo, da prisotnost želatine zmanjšuje vpojnost nečistoč in s tem ščiti papir pred kemijskimi spremembami in tako upočasnjuje staranje papirja.^{82,83,84}

Iz obsežne raziskave na ročno izdelanem papirju, ki jo opravil Barrett s sodelavci, izhaja, da je v stoletjih po iznajdbi tiska kakovost tiskarskih papirjev upadla v primerjavi s kakovostjo srednjeveškega ročno izdelanega papirja.⁸⁵ Z nedestruktivnimi analizami so med drugim ugotovili, da imajo mlečno beli papirji večjo vsebnost kalcija (Ca) in želatine in manj železa (Fe) ter da prisotnost kalija (K) in žvepla (S) ni tesno povezana s svetlostjo papirja.⁸⁶ Tudi v raziskavi Andreje Dragojevič in sodelavk je bilo ugotovljeno enako. Analizirani papirji, ki imajo višjo vrednost svetlosti in manjšo vrednot rumenosti vsebujejo večjo vsebnost kalcija (Ca) in želatine.⁸⁷

To je tudi zelo verjetna razlaga za porjavitev papirjev v izvodih Slave. Seveda odgovore na naša vprašanja vidimo tudi v naravoslovnih preiskavah, a te je mogoče opraviti samo v za to usposobljenih laboratorijih s primernimi aparaturami in ustrezno usposobljenimi strokovnjaki ter ob podpori in soglasju lastnikov oz. skrbnikov posameznih izvodov in seveda z določenim finančnim vložkom. V danih razmerah do sedaj tega ni bilo mogoče izvesti. Upamo, da bo do izpeljave tovrstne raziskave nekoč prišlo.

Za dokončno potrditev in ugotovitev, zakaj se v knjižnih blokih iste izdaje Valvasorjeve Slave pojavljajo papirji s tako različnim videzom, otipom in barvo, je zagotovo nujno vedeti več tudi o logistiki tiska v tem času. Žal so mnoge podrobnosti šle v grob s tiskarskimi mojstri.

Relativno skopi podatki, kot jih npr. navaja Gerlanc, da je bila Slava natisnjena na treh različnih papirjih, *na izbranem finem papirju za najvišje*

⁷⁹ Barrett, osebna komunikacija.

⁸⁰ Orti, 2016, 40–47.

⁸¹ Abigail Wendler Bainbridge, 2015, 4–11.

⁸² Brückle, 1993.

⁸³ Kolbe, 2004, 26–39.

⁸⁴ Barrett, 1989, 1–55.

⁸⁵ Barrett et al., 2022, 58–64/80.

⁸⁶ Barrett et al., 2022, 14/26.

⁸⁷ Dragojevič et al., 2021, 18.

oblastnike, na srednje trpežnem papirju in večji del na dobrem a tanjšem papirju, ter podatek, ki ga navaja Steiner, »da so avtorji pri založbi Enter v tistem času poleg honorarja dobili tudi nekaj izvodov na »Schreib« papirju, ki je dovoljeval ročne vpise s črnilom, in nekaj izvodov na »Druck« papirju«, potrjujejo našo ugotovitev, da so bili za tisk Slave uporabljeni različni papirju, ki so bili tudi različno klejani.

Glede na to, da je papir v izvodih skupine A in B1, ki je mlečno bel, homogen, kompakten in ima izrazit zvok, lahko predpostavljamo, da so to izvodi iz naklade, ki je dovoljevala ročne vpise s črnilom. Taki papirji so bili dobro klejeni. Ostali del naklade (B2, B3, B4 in B5) pa je bil natisnjen verjetno na t. i. tiskarskem papirju, ki je bil glede na izrazitost porjavitev verjetno različno kakovostno klejan, verjetno tudi odvisno od plačila te storitve.

Vsekakor ostajajo še odprta vprašanja in dodatne raziskave na tem področju jih lahko pomagajo razjasniti.

ZAKLJUČEK

Na podlagi primerjave pregledanih izvodov Valvasorjeve Slave smo ugotovili, da imajo izvodi iste naklade prve izdaje iz leta 1689 v knjižnem bloku različen papir in na platnicah različne prevleke. Pri pregledu vezav smo ugotovili, da je največ izvodov, ki imajo ohranjeno sočasno vezavo, prekritih z rjavim taninskim usnjem; precej prevlek je pergamentnih, nekaj pa tudi iz galunsko strojene kože, in to ob tem, da imajo izvodi z galunsko prevleko v platnici lesene opore, preostali (razen enega primera) pa lepenko. Nekateri pregledani izvodi imajo zeleno ali zelenkasto obrezo, ki lahko vsebuje arzenov pigment. Izvodi z ohranjeno izvirno vezavo so večinoma šivani na 5 dvojnih konopljenih vezic. Ugotavljamo tudi, da med zunanjo podobo knjige in kakovostjo papirja v knjižnem bloku ni povezave.

V knjižnih blokkih pregledanih izvodov Slave smo ugotovili, da sta bili glede na vodni znak, uporabljeni dve skupini papirja: A in B.

V skupini A so samo trije izvodi: Valvasorjev osebni izvod, ki ga hrani Metropolitanska knjižnica Nadškofije v Zagrebu, izvod v Mestni knjižnici v Nürnbergu in izvod (samo 3. zvezek), ki ga hrani Kapiteljska knjižnica Škofije v Novem mestu. Papir v teh knjižnih blokkih ima enake vodne znake, je mlečno bel in ima izrazit zvok. Razlikuje pa se po otipu, debelini in razvlakljenosti vlaken.

V skupino B smo uvrstili izvode, ki imajo drugačne vodne znake, kjer prevladuje vodni znak t. i. Hermesov križ z AD. V tej skupini so vsi preostali pregledani izvodi. Papirji v knjižnih blokkih se medsebojno precej razlikujejo tako po barvi in porjavitvi kot po zvoku, otipu in tudi razvlakljenosti celulozne

vlaknine. Spraševali smo se, zakaj je to tako. Delno razlago za te ugotovitve smo dobili v strokovni literaturi, zlasti v obsežni študiji Timotija Barretta in sodelavcev. V našem primeru je najverjetneje glavni razlog za tako raznoliko potemnjenost papirja v načinu klejenja z želatino z dodatkom galuna.

Za dokončno potrditev razlogov, zakaj se v knjižnih blokih iste izdaje pojavljajo papirji s tako različnim videzom, otipom in barvo papirja, vidimo v nadaljevanju raziskave z naravoslovnimi instrumentalnimi metodami. Upamo, da jih bo v prihodnosti mogoče izvesti.

Drug problem, zakaj so papirji v različnih izvodih v isti izdaji in celo v istem zvezku tako različni, pa je zagotovo povezan tudi z logistiko tiska, a to področje je še precej neraziskano.

Vsekakor imamo na to temo še precej izzivov za nadaljevanje z raziskavami.

ZAHVALA

Vsem skrbnikom in lastnikom obravnavanih izvodov Valvasorjeve Slave se zahvaljujemo za možnost pregleda, vse podane informacije in dovoljenje za objavo fotografskega gradiva.

LITERATURA

Monografije

DRAGOJEVIĆ Andreja, *The Archdiocese of Zagreb Valvasor's Prints Collection – Papirji iz Valvasorjeve Grafične zbirke Zagrebske nadškofije*, doktorsko delo, Univerza v Ljubljani NTF, Ljubljana 2020.

GASKEL Philip, *A new Introduction to Bibliography-The Hend press Period 1500-1800*, Oxford University Press, Oxford (1985), 1-185.

GOLEC Boris, *Zemljiški gospod Janez Vajkard Valvasor in njegov urbar*, Arhiv Republike Slovenije in Javni zavod Bogenšperk, Ljubljana, 2015. 135 str.

KOVAČ Anton, *Valuable books, Incunabula & Manuscripts*, katalog, Slavica verlag, München, 2000, 66-68.

MAGIĆ Vladimir, *Metropolitanska knjižnica u Zagrebu: vodič The Metropolitan library in Zagreb: Guide*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2012.

MAGIĆ Vladimir, PELC Milan, ABAFFY Mirna, *Cimelia Metropolitana: povijest in knjižno blago Knjižnice Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb: Institut za povijest; Prvostolni kaptol zagrebački, 2016.

REED, R.: *Ancient Skins Parchments and Leathers*, Seminar Press, London 1972.

REISP Branko, *Kranjski polihistor*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1983.

SZIRMAI, Janos Alexander, *The Archaeology of Medieval Bookbinding*, 1999, 352.

Članki

BAKER, A. Cathleen, *From the Hand to the Machine: Nineteenth-Century American Paper and Mediums: Technologies, Materials, and Conservation*, Ann Arbor, MI: The Legacy Press, 2010. <https://rbm.acrl.org/index.php/rbm/article/view/370> (dostop: 8. 9. 2025).

BARRETT Timothy, MOSIER, Cynthea, *The Role of Gelatine in Paper Permanence in Wendler Bainbridge, Non-destructive analysis of selective discolouration*, Journal of the American Institute for Conservation, JAIC 1995, Volume 34, Number 3, Article 2 (pp. 173 to 186) <https://cool.culturalheritage.org/jaic/articles/jaic34-03-002.html> (dostop, 8. 10. 2025)

BARRETT Timothy, ORMSBY Mark, LANG B. Joseph: *Non-Destructive Analysis of 14th- 19th Century European Handmade Paper*, *Restaurator*, 2016, 1-43 https://www.researchgate.net/publication/301673744_Non-Destructive_Analysis_of_14th-19th_Century_European_Handmade_Papers (dostop 8. 10. 2025)

BARRETT Timothy, ORMSBY Mark, LANG B. Joseph, *Paper through Time: Nondestructive Analysis of 14th- through 19th-Century Papers*. University of Iowa. 2022. <http://paper.lib.uiowa.edu/> (dostop 8. 10. 2025)

BARRETT, Timothy, et al. *Paper trough Time: Discussuion: Noncronological Plots. Non-destructive Analysis of 14th- through 19th-Century Papers*. 2022, 11/19. <https://paper.lib.uiowa.edu/european.php> (dostop 8.10.2025)

BIDOVEC SINKOVIĆ Marija, Janez Vajkard Valvasor (1641-1693) Kronika avtorja in kronologija recepcije Slave Vojvodine Kranjske, *Studia Valvasoriana, Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Dess Hertzogthums Crain v slovenski jezik*, Zavod dežela kranjska, december 2014, 23-33.

BRÜCKLE Irene, *The Role of Alum in Historical Papermaking; The Abby Newsletter*, vol, 17, No. 3, 1993, <https://cool.culturalheritage.org/byorg/abbey/an/an17/an17-4/an17-407.html>

CERKOVNIK Gašper, *Ilustracije v Slavi vojvodine Kranjske, med dokumentom in umetnino. Studia Valvasoriana, Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Dess Hertzogthums Crain v slovenski jezik*, Zavod dežela kranjska, december 2014, 309-345.

DRAGOJEVIĆ Andreja et. al, *Characterization of seventeenth century papers from Valvasor's collection of the Zagreb Archdiocese. Heritage science*. 19 Mar. 2021, vol. 9, str. 1-20, <https://www.nature.com/articles/s40494-021-00507-2> (dostop 8. 10. 2025)

GOLEC Boris, *Rodbina Valvasor na Kranjskem, Od grajskega »služabnika« do nesmrtnega imena Valvasor, Studia Valvasoriana, Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Dess Hertzogthums Crain v slovenski jezik*, Zavod dežela kranjska, december 2014, 23-99.

KMECL Matjaž, *Novo »zaščitno vošenje« ob izidu Slovenskega prevoda celotne Časti in Slave Vojvodine Kranjske, Studia Valvasoriana, Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Dess Hertzogthums Crain v slovenski jezik*, Zavod dežela kranjska, december 2014, VII.

KOLBE Gesa, *Gelatine in Historical Paper Production and as Inhibiting Agent for Iron-Gall Ink Corrosion on Paper, Restaurator*, vol. 25, no. 1, 2004, pp. 26-39. <https://doi.org/10.1515/REST.2004.26>,

ORTI Giulia, The quality of the paper used in printed books of the 15th and 16th centuries in the Episcopal Seminary's library of Padova, *Book and paper conservation II*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 2016, 40–47.

STEINER Harald, Das Autorenhonorar – seine Entwicklungsgeschichte vom 17. bis 19. Jahrhundert - Avtorski honorar - njegova razvojna zgodovina od 17. do 19. stoletja. Wiesbaden: Harrassowitz 1998, 63–66.

STIJNMAN Ad, Oil-based printing ink on paper, Bleeding, browning, blanching and peroxides, *Papier Restaurierung*, Vol. 1 (2000) 61–68.

Studia Valvasoriana, Prevod celotnega dela v Slovenščino, Zavod dežela Kranjska, Ljubljana 2014. <https://www.dezela-kranjska.si/slava-vojvodine-kranjske> (dostop 8. 10.2025)

Šelih Simon Vid et al, The Role of Transition Metals in Oxidative Degradation of Cellulose, *Polymer Degradation and stability*, 92, no.8, 2007, 1476–81.

TRPIN Pika, Misli na koncu večletne poti, *Studia Valvasoriana*, Zavod dežela Kranjska, Ljubljana (2014) 131–171.

VODOPIVEC Jedert et al. Papir v knjižnem bloku Slave vojvodine Kranjske iz leta 1689 = Paper in the text block of the book *The Glory of the Dutchy of Carniola. Papir : revija Društva inženirjev in tehnikov papirništva*, 2014, letn. 42, št. 12, str. 37–41.

VODOPIVEC Jedert, Valvasor's Glory of the Dutchy of Carniola, 1689, Vol. III : comparative analysis of binding structure and paper. V: Golob, Nataša (ur.), Vodopivec, Jedert (ur.). *Bookbinding : theoretical approaches and practical solutions*. Turnhout: Brepols, cop. 2017. Str. 227–250, ilustr. Bibliologia, 45.

VODOPIVEC Jedert et al, Slava vojvodine Kranjske 1689 : materialna podoba in konservatorsko-restavratorski poseg na 3. delu. V: Weiss Janez (ur.), et al. *Studia Valvasoriana : zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana (2014) 131–171.

VODOPIVEC Jedert, Primerjava Slave iz Zagreba z izvodoma v Nürnbergu, *Janez Vajkard Valvasor - Kranjec po domovini, Evropejec po duhu*. Jernej Kotar ur., Javni zavod Bogenšperk, 2025, oddano v tisk.

WENDLER BAINBRIDGE Abigail, Non-destructive analysis of selective discoloration in two seventeenth century codices, *Journal of the Institute of Conservation*, 2015, vol 38, no. 1, 3–13 https://www.researchgate.net/publication/273961597_Non-destructive_analysis_of_selective_discolouration_in_two_seventeenth_century_codices (dostop 8. 10. 2025)

Internetni viri

FONDA SAVIO Antonio (1895–1973) zbiratelj, pisatelj, kulturni delavec, rodom iz Pirana, mož Letizzie Schmitz, hčerke Itala Sveva Schmitz. <https://eut.units.it/it/catalogo/guida-al-lascito-antonio-fonda-savio/68> (dostop 8. 10. 2025)

Novomeški Krajčev ponatis Valvasorjeve Slave, 1877–1879, <https://www.kamra.si/mm-elementi/krajceva-novomeska-izdaja-valvasorjeve-slave-vojvodine-kranjske/> (dostop 8. 10. 2025)

KUKULJEVIĆ SAKCINSKI Ivan (*1816, †1889) najplodnejši hrvaški pisatelj 19. stoletja https://sl.wikipedia.org/wiki/Ivan_Kukuljevi%C4%87_Sakcinski (dostop 8. 10. 2025)

Pivški dvorec Ravne, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/pivski-dvorec-ravne/> (dostop 8. 10. 2025)

Valvasorjeva Slava (*Valvsor's Glory*), dokumentarni film v slovenščini z angleškimi podnapisi, RTV Slo, režija Jadran Sterle in Tugo Štiglic, <https://365.rtvlo.si/arhiv/dokumentarci-izobrazevalni/174794645> (dostop, 11. 6. 2025)

Valvasor Vajkar, Janez (*1641, † 1693) baron, polihistor, risar, zbiralec, založnik, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi759993/> (dostop: 10. 9. 2024)

VILLANI, Stelio (*1919, †2018) fizik in bibliofil, <https://www.kosovelova.si/lokalno/villanijeva-zbirka/> dostop 8. 10. 2025)

Slava vojvodine Kranjske: <https://www.bogensperk.si/slava-vojvodine-kranjske.html> (dostop: 10. 9. 2024)

Studia Valvasoriana, 2014, <https://www.dezela-kranjska.si/slava-vojvodine-kranjske/o-prevodu> (dostop: 19. 9. 2024)

Oseba komunikacija

JEDLOVČNIK Janja, OK Celje: žig - BIBL. D. KÖNIGL. GYM. ZU RINTELN: Najbrž gre za knjižnico gimnazije v kraju Rinteln v nemški zvezni deželi Spodnja Saška (https://de.wikipedia.org/wiki/Ernestinum_Rinteln).

JEDLOVČNIK Janja, OK Celje: morda gre pri Kreizbergu za viteza Friderika (Friedricha) Kreizberga, ki je bil leta 1849 nastavljen za gubernialnega svetovalca na Kranjskem (vir: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-ERTABO10>), sicer je menda bil avtor sicer anonimnega dela *Jakob Schell von und zu Schellenburg und seine Stiftungen* (<http://www.dlib.si/?URN=urn:nbn:si:doc-spl03vxl> in vir za to: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PYG0DBWY>). Schöppl pa je morda povezan z Antonom Schöpplom (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi549409/>).

VALVASORJEVA SLAVA 1689: RAZLIČNE VEZAVE IN PAPIRJI, ZAKAJ?

Povzetek

V prispevku podajamo primerjavo vezav in papirjev v pregledanih izvodih Valvasorjeve Slave iz leta 1689. Našo pozornost je vzpodbudila zelo velika raznolikost v uporabljenem papirju, zlasti: videz, zvok, otip, debelina, barva in tudi tipologija vezave, ki ni enaka za vse izvode.

Vezave so nas zanimale, ker smo želeli ugotoviti, kakšna struktura in zunanja podoba je bila uporabljena v izvodih Slave. Papir v knjižnem bloku nas je pa zanimal zato, ker smo želeli poiskati razloge za vizualno in taktilno občutne razlike med uporabljenimi tiskarskimi papirji v posameznih izvodih prve izdaje ter tudi znotraj posameznega izvoda Valvasorjeve Slave iz leta 1689.

Zanimati nas je začelo kakšno je stanje in zakaj je to tako, zato smo se lotili raziskave literature in pregleda ohranjenih izvodov. Skupno je bilo pregledanih 69 izvodov: v Sloveniji 52 (v vseh javnih in cerkvenih ustanovah in pri nekaj zasebnikih), v Italiji 9 (Gorica in Trst), na Hrvaškem 4 (Pulj, Reka, Zagreb), na Madžarskem 2 (Budimpešta) in v Nemčiji 2 (Nürnberg),

Ugotoviti smo želeli, kakšna je bila sočasna vezava Slave, kakšen papir je bil uporabljen za tisk knjižnega bloka, kakšni vodni znaki so najdeni v uporabljenih papirjih, ali je bilo delo tiskano na več vrstah papirja in zakaj se v papirju pojavljajo porjavitve.

Na podlagi primerjave pregledanih izvodov Valvasorjeve Slave smo ugotovili, da imajo izvodi iste naklade iz leta 1689 različen papir in vezave. Ugotavljamo, da imajo izvodi z ohranjeno izvirno vezavo strukturno enak tip vezave, ki je značilen za knjige iz tega obdobja. V platnicah so v večini primerov opore iz lepenke, srečamo pa tudi lesene opore v primerih, ko je prevleka galunska koža, okrašena s slepimi odtisi pečatnikov in celo en primer, kjer je lesena opora pod pergamentno prevleko. Originalne prevleke se pojavljajo v treh materialih. Nekateri pregledani izvodi imajo zeleno ali zelenkasto obrezo, ki lahko vsebuje arzenov pigment. Prevladujejo izvodi, prekriti z rjavim taninskim usnjem (26), precej je izvodov prekritih s pergamentom (14), nekaj jih ima kot oporo lesene deščice, ki so prekrile z galunsko kožo (7), dekorirano s slepimi odtisi pečatnikov.

Pregledane izvode Slave smo, glede na vodne znake v knjižnih blokih, razvrstili v dve skupini papirja (A in B). V skupini A so samo 3 izvodi, in sicer v Metropolitanski knjižnici Nadškofije v Zagrebu, Mestni knjižnici v Nürnbergu in Kapiteljski knjižnici nadškofije v Novem mestu. Papir v teh knjižnih blokih ima enake vodne znake, je mlečno bel, ima zvok, a se razlikuje po otipu, debelini in razvlaknjenosti. V skupino B smo uvrstili papirje knjižnega bloka, ki imajo drugačne vodne znake. V njih prevladuje vodni znak Hermesov križ z AD, nikoli pa ne zasledimo vodnih znakov iz skupine A. Papirji v B skupini se medsebojno precej razlikujejo, tako po barvi kot po zvoku, otipu in tudi razvlaknjenosti. Manjši del izvodov (8) iz te skupine ima papir v knjižnem bloku povsem brez porjavitve, mlečno bele in z izrazitim zvokom (B1). V manjši meri izražene porjavitve (B2) ima 21 pregledanih izvodov. Z nekoliko več porjavitvami (B3) je 9 izvodov. Preostali del pregledanih izvodov (20) ima zelo izrazite porjavitve (B4). Zadnje kombinirano skupino tvorijo izvodi (8), ki so sestavljeni iz več prvotnih kompletov izvodov in imajo različne stopnje porjavitve. Ugotovili smo, da med zunanjo podobo vezave in kakovostjo papirja ni tesne povezave.

Spraševali smo se, zakaj je to tako. Delno razlago za te ugotovitve smo dobili v strokovni literaturi. V našem primeru je najverjetneje glavni razlog za potemnitve način klejenja papirja z želatino in galunom. Za dokončno potrditev razlogov, zakaj se v knjižnih blokih iste izdaje pojavljajo papirji s tako različnim videzom, otipom in barvo papirja, vidimo v nadaljevanju raziskave z naravoslovnimi instrumentalnimi metodami. Drug problem, zakaj so papirji v različnih izvodih v isti izdaji in celo v istem zvezku tako različni, je zagotovo povezan tudi z logistiko tiska, a to področje je še precej neraziskano.

Vsekakor imamo na to temo še precej izzivov za nadaljevanje z raziskavami.

VALVASOR'S GLORY 1689: DIFFERENT BINDINGS AND PAPERS, WHY?

Summary

In this paper we present a comparison of the bindings and papers in examined copies of Valvasor's *The Glory of the Duchy of Carniola* from 1689. Our attention was drawn to the great variety in the paper used, especially in appearance, sound, feel, thickness, color, and also the typology of the binding, which is not the same for all copies. We were interested in the bindings because we wanted to determine what structure and external form was used in the copies of *The Glory*. We were interested in the paper in the text-block because we wanted to find reasons for the visually and tactilely perceptible differences between the printing papers used in individual copies of the first edition and even within an individual copy of Valvasor's *The Glory* from 1689. We became interested in the condition and

why this is so, and therefore we undertook a study of the literature and an examination of preserved copies. A total of 69 copies were examined: 52 in Slovenia (in all public and church institutions and with some private owners), 9 in Italy (Gorizia and Trieste), 4 in Croatia (Pula, Rijeka, Zagreb), 2 in Hungary (Budapest), and 2 in Germany (Nuremberg). We wanted to determine what the contemporary binding of *The Glory* was, what paper was used for printing the book block, what watermarks were found in the papers used, whether the work was printed on several types of paper, and why browning appears in the paper. Based on the comparison of examined copies of Valvasor's *The Glory*, we found that the copies of the same print run from 1689 have different paper and bindings. We found that the copies with preserved original bindings have a structurally identical type of binding characteristic of books from this period. In most cases the covers had pasteboard supports, but there are also wooden supports in cases where the covering is alum-tawed skin decorated with blind-stamped seals, and even one case where the wooden support is under a parchment cover. Some examined copies bound have a green or greenish edging, which may contain arsenic pigment. Original coverings appear in three materials. Copies covered with brown tannin leather predominate (26), there are quite a few copies covered with parchment (14), some have wooden boards as supports covered with alum-tawed skin (7) decorated with blind-stamped seals, and even one example where the wooden support is under a parchment covering. In the text-blocks of the examined copies of *The Glory* we classified the papers according to watermark into two groups (A and B). Group A includes only 3 copies, namely in the Metropolitan Library of the Archdiocese of Zagreb, the City Library in Nuremberg, and the Chapter Library of the diocese of Novo mesto. The paper in these book blocks has the same watermarks, is milky white, and has a sound, but differs in feel, thickness, and defibrillation. Group B includes papers of the text-block that have different watermarks. In them the watermark of Hermes' cross with the initials AD predominates, but watermarks from group A are never found. Papers in group B differ greatly among themselves in color, sound, feel, and defibrillation. A smaller part of the copies (8) from this group have paper in the text-block entirely without browning, milky white, and with a pronounced sound (B1). Slightly expressed browning (B2) is found in 21 examined copies. With somewhat more browning (B3) there are 9 copies. The remaining part of the examined copies (20) have very pronounced browning (B4). The last combined group consists of copies (8) that are composed of several original sets of copies and have different degrees of browning. We found that there is no close connection between the external appearance of the binding and the quality of the paper. We asked ourselves why this is so. We obtained a partial explanation for these findings in the professional literature. In our case the most likely main reason for the darkening/browning is the method of sizing the paper with gelatin and alum. For final confirmation of the reasons why papers with such different appearance, feel, and color appear in the text-blocks of the same edition, we see further research with natural science instrumental methods. Another problem, why papers in different copies of the same edition and even in the same volume are so different, is certainly also connected with the logistics of printing, but this field is still rather unexplored. In any case we still have many challenges for further research on this topic.

ACKNOWLEDGMENT

We would like to thank all the custodians and owners of the copies of Valvasor's *The Glory* discussed for the opportunity to review them, all the information provided, and permission to publish the photographic material.

VALVASORS *DIE EHRE* 1689: UNTERSCHIEDLICHE EINBÄNDE UND PAPIERE, WARUM?

Zusammenfassung

Die Arbeit vergleicht die Einbände und Papiere der untersuchten Exemplare von Valvasors *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* aus dem Jahr 1689. Auffällig war die große Vielfalt der verwendeten Papiere, insbesondere hinsichtlich Aussehen, Klang, Haptik, Dicke und Farbe, sowie der Typologie des Einbands, die nicht bei allen Exemplaren gleich ist.

Wir interessierten uns für die Einbände, um die Struktur und das äußere Erscheinungsbild der Exemplare der *Die Ehre* zu bestimmen. Das Papier des Textblocks interessierte uns, um die Gründe für die optisch und haptisch wahrnehmbaren Unterschiede zwischen den verwendeten Druckpapieren in einzelnen Exemplaren der Erstausgabe und innerhalb eines einzelnen Exemplars von Valvasors *Die Ehre* aus dem Jahr 1689 zu ergründen.

Da uns die Situation und die Gründe dafür interessierten, führten wir eine Literaturrecherche und eine Überprüfung der erhaltenen Exemplare durch. Insgesamt wurden 69 Exemplare untersucht: 52 in Slowenien (in allen öffentlichen und kirchlichen Einrichtungen sowie bei einigen Privatpersonen), 9 in Italien (Görz und Triest), 4 in Kroatien (Pula, Rijeka, Zagreb), 2 in Ungarn (Budapest) und 2 in Deutschland (Nürnberg).

Wir wollten herausfinden, wie der zeitgenössische Einband der *Die Ehre* aussah, welches Papier für den Druck des Textblocks verwendet wurde, welche Wasserzeichen sich in den verwendeten Papieren befinden, ob das Werk auf mehreren Papiersorten gedruckt wurde und warum das Papier gebräunt ist.

Anhand eines Vergleichs der untersuchten Exemplare von Valvasors *Die Ehre* haben wir festgestellt, dass Exemplare derselben Ausgabe aus dem Jahr 1689 unterschiedliche Papiere und Einbände aufweisen. Wir schlussfolgern, dass Exemplare mit erhaltenem Originaleinband den gleichen strukturellen Einbandtyp aufweisen, der typisch für Bücher aus dieser Zeit ist. In den meisten Fällen haben die Einbände Pappstützen, wir finden aber auch Holzstützen in Fällen, in denen der Einband aus Galunleder mit Blindsiegelverzierung besteht, und sogar in einem Fall, in dem sich der Holzträger unter einem Pergamentdeckel befindet. Einige der untersuchten Exemplare weisen einen grünen oder grünlichen Rand auf, der möglicherweise Arsenpigmente enthält. Die Originaleinbände kommen in drei Materialien vor. Die mit braunem Tanninleder bezogenen Exemplare überwiegen (26), es gibt auch ziemlich viele mit Pergament bezogene Exemplare (14) und einige wenige haben mit Galunleder bezogene Holzdeckel (7) mit Blindsiegelverzierung als Stütze.

In den Textblocks der untersuchten Exemplare der *Die Ehre* haben wir diese je nach Wasserzeichen in zwei Papiergruppen (A und B) eingeteilt. In Gruppe A gibt es nur 3 Exemplare, nämlich in der Metropolitanbibliothek der Erzdiözese Zagreb, der Stadtbibliothek in Nürnberg und der Kapitolinischen Bibliothek der Diözese in Novo mesto. Das Papier in diesen Textblocks hat die gleichen Wasserzeichen, ist milchig weiß, hat einen Klang, unterscheidet sich jedoch in Haptik, Dicke und Faserung. In Gruppe B haben wir das Papier des Textblocks klassifiziert, das unterschiedliche Wasserzeichen hat. In ihnen dominiert das Wasserzeichen des Hermeskreuzes mit AD, aber wir finden nie Wasserzeichen aus Gruppe A. Die Papiere in Gruppe B unterscheiden sich signifikant voneinander, sowohl in Farbe als auch Klang, Haptik und Faserung. Ein kleinerer Teil der Exemplare (8) aus dieser Gruppe hat das Papier im Buchblock völlig bräunungsfrei, milchig weiß und mit ausgeprägtem Klang (B1). 21 untersuchte Exemplare haben eine weniger ausgeprägte Bräunung (B2). Es gibt 9 Exemplare mit etwas stärkerer Bräunung (B3). Der verbleibende Teil der untersuchten Exemplare (20) weist eine sehr ausgeprägte Bräunung auf (B4). Die letzte zusammengefasste Gruppe bilden Exemplare (8), die aus mehreren Originalsätzen

bestehen und unterschiedliche Bräunungsgrade aufweisen. Wir stellten fest, dass zwischen dem äußeren Erscheinungsbild des Einbands und der Papierqualität kein enger Zusammenhang besteht.

Wir fragten uns, warum das so ist. In der Fachliteratur fanden wir eine teilweise Erklärung für diese Befunde. In unserem Fall ist der Hauptgrund für die Verdunkelung höchstwahrscheinlich die Leimung des Papiers mit Gelatine und Alaun. Um die Gründe für das Auftreten von Papier mit so unterschiedlichem Aussehen, Haptik und Farbe in Textblöcken derselben Ausgabe endgültig zu bestätigen, werden wir die folgende Untersuchung mit naturwissenschaftlichen Instrumenten durchführen. Ein weiteres Problem – warum die Papiere in verschiedenen Exemplaren derselben Ausgabe und sogar im selben Band so unterschiedlich sind – hängt sicherlich auch mit der Drucklogistik zusammen, aber dieser Bereich ist noch weitgehend unerforscht.

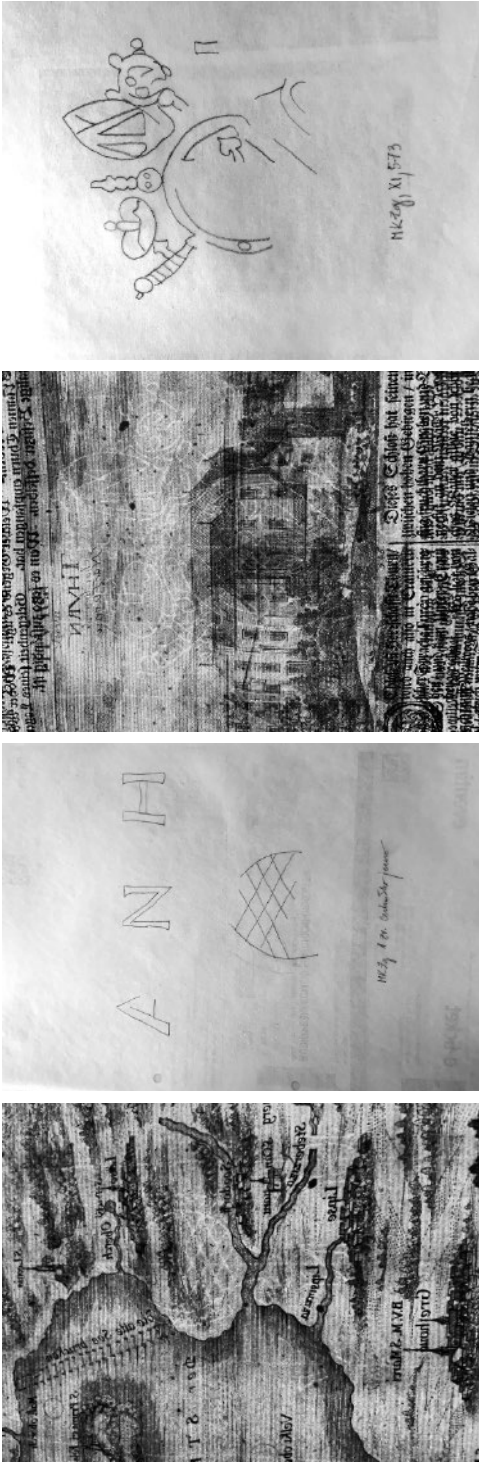
Die weitere Forschung zu diesem Thema steht uns sicherlich vor großen Herausforderungen.

DANKSAGUNG

Wir danken allen Verwaltern und Eigentümern der besprochenen Exemplare von Valvassors *Die Ehre* für die Möglichkeit zur Durchsicht, die bereitgestellten Informationen und die Erlaubnis zur Veröffentlichung des Fotomaterials.

DODATEK

Tabela 1: Primerjava pregledanih izvodov Slave vojvodine Kranjske, Nürnberg 1689

Lastnik/Skrbnik: Signatura: Datum pregleda: Število zvezkov: Provenienca: Posebnosti: Foto:		zunanje mere: višina, širina, debelina mere prvega lista v KB: višina, širina KB – knjižni blok VZ – vodni znak	Vezava: izvirnost, prevleka platnice, dekoracija, obreza, opora v platnici, spojni listi, število vezic, VZ v spojinih listih Papir v KB: debeline, barva, zvok, otip, poškodbe
SKUPINA A PAPIR BREZ PORJAVITEV V teh izvodih so prisotni vodni znaki: mali grb z ANH in veliki grb z MH			

ZAGREB A1

Metropolitanska knjižnica Zagrebske nadškofije

Signatura: M 11249

Datum pregleda: 8. dec. 2022 in 17. okt. 2024

Število zvezkov: 4

Provenienca: Valvasorjev osebni izvod, ekslibris: Valvasorjev grb

Posebnosti: Vodni znaki v tem izvodu so podobni kot v izvodu iz MK v Nürnbergu

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanjere mere knjige

1 – 382 × 246 × 94

2 – 387 × 245 × 102

3 – 383 × 247 × 114

4 – 386 × 243 × 82

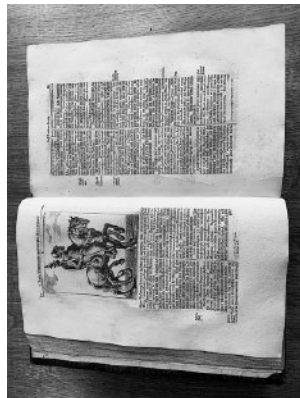
mere prvega lista KB

1 – 374 × 241

2 – 376 × 242

3 – 375 × 242

4 – 377 × 240

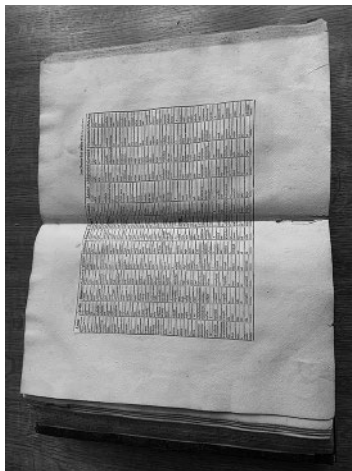

Vezava:

1, 2 in 3 izvirna, 4 je preplatničen, taninsko usnje z ošpricem, rdeče moder ošpric na obrezi, v platnici je lepenka, 5 vezic, spojni listi so izvirni

Papir v KB:

Različnih debelin, mlečno bel, ni porjavitev, različne hrapavosti, razmeroma nehomogen, izraziti skupki celulozne vlaknine, izrazit zvok, kompakten otip.

NÜRNBERG A2

Mestna knjižnica

Signatura: 978 2° Valvasor

Datum pregleda: 24. nov. 2022 popoldan

Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnost: Vodni znaki v tem izvodu so podobni kot v izvodu iz MK Zagreb in KK Novo mesto

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 398 × 252 × 94

2 – 398 × 252 × 96

3 – 398 × 252 × 115

4 – 398 × 252 × 93

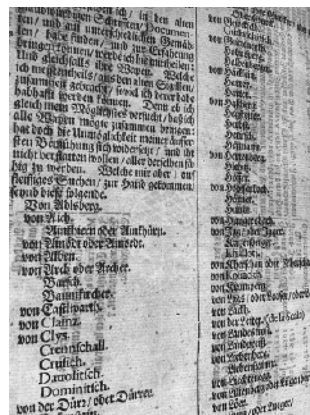
mere prvega lista v KB

1 – 388 × 250

2 – 388 × 250

3 – 388 × 250

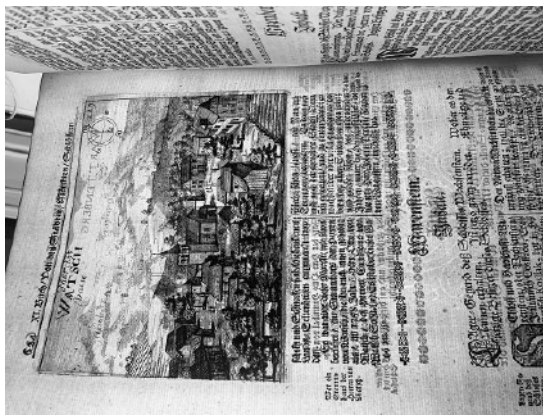
4 – 388 × 250

Vezava: izvirna, prevleka platnice: rjavo taninsko usnje, dekoracija: ob robovih linijska obroba, rdeča obarvana obreza, opora v platnici je lepenka, spojni listi so izvirni VZ v spojinih listih: glava norčeka, v vseh 4 zvezkih

Papir v KB:

debelejši, mlečno bel, ni porjavitev, otip razmeroma gladek, homogen, v presevnih svetlobi so vidni skupki celuloznih vlaken, zvok je izrazit, 4 zvezek ob peti KB poškodba zaradi plesni.

NOVO MESTO A3

Škofija Novo mesto, Solni kapitelj,

Kapiteljska knjižnica

Signatura: KKNM III

Datum pregleda: 2. 2. 2024

Število zvezkov: 1, samo 3. zv.

Provenienca: ni znana

Posebnosti: prevezan in obrezan.

enaki vodni znaki kot MK Zg in MK Nu,
format je manjši

Foto: Iedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – manjka

2 – manjka

3 – 335 × 220 × 120

4 – manjka

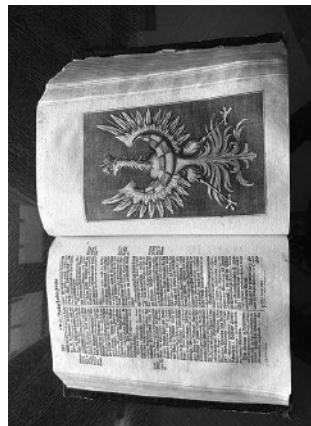
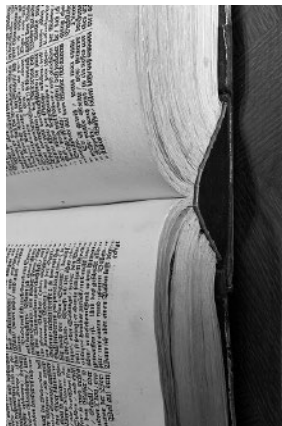
mere prvega lista v KB

1 – manjka

2 – manjka

3 – 327 × 210

4 – manjka

Vezava:

Delno preplatnični, prevleka platnice ni
izvirna, rjavo usnje verjetno konec 19. stol.,
dekoracije ni, obreza ni obarvana – KB je bil ob
prevezavi obrezan, hrbet: cevast, brez vidnih
vezic, opora v platnici lepenka, 3 konopljene
vezice, spojni listi niso izvirni.

Papir v KB

vodni znaki v KB: manjši grb z ANH lepo
viden na več listih, velik grb z MH slabše
viden, papir relativno debel, mlečno bel, brez
porjavitev, manjši skupki vlaken, izrazit zvok,
kompakten otip.

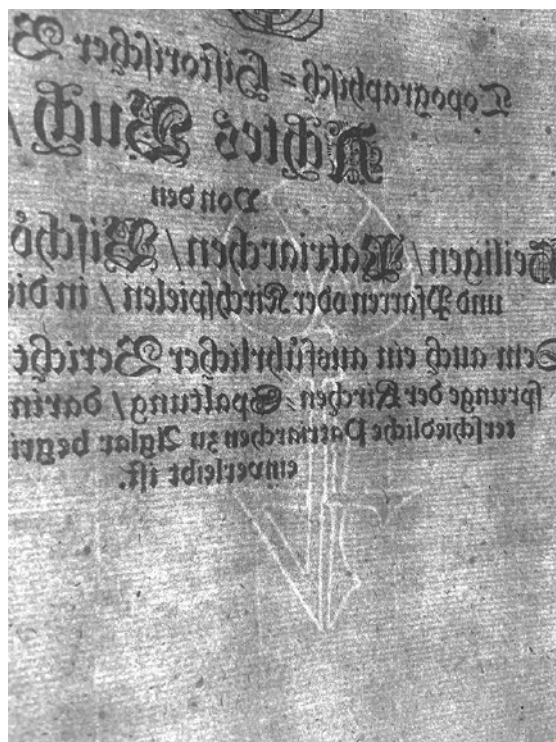
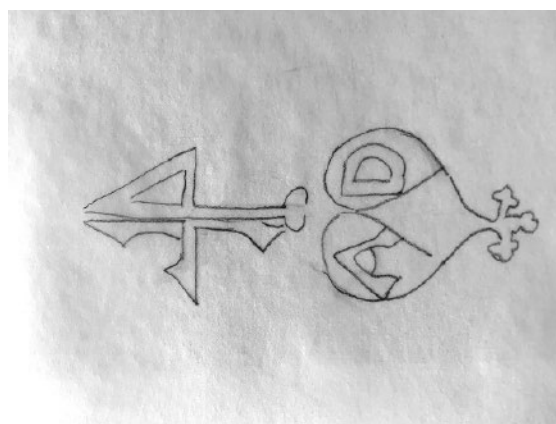
SKUPINA B

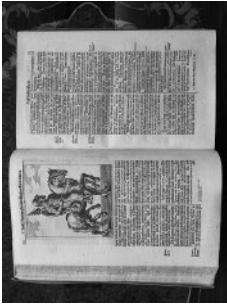
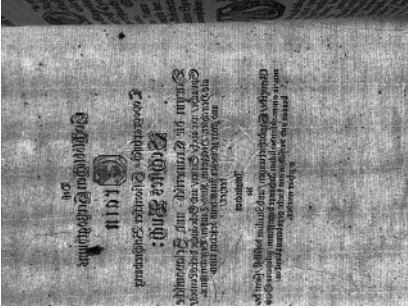
v vseh izvodih je prisoten vodni znak Hermesov križ s črkama AD (HK z AD)
 NIKOLI ni prisoten vodni znak: manjši grb z ANH in večji grb z MH

stopnje porjavitve papirja v KB:

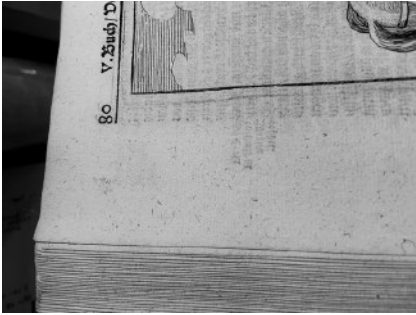
- B1 papir brez porjavitve
- B2 papir z malo porjavitvami
- B3 papir z več porjavitvami
- B4 papir z izrazitimi porjavitvami

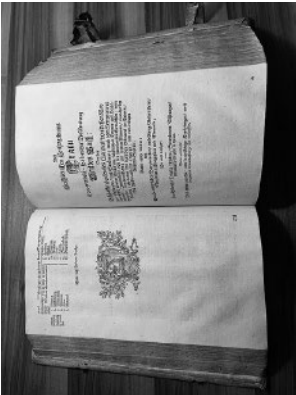
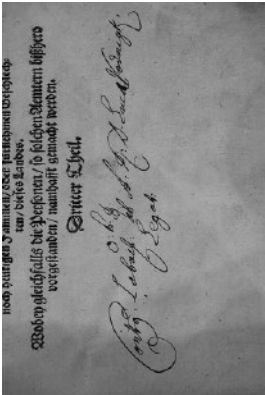
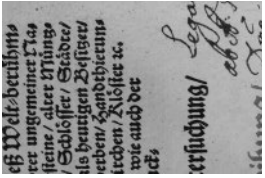
B1, B2, B3, B4: kombinirani izvodi, iz izvorno različnih kompletov in so danes združeni v nov komplet ter imajo v papirju KB različne stopnje porjavitve

B1PAPIR BREZ PORJAVITEV		
B1 BRDO pri Kranju Grad Brdo, knjižnica Inv. št. 154 Datum pregleda: 7. 5. 2014 Provenienca: žig knjižnice¹ Število zvezkov: 4 Uporaba: skoraj nič Posebnosti: zelo lepo ohranjen izvod Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere platnice 337 × 220 × 63 335 × 220 × 68 335 × 220 × 87 334 × 220 × 67 mere prvega lista KB 332 × 206 332 × 205 330 × 205 330 × 205 	Vezava: izvirna Pergamentna prevleka, napis na hrbtu, verjetno srebotrisk, sedaj potemnelo, rdečkast ošpric na obrezi, lepenska v platnici, izvorni spojni listi, 4 vezice, hrbet: brez vidnih vezic, VZ v spojinih listih: enak v vseh 4 zvezkih Papir v KB vodni znaki v KB: HK z AD, dobro viden v tabeli imena, srednje debeline, lep enakomeren, mlečno bel, popolnoma brez porjavitve izrazit zvok, kompakten otip, skupki vlaken so prisotni.

¹ Janja Jedlovčnik, OK Celje: žig – BIBL. D. KÖNIGL. GYM. ZU RINTELN: Najbrž gre za knjižnico gimnazije v kraju Rinteln v nemški zvezni deželi Spodnja Saška (https://de.wikipedia.org/wiki/Ernestinum_Rinteln).

LJUBLJANA B1 antikvariat Carniola Antiqua Datum pregleda: 7. 11. 2024 Provenienca: Slovenija, Št. zvezkov: 4 Posebnost: v preteklosti ob spodnjem zunanjem robu papir KB izpostavljen vlagi, restavriran brez razdiranja, K-R v NUK Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 342 × 230 × 72 2 – 342 × 230 × 72 3 – 342 × 230 × 98 4 – 342 × 228 × 70 mere prvega lista KB 1 – 337 × 208 2 – 335 × 206 3 – 333 × 210 4 – 335 × 210	Vezava: Izvirna, prevleka: pergament, opora: les, tanjši, 3 mm, dekoracije ni, redečkasta obreza, hrbet: raven, napis s črnilom na zgornjem delu, 5 vezic, kapital: zelen in rumen sukanec, spojni listi: samo na platnici, prosti listi manjkajo ali jih sploh ni bilo Papir: brez porjavitve, srednje debel, barva rahlo sivkasto rjava, prisotna temnejša vlakna, izrazit zvok, otip kompakten, gladek, nekaj malega skupkov vlaken.	
			
			

LJUBLJANA Franciščanska knjižnica Signatura: 10 A Datum pregleda: 14. 3. 2023 in 25. 4. 23 Provenienca: daroval Luka Vodnigk² Število zvezkov: 2 Posebnosti: zelo lep papir, brez porjavitv, Škerpinova vezava³, sredina 18. stol. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 + 2 – 338 × 208 × 130 3 + 4 – 338 × 208 × 135 mere prvega lista v KB 1 + 2 – 326 × 200 3 + 4 – 326 × 200	 	 	Vezava: iz sredine 18. stol., prevleka platnice: galunsko unsej, dekoracija: slepi odtisi pečatnikov, opora v platnici: les, obreza: rdeče, spojni listi: sočasni z vezavo. Papir v KB debelejši, mlečno bel, brez porjavitve, lep, homogen, intenziven zvok, kompakten otip
---	---	---	---	---

² Luka Vidmar: na začetku prvega in drugega zvezka, v katera je vezana Slava, je zabeležena donacija Luke Vodnika (Luca Vodnigk naveden kot R. P. D. – reverendissimus pater dominus, kar pomeni, da je bil duhovnik in redovnik, najverjetneje frančiškan (pater).

³ Sonja Svolljšak: Vezava je frančiškanska, iz Škerpinovega časa.

LJUBLJANA B1

Privatna last: privatna last

Datum pregleda: 24. 1. 2025

Št. zvezkov: 2

Provenienca: izhaja iz gradu Ravne pri Pivki⁴

Posebnost: zelo dobro ohranjen izvod, tako vezava kot papirji v KB

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

A: zunanje mere

1 + 2 –

3 + 4 – 342 × 214 × 120

B: mere prvega lista v KB

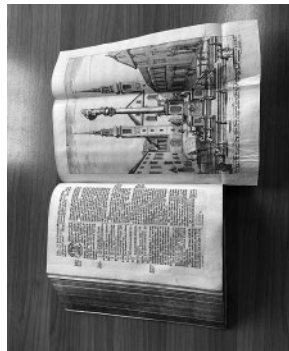
1 + 2 –

3 + 4 – 333 × 208

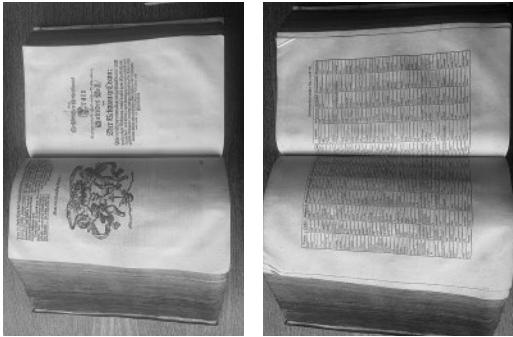
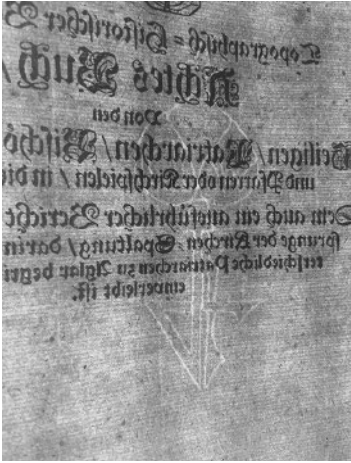

Vezava: izvirna, pergamentna prevleka, brez dekoracije in napisa, 5 galunskih vezic, lepenka kot opora v platnici, kapital sočasen, zelena obreza, spojni listi sočasni

Papir: mléčno bel, tanek, lep homogen, z nekaj malega skupkov vlaken, zvok je izrazit, otip je kompakten, porjavitev: mestoma rahlo prisotna a ne izrazita

⁴ <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/pivski-dvorec-ravne/>

NÜRNBERG (Nemčija) B1 Knjižnica Germanskega muzeja v Nürnbergu (GNM Nu) Signatura: 4° g. 6429, G.f. 134, I. Datum pregleda: 24. nov. 2022, dopoldan Število zvezkov: 1 (I. do VIII. knjige) Posebnost: samo 1 dvojni zvezek, papir podoben kot v izvodu iz Frančiškanskega samostana Ljubljana. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 + 2 – 334 × 205 × 110 3 + 4 – manjka mere prvega lista KB 1 + 2 – 328 × 204 3 + 4 – manjka 	Vezava: izvorna, pergamentna prevleka, brez dekoracije, lepenka v platnici, zelena obreza⁵, izvorni spojni listi, VZ v spojinih listih: hermesov križ s PH ni podoben kot HK z AD Papir v KB: Rezičnih debelin, mlečno bel, ni porjavitev, izrazit zvok, veliko skupkov vlaken, ni homogen, nepravilnosti pri odlivanju
---	--	--

⁵ Zelena obreza: glej stran 19, opomba 53.

PULA B1**Zgodovinski in pomorski muzej Istre****Signatura:** PPMI- 65838 (III)**Datum pregleda:** 9. 6. 2023**Provenienca:** antikvariat v Zagrebu**Število zvezkov:** 3**Posebnosti:** iz dveh kompletov (glej B2)

1,2 vezan v dve knjigi, pergament, glej tudi B2

3+4 vezan v eno knjigo, galunska koža

Foto: Sanja Pecirep – PPMI in Jedert Vodopivec

Tomažič

zunanje mere

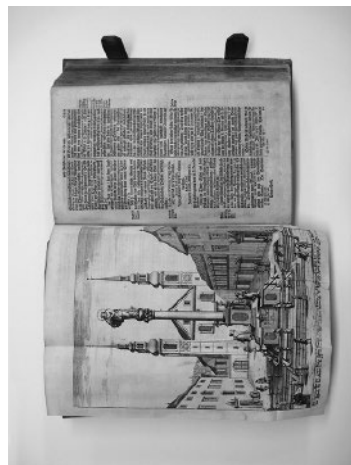
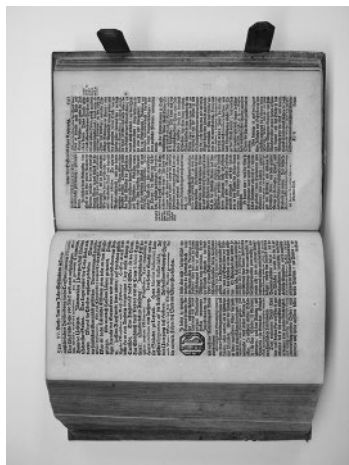
1, 2 glej B3

3+4 – 350 × 230 × 130

mere prvega lista v KB

1, 2 glej B3

3 + 4 – 333 × 205 × 120

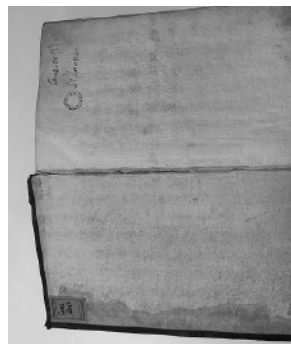

Vezava: 3+4, en zvezek, izvorna, galunsko usnje dekorirano s slepimi odtisi pečatnikov, zelenkasta obreza, lesena opora v platnici, 5 dvojnih konopljenih vezic, hrbet rahlo okroglen, dve zapirali

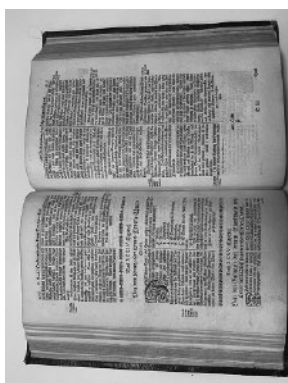
Papir v KB debelejši, mlečno bel brez porjavitev, rahel zvok, otip ni cunjast, rahel zvok.

TRST B1
Univerza v Trstu
Humanistična knjižnica /
Biblioteca di studi umanistici
Signatura: DWA 11005
Datum pregleda: 31. 1. 2025
Št. zvezkov: 3
Provenienca: neznana
Posebnosti: manjka 3 zvezek
Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

Zunanje mere
1 – 348 × 220 × 52
2 – 342 × 220 × 59
3 – manjka
4 – 344 × 220 × 54
mere prvega lista KB
1 – 335 × 202
2 – 333 × 203
3 – manjka
4 – 332 × 202

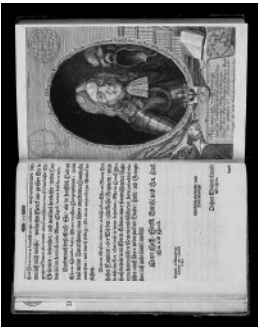
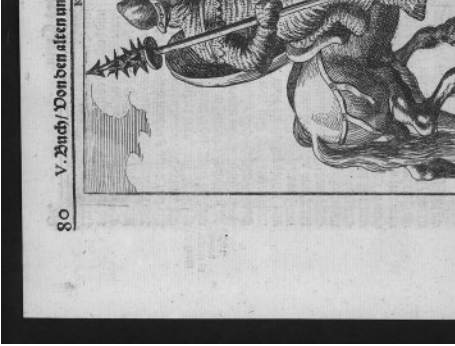

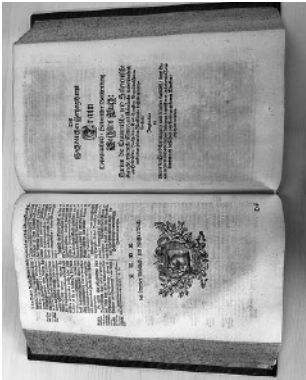
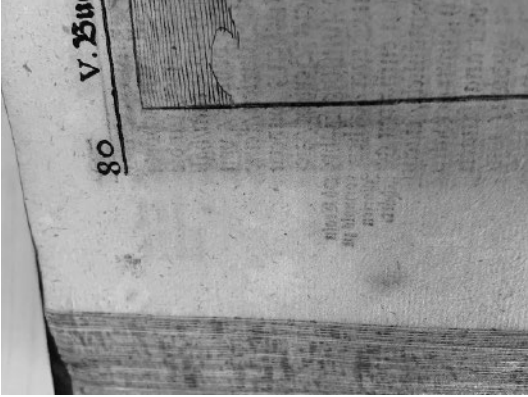
Vezava: izvirna, marmorirano taninsko usnje, 5 dvojnih konopljenih vezic, lepenka, debelina platnica 5 mm, spojni listi in kapital (belo zelen) sočasni z vezavo, rdečkasta obreza. Poškodbe na pregibih platnice.

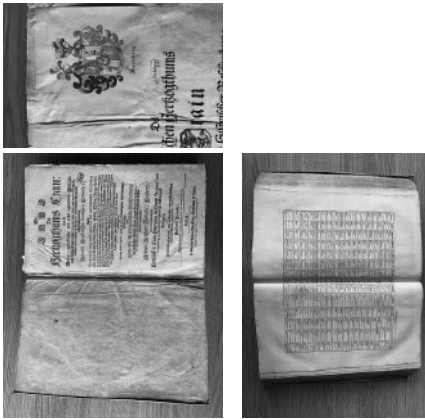
Papir:

Srednje debel, rumenkasto bel, prisotna so temnejša vlakna, brez porjavitev, izrazit zvok, kompakten otip, brez poškodb.

B 2		PAPIR Z MALO PORJAVITVAMI	
BUDIMPEŠTA Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica, posebna zbirka Signatura: 2761 Datum pregleda: 9. 11. 2024 Št. zvezkov: 4 Provenienca: exlibris, na notranji strani sprednje platnice Posebnost: zelo dobro ohranjen izvod, mogoče nikoli uporabljen, manjše obrabnine so vidne samo na robovih platnic, malo je nižji od izvoda v posebni zbirki Foto: © Madžarska nacionalna Széchényi knjižnica		zunanje mere 1 – 326 × 220 × 60 2 – 326 × 220 × 65 3 – 326 × 220 × 78 4 – 327 × 220 × 60 mere prvega lista v KB 1 – 321 × 205 2 – 321 × 205 3 – 321 × 205 4 – 321 × 205 	
Vezava: prevezan, prevleka marmoriran papir, vogali usnjeni, lepenka v platnici, hrbet: usnje z zlatotiskom, dekoracija + napis, 6 vezic, modro-rdeč ošpric, kapital šivan na KB Kapital: šivan na KB Obreza: ošpric, modro-rdeč Vodni znak v predlistih: Papir v KB: tanjši, lep, gladek, skoraj brez skupkov vlaken, mlečno bele barve z vključki rjavih vlaken, skoraj brez porjavitvev, prisotne na polju tiska, zelo izrazit zvok, kompakten in gladek otip, tisk, brez skupkov vlaken, brez poškodb.			

BUDIMPEŠTA B2 Nacionalna Széchényi knjižnica, splošna zbirka Signatura: 505.158 Datum pregleda: 9. 11. 2024 Št. zvezkov: 4 Provenienca: v vseh zvezkih na zadnjem prostem listu pripis z datacijo: Leipzīg, 1. junij 1707 2 žiga, v ovalnem žigu: A.M.N. na MUZEUM KÓNYV. TÁRABÓL Posebnost: prosti spojni listi so izrazito porjaveli Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	 	zunanje mere 1 – 337 × 222 × 65 2 – 337 × 222 × 69 3 – 337 × 224 × 85 4 – 337 × 223 × 65 mere prvega lista v KB 1 – 326 × 204 2 – 326 × 204 3 – 326 × 204 4 – 326 × 204 	Vezava: Izvirna, taninsko usnje, opora v platnici lepenka, hrbet: usnje z zlato-tiskom, dekoracija po celoti hrbita + napis, 5 vezic, kapital: šivan na KB, črno-rdeč ošpric, prosti predlisti: izrazito porjaveli. Papir v KB: srednje debel, mlečno bel, prisotna temnejša vlakna, izrazit zvok, otip gladek, lep, malo skupkov vlaken, enak v vseh 4 zvezkih, mestoma rahle porjavitve, nekateri listi popolnoma brez porjavitve, enako kot v izvodu iz posebne zbirke MNSK, zvok Budin
--	--	---	---

CELJE B2 Osrednja knjižnica Signatura: D-Rr 1182/1,2,3,4 Datum pregleda: 31. 1. 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: iz FZC Posebnosti: exlibris z grbom: Schöoppl Kreissberg⁶ Foto: Jedert Vodopivec Tomažič 	zunanjere mere 1 – 338 × 210 × 65 2 – 340 × 200 × 65 3 – 343 × 208 × 85 4 – 342 × 206 × 62 mere prvega lista KB 1 – 335 × 205 2 – 335 × 205 3 – 337 × 208 4 – 335 × 206 	Vezava: izvorna, pergamentna prevleka, lepenka v platnici, dekoracija: etiketa na hrbtu, zlatotisk na oker podlagi, rdečkasta obreza, tnici: lepenka (cca 3 mm), 4 galunske vezice, izvorni spojni listi. VZ v spojinih listih je enak v vseh 4 zvezkih Papir v KB srednje debeline, mlečno bel, izrazit zvok, kompakten otip, prisotni skupki vlaken, mestoma neizrazite porjavitve.
---	---	--

⁶ Janja Jeločnik, OK Celje: morda gre pri Kreizbergu za viteza Friderika (Friedricha) Kreizberga, ki je bil leta 1849 nastavljen za gubernalnega svetovalca na Kranjskem (vir: <http://www.dlib.si/?URN=NBN:SI:DOC-ERTABO10>), sicer je menda bil avtor sicer anonimnega dela *Jakob Schell von und zu Schellenburg und seine Stiftungen* (<http://www.dlib.si/?URN=urn:nbn:si:doc-sp03vxl> in vir za to: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PYG0DBWY>). Schöoppl pa je morda povezan z Antonom Schöopplom (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi549409/>).

KAMNIK B2 Franciščanska knjižnica Signatura: Nd 26 R2 Datum pregleda: 20. 11. 2023 in 13. 2. 2025 Število zvezkov: 4 Provenienca: glede na to, da je bil Valvasorjev sin frančiškan v Kamniku, izvod verjetno izvira iz Valvasorjeve družine⁷ Posebnosti: Platnica v 3. zvezku je iz debelega papirja, vezava je zelo verjetno sočasna. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič		zunanjje mere 1 – 325 × 205 × 73 2 – 325 × 205 × 75 3 – 325 × 208 × 90 4 – 325 × 205 × 70 mere prvega lista v KB 1 – 318 × 202 2 – 320 × 205 3 – 325 × 190 4 – 318 × 202	 	Vezava: Prevleka platnice: pergament 1,2 in 4; 3 papir, dekoracije ni, obreza: neizrazita zelene barve, zvezek 3 obreza ni obarvana, opora v platnici: lepenka 1,2 in 4; v 3 tanjša lepenka, št vezic: 4 v 1,2 in 4 zvezku; v 3 zvezku 5 Spojini listi, so izvirni Papir v KB tanjši, lep gladek, mlečno bele barve z rahlimi porjavitvami, porjavitev, zvok zaznaven, otip rahlo cunjast a kompakten. Zvezek 3 kaže izrazite mehanske poškodbe zaradi uporabe.	
---	---	--	---	---	---

⁷ Pater Ciril, gvardijan in bibliotekar Franciščanskega samostana Kamnik, osebna komunikacija 2025

KAMNIK B2

Medobčinski muzej Kamnik

Signatura: MM:K 8077

Datum pregleda:

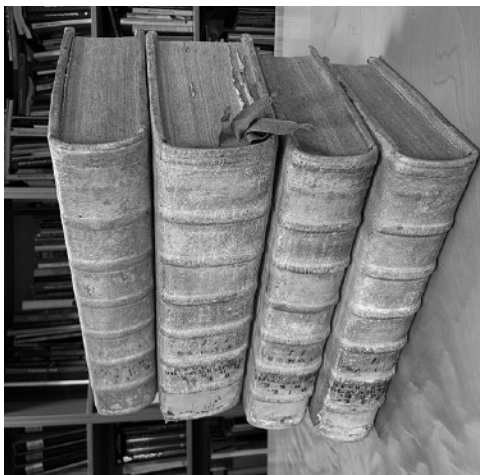
12. 7. 23, in 17. 11. 2023

Provenienca: Sadnikarjeva zbirka, kupili od Windisgreza (vir Niko Sadnikar, intervju 2009)

Število zvezkov: 4

Posebnosti: na sprednji notranji strani platnice grafike, v vsaki knjigi drugačna

Foto: Jodert Vodopivec Tomažič

zunanj mere

1 – 344 × 220 × 68

2 – 345 × 220 × 70

3 – 345 × 220 × 97

4 – 349 × 220 × 70

mere prvega lista v KB

1 – 330 × 205

2 – 332 × 205

3 – 330 × 205

4 – 332 × 205

Vezava:

izvirna, galunska koža s slepimi odtisi pečatnikov, lepenka v platnici, na obrezi rdečkast obrizg, 6 vezic, izvirni spojni listi, VZ grb z orlom in krono

Papir v KB: srednje debel, porjavitve le mestoma in niso izrazite, zvok ni zelo izrazit, otip relativno kompakten.

KRANJ B2

Mestna knjižnica

Signature: NI

Št. zvezkov: 2

Provenienca: ni znana

Posebnosti: dobro ohranjen izvod razen mehanske poškodbe na hrbtu 1 zvezka in v sprednjem pregibu 2 zvezka

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

A:

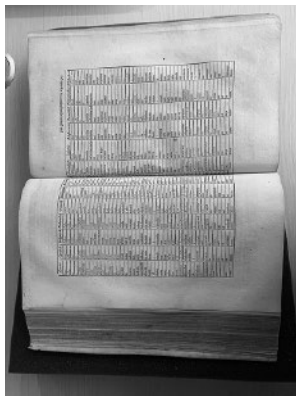
1 – 336 × 230 × 95

2 – 338 × 228 × 120

B:

1 – 328 × 208

2 – 333 × 208

2. ZV.

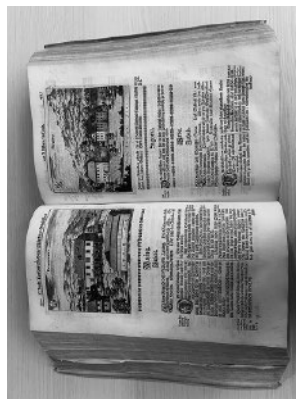

2. ZV.

Vezava:

izvirna, pergament, precej roževinast zlasti 2 zvezek (razpoka v sprednjem pregibu), dekoracije ni, lepenka v platnici, obreza zelena, 5 pergamentnih vezic

Papir v KB: srednje debel, rumenkasto sive barve, z vključki temnejših vlaken in veliko nerazvlakljenih skupkov, zvok je izrazit, otip kompakten, malo porjavitev, najmanj v IX – XII knjige, največ od XII do konca.

3. ZV.

3. ZV.

KRŠKO B2

Valvasorjeva knjižnica Krško

Signatura: PO 908, D 599

Datum pregleda: 4. 3. 2024

Št. zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnost: na naslovnici pripis 1726,

Bibliotheka Mitoricensi Jascrypt?

2 zvezek debelejši kar vključuje tudi IX in X knjigo.

Foto: Iedert Vodopivec Tomažič

1 zv

zunanjje mere

1 – 323 × 215 × 57

2 – 320 × 220 × 77 najdebelejši

3 – 322 × 220 × 55

4 – 322 × 215 × 65

mere prvega lista KB

1 – 320 × 200

2 – 315 × 200

3 – 315 × 198

4 – 315 × 198

Vezava:

ni izvirna, temno rjavo skoraj črno usnje, cevasta vezava, KB obrezan,

Papir:

1 – rjavkast, mestoma porjavlost, izrazit zvok, ni cunjast, otip kompakten. zv. ni zelo potemnel, ni zelo cunjast

2 – papir rjavkast, ni porjavitev, ima zvok, je kompakten

3 – rjavkast papir, ni porjavitev, lep gladek, brez skupkov vlaken,

4 – izrazite porjavitve, cunjast, bolj tanek, vodni madeži

LJUBLJANA B2

Biblioteka SAZU

Signatura: SAZU II. 711, 712, 713, 714 TR

Datum pregleda:

20. 12. 2011, 29. 7. 2013,

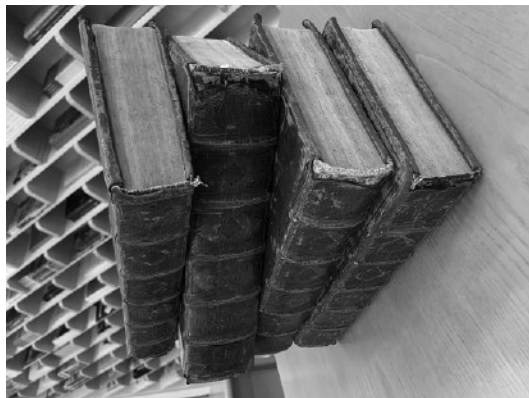
14. 12. 23 in 22. 1. 2025

Število zvezkov: 4

Provenienca: zbirka Adolfa Robide

Posebnosti: lepa vezava, višjega cenovnega razreda, manjše mehanske poškodbe na platnico, KB brez poškodb

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanjere mere

1 – 340 × 215 × 60

2 – 341 × 220 × 68

3 – 344 × 220 × 78

4 – 344 × 220 × 61

mere prvega lista v KB

1 – 328 × 203

2 – 328 × 203

3 – 330 × 204 najmanj porjavitev

4 – 330 × 203

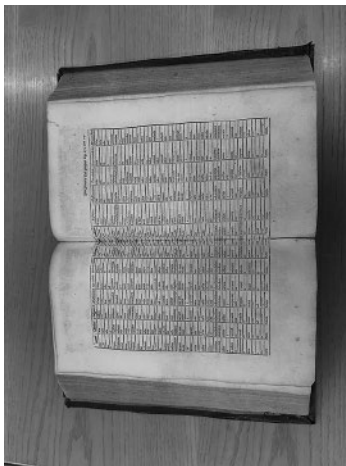

Vezava: sočasna vezava

Prevleka platnice: taninsko usnje, zelo gladko, kostanjeve barve, dekoracija: centralni slepi dekorativni odtis, na sprednji in zadnji platnici, obreza: ni obarvana, opora v platnici: lepenka, št. vezic 5, dvojne vrvice, spojni listi so izvirni Papir v KB

Vodni znaki: pretežno HK z AD

Barva: mlečno bel papir z malo porjavitvami, najmanj v 3 zvezku, zvok je intenziven, otip kompakten, papir tanjši

LJUBLJANA

B2

NUK- Narodna in Univerzitetna knjižnica

Ljubljana

Signatura: NUK, R II 361 643

Datum pregleda:

2. 7. 2013, 6. 12. 2023

Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnost: 1 zvezek iz drugega kompleta, rdeča

obreza, malo večji

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 342 × 220 × 66 večji

2 – 336 × 218 × 60

3 – 338 × 226 × 77

4 – 336 × 225 × 59

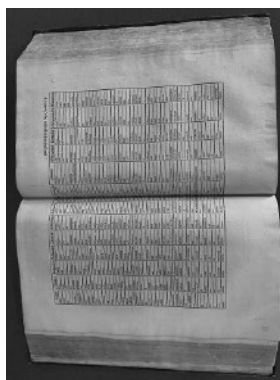
mere prvega lista v KB

1 – 330 × 203

2 – 328 × 203

3 – 328 × 203

4 – 328 × 205

Vezava: izvorna

Preveleka platnice: taninsko usnje, rjavo,

dekoracija: samo na hrbtu, odtisi pečatnikov,

slepi in slepi in s pozlato, obreza: rdeče

rjav ošpric, lepenka v platnici, 5 dvojnih

konopljenih vezic, spojni listi

Opora v platnici: lepenka

Št vezic: 5, dojnih vrvic

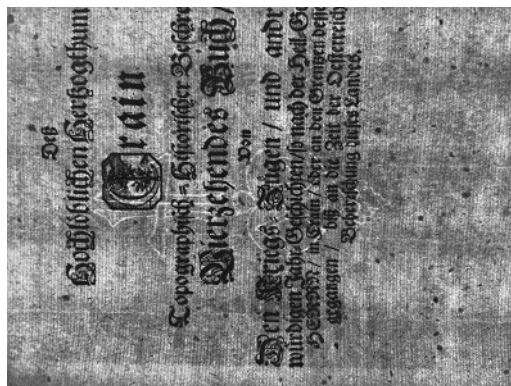
Hrbet: rahlo okroglen

Spojni listi: izvorni

Papir v KB

Barva: skoraj brez porjavitev, zvok intenziven,

otip kompaktenven, srednje debel

LJUBLJANA**B2**

NMS Narodni muzej Slovenije

Signatura: NMS 1625

Datum pregleda: 19. 12. 2011, 29. 5. 2024

Število zvezkov: 4

Provenienca: Avguštinski samostan Ljubljana

Posebnosti: zelo lepo ohranjen izvod, vezava je verjetno malo kasnejša

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanj mere

1 – 330 × 216 × 69

2 – 332 × 215 × 65

3 – 332 × 215 × 94

4 – 330 × 210 × 74

mere prvega lista KB

1 – 320 × 198

2 – 322 × 195

3 – 322 × 195

4 – 322 × 198

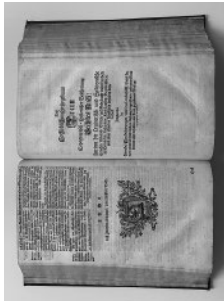
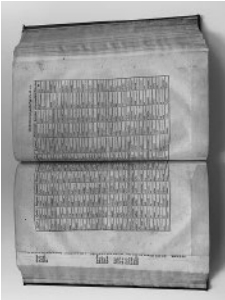
Vezava:

prevleka platnice: galunsko usnje, nebarvano, dekoracija: slepi odtisi pečatnikov, hrbet in obe platnici, modra obreza, les v platnici, zapirali odrezani, 5 dvojnih konopljenih vezic, spojni listi marmoriran papir.

Papir v KB

Tanjši, mlečno bele barve, z malo porjavitvami, delno izrazit zvok, otip kompakten in gladek.

LJUTOMER B2 Občinska knjižnica Ljutomer Signatura: 0000005915-18 Št. zvezkov: 4 Datum pregleda: 15. 5. 2024 Provenienca: kupili 1965 Posebnosti: manjkajoči listi so iz Krajčeve izdaje⁸ Foto: Jedert Vodopivec Tomažič		zunanje mere 1 – 338 × 220 × 63 2 – 323 × 210 × 65 3 – 331 × 205 × 98 4 – 323 × 220 × 67 mere prvega lista KB 1 – 328 × 205 2 – 315 × 195 3 – 323 × 195 4 – 317 × 195 	Vezava: delna prevezava Preveleka platnice: črno usnje, brez dekoracije, Obreza ni obarvana, lepenka v platnicah, Št vezic: 1. zv. 4 vezice; 2., 3. in 4. zv. 5 vezic Spojni isti: pak papir Papir v KB vodni znaki v KB: HK z AD 1 – rumenkast papir, izrazit zvok, kompakten otip, srednje debel, brez raztrganin 2- rumenkast, več porjavitev 3 – rumenkast, manj izrazit zvok 4- rumenkast, cunjast otip, tanjši
---	--	--	---

⁸ <https://www.kamra.si/mm-elementi/krajceva-novomeska-izdaja-valvasorjeve-slave-vojvodine-kranjske/>

MURSKA SOBOTA

B2

Pokrajinska in študijska knjižnica

Signatura: R 268

Datum pregleda: 29. 2. 2014

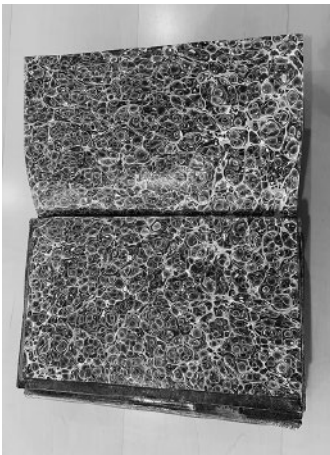
Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnosti: iz enega kompleta, lepo ohranjen, zelo malo v rabi.

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

A zunanje mere:

1 – 327 × 215 × 58

2 – 330 × 217 × 60

3 – 330 × 217 × 75

4 – 330 × 217 × 55

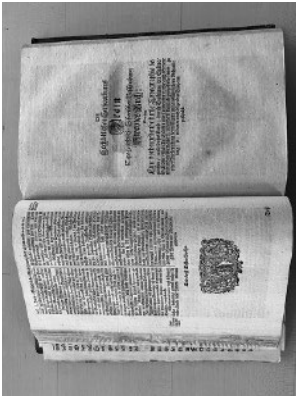
B: KB

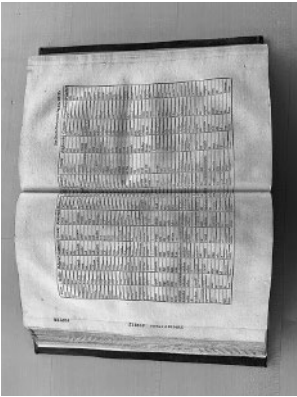
1 – 320 × 199

2 – 320 × 199

3 – 320 × 199

4 – 320 × 199

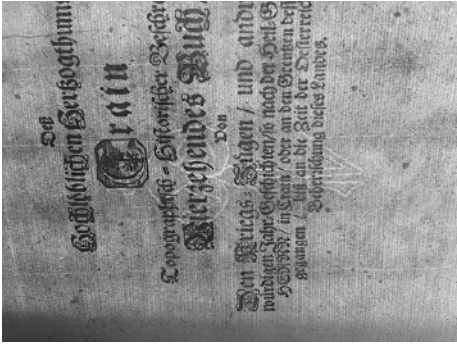

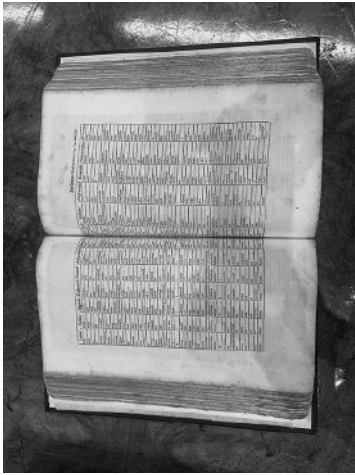
Vezava:

kasnejša, verjetno konec 18. stol. ali zač. 19. stol., prevleka platnice: svetlejša rjavo marmorirano usnje, dekoracija: ob robu platnic slepi linijski odtisi, na hrbtu zlatotisk, vezice niso vidne, cevati hrbet, rahel zelenkast ošpric na obrezi, lepenka v platnici, spojni listi: marmoriran papir nato še prosti list, imajo vsi enak vodni znak

Papir v KB

Srednje debel, belo-okер, 2. zvezek manj okер, 3. zvezek svetje okер, malo porjavitev in še te neizrazite, 4. zvezek najsvetlejši, skupki vlaken, zvok izrazit, otup kompakten, skupki vlaken izraziti

NOVO MESTO B2 Franciščanska knjižnica Datum pregleda: 4. 3. 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: iz 2 kompletov, K-R poseg verjetno za časa p. Felicijana Pevca v ARS, pred posegom izrazite mehanske poškodbe Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	
zunanje mere: 1 – 345 × 225 × 61 2 – 340 × 225 × 60 3 – 334 × 225 × 75 4 – 334 × 225 × 60 mere prvega lista KB 1 – 325 × 195 2 – 320 × 197 3 – 323 × 195 4 – 320 × 199	
Vezava: K-R poseg, prevleka platnice: taninsko usnje, dekoracija: samo na hrbitu, slepi odrtisi pečatnikov, obledena in obrabljena obreza, lepenka v platnici, 5 vezic, spojni listi dodani ob K-R posegu. Papir v KB, K-R poseg tudi na KB, mlačno bele barve, mestoma so prisotne porjavitve, največ v 4. zvezku, zvok delno izrazi, otip mestoma cunjast.	

NOVA GORICA B2
Škrabčeva knjižnica, Frančiškanski samostan
Kostanjevica
Signatura: XIII, 234, 235, 236, 237
Datum pregleda: 24. 1. 2025
Provenienca: izvod izhaja iz Frančiškanskega samostana v Ljubljani (exlibris na notranji platnici 1. zvezka)
Posebnosti: izvod je bil veliko v rabi kar kažejo izrazite mehanske poškodbe
Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanj mere

- 1 – 343 × 222 × 70
- 2 – 333 × 212 × 75
- 3 – 334 × 215 × 89
- 4 – 327 × 206 × 65

mere prvega lista KB

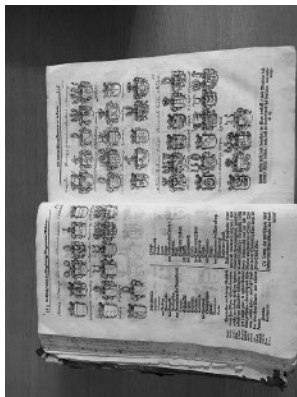
- 1 – 333 x200
- 2 – 325 × 200 B3 več porjavitev
- 3 – 328 × 203
- 4 – 327 × 203

Vezava: izvirna, taninsko usnje, 5 vezic dvojne konopljene, lepenska v platnicah, obreza: grob rdeče-rjav ošpric

Papir:

1, 3 in 4 papir, srednje debeline, z malo porjavitvami, 2 zvezek ima več porjavitev, nima zvoka, otip cunjast, srednje debel

PULA B2

Zgodovinski in pomorski muzej Istre –

Povijesni i pomorski muzej Istre

Signatura: PPMI-65836 (II) in PPMI-65837 (II)

Datum pregleda: 9. 6. 2023

Provenienca: kupili v antikvarijatu v Zagrebu

Število zvezkov: 3

1,2 vezan v dve knjigi, pergament

3+4 vezan v eno knjigo, galunska koža (glej B1)

Foto: Sanja Pecirep- PPMI in Jedert Vodopivec
Tomažič

zunanje mere

1- 340 × 220 × 70

2- 340 × 210 × 70

3 + 4 glej B1

mere prvega lista v KB

1 – 332 × 205 × 55

2 – 332 × 205 × 55

3 + 4 glej B1

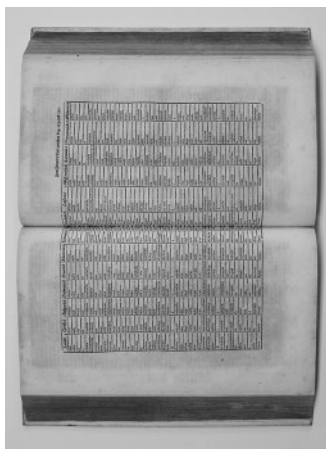

Vezava:

1, 2 – dva zvezka, pergamentna prevleka, brez dekoracije, zelenkasta obreza, lepenka v platnici, 5 galunskih vezic, spojni listi so izvirni.

Papir v KB

Tanjši, mlečno bel, rahle porjavitve, šibek zvok, cunjast otip.

PTUJ**B2**

Knjižnica Ivana Potrča

Signatura: KIP N-16214D

Datum pregleda:

20. junij 2013, 29. 2. 2024

Število zvezkov: 4

Provenienca: iz gradu Dornava

Posebnosti: prvi zvezek prevezan, ostali trije iz

druga kompleta, vezani v usnje

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 333 × 215 × 65 iz drugega kompleta

2 – 344 × 223 × 61

3 – 343 × 222 × 77

4 – 341 × 220 × 58

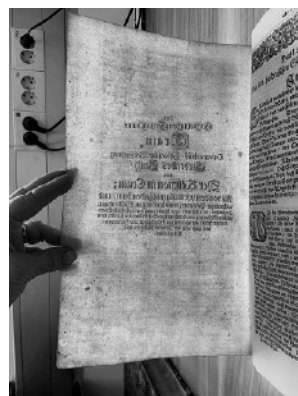
mere prvega lista v KB

1 – 325 × 200 iz drugega kompleta

2 – 335 × 210

3 – 335 × 210

4 – 335 × 210

Vezava:

1 prevezava, platnica marmoriran papir, lepenka, hrbet brez vidnih vezic, spojni listi: pak papir;

2, 3 in 4 delna prevezava, prevleka: taninsko usnje, kostanjevo rjava, ornament in napis v zlatotisku, rahel ošpric, lepenka v platnici, 6 enojnih konopljenih vrvic, spojni listi: niso izvorni, marmoriran papir.

Papir v KB

Srednje debeline, 1. zv. mlačno bel, malo izrazite porjavitve, bolj cunjast otip, zvok neizrazit,

2, 3 in 4. srednje debeline, mlečno bela z temnejšimi vlakni, rahle porjavitve, zvok prisoten, otip kompakten, debelina srednja, POSEBNOST: list za prilogo Aindot 3. zv. XI/11-12, zelo izrazito rjav.

REKA**B2**

Univerzitetna knjižnica Rieka

Signatura: Flum.I.B. 13-14

Datum pregleda: 15. 3. 2024

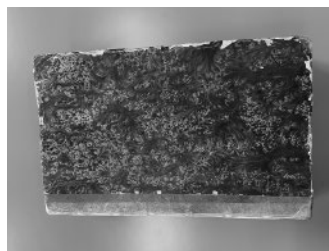
Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana, ima žig Biblioteca

Civica di Fiume

Posebnosti: prevezan, KB dobro ohranjen, papir rjavkast a ni izrazitih porjavitev,

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanjje mere s platnico

1 – 315 × 220 × 55

2 – 318 × 222 × 55

3 – 318 × 210 × 73

4 – 318 × 210 × 53

mere KB

1 – 313 × 195

2 – 313 × 195

3 – 312 × 195

4 – 319 × 195

Vezava:

NI originalna, KB obrezan, prevleka platnice na 1 in 2 rjav marmoriran papir, 2 in 4 zelen marmoriran papir, KB obrezan ob prevezavi

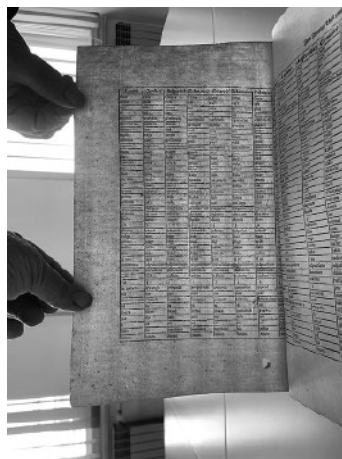
Papir v KB

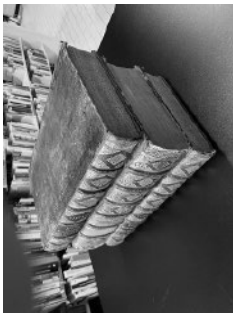
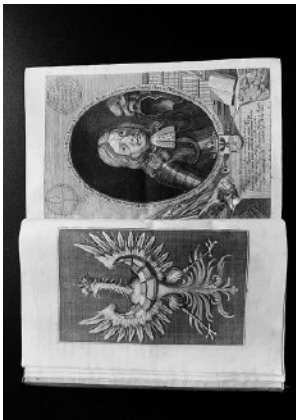
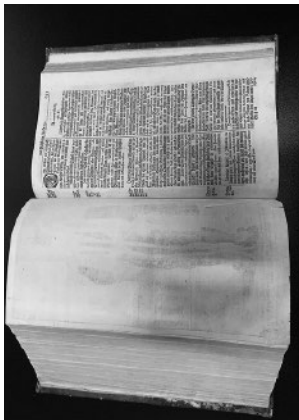
srednje debeline, svetlo rjavkaste barve,

porjavitve mestoma so prisotne, zlasti od

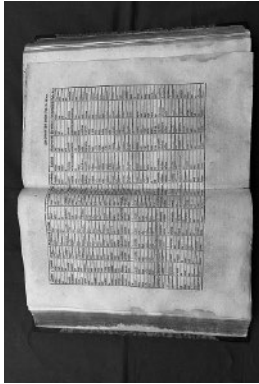
IV/681 do konca zvezka, en del je bil polit, ostal madež: 4. zv. XV/355 do XV/365.

Zvok je prisoten v vseh zvezkih, otip je kompakten.

TOLMIN B2 Knjižnica Tolmin Signatura: ni Datum pregleda: 6. 2. 2024 Število zvezkov: 3 Provenienca: kupljeno leta 1997 v antikvariatu v Gorici, posredoval Jožef Školič. Posebnosti: 1 in 4 iz istega kompleta, žig v cirilici, HARK. UNIV. in žig. V latinici 3 iz drugega kompleta, žig: Dr. E. Kadarasz – ver. Not. POZ MARGITY ZAYOVEJ, čis. 1016 Foto: Jedert Vodopivec Tomažič		zunanje mere 1 – 334 × 210 × 55 2 – manjka 3 – 327 × 205 × 85 4 – 334 × 210 × 57 mere prvega lista v KB 1 – 328 × 205 2 – manjka 3 – 319 × 198 4 – 334 × 210		1. zv.	Vezava: Prevleka platnice: 1 in 4 izvorno taninsko usnje, 3 verjetno mlajše tan. usnje Dekoracija: na hrbtu zlatotisk Obreza: 1 in 4 sivo-bela; 3 – rdeča Opora v platnici: lepenka Št vezic: 1 in 4–5 vezic; 3–6 vezic Spojni isti: 1 in 4 izvorni, 3 – marmoriran papir Papir v KB Tanjši, 1, 3 in 4, mlačno bela, skoraj brez porjavitve zvok: lin 4 – izrazit, 3 – brez zvoka otip: 1 – kompakten, s skupki vlaken, 4 – precej gladek, brez skupkov vlaken; 3 – gladek in cunjast.		3. zv.		4. zv.
				3. zv.					

ZAGREB B2 HAZU – Hrvška akademija znanosti in umetnosti Signatura: HAZU bib, R-910/3 Datum pregleda: 16. julij 2013 Število zvezkov: 3. zvezek, ostali glej B4 Provenienca: vsi 4 zv. iz zbirke dr. Ivana Kukujeviča Skalcinskega Posebnosti: zvezki so iz 3 kompletov, 3. zvezek je vezan v pergament ostali v taninsko usnje, 4 zvezek ima lesene deske in zapirala (Glej skupino B 4) Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1, 2 in 4 glej B4 3 – 380 × 245 × 110 mere prvega lista KB 1, 2 in 4 glej B4 3 – 372 × 245	Vezava: 3 zvezka Prevleka platnice: pergament Dekoracija: sredinski odtis grba v črni barvi Obraba: modrikasta Opora v platnici: lepenka Vezice: 5, pergamentnih trakov Hrbet: cevast Papir v KB Barva: rahle porjavitve in to samo na nekaterih listih. Zvok: izrazit Otip: gladek, lep, brez skupkov vlaken debelina: nekoliko debelejši		 3. zv. 3. zv.	
---	--	---	--	--	--

B 3 PAPIR Z VEČ PORJAVITVAMI	Bogenšperk Grad Bogenšperk Signatura: 56 Datum pregleda: 7. maj 2013, 30. maj 24 Provenienca: leta 1993 podaril dr. Vanja Lokar iz Trsta Število zvezkov: 4 Posebnosti: delna prevezava, verjetno konec 19. stol. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič zunanje mere 1 – 333 × 225 × 64 2 – 333 × 220 × 70 3 – 330 × 225 × 95 4 – 332 × 221 × 65 mere prvega lista KB 1 – 322 × 208 2 – 324 × 208 3 – 320 × 205 4 – 325 × 205 manj porjavitev 		Vezava: Prevleka platnice: taninsko usnje na hrbtu, marmoriran papir na platnicah – verjetno konec 19. stol., dekoracija: odtisi pečatnikov na hrbtu, obreza: modrikasta, opora v platnici: lepenka, 5 dvojnih konopljenih vezic, spojni listi: niso izvirni, sočasni z zadnjo intervencijo na platnici Papir v KB Srednja debelina, mlečno bel, 1, 2 in 4 več porjavitev, 3 malo porjavitev, neizrazit zvok, otip delno cunjast.
--	---	--	---

BREŽICE B3

Posavski muzej Brežice

Signatura: Z3: 393

Datum pregleda: 12. 2. 2025

Št. zvezkov: 4

Provenienca: iz kapucinskega samostana v Gorici (žig), nato Kapucinski samostan v Krškem, 15. nov. 945 podari opat Kamil Požar, g. Otonu Aumannu, 1946 v FZC od tu 1949 v Posavski muzej Brežice.

Posebnost: K-R poseg ob koncu 20. stol.

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 347 × 228 × 60

2 – 346 × 230 × 63

3 – 347 × 230 × 93

4 – 347 × 228 × 60

mere prvega lista KB:

1 – 332 × 203

2 – 332 × 205

3 – 332 × 205

4 – 332 × 205

1. zv.

2. zv.

Vezava:

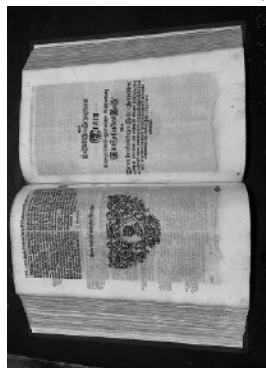
K-R poseg konec 20. stol. v Arhivu RS, prevleka novo rjavo usnje, na hrbtu fragmenti izvirnega z dekoracijo v zlatotisku.

Papir v KB:

listi so bili ob K-R posegu mokro čiščeni in premazani z metilcelulozo. nekateri listi so mlačno beli z temnimi vlakni, drugi imajo porjavitve, v četrtem zvezku so ob spodnjem robu sledi vodnih madežev, je tanek, gladek, z malo skupki vlaken, ima zvok, a je otip bolj cunjast.

2. zv.

4. zv.

GORICA B3

Knjižnica pokrajinskih muzejev

Biblioteca dei Musei Provinciali di Gorizia

Signatura: 103, 1463

Datum pregleda: 18. 2. 2025

Št. zvezkov: 2

Provenienca: za knjižnico je bil izvod kupljen junija 1867 za f. 30. od grofa Cafaia, posredoval pokrajinski uradnik, podpisan F. Gatti (pripis na sprednjem spojnem listu v 1. zvezku)

Posebnosti: mehanske poškodbe zaradi uporabe, mestoma polit s tekočino, ki je povzročila potemnitve, raztrganine in manjkajoči deli zakrpani z navadnim papirjem.

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

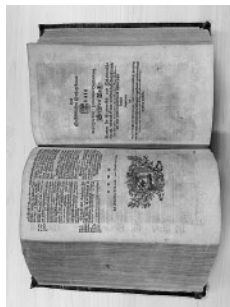
1 – 340 × 220 × 128

2 – 340 × 220 × 150

mere prvega lista KB

1 – 327 × 200

2 – 327 × 200

Vezava:

izvirna, taninsko usnje, rahlo marmorirano, na hrbtu napis in etiketa, 5 dvojnih konopljenih vezic, okoli njih slepi odtis linijskega pečatnika, kapital izviran, šivan na KB, rdečkast ošpric, v platnicah debela lepenka, spojni listi izvirni

Papir v KB:

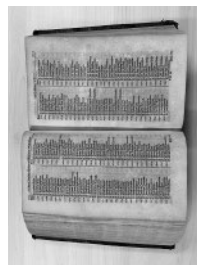
srednje debeline,

1. zv. srednje debeline, oker bel z vključki temnih vlaken, prisotni skupki vlaken, izrazit zvok, otip kompakten,

2. zvezek- srednje debeline, v začetku oker bel z vključki temnih vlaken, prisotni skupki vlaken, izrazit zvok, otip kompakten,

porjavitve izrazite XI/653 do konca, bolj

cunjast in maj kompakten otip

KOPER B3

Privatna last

Datum pregleda: 14. 5. 2024

Število zvezkov: 4

Provenienca: družinska dediščina, eden od prednikov dobil v dar od člana Valvasorjeve družine.

Posebnosti: 1. in 3. zv. enaka (4 vezice), 2. in 4. malo drugačna (5 vezic)

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanj mere

1 – 315 × 205 × 64

2 – 330 × 210 × 68

3 – 316 × 200 × 88

4 – 330 × 210 × 67

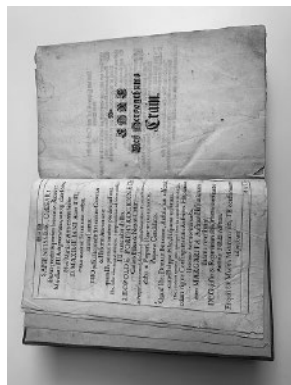
mere prvega lista v KB

1 – 314 × 203

2 – 325 × 205

3 – 314 × 195

4 – 325 × 205

Vezava:

delna prevezava

1. in 3. zv: manjša, taninsko usnje, ošpric, 4 vezice, trakovi, obreza rdeč ošpric, opora lepenka, spojni listi 19. stol.

2. in 4. zv.: večja, taninsko usnje, 5 vezic, vrvice, obreza rdeč ošpric, opora lepenka, Papir v KB

srednja debelina, porjavitve v vseh zvezkih zaznaven a ne izrazit zvok, delno cunjast otip.

LJUBLJANA B3
Biblioteka SAZU
Signatura: SAZU biblioteka II 203058/1,2,3,4
Datum pregleda: 14. dec 2023
Število zvezkov: 4
Provenienca: zapuščina Zore Koren Škerk, graf. oblikovalke iz Renova nad Trstom, pridobljeno 2020/21
Posebnosti: precej v uporabi
Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

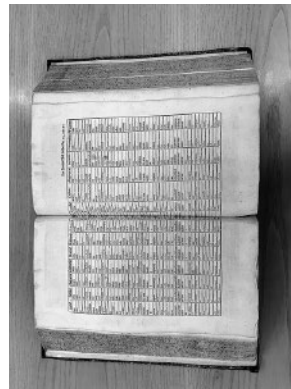

zunanje mere

- 1 – 330 × 218 × 70
- 2 – 335 × 215 × 75
- 3 – 333 × 218 × 95
- 4 – 334 × 207 × 70

mere prvega lista v KB

- 1 – 325 × 205 B3
- 2 – 325 × 205 B3
- 3 – 324 × 205 B2 mehanske poškodbe
- 4 – 325 × 205 B2 mehanske poškodbe

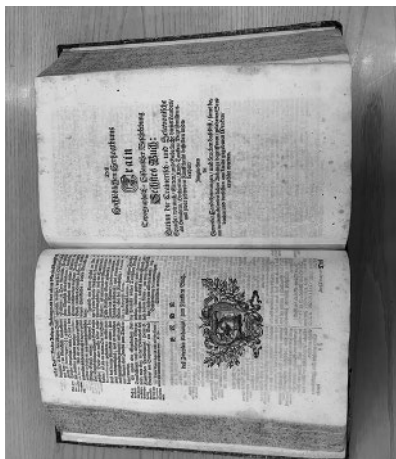

Vezava:

delno preplatničen, prevleka platnice marmoriran papir (verjetno konec 19. ali zač. 20. stol.), brez dekoracije, na hrbtu usnje socasno s preplatničenjem. na obrezi rahlo zelenkast ošpric, lepenka v platnici, spojni listi sočasni s preplatničenjem

Papir v KB

tanjši papir, mlečno bela, z več porjavitvami 3 in 4 zvezek manj porjavitev in več mehanskimi poškodbami, zvoka ni, otip je cunjast.

LJUBLJANA B3
Nadškofija, Škofijska pastoralna knjižnica
Signatura: B1/8 (4683)
Datum pregleda: 4. 4. 2023 in 23. 1. 2025
Število zvezkov: 8
Provenienca: iz zapuščine Viktorja Kragla
Posebnosti: izvod je vezan v 8 zvezkih v vezavi iz konca 19. stol.
Papir v zvezkih je različno porjavel, nekateri z malo porjavitvami – B2 drugi z izrazitimi -B3.
Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

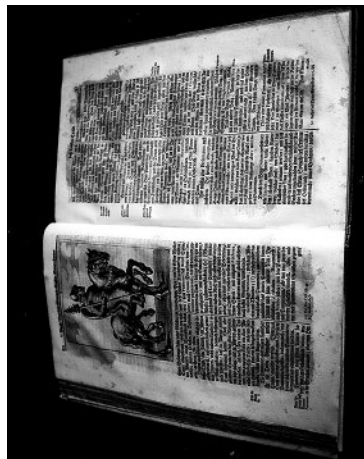

zunanje mere

- 1 – 335 × 215 × 38
- 2 – 335 × 215 × 40
- 3 – 335 × 220 × 36
- 4 – 335 × 215 × 49
- 5 – 335 × 215 × 38
- 6 – 332 × 220 × 68
- 7 – 335 × 228 × 45
- 8 – 335 × 218 × 35

mere prvega lista v KB

- 1 – 330 × 208
- 2 – 332 × 205
- 3 – 330 × 205
- 4 – 330 × 200
- 5 – 330 × 205
- 6 – 330 × 210
- 7 – 330 × 209
- 8 – 330 × 206

Vezava:

ni sočasna, verjetno konec 19. stol., prevleka platnice rjav marmoriran papir, dekoracije ni, obreza: rdeče barva, lepenka v platnici, spojni listi dodani ob zadnji vezavi, 4 enojne vrvice.

Papir v KB

srednje debel, z različno intenzivnimi portravitvami, zvok kar intenziven, otip kompakten.

MARIBOR B3

UKM Univerzitetna knjižnica Maribor

Signatura: MK XIX

Datum pregleda: 31. jan. 2024

Število zvezkov: 3

Provenienca: general Majster

Posebnosti: manjka 2. zvezek

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 338 × 210 × 70

2 – manjka

3 – 340 × 207 × 98

4 – 339 × 210 × 77

mere prvega lista KB

1 – 328 × 205

2 – manjka

3 – 340 × 205

4 – 325 × 205

Vezava:

izvirna, poškodbe na hrbtnem delu, prevleka platnice: taninsko usnje, dekoracija: 5 slepih linij ob robovih, obreza: rdečkast ošpric, opora v platnici: lepenska, 5 dvojnih konopljenih vezic, kapitali delno poškodovani, spojni listi samo v l. zv. originalni.

Papir v KB

srednje debel, porjavitve, a ne vsi listi, delno izrazit zvok, cunjast otip, a ne vsi listi.

MARIBOR

B3

UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor

Signatura: SR II 2148

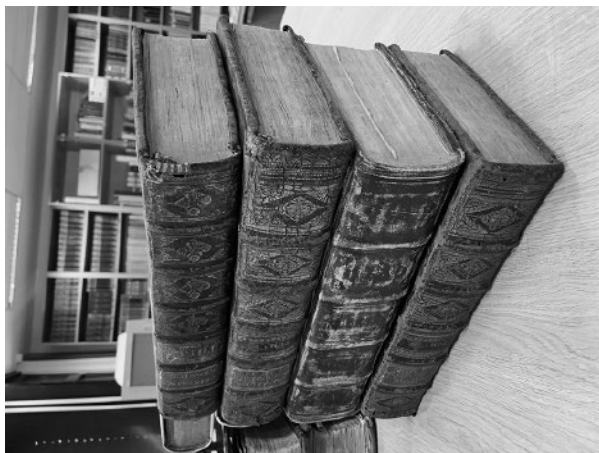
Datum pregleda: 31. jan 2024

Provenienca: iz FZC

Število zvezkov: 4

Posebnosti: 2 in 4 – iz istega kompleta, 3 prevezan, 1, 2 in 4 hrbna dekoracija

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanj mere

1 – 317 × 200 × 65 – malo manjši

2 – 333 × 210 × 70 – malo večji

3 – 328 × 205 × 90

4 – 328 × 210 × 70

mere prvega lista KB

1 – 307 × 198 – malo manjši

2 – 324 × 205 – malo večji

3 – 317 × 200

4 – 323 × 202

Vezava:

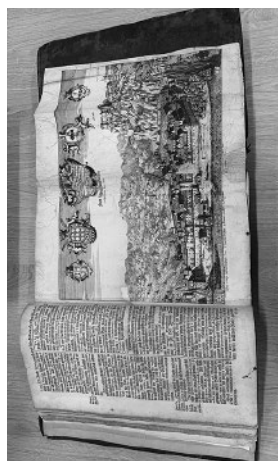
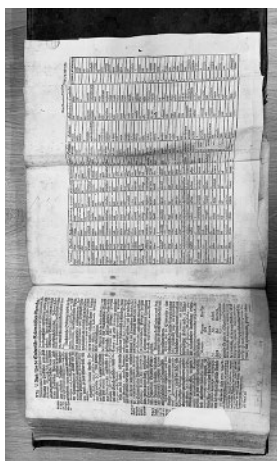
1, 2 in 4 izvirna, 3 prevezan

Prevleka platnice: 1, 2 in 4 izvirna – tan usnje, 3 prevezan novo usnje

Dekoracija: 1, 2 in 4 zlatotisk na hrbtu, 3 ni dekoracije, obreza rdečkasta, opora v platnici: lepenka, različno št. vezic: 1-6, 2-5, 3-4, 4-5

Papir v KB

srednje debeline, mlečno bel, prisotne porjavitve, zvok zaznaven, otip je delno cunjast.

NOVO MESTO B3 Knjižnica Mirana Jarca Signatura: PZ 908 Datum pregleda: 2. 2. 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: K-R poseg, iz več kompletov, verjetno restavriran v Arhivu RS Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanjere mere 1 – 340 × 210 × 70 2 – 335 × 210 × 70 3 – 335 × 210 × 76 4 – 337 × 213 × 65 mere prvega lista KB 1 – 325 × 200 2 – 315 × 194 3 – 323 × 200 4 – 323 × 200 	Vezava: novejša ob K-R posegu, konec 20. stol., trda pergamentna vezava. 4 vezice, obreza 2. in 4. zvezka, zelenkasta Papir: prisotne porjavitve, cunjast otip, celoten KB je bil moko čiščen, nekateri listi tudi laminirani (npr. tabela imena) manjkajoči listi nadomeščeni s fotokopijami
---	---	--

NOVO MESTO

B3

Knjižnica Mirana Jarca

Signatura: PZ 908

Število zvezkov: 3

Datum pregleda: 2. 2. 2024

Provenienca: ni znana

Posebnosti: izvod je bil v celoti restavriran,
verjetno v Arhivu RS, manjka 4. zvezek

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanjere mere

1 – 339 × 215 × 65

2 – 336 × 230 × 70

3 – 338 × 228 × 65

4 – manjka

mere prvega lista KB

1 – 317 × 198

2 – 308 × 191

3 – 324 × 198

4 – manjka

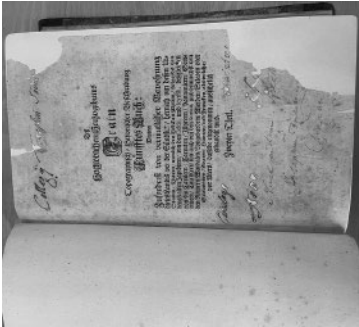

Vezava

novejša ob K-R posegu, konec 20. stol., trda
pergamentna vezava. 4 vezice, K-R poseg

Papir v KB

celoten KB je bil mokro čiščen, nekateri listi
tudi laminirani, manjkajoči listi nadomeščeni s
fotokopijami

NOVA GORICA B3 Goriška knjižnica Franceta Bevka Signatura: II. 10313 Datum pregleda: 18. 2. 2025 Št. zvezkov: 3 Provenienca: ni znana Posebnosti: manjka 3. zvezek, opravljen K-R poseg, verjetno v ARS Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 323 × 215 × 60 2 – 323 × 215 × 68 3 – manjka 4 – 323 × 215 × 68 mere prvega lista v KB 1 – 310 × 197 B3 2 – 310 × 195 B4 3 – manjka 4 – 313 × 198 B3	Vezava: K-R poseg, verjetno konec 20. stol. z delno ohranitvijo večine materialov, hrbet usnje, raven brez vidnih vezic, platnici marmoriran papir, vezice 5 izvirne, kapital ni izviren, spojni listi sočasni s K-R posegom, obreza rdečkasta, sočasna z vezavo pred K-R posegom Papir v KB: K-R poseg na vseh poškodovanih listih, nekateri listi ob spodnjem robu ojačani z japonskim papirjem, tanjši papir, skupki vlaken, cunjast otip na listih brez posega, zvok prisoten na listih z premazom med K-R posegom, potemnitve prisotne v vseh treh zvezkih, najbolj izrazite v 2. zvezku. KB bil ob prejšnji prevezavi obrezan, K-R poseg se obreze ni dotaknil.	 	2. zv.	 	2. zv.		4. zv.
---	--	--	--	---------------	--	---------------	--	---------------

SOLKAN B3**Zbirka Davida in Marinke Brezigar****Signatura:** 4933**Datum pregleda:** 18. 2. 2025**Št. zvezkov:** 2**Provenienca:** kupljeno leta 2006 v Gorici**Posebnosti:** na zadnji strani platnic vtisnjena letnica 1690

Vezava odlično ohranjena, ne kaže nobenih znakov kakršnih koli poškodb, papir v KB ima izrazite potemnitve in mestoma tudi drugačne madeže.

Foto: Marinka Brezigar in Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere:

1 – 350 × 230 × 114

2 – 348 × 230 × 143

mere prvega lista KB

1 – 328 × 200

2 – 329 × 200

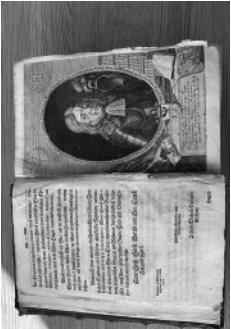
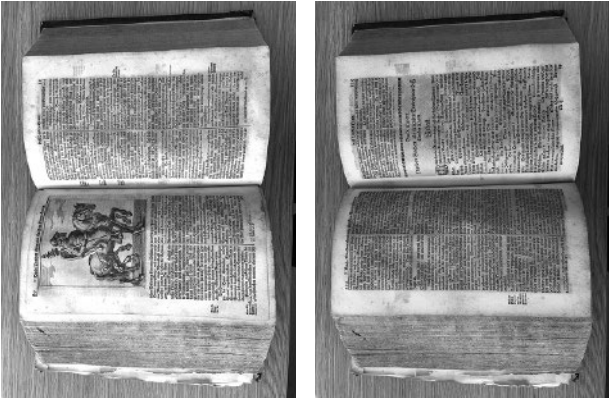
Vezava:

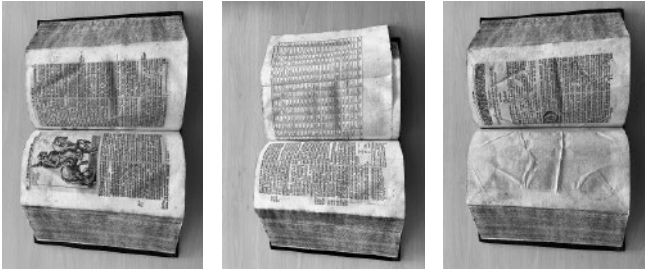
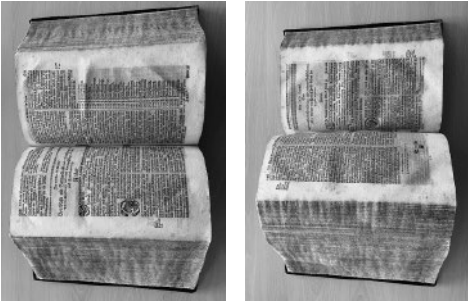
izvirna, galunsko usnje s slepimi odtisi pečatnikov, lesena deska, 2 zaklepa, kovinski del brez dekoracije, rdeča obreza, 6 dvojnih konopljenih vezic, izvirni spojni listi, datacija vezave vtisnjena v prevleko 1690.

Papir v KB:

Tanek, cunjast otip, brez zvoka, bel, brez temnejših vlaken, nekateri listi brez porjavitev, večina pa z izrazitimi porjavitvami, manj izrazite porjavitve do XI/670, veliko več porjavitev od XI/671 do konca.

B 4 PAPIR Z IZRAZITIMI PORJAVITVAMI	CELJE B4 Osrednja knjižnica Celje Signatura: D-Rr 1182 Datum pregleda: 31. jan 2024 Število zvezkov: 3 (1-2, 3 in 4) Provenienca: iz FZC Posebnosti: 1 in 2 zvezek združen v en debelejši zvezek Foto: Jedert Vodopivec Tomažič			zunanje mere 1+2 – 335 × 215 × 120 3 – 334 × 208 × 92 4 – 336 × 210 × 65 mere prvega lista KB 1+2 – 325 × 207 3- 328 × 205 4 – 327 × 207 	Vezava: delno originalna, prevleka platnice: taninsko usnje z ošprivem, hrbet -novejše rjavo usnje, obreza komaj opazno rdečkasta, opora v platnici: lepenka, spojni listi: niso originalni hrbet: brez dekoracije, samo napis: Kronika I-II. Kronika III. Kronika 4 Papir v KB srednje debel, izrazite porjavitve, zvok šibek, cunjast otip, opazni skupki vlaken.	
---	--	--	---	---	---	---

CERKNICA B4 Knjižnica Jožeta Udoviča Cerknica Signatura: 61151, 61152, domoznanski arhiv, 908(497.4)30 VALVASOR Datum pregleda: 27. feb. 2023 in 22. jan. 2024 Število zvezkov: 2 Provenienca: iz knjižnice Lothar graf von Rosenberg, pripis: Christoph Adolph, 28. maj 1735, nakup 14. december 2007, kupljeno pri dr. Antonu Kovaču, München⁹ Posebnosti: zelo dobro ohranjen izvod, ima zelo lepo ohranjeno prilogo Ljubljana, papir ima izrazite porjavitve Foto: Jedert Vodopivec Tomažič 	zunanje mere 1+2 – 342 × 215 × 140 3+4 – 342 × 215 × 162 mere prve strani KB 1+2 – 333 × 213 3+4 – 333 × 213 	Vezava: originalna, korekten K-R poseg, lepo obnovljeno, prevleka platnice: taninsko usnje, temno rjavo, dekoracija: zlatotisk na hrbtnem delu, na obrezi modrikast ošpric, v platnici lepenka, zvirni spojni listi. Papir v KB: tanjši, zelo izrazite porjavitve (na fotografijah ni tako vidno kot v živo z očmi), vidni skupki vlaken, cunjast otip, zvoka ni, vodni znaki so zelo slabo vidni, VZ HK z AD lepo viden v tabeli imen (VI. list med 273-274)
---	--	--

⁹ Kovač, Slavica verlag 2000, München.

GORICA**B4****Mestna knjižnica Isontina / Biblioteca Isontina****Signatura:** 12057, 186831, 186832, 186833, Rare e**Pregio a** 12/1-4,**Datum pregleda:** 18. 2. 2025**Št. zvezkov:** 4**Provenienca:** ni znana**Posebnosti:** prevezava, izrazite porjavitve**Foto:** Jedert Vodopivec Tomažič**zunanje mere:**

1 – 323 × 220 × 60

2 – 323 × 220 × 60

3 – 323 × 220 × 77

4 – 317 × 220 × 62

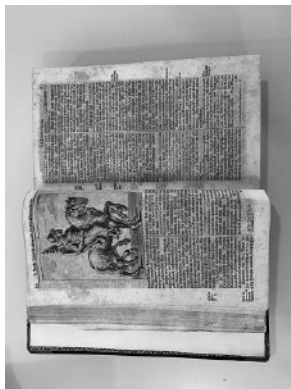
mere prvega lista KB:

1 – 315 × 200

2 – 315 × 196

3 – 314 × 204

4 – 317 × 204

2. zv.

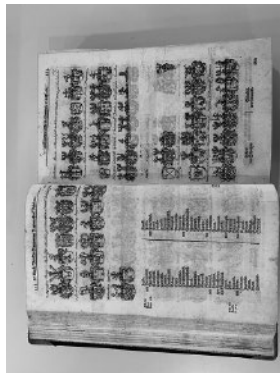
2. zv.

Vezava:

prevezava verjetno konec 19. stol., usnjen hrbet, na njem zelena nalepk z napisom v zlatotisku, ana platnici knjigoveško platno, 6 vezic (trakovi), nevidni na hrbtu, cevasta vezava, rdečkasta obreza sočasna z trenutno vezavo, spojni listi potiskani papir.

Papir v KB:

tanek, gladek, cunjastega otipa, ni zvoka, izrazite porjavitve, manj v 3. zvezku, precej mehanskih poškodb kaže na pogosto uporabo.

3. zv.

4. zv.

GORICA B4

Semeniška knjižnica / Biblioteca del Seminario

Signatura: 238a XVII, 002718

Datum pregleda: 18. 2. 2025

Št zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnosti: K-R poseg na vezavi in KB izvedel

Centro studi e restauro, Gorica

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere:

1 – 320 × 218 × 53

2 – 320 × 218 × 58

3 – 320 × 220 × 75

4 – 322 × 218 × 58

mere prvega lista KB:

1 – 309 × 200

2 – 310 × 196

3 – 312 × 204

4 – 312 × 204

2. zv.

2. zv.

Vezava: ni izvirna, delni K-R poseg na vezavi, usnjeh hrbet, marmoriran papir na platnicah, spojnici listi dodani ok K-R posegu, kapital rdeče-bel- moder, verjeno ob preplatničenju z marmoriranim papirjem, obreza rdečkasta.

Papir v KB:

tanek, cunjast otip, brez zvoka, gladek, brez skupkov vlaken, izrazite porjavitve, 3zv. manj porjavitve, 2. zvezek ima tudi izrazite poškodbe (od VII/448 do VIII/682 polit) K-R poseg, listi niso mokro čiščeni samo dopolnjeni in ojačani, kjer je bilo potrebno.

3. zv.

4. zv.

LJUBLJANA

B4

Mladinska knjiga – Trubarjev Antikvariat,
družba 2023

Signatura: ni

Datum pregleda: 2. 3. 2023

Število zvezkov: 4

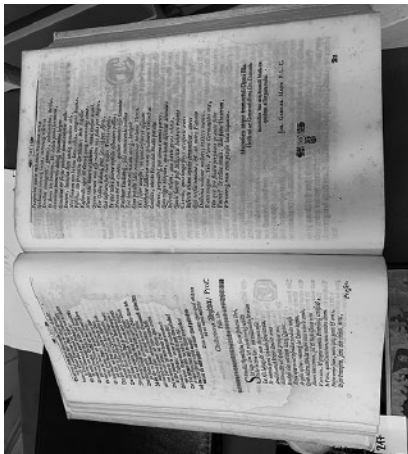
Provenienca: ni znana

Posebnosti: lepo ohranjena pergamentna
vezava, papir v KB ima izrazite porjavitve, malo
ali skoraj nič v rabi.

Foto: Jodert Vodopivec Tomažič

Ogled je bil prostorsko in časovno omejen, zato
podatkov o dimenzijah ni.

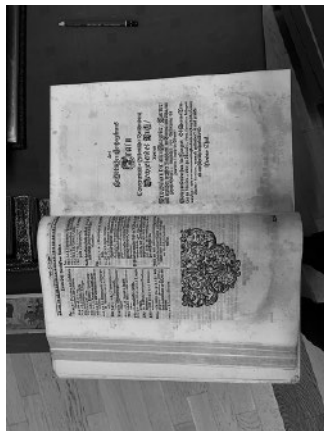

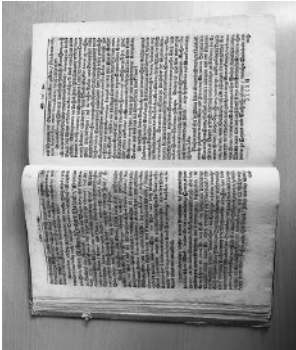
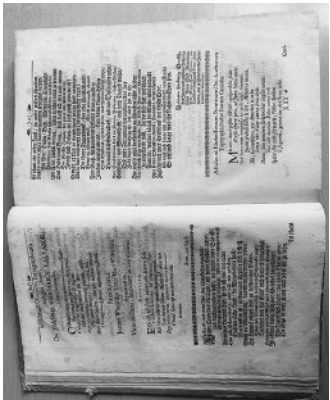
Vezava:

izvirna pergamentna prevleka, dekoracija: ob
naslovu na hrbtu, temen tisk na oker podlagi,
opora v platnici: karton, spojni listi izvirni.

Papir v KB

tanjši, mlečno bel, na polju tiska izrazite
porjavitve (v naravi bistveno bolj izrazite, kot
na posnetku), brez zvoka, cunjast otip.

LJUBLJANA B4 NMS – Narodni muzej Slovenije Signatura: NMS 1610 Datum pregleda: 19. 12. 2011, 28. 5. 2024 Število zvezkov: 8 Provenienca: ni znana Posebnost: 8 zvezkov, vezava papir, verjetno pozno 19. stol., izrazite porjavitve. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanj mere 1 – 345 × 220 × 38 2 – 345 × 220 × 38 3 – 345 × 225 × 36 4 – 345 × 225 × 42 5 – 345 × 225 × 35 6 – 345 × 218 × 68 7 – 345 × 225 × 42 8 – 345 × 222 × 38 mere prvega lista KB 1 – 332 × 208 2 – 334 × 207 3 – 334 × 207 4 – 332 × 205 5 – 333 × 210 6 – 333 × 209 7 – 333 × 208 8 – 333 × 208	Vezava: ni izvirna, prevleka platnice sivo moder papir, dekoracije ni, obreza ni obarvana, lepenka v platnici, 3 enojne vezice, vrvice zarezane v hrbet KB. Papir v KB tanjši, izrazite porjavitve, zvoka ni zaznati, delno cunjast otip.	
			
			

LJUBLJANA B4

NUK- Narodna in Univerzitetna knjižnica

Ljubljana

Signatura: NUK, R117 453

Datum pregleda:

2. 7. 2013, 6. 12. 2023

Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnosti: prevezava, verjetno konec 18. stol.
ali začetek 19. stol., zelo tanek papir.

Foto: Jodert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 323 × 215 × 65

2 – 322 × 215 × 65

3 – 322 × 214 × 88

4 – 323 × 212 × 70

mere prvega lista v KB

1 – 310 × 197

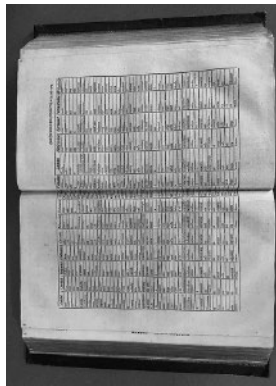
2 – 310 × 197

3 – 310 × 198

4 – 310 × 195

2. zv.

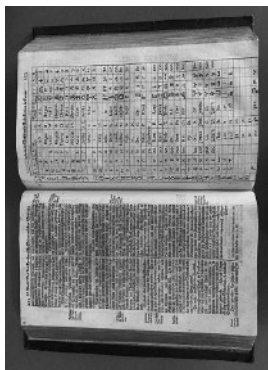

2. zv.

Vezava: ni izvirna, prevleka platnice: črno, tanko usnje, dekoracija: odtisi pečatnikov s pozlato na hrbtu in ob robovih platnic, zelena obreza, lepenka v platnici, 4 enojne vrvice, spojni listi dekoriran papir, sočasni z vezavo

Papir v KB

tanek, mehek, cunjast, nima zvoka, izrazite porjavitve, 3 zvezek najmanj porjavitve, KB obrezan marsikje v živ rob.

2. zv.

LJUBLJANA **B4**
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljana
Signatura: NUK, R II 6632
Datum pregleda:
 24. julij 2013, 6. 12. 2023
Število zvezkov: 4
Provenienca: iz Licejske knjižnice v Ljubljani
Posebnosti: lesene deske, zapirala
Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

- 1 – 334 × 220 × 71
- 2 – 334 × 225 × 78
- 3 – 338 × 222 × 110
- 4 – 332 × 223 × 75

mere prvega lista v KB

- 1 – 322 × 200
 - 2 – 322 × 200
 - 3 – 322 × 200
 - 4 – 322 × 206
- manj izrazite porjavitve

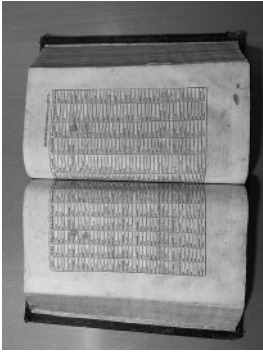
Vezava:

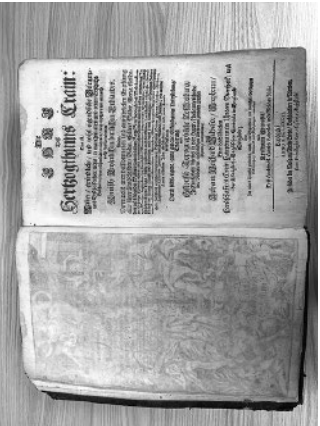
prevleka platnice: galunsko usnje, dekoracija: slepi odtisi pečatnikov, obreza: zelenkasta, opora v platnici: les, 2 zapirali, 4, dvojne vrvice hrbet rahlo okroglen, spojni listi: izvirni

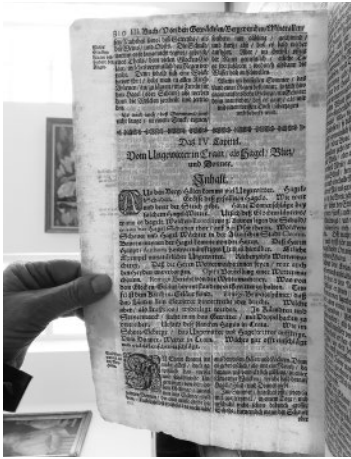
Papir v KB

srednje debeline, izrazite porjavitve v papirju, nima zvoka, zelo mehek, cunjast otip.

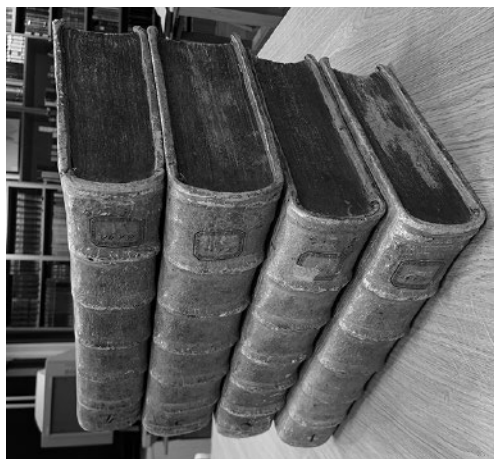

LJUBLJANA B4 Slovenski etnografski muzej Inv. št.: 903001165 Datum pregleda: 3. jan. 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: 1. in 2. zvezek manjše mehanske poškodbe zv. 3. manj porjavitev, največ mehanskih poškodb; 4. zvezek poškodovan mehansko in od vlage manjka del platnice in listov. Foto: Iedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 327 × 204 × 70 2 – 327 × 204 × 70 3 – 327 × 204 × 95 4 – 327 × 204 × 70 mere prvega lista v KB 1 – 315 × 195 2 – 315 × 195 3 – 315 × 195 4 – 315 × 195	Vezava: sočasna, vsi 4 zv. enako vezani, prevleka platnice: taninsko usnje, dekoracija: samo na hrbtu, 5 dvojnih konopljenih vezic, rdečkasta obreza, opora v platnici: lepenka, spojni listi izvirnii. Papir v KB tanek, izrazite porjavitve, precej cunjast, zvoka ni, skupki vlaken dobro vidni in otipljivi. VZ: dobro viden v tabeli – slovarj VI. knj. med 274-275	
	  		

LJUBLJANA B4 TMS – Tehnični muzej Slovenije Signatura: 1785 Datum pregleda: 5. jan 2024 Število zvezkov: 1 Posebnosti: samo 1. zvezek Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 335 × 205 × 72 2, 3 in 4 manjkajo mere prvega lista KB 1 – 325 × 200 2, 3 in 4 manjkajo	Vezava: Prevleka platnice: rjavo tan usnje z ošpricem, Dekoracija: na hrbtnem delu slepi odtisi pečatnikov, obreza: rjavkast ošpric, lepenka, spojni listi: originalni Papir v KB: tanjši, izrazite porjavitve na vseh listih, zvok komaj zaznaven, otip delno cunjast.
		
		

LJUBLJANA B4 Semeniška knjižnica Ljubljana Signatura: V, VIII, 1č-4č Datum pregleda: 27. 3., 24. 4. 2023 in 22. 1. 2025 Število zvezkov: 4 Provenienca: Janez Gregor Dolničar Posebnosti: v 1. zvezku bakrorezni portret Erasmusa Franciscija Foto: Mateja Demšar © Semeniška knjižnica	A: zunanje mere 1 – 330 × 220 × 65 2 – 330 × 220 × 67 3 – 330 × 220 × 95 4 – 330 × 225 × 64 B: mere prvega lista v KB 1 – 319 × 205 2 – 319 × 205 3 – 319 × 206 4 – 319 × 205 	Vezava: Izvirna, prevleka platnice: taninsko usnje, temno rjavo, mehko, dekoracija platnice: rjav ošpric, na hrbtu slepi odtisi pečatnikov, rdeče moder ošpric na obrezi, lepenka v platnic, 5 dvojnih konopljenih vezic, izvorni spojni listi Papir: tanjši, izrazite porjavitve po celotnih površinah skoraj vseh listov (na fotografijah ni tako vidno kot v živo z očmi), zvoka ni, otip je cunjast.
---	--	---

MARIBOR **B4**
 UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor
 Signatura: II. 5405/1-4
 Datum pregleda: 31. jan in 29. feb. 2024
 Število zvezkov: 4
 Provenienca: klasična gimnazija Marburg
 Posebnosti: galunska prevleka, lepenka
 Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

- 1 – 339 × 205 × 70
- 2 – 339 × 210 × 70
- 3 – 339 × 210 × 80
- 4 – 339 × 210 × 72

mere prvega lista v KB

- 1 – 328 × 198
- 2 – 328 × 198
- 3 – 328 × 198
- 4 – 328 × 198

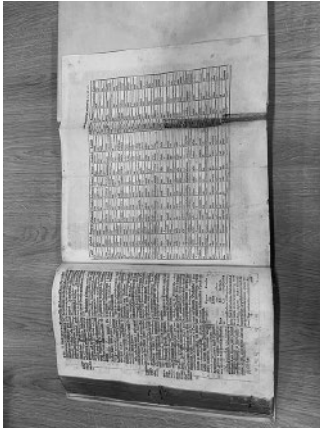
Vezava:

prevleka platnice: galunska koža, dekoracija: slepi odtisi pečatnikov, zelena obreza, opora v platnici: lepenka, št. vezic: 5 dvojnih konopljenih vrvic, ni zapiral, spojni listi: marmoriran papir

Papir v KB

srednje debeline, precej porjavitev, so pa tudi deli KB brez porjavitve, neizrazit zvok, razmeroma cunjast.

MARIBOR B4 UKM Univerzitetna knjižnica Maribor Signatura: R II. 2148 Datum pregleda: 31. jan 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: Samostan Nazarje, dar študijske knjižnice Celje 17. 10. 1958 UKM-u. Posebnosti: prevezan v nov pergament, verjetno za časa Bruna Hartmana, verjetno Avstrija, mogoče Graz, KB skoraj brez poškodb, papir podoben kot v NUK R 117453. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 335 × 210 × 60 2 – 335 × 210 × 65 3 – 335 × 210 × 87 4 – 335 × 210 63 mere prvega lista v KB 1 – 324 × 200 2 – 325 × 200 3 – 325 × 200 4 – 320 × 200	
Vezava: K-R poseg na platnici, nov pergament, dekoracija: nova napis na hrbtu, zelena obreza originalna, opora v platnici: lepenka, kapital in sistem šivanja originalen, hrbet cevast, 4 vezice niso vidne. spojni listi pak papir. Papir v KB: tanjši, precej porjavel, rahel zvok, cunjast otip.	 	

PTUJ
B4

Minoritski samostan Ptuj

Datum pregleda: 29. 2. 2024

Število zvezkov: 1

Provenienca: 1701 podarjeno samostanu –
pripis na sprednjem prostem predlistu.

Posebnosti: ohranjen samo 2. zvezek, med 2.
sv. vojno, večina knjig iz samostanske knjižnice
uničenih.

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

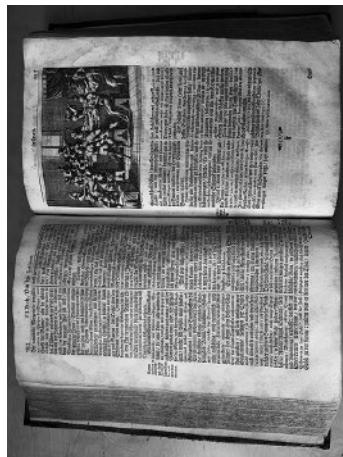
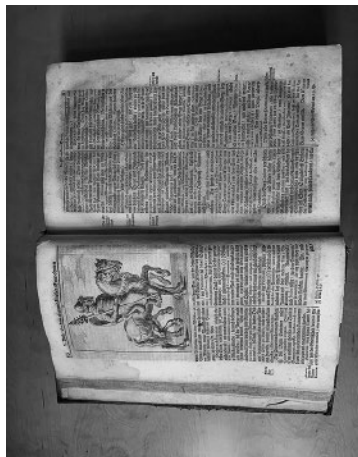
1, 3 in 4 manjkajo

2 – 338 × 215 × 70

mere prvega lista KB

1, 3 in 4 manjkajo

2 – 327 × 205

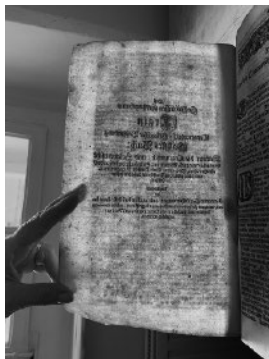

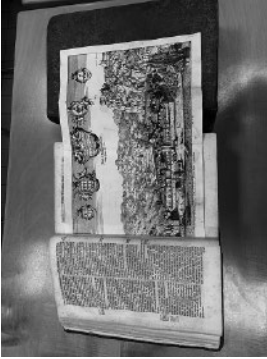
Prevleka:

izvirna, taninsko usnje, rjav ošpric, dekoracija:
slepi odtisi pečatnikov na hrbtu, 5 dvojnih
konopljenih vezic, obreza: obledel zelenkast
ošpric, lepenska v platnici, spojni listi izvirni.

Papir v KB:

srednje debel, izrazite porjavitve, od VII/414-
416 in VIII/572-573 maj izrazite porjavitve,
zvok: cunjast, otip mehak, precej mehanskih
poškodb.

SEŽANA B4 Kosovelova knjižnica Sežana Signatura: 0176069-072 Datum pregleda: 12. jan 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: podaril leta 2014 Stelio Villani¹⁰ Posebnosti: originalna vezava, K-R poseg opravljen verjetno v ARS. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1- 335 × 205 × 85 2- 335 × 205 × 85 3- 335 × 205 × 105 4 – 335 × 205 × 70 mere prvega lista KB 1 – 335 × 190 2 – 335 × 190 3 – 335 × 190 4 – 335 × 190	Vezava: originalna, z odličnim K-R posegom, prevleka platnice: taninsko usnje, dekoracija: ošpric, na hrbtu okoli vezic slepi odtis, obreza: rdečkast ošpric, lepenska v platnici, 5 vezic, spojni listi so izvirni, Papir v KB: tanjši, izrazite porjavitve, najmanj v 3. zv., neizrazit zvok, cumjast otip.
	 	

¹⁰ Stelio Villani (1919-2018) fizik in bibliofil, <https://www.kosovelova.si/lokalno/villanijeva-zbirka/>

TRST

B4

Državna knjižnica Stelio Crise / Biblioteca statale Stelio Crise

Signatura: 194684

Datum pregleda: 3. 2. 2025

Št. zvezkov: 4

Provenienca: Fond Pucalovich, dar ing. G. Tombesi

Posebnosti: preplatničen, zlatotisk na hrbtu

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 344 × 225 × 58

2 – 343 × 225 × 58

3 – 345 × 225 × 80

4 – 344 × 225 × 60

mere prvega lista KB

1 – 331 × 200

2 – 331 × 200

3 – 335 × 202

4 – 333 × 200

Vezava:

preplatničeno, verjetno konec 18. stol.

prevleka svetlorjav maroken, hrbet okroglen,

dekoracija zlatotisk na hrbtu in ob robovih

platnic, napis na rdeči podlagi, obrezan

ob preplatničenju, rdrče barve, spojni listi

marmoriran papir.

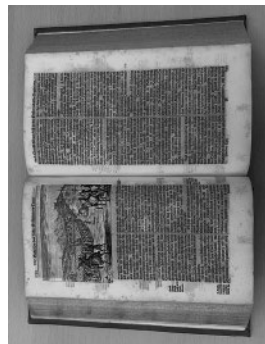
Papir v KB:

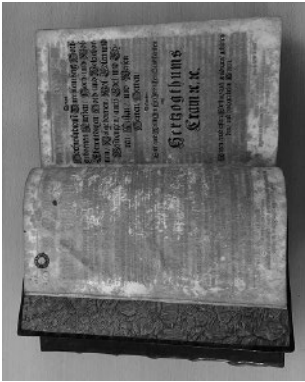
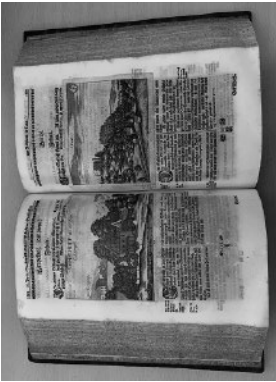
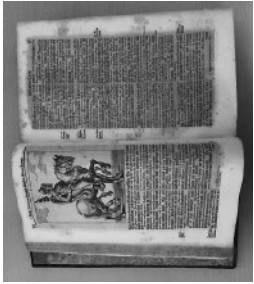
tanjši, 1, 2, 4 izrazite porjavitve, cunjast otip,

zvoek prisoten, skoraj brez skupkov vlaken,

3 zvezek manj porjavitve, izrazit zvoek,

kompakten otip, skoraj brez skupkov vlaken

TRST B4 Državna knjižnica Stelio Crise / Biblioteca statale Stelio Crise Signatura: 176775 Datum pregleda: 3. 2. 2025 Št. zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: preplatničen, zlatotisk na hrbtu. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 338 × 220 × 70 2 – 338 × 220 × 78 3 – 338 × 220 × 85 5 – 338 × 220 × 70 mere prvega lista KB 1 – 330 × 203 B4 2 – 330 × 202 B4 3 – 330 × 203 B3 manj porjavitve 4 – 330 × 204 B4 	Vezava: preplatničeno, od originala ohranjeno le temno rjavo taninsko usnje, hrbet novo usnje, dekoracija zlatotisk, napis na zlato-oker podlagi, 5 konopljenih vezic, kapital ohranjen izvorni, našit na KB, obreza rdeč ošpric, sočasen z preplatničenjem, spojni listi: rdeč škrobni marmor Papir v KB: tanjši, gladek, skoraj brez skupkov vlaken, zvok srednje izrazit, bolj cunjst otip, 1, 2 in 4: izrazite porjavitve, zvok prisoten a ne izrazit, otip cunjast, 3: manj porjavitve,
---	--	---

TRST

B4

Mestna knjižnica Attilio Hortis / Biblioteca
civica Attilio Hortis

Signatura: 2964 61

Datum pregleda: 3. 2. 2025

Provenienca: ni znana

Posebnosti: zelo izrazite porjavitve, precej
poškodbe

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 332 × 215 × 63

2 – 332 × 215 × 65

3 – 332 × 219 × 85

4 – 331 × 218 × 60

mere prvega lista KB

1 – 320 × 198

2 – 319 × 200

3 – 322 × 200

4 – 322 × 200

Vezava:

preplatnec, prevleka: svetlejšje rjavo usnje,
rahlo marmorirano, dekoracija na hrbtu:

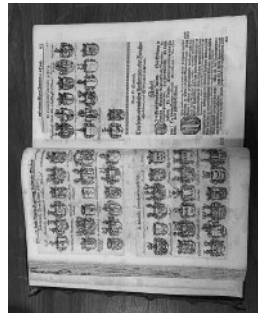
slepi odtisi pečatnikov, napis zlatotisk,

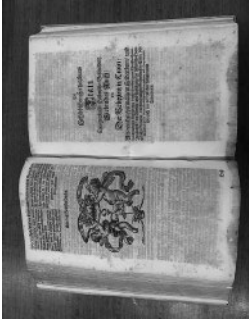
spojni listi novejši: marmorirani papir, 4

dvojne konopljene vezice, obreza rdeč ošpric,
poškodbe: na hrbtu, spojni listi in kapital.

Papir v KB:

tanjši, gladek skoraj brez skupkov vlaken, zelo
porjavel (3 zvezek manj porjavitev, 4 zvezek
največ), cunjast in mehek otip, ni popolnoma
brez zvoka, poškodbe mehanske in tudi zaradi
vlage.

TRST B4 Univerza v Trstu Knjižnica in arhiv pisateljev in kulture / Università degli Studi di Trieste – Biblioteca dell'Archivio degli Scrittori e della Cultura regionale Signatura: BASCR/FONDA SAVIO/A0226(1-4) Datum pregleda: 31. 1. 2025 Št. zvezkov: 4 Provenienca: izhaja iz samostana di Monte San'Andrea, sicer pa iz zbirke Antonia Fonde Savio¹¹ Posebnosti: nova pergamentna platnica, KB ni restavriran, precej porjavitev, zvezek 2, listi od VII/662 dalje imajo izrazite poškodbe zaradi vlage, med listi KB je opaziti rahlo roza prah brez barve (mogoče talko), drugi zvezki ne kažejo poškodb zaradi vlage. Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 323 × 210 × 65 2 – 325 x210 × 60 3 – 325 × 210 × 80 4 – 325 × 210 × 60 mere prvega lista KB 1 – 315 × 195, B3 do VII/383, B4 dalje 2 – 315 × 195, B4 do VII/383, B3 dalje 3 – 315 × 195, B3 4 – 315 × 195, B4	 	Vezava: nova pergamentna prevleka (20. stol.), obrezan in preplatničen, cevasta vezava, na hrbtu napis s črnim tušem. Papir v KB: tanek, cunjast, skoraj brez zvoka, zelo izrazite porjavitve, manj v 3. zvezku, 2. zv. ima zelo hude poškodbe zaradi dolgotrajne izpostavljenosti vlagi.	
---	--	---	---	---

¹¹ Antonio Fonda Savio, zbiratelj, pisatelj, kulturni delavec, rodom iz Pirana, mož Letizie Schmitz, hčerke Itala Sveva Schmitz. <https://eut.units.it/it/catalogo/guida-al-lascito-antonio-fonda-savio/68>

TRST B4

Semeniška knjižnica Trst/ Biblioteca del
seminario Vescovile Trieste

Signatura: NI

Št. zvezkov: 1

Provenienca: izhaja iz samostana na Sveti gori.

Posebnost: samo 2. zvezek in še ta precej
mehansko poškodovan ter on stranskem robu
tudi od vlage.

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – manjka

2 – 332 × 210 × 65

3 – manjka

4 – manjka

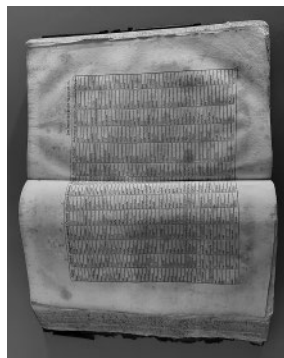
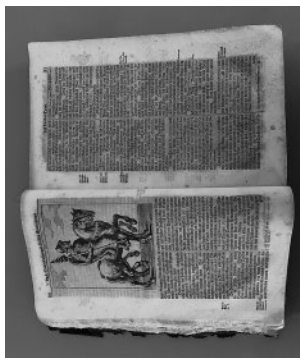
mere prvega lista v KB

1 – manjka

2 – 328 × 208

3 – manjka

4 – manjka

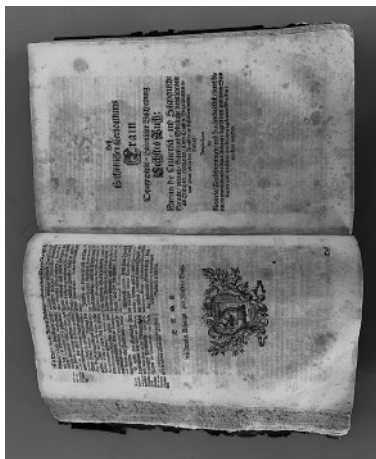

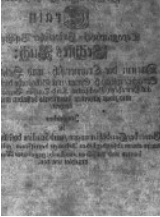
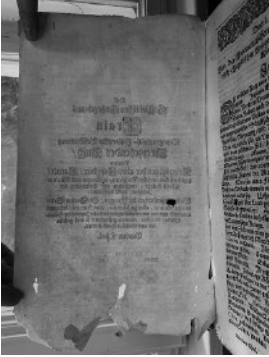
Vezava:

izvirna, taninsko usnje, rahlo marmorirano,
spojni listi izvirni, 5 dvojnih konopljenih vezic,
lepenka v platnici, slepi odtisi pečatnikov na
hrbtu in bobu platnice, obreza rdečkasto siv
ošpric.

Papir v KB:

tanjši, izrazite porjavitve, zvok zaznaven, otip
cunjast, mestoma vidni skupki vlaken, prisotna
tudi temnejša vlakna.

ZAGREB B4 HAZU – Hrvška akademija znanosti in umetnosti Signatura: HAZU bib, R-910 Datum pregleda: 16. 7. 2013 in 17. 10. 2024 Število zvezkov: 4 Provenienca: iz zbirke dr. Ivana Kukuljevića Sakcinskega¹² Posebnosti: iz 3 kompletov: 3. zvezek je vezan v pergament (glej B2) ostali v taninsko usnje, 4. zvezek ima lesene deske in zapirala ter največ mehanskih poškodb Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanj mere 1 – 335 × 212 x 2 – 335 × 216 x 3 – glej B2 4 – 333 × 215 × mere prvega lista v KB 1 – 325 × 200 2 – 325 × 200 3 – glej B2 4 – 322 × 199	Vezava: 1 in 2 zvezek iz istega komplet, Izvirna vezava, prevleka platnice: taninsko usnje z izrazitim ošpricem, dekoracija: na hrbtu slepi odtisi pečatnikov, obreza: rahlo rdečkast ošpric, opora v platnici: lepenka, 5 dvojnih konopljenih vezic, 3. zvezek: glej skupino B2 4 zvezek iz drugega kompleta izvirna vezava, prevleka platnice: taninsko usnje z rahlim ošpricem, dekoracija: na hrbtu slepi odtisi pečatnikov, lesene deske z zaklepi, 5 konopljenih vezic, rahel rdeče moder ošpric na obrezi. Papir v KB 1, 2 in 4: tanjši, zrazite porjavitve, zvok delno zaznaven, kljub izrazitim porjavitvam, otip cunjast najbolj v 4 zvezku. 3. zvezek: glej skupino B2	
--	--	---	---

¹² Dr. Ivan Kukuljević Sakcinski, (Jurketinc 1816) najplodnejši hrvaški pisatelj 19. stoletja.

Kombinirana skupina: B1, B2, B3 in B4: papir v knjižnih blokih današnjih kompletov kaže različne porjavitve, ker je sestavljeni iz več izvornih kompletov		
LJUBLJANA B2, B3, B4 Arhiv Republike Slovenije Signatura: AS, P 1015 4° Datum pregleda: 22. dec 2011, 7. avg. 2013 in 13. dec. 2023, 29. 1. 2025 Število zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: iz dveh kompletov Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 333 × 212 × 60 2 – 333 × 210 × 63 3 – 343 × 224 × 90 iz drugega kompleta 4 – 333 × 213 × 65 mere prvega lista v KB 1 – 323 × 201 B3 2 – 322 × 202 B4 3 – 332 × 205 B2 4 – 323 × 200 B3, B4 	Vezava: 1, 2, 4: prevleka platnice: taninsko usnje, ni sočasno s tiskom, kostanjeve barve z rahlim ošpricem, modro-zelena obreza, marmorirani spojni listi sočasni z prevleko v platnici, 5 dvojnih konopljenih vezic, lepenska v platnici, Na hrbtu svetlorjavo usnje z napisom 3: taninsko usnje z ošpricem, verjetno originalno, spojni listi sočasni z prevleko, Papir v KB 1,2,4: tanjši, neenakomerne porjavitve, zvoka skoraj ni zaznati, cunjast otip, razmeroma tanek 3: razmeroma malo porjavitve, zaznaven zvok, kompakten otip,

LJUBLJANA B2, B3

Biblioteka SAZU

Signatura: SAZU II 6462/U

Datum pregleda: 29. 7. 2013, 14. 12. 23 in 22. 1. 2025

Število zvezkov: 4

Provenienca: ni znana

Posebnosti: iz dveh kompletov, vidi se po papirju in vezavi

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič

zunanje mere

1 – 334 × 218 × 60

nov pergament

2 – 334 × 216 × 63

nov pergament

3 – 330 × 210 × 86

4 – 328 × 205 × 63

mere prvega lista v KB

1 – 328 × 205 B2

2 – 330 × 208 B2

3 – 320 × 200 B3

4 – 320 × 203 B3

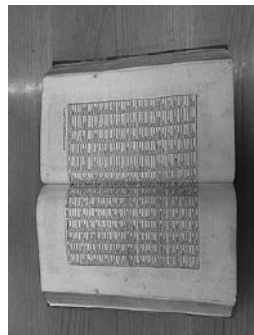
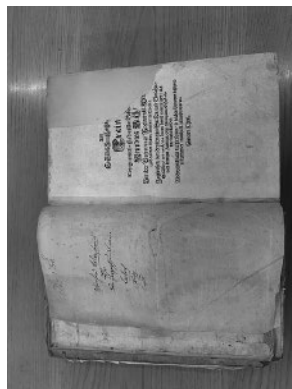
Vezava:

delna prevezava, 1 in 2: delna prevezava, nov pergament (20. stol.), vezice: 5 trakov, lepenka, 3 in 4: originalni pergament – precej mehanskih poškodb, vezice: 4 dvojne konopljene, obreza rdeč ošpric, dekoracije ni, spojni listi sočasni z vezavo

Papir v KB

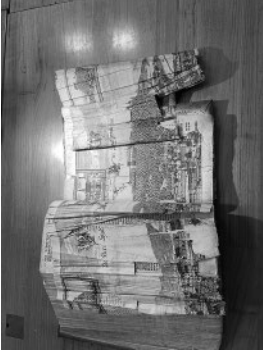
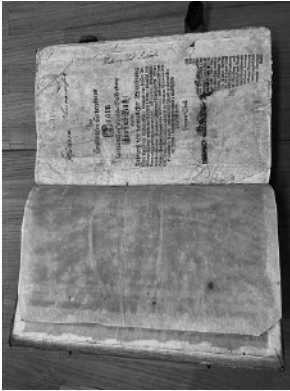
tanjši, 1 in 2: malo porjavitev, zvok intenziven, kompakten otip

3 in 4: zelo izrazite porjavitve, zvok: nezaznaven, otip delno cunjast, mehek.

LJUBLJANA B2 in B4 Biblioteka SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa Signatura: II 11161/3H Datum pregleda: 22. 1. 2025 Posebnost: sestavljen iz 4 kompletov, 1. zvezek: ekslibris Josephi Masnec 3. zvezek: K-R poseg 2011-2013¹³ Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 317 × 220 × 66 vezava 20. stol. 2 – 335 × 217 × 65 sočasna 3 – 331 × 220 × 103 K-R poseg 4 – 333 × 220 × 65 sočasna mere prvega lista v KB 1 – 307 × 196 B2 meh. pošk. 2 – 324 × 201 B3/B4 3 – 320 × 195 B2 4 – 327 × 205 B4 cunjst	Vezava: 1 – novejša vezava, usnje/papir, spojni listi marmoriran papir 2 – sočasna vezava, taninsko usnje, 5 konopljenih vezic, spojni listi izvorni 3 – tudi pred KR posegom vezava ni bila sočasna 4 – sočasna, taninsko usnje, 4 konopljene vezice, spojni listi izvorni Papir v KB: 1 – B2, zelo malo porjavitev, lep homogen papir, veliko v uporabi zato veliko mehanskih poškodb 2 – B3/B4 zelo veliko porjavitev, cunjst papir 3 – B1 po K-R posegu 4 – B4 zelo veliko porjavitev, cunjast papir	
--	--	--	--

¹³ Vodopivec et.al. (2014) 131–171.

LJUBLJANA B2, B4 Mestna knjižnica Ljubljana, Slovanska knjižnica Ljubljana Signatura: F34/1,2,3 in 4 Datum pregleda: 3. jan. 2024 Št. zvezkov: 4 Provenienca: ni znana Posebnosti: iz dveh kompletov 2. zv. papir precej potemnjen Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – 330 × 203 × 60 2 – 330 × 209 × 80 3 – 335 × 210 × 104 4 – 335 × 215 × 85 mere prvega lista KB 1 – 320 × 200 2 – 320 × 195 precej potemnjen papir 3 – 320 × 195 4 – 324 × 194	Vezava: 1- pergament, karton, zelena obreza, 4 trakaste vezice, verjetno prevezava 2, 3 in 4 – galunska koža, odtisi pečatnikov, les, zaklepi, zelena obreza Papir: 1 – ni zelo potemnel, ni zelo cunjast 2 – precej porjavel, cunjast 3 – ni zelo potemnel, izrazite mehanske poškodbe 4. zv. ni zelo potemnel, mehanske poškodbe večinoma na začetku KB	
	 		

MARIBOR**B2, B3****UKM Univerzitetna knjižnica Maribor****Signatura:** SR II 2148/1-4**Datum pregleda:** 31. 1. 2024**Št. zvezkov:** 4**Provenienca:** ni znana

Posebnosti: iz 3 kompletov, 1 in 3 vsak iz svojega kompleta, 2 in 4 isti komplet
 V zvezku 2 so določeni manjkajoči listi nadomeščeni s fotokopijami

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič**zunanj mere**

1 – 317 × 200 × 65 5 vezic

2 – 333 × 210 × 70 6 vezic

3 – 328 × 205 × 90 4 vezice

4 – 328 × 210 × 70 5 vezic

mere prvega lista KB

1 – 307 × 198

2 – 324 × 205

3 – 317 × 200

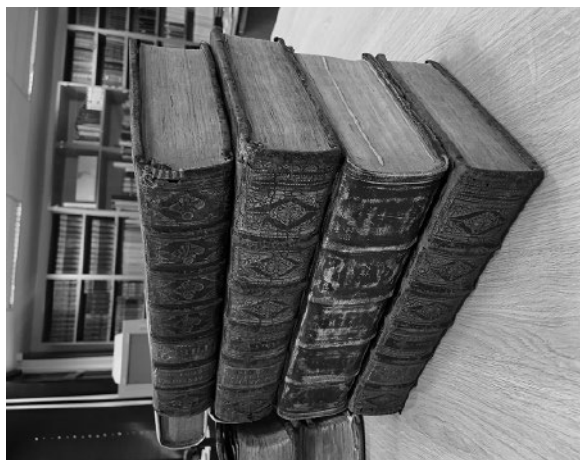
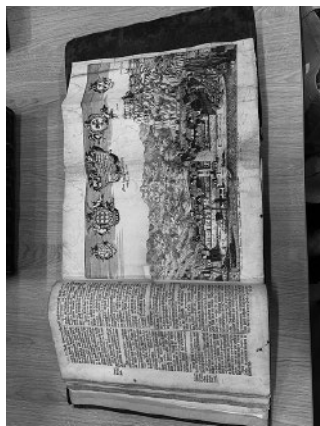
4 – 323 × 202

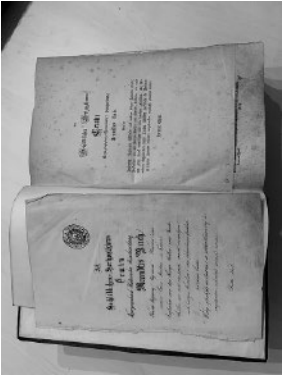
Vezava:

1, 2, 4 orig. vezava, 3 novejša usnjena prevleka, dekoracija na hrbitu, opora je lepenska, spojni listi originalni samo v zvezku 1, obreza je rdečkasta,

Papir v KB:

srednje debeline, različne porjavitve, delno cunjst, srednje izrazit zvok.

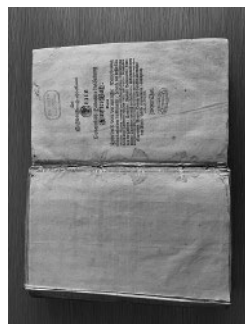

NOVO MESTO B2, B3 Knjižnica Mirana Jarca Signatura: II 1799/2,3,4 Datum pregleda: 2. 2. 2024 Število zvezkov: 3 Provenienca: ni znana Posebnosti: manjka 1. zvezek, ostali iz 3 različnih kompletov Foto: Jedert Vodopivec Tomažič	zunanje mere 1 – manjka 2 – 340 × 205 x77 3 – 343 × 210 × 95 4 – 345 × 215 × 72 mere prvega lista KB 1 – manjka 2 – 333 × 200 B3 3 – 336 × 208 B2 4 – 335 × 205 B2	Vezava: 2 – izvirna, tan. rjavo usnje, linijska dekoracija, 7 črt ob robovih, les, zaklepa, 5 vezic, brezbarvna obreza, spojni listi: spredaj potrgani, zadaj podlepljeni, kapital: ob peti potrgan ob glavi zeleno/bel, VZ v spojinih listih: vijuga okoli puščice 3 – delno prevezan, tan. usnje Dekoracije ni, rdečkasta obreza, lepenka, 5 vezic, spojni listi niso izvirni 4 – delno restavriran, tan. usnje, brez dekoracije, zelena obreza, lepenka, 5 vezic, zadnji sp. list ima VZ Papir v KB 2 – tanjši, veliko porjavitev B3 zvok: srednje intenziven, otip: cunjast, mehek 3 – tanjši, skoraj brez porjavitev, izrazit zvok, kompakten otip. 4 – tanjši, skoraj brez porjavitev, od XIV/120 do konca rahle porjavitve, izrazit zvok, otip je kompakten.	
--	--	---	--

RAVNE NA KOROŠKEM**B2, B3****Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika****Signatura:** R ValvasorJ. V.: Die Ehre**Datum pregleda:** 24. jan. 2024**Število zvezkov:** 4**Provenienca:** ni znana**Posebnosti:** iz 3 kompletov, (2 in 4 iz enega kompleta, 1 in 3 vsak iz svojega kompleta)**Žig v 4. zv:**

zgoraj, AUG.MAYER, Friesach Kärnten.

Spodaj: Bronislava Księgozbiór Woykowskiego

Foto: Jedert Vodopivec Tomažič**zunanje mere**

1 – 340 × 210 × 65

2 – 330 × 205 × 64

3 – 330 × 210 × 90

4 – 330 × 210 × 60

mere prvega lista KB

1 – 330 × 207 B2

2 – 323 × 200 B2

3 – 324 × 202 B3

4 – 320 × 205 B2

Vezava:

1. in 3 prevezava, 2. in 4. izvorna pergamentna vezava s trdimi platnicami, prevleka platnice:

1 temno rjavo usnje, 2 pergament, 3 papir, 4

pergament, vse brez dekoracije, opora lepenka,

petrolej obreza zelena na 2. in 4. zvezku, spojni

listi, 2. in 4. zv., VZ enak v obeh zvezkih enak,

krog s črko T

Papir v KB

1, 2 in 4 zvezek: srednje debel, brez porjavitev,

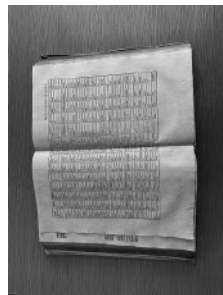
zvok izrazit, ni cunjast.

3 zvezek, srednje debel, izrazite porjavitve in

zelo cunjast papir samo prvih sprednjih listih,

nato manjše porjavitve, otip cunjast samo

prvih 11 listov, nato manj cunjst.

Radovan Jaut iz Voličine in njegove vloge med nemško okupacijo

Marjan Toš*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.286>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 929Jaut R.: 94(497.4-18)"1941/1945"

Potrjeno – Accepted: 14. 6. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Marjan Toš: Radovan Jaut iz Voličine in njegove vloge med nemško okupacijo. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 119–143

Območje osrednjih Slovenskih goric (današnje občine Benedikt, Cerkvenjak, Lenart, Sveta Trojica, Sveti Jurij v Slovenskih goricah in Sveta Ana) je spadalo v tisti del okupirane Slovenije, ki ga je leta 1941 zasedla Nemčija. Tako kot drugod na slovenskem Štajerskem je tudi v Slovenskih goricah veljal do potankosti izgrajen nemški okupacijski sistem. Za slovensko Štajersko so nacisti predvideli aneksionizem in raznarodovanje in to najbolj popolno in v najkrajšem času ter to tudi začeli izvajati najbolj dosledno. Upravno so med nemško okupacijo slovenske Štajerske 1941–1945 osrednje Slovenske gorice spadale najprej v Ptujski okraj in nato do konca okupacije v Ptujsko okrožje¹. Skupno je bilo junija 1941 v okrožju Ptuj 41 občin. Osrednjo vlogo v procesu ponemčevanja slovenskega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem so okupacijske oblasti zaupale Štajerski domovinski zvezi (Der Steirische Heimatbund). Nemške okupacijske oblasti so Voličino, ki je še vedno del občine Lenart, preimenovala v občino Štralek – Gemeinde Strahleck. Ponemčili so tudi vse druge kraje na tem območju in uveljavljali svojo raznarodovalno politiko z ofenzivno germanizacijo na vseh področjih. Zlasti še v šoli in v nemškem vrtcu. V pričujočem prispevku je orisana vloga nemške šole med

* Marjan Toš, doktor in magister zgodovinskih znanosti, prof. geografije in zgodovine, upokojeni muzejski svetovalec, 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com – Marjan Toš, PhD in Historical Sciences, Professor of History and Geography, retired Museum Consultant, SI 2230 Lenart v Slovenskih goricah, marjan.tos@gmail.com

¹ Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so nacisti na slovenskem Štajerskem poleti 1941 ukinili okraje in uvedli okrožja.

okupacijo in njenega nadučitelja Radovana Jauta, katerega usoda po vojni še vedno ni razjasnjena in poznana.

Ključne besede: okupacija, germanizacija, odpor, Jaut, Tanja, Niko.

Marjan Toš: Radovan Jaut from Voličina and his roles during the German occupation.

Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 119–143

The area of central Slovenske gorice (today's municipalities of Benedikt, Cerkevnik, Lenart, Sveta Trojica, Sveti Jurij v Slovenskih goricah, and Sveta Ana) belonged to that part of occupied Slovenia which was seized by Germany in 1941. As elsewhere in Slovenian Styria, a thoroughly developed German occupation system was also in force in Slovenske gorice. For Slovenian Styria the Nazis envisaged annexation and denationalization in the most complete manner and in the shortest possible time, and they also began to implement this most consistently. Administratively, during the German occupation of Slovenian Styria 1941–1945, central Slovenske gorice first belonged to the Ptuj district and then until the end of the occupation to the Ptuj county. Altogether in June 1941 there were 41 municipalities in the Ptuj county.² The central role in the process of Germanizing the Slovenian population in Lower Styria was entrusted by the occupying authorities to the Styrian Homeland Union (*Der Steirische Heimatbund*). The German occupation authorities renamed Voličina, which is still part of the municipality of Lenart, as the municipality of Strahleck (*Gemeinde Strahleck*). They also Germanized all the other settlements in this area and enforced their denationalization policy with offensive Germanization in all areas, especially in the school and in the German kindergarten. This paper outlines the role of the German school during the occupation and of its head teacher Radovan Jaut, whose fate after the war remains unresolved and unknown.

Keywords: occupation, Germanization, resistance, Jaut, Tanja, Niko.

I

Po šestoaprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 je bila Dravska banovina (jugoslovanska Slovenija) razdeljena med italijanske in nemške okupatorje. Slednji so za nekaj dni zasedli tudi Prekmurje in ga nato že 16. aprila 1941 prepustili Madžarom. Nemške vojaške enote so se ob napadu 6. aprila 1941 tako rekoč sprehodile skozi Slovenske gorice, saj posebnega odpora kraljeve jugoslovanske vojske ni bilo nikjer. Tudi obrambna linija v Pesniški dolini kot del Rupnikove linije ni nudila posebnega in omembe vrednega odpora. Rupnikova linija ali Rupnikova črta je sistem utrdb, ki jih je začela graditi Kraljevina Jugoslavija na ozemlju zahodne Slovenije pred drugo svetovno vojno kot obrambo pred italijanskim napadom. Ime je dobila po jugoslovanskemu generalu slovenskega rodu Leonu Rupniku. Zelo majhen

² Due to the lack of German officials and with the aim of making the administration in Slovenian Styria the same as in the provinces of former Austria, the Nazis abolished districts and introduced counties in Slovenian Styria in the summer of 1941.

del te linije, ki je v glavnem potekala na zahodu Slovenije na meji s Kraljevino Italijo je tudi v Slovenskih goricah. Gre za del 6. sektorja Rupnikove linije, ki so ga začeli graditi najkasneje in je obsegal predele od Črne na Koroškem do Markovcev pri Ptuj. Torej ob severni meji po Slovenskih goricah v glavnem po Pesniški dolini od Košakov, Pesniškega dvora, Pernice, Ruperč, Hrastovca, Lormanja, Gočove, Biša in Trnovske vasi v smeri Vitomarcev in Destrnika proti Ptuj. Za gradnjo utrdb na zahodu Slovenije so bile sestavljene posebne gradbene ekipe, ki so leta 1935 štejele okoli 15.000 ljudi, razporejenih v dvanajst oddelkov. Pet jih je delovalo ob italijanski meji, en na avstrijski, in šest na madžarski meji. Na začetku so oddelke sestavljali predvsem vojaki, ki so do leta 1937 gradili predvsem ceste in ostalo infrastrukturo. Do leta 1939 se je število graditeljev povečalo na 40.000; graditi so začeli betonske bunkerje in ostale utrjene položaje. Gradnja je potekala dokaj hitro vse do anšlusa marca 1938, ko si je Nemčija priključila Avstrijo. To je bil za vlado in vojsko Kraljevine Jugoslavije znak, da je treba ukrepati pri zavarovanju severne meje. Zato so se že spomladi 1939 odločili, da premaknejo del gradbenih strojev in mehanizacije z zahoda na sever Slovenije. Začela se je gradnja 6. odseka Rupnikove linije med Črno na Koroškem in Markovci pri Ptuj.

Slika 1: Ostanek Rupnikove linije pred Gočovo, foto Marjan Toš

Ob nemškem napadu na Poljsko 1. septembra 1939 je gradnjo prevzela vojska. Ta je vpoklicala veliko število rezervistov, ki jih je nato uporabila kot gradbene delavce. Gradnja tega odseka v Pesniški dolini je tekla počasi; leta 1940 so vpoklicali veliko rezervistov, ki naj bi pospešili dokončanje linije. Znani so primeri teh vpoklicev za območje Zamarkove, Lormanja in Gočove leta 1940, ki so jih uradno vpoklicali na vojaško usposabljanje. Na vojaško usposabljanje so morali tudi s konji. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, razmaha 2. svetovne vojne in potrebe po utrditvi preostalih mej Kraljevine Jugoslavije so bili načrti leta 1940 močno skrčeni. Prvotni načrt se je zgledoval po francoskih in čeških utrdbah, ki so bile zasnovane iz manjših bunkerjev in večjih podzemnih utrd, razporejenih v dve obrambni črti. Zaradi finančne stiske, primanjkovanja časa in nemške okupacije Češkoslovaške, od koder je bilo uvoženega veliko materiala za utrdbe, so načrte močno spremenili. Gradnjo velikih podzemnih utrd so prekinili; osredotočili so se bolj na gradnjo manjših bunkerjev in utrd. Kljub tem spremembam pa do aprilske vojne 1941 mnogo utrd ni bilo dokončanih in nikoli niso služile svojemu namenu. V osrednjih Slovenskih goricaх je največ bunkerjev (ali protitankovskih in protipehotnih utrd ter mitraljeških gnezd) ohranjenih med Hrastovcem, Zamarkovo, Lormanjem, Voličino in Gočovo. Velik problem je bila že gradnja, saj je Pesniška dolina poznana po poplavih reke Pesnice. Njene razlite vode so zalile veliko utrd, ki niti niso bile dokončane, saj so v mnogih še danes vidni ostanki opažev za betoniranje. Objekti so bili različnih dimenzij in so jih gradili na obrobju doline ali tudi med njivami in travniki. Lep primer so objekti za vasjo Gočova v smeri proti Bišu in Trnovski vasi. Najdemo jih tudi ob cesti med Trnovsko vasjo in Vitomarci ter v smeri proti Destrniku. Temeljni problem tega dela 6. odseka Rupnikove linije je bil, da so se dela zavlekla vse do aprilskega napada in okupacije Kraljevine Jugoslavije leta 1941 in da vojaške posadke ob napadu niso bile niti primerno opremljene in oskrbovane, še manj pa motivirane za obrambo proti prodirajoči, dobro opremljeni in vrhunsko usposobljeni nemški vojski, ki je mejo na severu pri Radgoni in Cmureku prešla brez težav že 6. aprila in nadaljevala prodiranje v smeri proti Ljutomeru, Lenartu in Ptuju. Posadke v bunkerjih so bile številčno redke; njihova vojaška oprema je bila zastarela, sistem zvez neučinkovit; jugoslovanski vojaki niso imeli dovolj hrane in streliva in zato ne preseneča, da niso nudili tako rekoč nobenega odpora³. Mnogi so se razbežali ali vdali nemški vojski, vojaško opremo (puške, puškomitraljezi in strelivo, ročne bombe) pa pustili v bunkerjih in utrdbah. Na območju Gočove so to opremo kmalu po okupaciji deloma zbrali in zakrili nekateri prebivalci Gočove in Voličine (Pečovnik, Ma-

³ Aleš Zelenko, Rupnikova linija na Koroškem in Štajerskem, Vojni muzej Logatec, Vojno-zgodovinski zbornik 14, Logatec 2003, str. 37–38.

tjašič, Muršak). Z razmahom NOB 1943–1944 so je nekaj celo predali partizanskim kurirjem. Znani so tudi primeri neprimernega ravnanja z bombami iz teh utrdb aprila 1941 pri Vinički Vasi, kjer je bilo ob eksploziji ubitih nekaj ljudi. Odpora zoper napadalce aprila 1941 praktično ni bilo in Nemci so brez težav v nekaj dneh vzpostavili svojo vnaprej pripravljeno okupacijsko oblast.

II

Eden od ukrepov nemške raznarodovalne politike med okupacijo slovenske Štajerske 1941–1945 je bila germanizacija dežele. Zato so nacistične oblasti v prizadevanjih za ponemčenje pripisovale pomembno vlogo nemški šoli. Ta naj bi tudi v Slovenskih goricah vzgajala in usposabljala mladi rod v nacističnem duhu. Slovenski učitelji so bili ob okupaciji odpuščeni; prišli so nemški, ki so bili večinoma iz Avstrije, kar je bila ena od značilnosti za celotne Slovenske gorice in Prlekijo.⁴ Ponemčevanje je potekalo tudi zunaj šole; ustanavljali so otroške vrtce, ki so bili brezplačni. Otroke so učili peti nemške pesmi in jih ob igri učili nemščine. Vrtce so obiskovali otroci od 3. do 6. leta starosti. Poleg šole so za ponemčevanje uporabljali tudi organizacijo Hitler Jugend (Deutsche Jugend); jezikovne tečaje so prirejali posebej za tiste, ki niso znali nemškega jezika, in za Nemce, da bi se naučili knjižnega jezika. Slovenski otroci so doživljali zaničevanje, zapostavljanje in pretepanje. Otroci nemških staršev so bili vključeni v nemške organizacije in so bili v vseh pogledih privilegirani. Po končani šoli so slovenske otroke pošiljali na delo v Nemčijo. Šolski obisk med okupacijo je bil dober, saj so se starši otrok bali represalij, učni uspeh pa je bil minimalen. Poglavitni namen in cilj nemške šole je bila vzgoja mladine v nacističnem nemškem duhu. Za šole na okupiranem območju slovenske Štajerske so bile v Avstriji določene »botrske šole«, ki naj bi skrbale za nakup knjig in druge opreme. Botrske šole so zlasti pomagale pri pridobivanju knjižnega fonda za šolske in javne knjižnice. Nemški jezik je bil obvezen; slovenščina je bila v šoli popolnoma prepovedana. Učiteljstvo

⁴ Od slovenskih učiteljev pri Sveti Ani, na primer, sta ostala samo Ivo in Tucka Matkovič. Šolski upravitelj Janko Kincl, Irma Košuta in Rudi Jurjaševič so kmalu po okupaciji iz kraja zbežali. Franc Kaučič v svojih spominih piše, da mu je učiteljica Tucka Matkovič, ki je bila nemškega porekla in je ostala v službi na šoli, prostovoljno pomagala pri prevajanju v občinski pisarni. Njen mož Ivo Matkovič je v času okupacije dobil službo na občini v Apačah (prim. Franc Kaučič, *Spomini iz mojega življenja*, Maribor 2006, str. 75). Pri Sv. Trojici je postal nadučitelj velik podpornik nacizma Lascbajer, v Voličini pa je bil med okupacijo nadučitelj v nemški šoli Slovenec Radovan Jaut. Ta se je popolnoma predal novim oblastem.

prebivalstvo, ki je po prevratu ostalo v novi jugoslovanski državi in izpostavil šikaniranja članov Kulturbunda⁸. Člana te organizacije sta bila tudi Avgusta Sollag in Radovan Jaut, ki so ga nemške okupacijske oblasti takoj imenovali za nadučitelja na šoli v Voličini (Strahleck). Novo šolsko leto 1941/42 se je začelo 15. septembra 1941. Na lenarški šoli je poučevalo 5 učiteljev, 4 nemški in domačinka Sollagova. Skoraj nespremenjena sestava učiteljskega zbora je pri Lenartu ostala vse do konca nemške šole marca 1945. Sredi zime 1944/45 se je v šoli naselil mariborski Volksturm, zato so se učenci iz šolskega poslopja osnovne šole pri cerkvi morali preseliti v prostore meščanske šole. Obisk pri pouku je drastično upadel in 27. marca 1945 je bilo nemške šole pri Lenartu konec⁹. Nemški učitelji so pobegnili; v zgradbo meščanske šole se je naselila madžarska vojaška bolnica, v prostore osnovne šole pa nemška bolnica. Trg je v tem času že občutil skorajšnji konec nemške okupacije. Tudi najvplivnejši politični nacistični »trio« v Lenartu, zdravnik Heinrich Sollag, tovarnar Hans Pirich in prvi nemški župan Heinrich Sarnitz so še pred nemško kapitulacijo trg zapustili. Sollag je že aprila 1945 zapustil zdravstveno in zobozdravstveno ambulanto in zbežal v bližnjo Radgono. Za njimi je pobegnil tudi zadnji nemški župan med okupacijo Hirschman. Umaknilo se je tudi vojaštvo in orožništvo; šolski poslopji sta ob koncu vojne 1945 ostali prazni in zelo zanemarjeni¹⁰.

III

Nemško šolo v Voličini, ki je imela med okupacijo nemško ime *Strahleck*, je kot šolski upravitelj vodil krajevni vodja Štajerske domovinske zveze (Ortsgruppenführer) Radovan Jaut, roj. 27. novembra 1900 v Gradcu, ki je bil poročen z učiteljico Elo, roj. Kristl iz Korene. Ela Kristl in Radovan Jaut sta se poročila 22. septembra 1925 leta na Bledu¹¹. Ko se je po okupaciji v Voličini formirala skupina domoljubov, ki so razmišljali o možnostih odpora, se je tej skupini pridružil tudi Jaut. Skupino so se sestavljali Radovan Jaut, njegova

⁸ Kulturbund je bila krovna organizacija nemških manjšinskih otokov v Kraljevini SHS in kasneje ena ključnih pronacističnih petokolonskih formacij, ki se je zlasti po vzponu Hitlerja in nacionalsocializma na oblast močno nacificirala in radikalizirala. Na lenarškem območju sta se začela čutiti njen politični vpliv in propaganda po nacistični priključitvi Avstrije k Tretjemu rajhu leta 1938. Na nevarnost Kulturbunda so pred aprilsko okupacijo 1941 opozarjali zlasti člani lenarškega Sokola.

⁹ Ta datum Janko Kšela v svojem diplomskem delu NOB v Občini Lenart navaja kot dan, ko se je končalo poučevanje na vseh šolah med okupacijo na lenarškem območju.

¹⁰ Kronika OŠ Lenart; izvleček (hranila Knjižnica Lenart in avtor, ki mu ga je skupaj z gradivom o meščanski šoli podarila Marija Marica Kramberger iz Lenarta), str. 6.

¹¹ Poročni list štev. 303, Bled.

žena Ela, Ivan Muršak, Edo Zorko, Slavko Tušek, Srečko Rojs ter Lenartčana Udo Jerič in Mladen Devide¹². Skupina se je sestajala od maja do jeseni 1941, ko se je povsem razšla. Povod za razhod je bila nevarnost izdaje, saj je Jautova žena Ela odkrila moževo izkaznico ŠDZ in značko nacistične stranke NSDAP in posumila, da gre za vrinjenca v skupino, ki jih bo verjetno izdal. Šlo je za resno nevarnost, zato so skušali člani Jauta na različne načine prepričati, da je skupina razpadla in da se ne bo več sestajala, saj je tudi Srečko Rojs odpotoval na Dunaj in to potrdil s poslanim pismom domačim v Voličini. Jaut je bil kljub temu zelo previden in pazljiv in je postopoma začel tudi odkrito sodelovati z nemškimi oblastmi oz. z Gestapom. Bil je tudi predvojni član Kulturbunda in član lovskega društva. Radovan Jaut kot nemški upravitelj na šoli leta 1941 ni bil nepoznan. Rojen je bil 27. novembra 1900 v Gradcu¹³. Po poklicu učitelj rimokatoliške vere, poročen od leta 1925, pred letom 1941 jugoslovanski državljani, član Lovskega društva (Jagdverein) in član Sadjarskega in vrtnarskega društva (Obst und Gartenverein), udeleženec 1. svetovne vojne, služil v Ljubljani, Trstu, v Budimpešti v enoti In. Regiment No. 97. Pri tem pa je zanimivo, da je bil s sklepom mariborskega polkovnega okrožja z dne 24. marca 1920 dokončno oproščen vojaške službe. Šestrazredno osnovno šolo, pripravnico in državno moško učiteljsko je obiskoval v Mariboru. Spričevalo o zaključku izobraževanja na učiteljski mu je bilo izdano 27. junija 1919 leta s številom 2/1919. Opravil je izpit za službovanje v splošnih ljudskih šolah s slovenskim učnim jezikom pred strokovno komisijo meščanske šole v Mariboru 2. maja 1925. Stalni učitelj je postal leta 1926 in je dobil začasno službo v državni osnovni šoli v Makolah. Poleg slovenskega je dobro obvladal nemški jezik. Med učiteljskim službovanjem je tekoče napredoval v plačnih razredih ter se udeleževal dodatnega strokovnega usposabljanja. O njegovem političnem udejstvovanju po prihodu za učitelja v Voličini nimamo na razpolago verodostojnih virov. Leta 1922 je objavil članek v Učiteljskem tovarišu z naslovom *Vzgoja mladine v pošolski dobi*. Zapisal je, da naj bodo vzgojni in učni cilji ljudske šole naslednji: »Razvezovati v gojencu vse produktivne duševne sile in mu dati pravec za življenje, na pot v življenje! Kaj, ko bi ne bilo preresnično reklo našega velikega vzgojitelja Ivana Cankarja: 'Bog je pokazal človeku cilj, a na pot mu je dal berglje'. Za družbo v modernem smislu bese-

¹² Gre za skupino Viktorja (prim. Marjan Toš, *Žrtve vojne 1941–1945 na območju Upravne enote Lenart 1941–1945*, magistrska naloga, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2000). Ozadja Jautovega delovanja v tej skupini niso pojasnjena. Zanimivo je, da je Jaut sodeloval tudi s študentom Rojsem, za katerega je sumil, da je tesneje povezan z njegovo ženo Angelo (Elo). Nemškim oblastem ga ni izdal, čeprav je vedel, da je protinacistično usmerjen in povezan s sodelavci delavskega oz. komunističnega gibanja.

¹³ ARS, Fond AS 231 – Ministrstvo za prosveto, personalne mape učiteljev, škatla 15 (Jaut Radovan, št. 1193).

de pa sledi neodložljiva, neoporečna dolžnost skrbeti za brezplačnost šolanja in učil, kajti prosta bodi pot sposobnemu«!¹⁴ Na šoli pri Sv. Rupertu, kot se je imenovala Voličina med obema svetovnjima vojnama v minulem stoletju, je služboval med leti 1928–1939¹⁵. 1. januarja leta 1939 so ga šolske oblasti premestile na eno izmed šol na Kozjaku¹⁶, uradno pošto pa je še več kot pol leta dobival na naslov Sv. Rupert v Slovenskih goricah¹⁷. Po preverjanju in primerjanju podatkov iz Jautove personalne mape smo prišli do zaključka, da je bil Radovan Jaut iz Slovenskih gorici premeščen k Sv. Jerneju v Dravogradu in ne na katero od šol na Kozjaku, kot je zapisano v nekaterih dokumentih in pričevanjih¹⁸. Na šoli pri Sv. Jerneju nad Dravogradom je dobil službo učitelja VIII. plačnega razreda in je v primerjavi s plačo upravitelja v Voličini za en razred nazadoval. Pred tem je bil za dobra dva meseca začasno nameščen kot učitelj na šoli pri Sv. Juriju v Slovenskih goricah. V šolskem letu 1940/1941 so na šoli pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah delali učitelji Terezija Galun, Antonija Škerbinc, Pavla Lobnik, Angela Ornik, Ana Pupis, Anton Božič, Niko Šuen, Franjo Škerbinc in Jože Kert. Šolske oblasti okrajnega načelstva Maribor – levi breg so vodstvo šole 1. aprila 1941 obvestile, da je z odredbo pristojnega ministrstva v Ljubljani s tem dnem ustavljeno vso delo na šoli in prekinjen pouk. Vsi učitelji so morali biti dosegljivi v kraju službovanja, nadučitelja Škerbinca pa so mobilizirali v jugoslovansko kraljevo vojsko v

¹⁴ Učiteljski tovariš, letnik 62, št. 8, 23. 2. 1922, 8.

¹⁵ Podatek mi je posredoval zdajšnji ravnatelj mag. Anton Goznik, ki mi je posredoval tudi faksimile šolske kronike za obdobje 1941–1945, za kar se mu najlepše zahvaljujem. V kroniki tega podatka sicer ni, pač pa je dokaj celovito opisano vojno obdobje in dogajanje v celotnem šolskem okolišu, vključno s podatki o narodnoosvobodilnem gibanju in o sodelovanju nadučitelja Jauta z nemškimi oblastmi v kraju in v bližnjem Lenartu. V personalni mapi Radovana Jauta pa je zabeležka, da je bil pri Sv. Rupertu stalni šolski upravitelj.

¹⁶ Poizvedovali smo na šolah Kapla, Remšnik in Gradišče na Kozjaku, vendar za Radovana Jauta nimajo nobenih podatkov in tudi ne njegove personalne mape. Alenka Mravljak iz Kaple domneva, da bi mogoče lahko bil učitelj v Pernicah in na Ojstrici, a tam podružnični šoli že lep čas ne delujeta več (prim. Alenka Mravljak, pismo Marjanu Tošu z dne 24. 10. 2024).

¹⁷ Zato je prejel več zahtevkov odvetnika dr. Maksa Šnuderla za povrnitev stroškov v pravdi zoper začasnega upravitelja OŠ Sv. Rupert Jakoba Meška, ki je dal mimo sklepa krajevnega šolskega odbora odstranil iz skupne pralnice Jautovo pralno posodo. Odvetnik je začasnega nadučitelja opozoril na nezakonito ravnanje. Pismo je datirano z dne 23. 6. 1939, ko Jauta ni bilo več v Voličini (prim. Pokrajinski arhiv Maribor – odslej PAM; mapa 6186, Radovan Jaut, učitelj). Jaut je zaradi Meškovega ukrepa vložil zahtevek za pravno varstvo v odvetniški pisarni Šnuderl že leta 1938, ko je kot učitelj še služboval na šoli. Leta 1939 je od Meška terjal refundacijo odvetniških stroškov.

¹⁸ Personalna mapa, Radovan Jaut, Arhiv Slovenije, Ministrstvo prosvete, III.br.79.731/38, IV. No, 22.834/-38.

Slavonskem Brodu¹⁹. S tem ukrepom je bilo za štiri leta konec slovenske šole tudi v tem kraju v Slovenskih goricah. Ves šolski arhiv so spravili v dve škatli in jih shranili v kletnih prostorih šolske zgradbe. Nekaj dni po okupaciji se je vrnil iz jugoslovanske kraljeve vojske učitelj Jože Kert, čez 14 dni pa tudi Franjo Škerbinc. Učitelja Antona Božiča so zadržali v nemškem ujetništvu.

Slika 3: Radovan Jaut leta 1936, ARS, Mapa Radovan Jaut

Slika 4: Ela Kristl – Tanja, arhiv ZZB NOB Lenart

Slika 5: Srečko Rojs – Niko, arhiv ZZB NOB Lenart

20. aprila 1941 je prišel na šolo v Voličini v spremstvu nemškega komisarja iz Lenarta Radovan Jaut in zahteval predajo vse uradne dokumentacije in inventarja ter kot nadučitelj prevzel vodenje šole. Obenem je bil imenovan za nemškega župana pri Sv. Rupertu. Takoj po nemški okupaciji aprila 1941 je postal tudi vodja krajevnne skupine Štajerske domovinske zveze Voličina (Ortsgruppe St. H. B. Strahleck). Poleg vodstva krajevnne skupine ŠDZ Voličina je bil nekaj časa zadolžen tudi za vodenje urada za ljudsko blaginjo. O njegovi usodi po vojni leta 1945 v arhivu Muzeja narodne osvoboditve Maribor nimajo podatkov²⁰. Med okupacijo se je v šoli tudi nastanil in jo vodil do konca marca 1945. Med nemško okupacijo je bil tudi krajevni vodja Štajerske domovinske zveze Strahleck in je vse do konca vojne organizirano sodeloval z okupacijskimi oblastmi v bližnjem Lenartu in tudi na Ptuj. Okoli njega je še vedno nekaj neznank, saj je bil na primer takoj po okupaciji član prve odporiške skupine v Voličini, ki se je imenovala Viktorija. In to kljub temu, da je bil že nemški župan in vodja nemške šole. Ta skupina iz Voličine se je pogovarjala o nastalem položaju in iskala izhod. Pogovarjali so se o bodočih nalogah, vendar so si bodoče delo za osvoboditev razlagali po svoje. Skupina iz Voličine se je jeseni 1941 nehala sestajati, ker je Jautova žena odkrila

¹⁹ Kronika OŠ Voličina z dne 13. 8. 1946.

²⁰ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. HB. Kreisführung Pettau, fasc: K 11/ 3, mapa: Ortsgruppe Strahleck. Za podatke se najlepše zahvaljujem kolegici dr. Ireni Mavrič Žizek.

moževo rdečo izkaznico Štajerske domovinske zveze ter značko NSDAP in so posumili v Jautovo iskrenost. Sestajanje je potekalo neorganizirano in spontano; bilo je odraz nezadovoljstva in tihega odpora. Skupina iz Voličine je nehala delovati jeseni, ker so se neke nedelje, ko so prišli z lova, sprli. Ela, Jautova žena, je ostale člane skupine že prej opozorila, da se mož čudno obnaša. Srečko Rojs je bil zaradi tega potrta. Odšel je na Dunaj in tam vzpostavil stike s partizansko skupino na Peci, kamor je odšel leta 1942 pozimi. Ivanu Muršaku je obljubil, da se bo oglasil, če bo srečno prišel k partizanom. Da bi zakrinkal Jautovo sumničenje zaradi svojega odhoda, je poslal domačim pismo, da je odšel v Švico študirat²¹. Pismo je videl tudi Jaut. To so bili resni poskusi prepričati Jauta, da se je skupina zares razšla, da bi tako ustvarili pogoje za nadaljnje delo²².

Zakaj Jaut članov skupine ni prijavil na izpostavi Gestapa na Ptuj, še vedno ni znano. Prav tako ni pojasnjeno, zakaj Jauta med okupacijo sodelavci NOB in patrulje Lackovega odreda, ki so od poletja 1944 prihajale v osrednje Slovenske gorice, niso poskušale likvidirati. Že marca 1943 je Srečko Rojs s še tremi partizani prispel preko Pohorja v Voličino. Želeli so prestrašiti Radovana Jauta in ga odvrniti od sodelovanja z Gestapom. To jim ni uspelo, saj jim Jaut ni hotel odpreti stanovanja, partizani pa očitno niso želeli tvegati spopada z nemško policijo in so se od Jauta umaknili. Še isti večer so obiskali nekaj njegovih somišljenikov in podpornikov in se nato preko Korene in Dupleka varno vrnili na Pohorje.²³ Pripadniki OZNE so ga leta 1944 celo poskušali pritegniti k sodelovanju, a od njega ni bilo nobene koristi, saj je ostal do konca sodelavec okupacijske oblasti. Še spomladi 1945 je s svojo avtoriteto in grožnjami ljudem po represalijah pomagal pri utrjevanju obrambne linije na južnem pobočju Zavrha nad Voličino²⁴.

²¹ Srečko Rojs je pisal z Dunaja domačim na izmišljeni naslov v Voličini, ki je glasil na Adolfa Krajnca, Zg. Voličina 136. Njegova pisma je pismonoša Franc Lorenčič vedno oddal Janezu Muršaku v Strmi gori.

²² Janko Kšela, NOB v Občini Lenart, Lenart 2023, 29. Takšne in podobne uporniške skupine so v Slovenskih goricah in na celotnem slovenskem Štajerskem nastajale na osnovi narodne zavesti. Nekatere so sestavljali narodnozavedni pripadniki Katoliškega tabora in drugi rodoljubi. Skupine so poskušale (tudi Viktorija) oslabiti učinke nacistične propagande. Kasneje so se člani teh skupin v veliki večini vključili v OF, nekatere skupine pa so se povezale s Slovensko legijo v Ljubljani, a so bile še vedno proti okupatorju (prim. Marjan Toš, *Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah* (Upravna enota Lenart), magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2001).

²³ Domače novice (ur. Tone Štefanec), Lenart 1963, letnik III., št. 3, 6.

²⁴ Jaut je krajevne razmere odlično poznal in tudi vse osebne povezave ter zveze med nekaterimi kasnejšimi vidnejšimi sodelavci narodnoosvobodilnega gibanja. Bil je tudi med akterji izdaje srečanja aktivistov OF 4. decembra 1944, ko je pri Domanjkovi domačiji padla njegova prva žena Ela Kristl – Tanja. Ozadje te izdaje še vedno ni pojasnjeno.

Kot vodja nemške šole je Jaut v učiteljski službi od predvojnih učiteljev zadržal samo ženo Elo (Angelo) Jaut. Poleg zakoncev Jaut sta na začetku okupacije poučevali še Karla Arnež iz Gradca in Tausch Ema iz Gradca. Učitelji so se menjavali in na tej šoli so med nemško okupacijo učili še Dora Bračko iz Gradca, Kete Leber z Dunaja, Hedi Schrank iz Kurtefelda, Kristina Bauman iz Gradca, Ana Hartleb iz Gradca in Spörl Albertina z Dunaja. Velika težava pri pouku je bilo neznanje nemškega jezika. Pouk je potekal vsak drugi dan²⁵. Od predvojnih učiteljev ni bil nihče izgnan ali aretiran. Franjo Škerbinc je dobil službo na občini Strahleck in po letu 1942 na občini Sv. Vid (danes Videm) pri Ptuj. Terezija Galun, por. Rojs, je tudi službovala na občini Strahleck; Jože Kert je odšel v službo na železnico v Maribor, Niko Šuen prav tako na železnico v Mariboru in nato v Nemčiji, Pavla Lobnik, por. Čuček, je dobila službo na pošti Sv. Rupert, Angela Ornik pa je službovala v Mariboru. Brez službe sta ostali samo učiteljici Antonija Škerbinc in Ana Pupis²⁶.

Radovan Jaut se je kot nemški župan in nadučitelj razvezal od Ele (Angele) Jaut leta 1942 in se na novo poročil z učiteljico Kristino Bauman. Ela (Angela) Jaut je po razvezi prevzela dekliški priimek Kristl in je bila premeščena na šolo pri Sv. Barbari v Slovenskih goricah (danes Korena). Radovan Jaut in Ela (Angela) Kristl, roj. 22. januarja 1901, sta se poročila leta 1925. Radovan Jaut je na sodišču v Mariboru vložil tožbeni zahtevek za ločitev 22. septembra 1942, žena Ela (Angela) pa je nanj kot tožena stranka odgovorila 6. oktobra 1942. Javna ustna obravnava ločitvenih zahtevkov zakoncev Jaut je bila na sodišču 21. oktobra 1942. Vodil jo je sodnik dr. Tiroh, navzoč pa je bil tudi zapisnikar Petek. Po razpoložljivih podatkih je bil zakon razvezan 4. novembra 1942²⁷. Radovan Jaut, ki je zahteval razvezo zakona, je med razlogi za ločitev navedel ženino nespoštovanje zakonske zaobljube in dodal, da je leta 1939 slučajno dobil v roke pismo študenta Rojsa, ki je bilo naslovljeno na njegovo ženo Angelo. Vsebina tega pisma ne dovoljuje nikakršnega dvoma o tem, da je »soproga imela s študentom Rojsem nedovoljeno razmerje«, je pripomnil na sodišču. Ženo je z vsebino tega pisma soočil in ker ga je prosila za odpuščenje, je to tudi storil. Kasneje je leta 1941 opazil, da žena Angela razmerja s študentom Rojsom ni prekinila in da je razmerje trajalo še naprej. K temu

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid. in www.trnovska-vas.si z dne 18. 10. 2024 in www.ovtar24.si z dne 30. 9. 2024. Po končani vojni je bil učitelj Jože Kert premeščen na šolo Lokavec, Angela Ornik na šolo Marija Snežna (danes Zg. Velka), Niko Šuen na šolo pri Sv. Bolfenku (danes Trnovska Vas), Franjo Škerbinc pa je kot šolski upravitelj prevzel vodenje šole pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah. Niko Šuen je bil v Trnovski Vasi med nosilci kulturne dejavnosti in tudi predsednik tamkajšnjega Kulturnega društva Trnovska Vas. Jože Kert pa je v Lokavcu ustanovil Krajevno organizacijo RK Lokavec.

²⁷ PAM, mapa Radovan Jaut, 6186.

je med navajanjem razlogov za ločitev dodal, da je imel tudi sam v zadnjem času razmerja z drugimi ženskami. Po njegovem je zakon izgubil smisel in je edina rešitev njuna razveza. Sam se še ni odločil, ali se bo po razvezi spet poročil. Jautova žena Angela (Ela), roj. Kristl, učiteljica na šoli v Koreni, je na obravnavi potrdila navedbe moža Radovana. Je pa odkrito povedala, da je študent Rojs postal njen prijatelj, vendar z njim ni imela intimnih odnosov. Mož je študenta Rojsa leta 1941 celo povabil v njuno stanovanje na obisk. Tudi ona je ocenila, da njun zakon nima smisla in da se strinja z razvezo. Oba sta sodišču zagotovila, da se na sklep o razvezi ne bosta pritožila. Stroški sodnega postopka so znašali 80 RM.²⁸

Med arhivskimi dokumenti Ele Kristl – Tanje se je našel tudi njen testament – oporoka, ki je datirana na dan 1. 6. 1944 in je bila v rokah njenih dedičev. Oporoka je bila napisana v nemškem jeziku, njeno veljavnost pa je razglasilo Okrajno sodišče v Mariboru 27. julija 1946. Njeni zakoniti dediči so bili Ferdinand Kristl, organist v Rumi, roj. 1892, Josip Kristl, učitelj, roj. 1898, Alojzija Novak, roj. Kristl, učiteljica v Ljubljani, roj. 1894, Pavlina Prekoršek, roj. Kristl, posestnica pri Sv. Barbari, roj. 1896, in Fanika Lešnik, roj. Ahman, posestnica pri Ptuj, roj. 1888. Do smrti je Ela (Angela) Kristl stanovala pri Sv. Barbari (Korena) št. 2 in je bila lastnica srednje velikega posestva v k. o. Zavrhu in v k. o. Zg. Voličina. V Zavrhu je imela stanovanjsko hišo, pašnik, tri njive, vinograd in vrt. Zapuščinski sklep z opredelitvijo dedovanja dedičev je bil izdan 2. marca 1948. V tem sklepu je naveden datum njene smrti 9. december 1944²⁹. Premoženje Radovana Jauta je bilo po vojni zaplenjeno, in to s sklepom Okrajnega sodišča v Mariboru zp. 797/46 – 2; 24/8 – št. 2717/46 z dne 24. avgusta 1946. Sodišče je navedlo, da je njegovo bivališče neznano in da se z pravnomočno odločbo Okrajne zaplembe komisije Maribor – okolica z dne 27. 8. 1946, opr. štev. 631, prenese vso premoženje in nepremično premoženje Radovana Jauta iz Zavrha 19 v državno last in se naroča Zemljiški knjigi pristojnega sodišča, da se vknjiži kot lastnik država (FLRJ). Sklep je podpisal sodnik dr. Jože Goričar³⁰.

²⁸ PAM, mapa Radovan Jaut, 6186. Sklep o razvezi zakoncev Jaut je voden pod številko Cg 567/42 in datiran na dan 21. 10. 1942. Jaut se je kmalu po razvezi poročil z učiteljico Kristino Bauman.

²⁹ Ibid. V sklepu so točno opredeljeni deleži oz. zapuščina za vsakega od zakonitih dedičev. Vsak je dobil 1/5 njenega premoženja. Datum 9. december je očitno napaka, saj so vsako leto spominske slovesnosti na dan smrti pri spomeniku na kraju smrti 4. decembra (prim. Korenček, šolski časopis OŠ Korena 2019/2020, Spominska slovesnost Ele Kristl Tanje ob 75-letnici njene smrti).

³⁰ Ibid. Pred izdajo sklepa je bil skrbnik omenjenega premoženja Franc Perhanc, sodni uradnik v Mariboru.

IV.

Nemške okupacijske oblasti so občino Sv. Rupert preimenovala v občino Štralek – Gemeinde Strahleck. Ponemčili so tudi vse druge kraje na tem območju in uveljavljali svojo raznarodovalno politiko z ofenzivno germanizacijo na vseh področjih. Zlasti še v šoli in v nemškem vrtcu.

Kraj	Leto 1941 ³¹	Leto 1943 ³²
Občina Sveti Rupert v Slovenskih goricah	Sankt Ruprecht	Strahleck
Čermljenšak	Tschermlescgeg	Schirmel
Nadbišec	Nadwischetz	Oberwisch
Rogoznica	Ragosnitz	Sandberg
Selce	Selzaberg	Selzerberg
Spodnja Voličina	Unterwellitschen	Unterwöltsch
Straže	Strasche	Wart
Zavrh	Sauerberg	Sauerberg
Zgornja Voličina I	Oberwellitschen I	Gutenhag
Žikarci II	Schikarzen II	Langenacker
Dolge njive	Langenacker	

Slovenske gorice kot ostali del vzhodne Slovenije so se nekoliko pozneje vključile v organizirani odpor proti okupatorju. Res je, da so v nekaterih krajih tudi na tem področju bile organizirane akcije že leta 1941 (Ljutomer, Radgona). Poleti 1942 se je na širšem ptujskem območju pojavila slovensko-goriška četa, katere vpliv se je čutil tudi na voličinskem območju, še zlasti v predelih Čermljenšaka in Selc. Po izdaji in borbi z Nemci 8. avgusta 1942 v Mostju pri Juršincih so borci te čete popadali. Med ujetimi ranjenimi borci je bil tudi kmet Jože Lacko, ki so ga v ptujskih zaporih strahotno mučili in je 18. avgusta 1942 mučenju odlegel. Po padcu te čete je nastalo na celotnem območju osrednjih Slovenskih goric (in tudi na širšem ptujskem območju) precejšnje zatišje. V letu 1943 sta bila v Slovenske gorice poslana aktivista Franc Zalaznik – Leon in Srečko Rojs – Niko, ki sta začela organizirati postojanke pri zaupnih ljudeh in jih pridobivati za odporniško gibanje. Organizirala sta nekaj krajevnih odborov OF, ki so bili jedra za kasnejši organizirano odpor in politični agitator

³¹ Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Miesstal und Übermurggebiet, Bearbeitet von dr. Manfred Straka und Dr. Wilhelm Sattler, Südostdeutsches Institut, Graz 1940, str. 27.

³² Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Nr. 24, ausgegeben in Graz am 26. August 1943, Verordnung über die Namen der Gemeinden, Katastralgemeinden und Ortschaften in der Untersteiermark vom 4. Juni 1943, str. 169.

za širjenje odpora proti okupatorju. Ta organizacija je potekala počasi in šele poleti 1944 je bilo organizirano Slovenjgoriško okrožje OF, katerega sekretarka je postala Ela Erlih – Atena. S formiranjem okrožja so nastali pogoji za organizacijsko povezanost političnega aktiva, ki je delal na tem področju. Slovenjgoriško okrožje je bilo takrat razdeljeno na več manjših okrajev: Lenart, Sveta Trojica (Gradišče), Martin pri Vurbergu (Dvorjane) in Jarenino. Ostali kraji pa so pripadali enemu ali drugemu okraju. Sekretarji takratnih okrajev so bili: Lenart: Srečko Rojs – Niko, Sv. Trojica: Kovač – Prlek, Martin pri Vurbergu: Janko Kocbek – Mitja in v Jarenini Edo Zorko – Mihec. Z ukinitvijo Slovenjgoriškega okrožja jeseni 1944 so se aktivisti OF povezali z Ljutomerskim okrožjem, katerega sekretar je bil Viktor Stopar. Novembra 1944 so kraji, ki jih obsega sedanja UE Lenart, prišli pod mariborsko okrožje. Istočasno je bil organiziran večji okraj Lenart, ki je obsegal poleg krajev zdajšnje UE Lenart še Velko, Sladki vrh, Koreno, Martin in Biš. Z ustanovitvijo okraja Lenart sta bila organizirana okrajni odbor OF in okrajni komite KPS. Za sekretarja okrajnega odbora OF in komiteja je bil imenovan Franc Hojnik, v novembru ali decembru leta 1944 pa ga je zamenjal Tone Ulrih – Kristl, ki je bil sekretar do osvoboditve. Okraj Lenart je v tej velikosti ostal še po osvoboditvi do avgusta leta 1945, ko je bil združen z okrajem Maribor – levi breg³³.

Na voličinskem območju je bilo jeseni 1943 in spomladi 1944 več postojank, med njimi tudi Muršakova »klečaja« na Strmi gori. Tu so čakali mobiliziranci za partizanske enote na Pohorju in Kozjaku (med njimi so bili tudi dezertirji iz nemške vojske) na zvezo s kurirji. Večkrat je bilo tudi po ves teden zbranih več ljudi v mali sobici. Mala okna so bila zastrta; hodili so lahko samo v prostor, kjer je bila sadna stiskalnica. Hrano jim je prinašala Antonija Repič. Izgledalo je, kot da hodi po pijačo v zidanico, čeprav je bila v posodi hrana. Nosila je tudi hrano terencem, ki so bili v gozdu. V »klečaji« je bilo skritih več domačinov, preden so lahko odšli v partizansko enoto (Lackov bataljon oz. kasnejši Lackov odred – op. avt.) na Kozjaku. Tu je bil meseca novembra tudi Franček Letnik — Branko, preden je odšel v partizane na Kozjak. Postojanka za Voličino je bila tudi pri Muršakovih ob Pesnici v Spodnji Voličini. Muršak je puščal pošto za terence v skritem koritu pod hlevi. V koritu so bile stare 'konzerve', med katerimi so skrivali pošto. Terenci so lahko prišli do korita tudi preko Pesnice po podrtem drevesu. V letu 1944 so na terenu v Voličini in v bližnji okolici delali kot terenci Mladen Devide — Tone, Boris Drnovšek — Naca, Ivan Bajgot — Savo, Miha Bračič, pozneje pa tudi Ela Kristl — Tanja, Aleksander Pirher — Aco, Edo Zorko — Mihec in drugi. Z delom na terenu je nadaljeval tudi Srečko Rojs – Niko.³⁴ Z njim je vseskozi

³³ Edo Zorko Mihec, Domače novice, Lenart, letnik 2, št. 2, 8. 2. 1962.

³⁴ Franjo Skrbinc, Domače novice, Lenart, letnik 3, št. 11, 30. 5. 1963.

sodelovala Ela Kristl – Tanja, ki je bila z narodnoosvobodilnim gibanjem na voličinskem območju tesneje povezana od leta 1943. Delovala je na terenu in se zadrževala pri mnogih hišah v Voličini in Koreni. Kot učiteljica je bila priljubljena in so ji domačini vse bolj zaupali. Jeseni leta 1944 je postala sekretarka lenarškega okraja. Za njo je bil usodni 4. december 1944. Za ta večer je bil sklican sestanek in bi se moral ustanoviti odbor OF za Spodnjo Voličino. Po izdajstvu je za ta sestanek zvedela lenarška žandermerija, ki je tega dne ob mraku zasedla okolico hiše pri Domanjku v Zg. Voličini. Do hiše je prišel najprej Jože Bezjak – Prlek iz Gočove. Tega so brez streljanja ujeli. Peljali so ga s seboj v Lenart, od tam v Ptuj in je bil pozneje v Cirkovcih ustreljen kot talec. S severne strani sta proti Domanjku prišla tudi Edo Zorko – Mihec in Ela Kristl – Tanja. Prej sta se še oglasila pri Francu in Kristini Vogrin. Ko sta bila nekako sredi sadovnjaka, so Nemci začeli proti njima streljati. Ela je bila zadeta in je obležala, Mihec pa se je uspel rešiti. Nemci so odšli, ne da bi se prepričali, ali je kdo padel.

Slika 6: Spomenik pri Domanjkovi domačiji, kjer je padla Ela Kristl – Tanja

Zgodaj zjutraj je odšel iskat Tanjo Franc Krajnc iz Pesjaka. Našel jo je mrtvo. Odvzel ji je orožje in pisemski material iz torbice. Nato so o dogodku obvestili oblasti in bivši mož Radovan Jaut jo je dal prepeljati na pokopališče, kjer so

jo tudi pokopali. Novica o smrti je šla od ust do ust in zbudila globoko žalost. Po osvoboditvi so njene ostanke prepeljali na pokopališče v Koreno, od koder je bila doma³⁵.

Proti koncu leta 1944 se je narodno osvobodilni boj na celotnem področju Voličine zelo razgibal. V Zg. Voličini je bilo svojevrstno »središče« v Pesjaku pri Kranjčevih in sosedih, znano z imenom »Republika«. Bližnji hrastovski gozd je bil tako da domačine kot aktiviste z drugih koncev Slovenskih goric varno zatočišče. Drugo središče je nastalo v Nadbišču pri Rojku in okolici. Tu so skopali v bližnjem gozdu bunker, kje je delala prva tehnika za lenarško okrožje. Za razmnoževanje letakov in lističev jim je služil razmnoževalni stroj, ki so ga zaplenili na občini v Voličini³⁶. Tretje središče je nastalo v Selcih pri sadjarju Martinu Čehu in četrto v Rogoznici pri Fradlu. Po kurirskih poteh so skozi Voličino potovali nekateri znani funkcionarji osvobodilne fronte. Ustavljali so se po nekaj dni pri raznih hišah in govorili na mitingih. Meseca oktobra 1944 je potoval skozi Voličino Vlado Majhen – Rafael. Bil je pri kmetu Karlu Korošču v Zg. Voličini in pri Ivanu Muršaku. Majhen je bil rojen v Voličini in je dobro poznal ljudi, saj je bil njegov oče pred vojno v tem kraju učitelj. Proti koncu leta 1944 se je na tem območju mudil partizanski duhovnik Jože Lamprecht in ob večerih po naseljih domačinom razlagal pomen NOB. Zaradi odporniškega gibanja se na tem območju ni moglo uveljaviti še protikomunistično gibanje³⁷. Zasluga za to gre predvsem domačinom terencem, ki so imeli pri ljudeh zaupanje. Zato tudi ni prišlo do večjih izdajstev. Okupacijske oblasti so proti koncu leta 1944 okrepile delovanje orožniških postaj in tudi vermanšafta, v katerega so mobilizirali domačine.³⁸

V.

Radovan Jaut je vojno preživel kot vodja nemške šole in krajevni vodja ŠDZ v Voličini. Kljub večkratnim poskusom pripadnikov OZNE že konec leta 1944 in še večkrat leta 1945 ni pristal na sodelovanje in je dajal zgolj vtis,

³⁵ Franjo Škrbinc, *Domače novice Lenart*, letnik 3, št. 7, 4. 4. 1963.

³⁶ Po vojni so stroj predali Muzeju NO v Mariboru.

³⁷ Avtor v spominih piše o »belogardizmu« (to je ideološko poimenovanje nasprotnikov NOB na območju Ljubljanske pokrajine, ki so bili organizirani v Vaških stražah in v MACV. Poimenovanje je KPS povzela po sovjetskem poimenovanju nasprotnikov revolucije 1917, ko se je bela garda borila proti boljševikom). Predhodnik MVAC (Milizia Volontarie Anticomunista) so bile *vaške straže*, paravojaške enote, sestavljene iz vaščanov, ki so varovali svoje vasi. Prve vaške straže so bile ustanovljene v Šentjoštu 17. julija 1942 predvsem zaradi samovolje partizanskih poveljnikov.

³⁸ Franjo Škrbinc, *Domače novice Lenart*, letnik 3, šte. 4, 21. 2. 1963.

da se je z njimi pripravljen pogovarjati. Jaut je vse do konca vojne dobro poznal vse lokalne sodelavce in podpornike OF in svojce partizanskih borcev s širšega območja Voličine in kljub temu razen izjem zoper njih ni ukrepal oz. jih prijavil Gestapu. Kot nemški šolski upravitelj je Jaut organiziral nabiranje zelišč, zlasti trpotca, ki so ga učenci posušenega prinašali v šolo in zanj dobili po 3 medenjake. Trpotec so uporabljali za čaj v nemški vojski³⁹. Čeprav so partizani jeseni 1944 pripravili napad na občino in nemško šolo v Voličini, se je Jaut napadu izognil. Partizani so na občini sežgali nekaj dokumentov in odnesli živilske karte, na šolskem poslopju pa so razbili okenske šipe⁴⁰. Jautu pripisujejo izdajo srečanja aktivistov OF lenarškega okraja 4. decembra 1944 pri Domajnкови domačiji. O tem srečanju so bili natančno obveščeni nemški orožniki oz. žandarji pri Lenartu. V zasedi je bila ubita bivša Jautova žena Ela Kristl, ki jo je Jaut dal pokopati na pokopališču v Voličini. Ujeli so Jožeta Bezjaka Prleka in ga kot talca ustrelili januarja 1945 v Cirkovcih na Dravskem polju.

Slika 7: Spomenik Jožetu Bezjaku – Prleku v Gočovi, foto Marjan Toš

³⁹ Martina Golija, Zavrh, ustna izjava 28. 4. 2025.

⁴⁰ Kronika OŠ Voličina.

Marca 1945 so Jauta aretirali oznovci in ga poskušali pridobiti za sodelovanje, na kar je pristal. Niso pa ga hoteli poslati v partizansko enoto. Jaut je po poročilu Mladena Devideja prinašal koristne informacije obveščevalnega značaja. Žal Devide o Jautu ni navedel več podatkov in tudi ni opisal Jautove usode po letu 1945. Bil naj bi aretiran in ustreljen⁴¹. Spomladi 1945 je Jaut omogočil bivanje vojaških enot v šolskih prostorih. Nasploh je proti koncu vojne nemško vojaštvo pogosto prihajalo v Voličino in konec aprila 1945 se je zgodil tudi spopad med Nemci in partizani v Rogoznici⁴². Nemci so se po daljšem streljanju morali umakniti. Šest nemških vojakov so partizan ujeli in jim zasegli motorno kolo. Šele 8. maja 1945 so zadnji nemški vojaki zapustili Voličino in vsi so želeli priti čimprej v Avstrijo in od tam na svoje domove. Za bežečimi Nemci so krenile enote bolgarske vojske, ki je bila že lep čas v osrednjih Slovenskih goricah. Bolgarski vojaki so na veliko kradli (še zlasti kolesa) in tudi posiljevali žene in dekleta. Šolska kronika nemškega nadučitelja Radovana Jauta v tem času več ne omenja. Njegova usoda je ostala precejšnja skrivnost. Alojz Slavko Bezjak iz Voličine v pričevanju navaja, da je bil prijet in zaprt v zbirnem taborišču OZNE v bližnjem gradu Hrastovec. Tam naj bi ga ubili, čeprav ga na poimenskem seznamu žrtev ne najdemo. Ena od domnev, o kateri govorijo domačini, je, da so ga po koncu vojne na hitro obsodili na smrt in ga ubili domači aktivisti z območja Voličine. Tudi Martina Golija iz Zavrha navaja dve možnosti njegove usmrčitve. Po pripovedovanju njenih domačih so ga na hitro brez posebne obsodbe ubili domačini iz Voličine takoj ob osvoboditvi⁴³. Po eni od verzij, ki je ohranjena v ustnem izročilu, pa je bil aretiran s strani OZNE in poslan v Hrastovec, kjer je za njim izginila vsaka sled. Nobena od domnev pa ni podprta z uradnim pisnim dokumentom⁴⁴. Med terenskim delom sem srečal več starejših domačinov, ki o smrti Jauta niso želeli govoriti, saj *»o tem še vedno ni dobro govoriti. Nikoli se ne ve, kaj se*

⁴¹ Alojz Bezjak, Voličina, ustna izjava, z dne 23. 11. 2023. Bezjak je povedal, da so ga odpeljali v zbirno taborišče OZNE v grad Hrastovec, kjer je za njim izginila vsaka sled.

⁴² Šolska kronika.

⁴³ Ustna izjava Martine Golija, Zavrh z dne 28. 4. 2025.

⁴⁴ Zadnji lastnik Hrastovca Gundiger Herberstein je s svojo ožjo družino zapustil grad približno dvajset dni pred nemško kapitulacijo. Po navedbah prič se je v Avstrijo odpeljal z dvema vprežnima vozovoma in s seboj odpeljal le najnujnejšo osebno opremo. Vsa ostala oprema je ostala na gradu, o čemer pričajo tudi kasnejši popisi premoženja. Konec druge svetovne vojne v drugi polovici maja leta 1945 je varnostno-obveščevalna služba OZNA v gradu ustanovila zbirno taborišče za ljudi, ki po njenem mnenju niso simpatizirali z novo oblastjo. Taborišče je delovalo do 6. septembra istega leta; zaprtih je bilo veliko ljudi iz celotne Slovenije. Med njimi je bilo tudi okoli 500 prekmurskih Madžarov. Zaradi slabih bivalnih razmer je veliko ljudi umrlo, med njimi največ žensk in otrok, veliko pa jih je bilo ustreljenih. Na pokopališču v Voličini je v neoznačenih grobovih pokopanih precej ljudi, pripeljanih iz gradu Hrastovec med 10. in 29. avgustom leta 1945; grobišče je tudi v ribnikih pod gradom (19 Lenartčanov, umorjenih 17. maja 1945).

nam lahko zgodi.» Povedali so le, da naj bi ga ubili že pred odprtjem zbirnega taborišča Hrastovec na »domačem območju v Strmi gori«. Njihovih imen niso dovolili objaviti.

Slika 8: Spomenik žrtvam nacifašizma v Voličini, foto Marjan Toš

Vodja nemške šole v Voličini Radovan Jaut za vzdrževanje zgradbe ni posebej skrbel. V enem razredu je uredil novi pod in za enega nabavil nove šolske klopi. Pač pa je za pisarno šolskega upravitelja nabavil novo pohištvo in ob severni strani šolskega poslopja zgradil novo drvarnico. Ker so v zadnjih mesecih vojne v šolo nastanili večje število vojakov, je bilo veliko opreme poškodovane ali uničene. Na oknih je manjkalo 185 šip. Razen slik, ki so bile shranjene na podstrešju, so bile uničene vse zbirke učil. Ostalo je le nekaj poškodovanih preparatov živali, škatla mineralov, model človeškega ušesa in model parnega stroja. Knjižnica je bila uničena, saj so vse slovenske knjige odpeljali na uničenje in za stari papir. Pouk se je po osvoboditvi pričel šele 5. junija 1945 in je trajal do 28. julija tega leta. To je bila bolj priprava na novo

šolsko leto 1945/1946⁴⁵. Vsi predvojni učitelji so se javili vodstvu šole, a so bili zaradi velikega pomanjkanja učiteljev iz Voličine premeščeni na druge šole. Jože Kert je moral v obmejni Lokavec, Angela Ornik k Mariji Snežni (danes Velka v Slovenskih goricah), Niko Šuen pa k Sv. Bolfenku (današnja Trnovska vas). Tako so na šoli v Voličini ostali in poučevali Antonija Škerbinc, Pavla Čuček, Terezija Rojs in Franjo Škerbinc, ki je bil hkrati šolski ravnatelj (nadučitelj). Znanje učencev je bilo slabo, saj so nemško šolo neradi obiskovali in so bili podvrženi germanizaciji, to je učenju nemškega jezika. Zgodovine in geografije med okupacijo niso poučevali, pri računstvu (matematiki) v višjih razredih niso poznali niti poštevanke in štirih računskih operacij. Zato je bil začetek slovenskega pouka tudi na šoli v Voličini zelo težaven. Največji problem so bili učbeniki, ki jih praktično ni bilo. Zato so si učitelji pomagali z raznimi letaki in plakati ter s stenskimimi tablami, ki so jih pogosto uporabljali⁴⁶.

VIRI IN LITERATURA

Ustni viri

Martina Golija, Zavrh
Alojz Bezjak, Voličina
Konrad Krajnc, Selce
Anton Goznik, Voličina
Alenka Mravljak, Kapla

Internetni viri

www.trnovska-vas.si
www.ovtar24.si

Arhivski viri

ARS, Personalna mapa Radovan Jaut, Ministrstvo prosvete III. br. 79.731/38, IV. N. 22.834/-38
ARS, Fond AS 231-Ministrstvo za prosveto, personalne mape učiteljev, škatla 15 (Jaut Radovan, št. 1193).

⁴⁵ Franjo Škerbinc, zapis v Šolski kroniki.

⁴⁶ Ibid. Nadučitelj Škerbinc je v kroniki zabeležil, da je bil poglavitni cilj slovenskega učiteljstva takoj po vojni povrnitev zaupanja učencev ter skrb za njihovo vzgojo v duhu novih vrednot. »Slovenski narod, ki je v teh hudih časih okupacije toliko pretrpel, je s svojim junaštvom dokazal pred vsem svetom, da je vreden svobode.«

PAM, mapa Radovan Jaut, 6186. Sklep o razvezi zakoncev Jaut je voden pod številko Cg 567/42 in datiran na dan 21. 10. 1942

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. HB. Kreisführung Pettau, fasc: K 11/ 3, mapa: Ortsgruppe Strahleck n 21. 10. 1942.

Ortsverzeichnis zur Gemeindegrenzkarte von Untersteiermark, Miesstal und Übermurggebiet, Bearbeitet von dr. Manfred Straka und Dr. Wilhelm Sattler, Südostdeutsches Institut, Graz 1940.

Verordnungs-und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, Nr. 24, ausgegeben in Graz am 26. August 1943, Verordnung über die Namen der Gemeinden, Katastralgemeinden und Ortschaften in der Untersteiermark vom 4. Juni 1943.

Kronika OŠ Voličina

Kronika OŠ Lenart v Slovenskih goricah

Časopisje

Učiteljski tovariš, letnik 62, št. 8, 1922, NUK Ljubljana.

Domače novice, Lenart 1961–1965.

Korenček, šolski časopis OŠ Korena, šol. leto 2019/2020.

Literatura

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968.

Franc Kaučič, Spomini iz mojega življenja, Maribor 2006.

Janko Kšela, NOB v občini Lenart, Lenart 2023.

Marjan Toš, OZNA v Slovenskih goricah 1945–1950, Lenart 2024.

Marjan Toš, Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah (Upravna enota Lenart), magistrsko delo, Pedagoška fakulteta Maribor, Maribor 2001.

Aleš Zelenko, Rupnikova linija na Koroškem in Štajerskem, Vojni muzej Logatec, Vojno-zgodovinski zbornik 14, Logatec 2003.

RADOVAN JAUT IZ VOLIČINE IN NJEGOVE VLOGE MED NEMŠKO OKUPACIJO

Povzetek

Nacisti so se aprila 1941 na slovenskem Štajerskem odločili za okupacijski sistem šefa civilne uprave, kakršnega so uvajali v okupiranih pokrajinah, do katerih so imeli poseben interes in bi jih radi čim prej vključili v tretji rajh. V prvih treh mesecih okupacije so nacisti še pustili takšno upravno razdelitev zasedenega ozemlja (okraji, občine), kot so jo našli, in so jo le nekoliko spremenili. Julija 1941 so nacisti okupirano slovensko Štajersko razdelili na pet podeželskih (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice in Trbovlje) in mestno okrožje

(Maribor), nekdanji Ljutomerski okraj pa so v upravnem pogledu priključili okrožju Radgona na avstrijskem Štajerskem. Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem enaka kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so nacisti na slovenskem Štajerskem poleti 1941 ukinili okraje in uvedli okrožja. Okrožje Ptuj je zajelo mestno občino Ptuj, okraj Ptuj okolica in dele okrajev Maribor levi in Maribor desni breg ter Šmarje pri Jelšah. V ptujsko okrožje so spadale celotne osrednje Slovenske gorice, torej tudi občine Lenart v Slovenskih goricah, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica in Voličina. Iz ukinjene občine Sv. Ana v Slovenskih goricah so k občini Lenart priključili katastrske občine Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica in Žice. Skupno je bilo junija 1941 v okrožju Ptuj 41 občin. Tako kot drugod na slovenskem Štajerskem je tudi v Slovenskih goricah veljal do potankosti izgrajen nemški okupacijski sistem. Za slovensko Štajersko so nacisti predvideli aneksionizem in raznarodovanje, in to najbolj popolno in v najkrajšem času, ter jo tudi začeli izvajati najbolj dosledno. Popolno in za kratek rok predvideno ponemčenje dežele bi dejansko pomenilo uničenje slovenskega naroda kot etnične celote. Pri tem so nemške okupacijske oblasti namenile posebno skrb načrtni germanizaciji mladine in organizirali nemške vrtce in šole. V šolah so nastavili nemštvu in nacistični oblasti zveste učitelje in predvsem nadučitelje. To se je potrdilo tudi v primeru nemške šole v Voličini, ki jo je vodil nadučitelj in podpornik okupacijskih nacističnih oblasti Radovan Jaut. Zaupano službo je dosledno opravljal vse do zloma tretjega rajha in se maja 1945 ni umaknil iz Voličine. Njegova usoda do danes še ni pojasnjena; ubili naj bi ga v zbirnem taborišču OZNE na gradu Hrastovec. Podatek ni preverjen, saj še vedno nimamo na razpolago taboriščne knjige. Govorice med domačini na terenu to domnevo potrjujejo, a jih je vseeno treba jemati z določeno mero previdnosti.

RADOVAN JAUT FROM VOLIČINA AND HIS ROLES DURING THE GERMAN OCCUPATION

Summary

In April 1941 the Nazis decided on the system of occupation by a chief of civil administration in Slovenian Styria, the same as they were introducing in the occupied provinces in which they had a special interest and which they wanted to incorporate into the Third Reich as soon as possible. In the first three months of the occupation the Nazis still left in place the administrative division of the occupied territory (districts, municipalities) as they found it, only slightly changing it. In July 1941 the Nazis divided occupied Slovenian Styria into five rural counties (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice, and Trbovlje) and one urban county (Maribor), while the former Ljutomer district was administratively annexed to the Radgona county in Austrian Styria. Due to the lack of German officials and with the aim of making the administration in Slovenian Styria the same as in the provinces of former Austria, the Nazis abolished districts and introduced counties in Slovenian Styria in the summer of 1941. The Ptuj county encompassed the town municipality of Ptuj, the Ptuj surroundings district, and parts of the districts Maribor Left Bank, Maribor Right Bank, and Šmarje pri Jelšah. The Ptuj county included the entire central Slovenske gorice, thus also the municipalities of Lenart v Slovenskih goricah, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica, and Voličina. From the abolished municipality of Sv. Ana v Slovenskih goricah the cadastral municipalities of Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica, and Žice were annexed to the municipality of Lenart. Altogether in June 1941 there were 41 municipalities in the Ptuj county. As elsewhere in Slovenian Styria, in Slovenske gorice too there was in force a thoroughly developed German occupation system. For Slovenian Styria the Nazis envisaged annexation and denationalization in the most complete manner and in the

shortest possible time, and they also began to implement this most consistently. Complete Germanization of the land, planned for the short term, would in fact have meant the destruction of the Slovenian nation as an ethnic whole. In this, the German occupation authorities paid special attention to the planned Germanization of youth and organized German kindergartens and schools. In the schools they installed teachers, and especially head teachers, loyal to Germanness and to the Nazi authorities. This was also confirmed in the case of the German school in Voličina, which was headed by the head teacher and supporter of the occupying Nazi authorities, Radovan Jaut. He performed his entrusted duty consistently until the collapse of the Third Reich and in May 1945 did not withdraw from Voličina. His fate has not yet been clarified to this day; he is said to have been killed in the OZNA (Department for People's Protection) internment camp at Hrastovec Castle. This information has not been verified, since we still do not have the camp register available. Local rumors in the field confirm this assumption, but nevertheless they must be treated with a certain degree of caution.

RADOVAN JAUT AUS VOLIČINA UND SEINE ROLLE WÄHREND DER DEUTSCHEN BESATZUNG

Zusammenfassung

Im April 1941 beschlossen die Nazis in der slowenischen Steiermark, das Besatzungssystem des Leiters der Zivilverwaltung anzuwenden, wie sie es in den besetzten Provinzen eingeführt hatten, an denen sie besondere Interessen hatten und die sie so schnell wie möglich in das Dritte Reich eingliedern wollten. In den ersten drei Monaten der Besatzung beließen die Nazis die administrative Aufteilung des besetzten Gebiets (Bezirke, Gemeinden) unverändert und änderten sie nur geringfügig. Im Juli 1941 teilten die Nazis die besetzte slowenische Steiermark in fünf Landkreise (Maribor, Celje, Ptuj, Brežice und Trbovlje) und einen Stadtkreis (Maribor) auf. Der ehemalige Bezirk Ljutomer wurde administrativ dem Bezirk Radgona in der österreichischen Steiermark angegliedert. Aufgrund des Mangels an deutschen Beamten und mit dem Ziel, die Verwaltung in der slowenischen Steiermark der in den Bundesländern des ehemaligen Österreichs anzugleichen, lösten die Nationalsozialisten im Sommer 1941 in der slowenischen Steiermark Bezirke auf und führten Bezirke ein. Der Bezirk Ptuj umfasste die Stadtgemeinde Ptuj, das Gebiet Ptuj sowie Teile der Bezirke Maribor linke Ufer und Maribor rechte Ufer sowie Šmarje pri Jelšah. Der Bezirk Ptuj umfasste das gesamte zentrale Teil von Slovenske gorice, einschließlich der Gemeinden Lenart in Slovenske gorice, Cerkevjak, Jurovski Dol, Benedikt, Sv. Trojica und Voličina. Aus der aufgelösten Gemeinde Sv. Ana in Slovenske gorice wurden die Katastralgemeinden Kremberk, Ledinek, Zgornja Ročica und Žice der Gemeinde Lenart angegliedert. Im Juni 1941 zählte der Bezirk Ptuj insgesamt 41 Gemeinden. Wie auch anderswo in der slowenischen Steiermark war in Slovenske gorice ein sorgfältig ausgearbeitetes deutsches Besatzungssystem in Kraft. Für die slowenische Steiermark planten die Nazis den Annexionismus und die Entstaatlichung, und zwar in möglichst umfassender und kürzester Zeit, und begannen auch mit der konsequenten Umsetzung. Eine vollständige und kurzfristige Germanisierung des Landes hätte faktisch die Zerstörung der slowenischen Nation als ethnische Einheit bedeutet. In diesem Zusammenhang widmeten die deutschen Besatzungsbehörden der geplanten Germanisierung der Jugend besondere Aufmerksamkeit und organisierten deutsche Kindergärten und Schulen. Sie stellten an den Schulen Lehrer und vor allem Schulleiter ein, die Deutschland und den Nazi-Besatzern treu ergeben waren. Dies bestätigte sich auch im Fall der deutschen Schule in Voličina, die vom Schulleiter und Unterstützer der Nazi-Besatzung, Radovan Jaut, geleitet wurde.

Er leistete den ihm anvertrauten Dienst bis zum Zusammenbruch des Dritten Reichs konsequent ab und zog sich im Mai 1945 nicht aus Voličina zurück. Sein Schicksal ist bis heute ungeklärt; man sagt, er sei im Konzentrationslager OZNE auf der Burg Hrastovec ermordet worden. Diese Information konnte nicht verifiziert werden, da uns bis heute kein Lagerbuch vorliegt. Gerüchte unter Einheimischen vor Ort bestätigen diese Annahme, sie sollten jedoch dennoch mit einer gewissen Vorsicht betrachtet werden.

Pomen politične teologije pri teologu Jožetu Rajhmanu

Peter Kovačič Peršin*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.287>

CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: [27-1:32]:929Rajhman J.

Potrjeno – Accepted: 10. 8. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review article

Peter Kovačič Peršin: Pomen politične teologije pri teologu Jožetu Rajhmanu. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 144–155

Jože Rajhman je teologijo razumel kot oznanjevalno nalogo, ki odgovarja na izzive sočasnosti, v kateri deluje. V tem kontekstu je obravnaval tudi nalogo teologije v socialistični družbi. Pri svojih analizah se je opiral na dognanja sodobne protestantske teologije. S tem je presegel tradicionalni diskurz slovenske katoliške teologije in ji ponudil metodo za njeno aktualizacijo tudi v današnjih razmerah socialne segregacije.

Ključne besede: politična teologija, politična religija, katoliški integrizem, razsvetljenška načela svobode, enakosti in bratstva, sekularizacija.

Peter Kovačič Peršin: The Significance of Political Theology in the Work of Theologian Jože Rajhman. Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 144–155

Jože Rajhman understood theology as a proclamatory task, responding to the challenges of the contemporary society in which it operates. Within this framework, he also addressed the role of theology in socialist society. In his analyses, he drew on the findings of contemporary Protestant theology. In doing so, he transcended the traditional discourse of Slovenian Catholic theology and offered it a method for its renewal, making it relevant also in today's context of social segregation.

Keywords: political theology, political religion, Catholic integralism, Enlightenment principles of liberty, equality and fraternity, secularization.

* Peter Kovačič Peršin, prof. književnosti in teolog, SI-1352 Preserje; p.kovacic.peršin@gmail.com – *Peter Kovačič Peršin, Professor of Literature (M.A.) and Theologian, SI-1352 Preserje; p.kovacic.peršin@gmail.com*

* * *

Jože Rajhman je s svojimi spisi presegel meje tradicionalnega katoliškega teološkega diskurza na Slovenskem. Najprej pri svojem razumevanju in podajanju teologije slovenskih protestantov, ki je za razliko od večine katoliških interpretacij afirmativna zanj. Rajhman raziskuje in ocenjuje protestantsko teologijo avtentično, ne s stališča apologije katoliške dogme in zgodovinskih usedlin katoliške restavracije. Njegov ekumenizem je odprt sedanjim nalogam krščanskega oznanjevanja, zato odstira tiste vidike protestantske teologije, ki pomenijo aktualizacijo evangeljskega nauka na čas in prostor, v katerem se oznanja. V tem smislu je razumeti tudi njegovo teološko presojanje samoupravnega socializma na Slovenskem. Pri tem izpričuje izjemen posluh za obzorje človeka sekulariziranega sveta, za njegovo etično orientacijo in s tem za solidarnost s sočlovekom ter tudi za duhovnost, ki se razvija zunaj krščanske religioznosti. To globoko poznavanje tako protestantske misli kot tudi mišljenja sekulariziranega človeka ga je vodilo k temu, da je iskal širše odgovore na družbeno angažiranost slovenskih katoličanov, kot jih je dajala uradna pastorala slovenske katoliške Cerkve.

*

Rajhman je iz protestantske teologije prinesel v slovensko teologijo pojem »politična teologija«. Pri tem je verjetno izhajal iz teologije Jürgena Moltmanna, najvplivnejšega protestantskega teologa druge polovice 20. stoletja, ki je opredelil in uveljavil ta pojem. Moltmann je politično teologijo razumel kot »zavest o politični razsežnosti sleherne teologije, /.../ (ki) noče spolitizirati Cerkve, temveč pokristjaniti cerkveno politiko in politični angažma kristjanov« uravnavati »po meri hoje za Kristusom.« (Vitorović 2006, 266). Dojema jo kot pomarksistično teologijo, »ki je sprejela marksistično kritiko religije in skuša odgovoriti na izziv marksistične kritike družbe z aktualizacijo Jezusovega trpljenja za ubogo ljudstvo s solidariziranjem z izkoriščanim in zatiranim delom človeštva. Moltmann namreč meni, da marksistična kritika religije – pri čemer misli na kritiko religije od Feuerbacha prek Marxa do Freuda in njihovih naslednikov – ni vsebinska kritika krščanske vere in teologije, temveč funkcionalna kritika družbene, politične in psihološke vloge religije in Cerkve.« (Vitorović 2006, 267). S tem je poudaril družbenokritično razsežnost angažirane teologije, ki naj v družbi socialne segregacije, ki jo pospešuje liberalni kapitalizem, izvaja nujno potrebno kritiko njegove prakse iz stališč krščanskega etosa, kar kristjanu narekuje postava ljubezni. V tem obzorju razume in razlaga politično teologijo tudi Jože Rajhman.

Politična teologija se je pri nemških protestantih uveljavila najprej kot odgovor na pasivno držo večine nemških kristjanov do nacističnih zločinov. »Politična teologija je tako predvsem tudi teologija po Auschwitzu. Pri tem jim Auschwitz ni bil le simbol moralne in politične krize nemškega naroda, temveč še zlasti teološke krize krščanstva.« (Vitorović 2006, 268). Moltmann pri tem ugotavlja, da je pasivnost oziroma notranja emigracija nemških protestantov spričo nacističnih zločinov, za katere so vedeli, posledica meščanske mentalitete individualizma in predvsem nazora, da je vera zasebna stvar in da naj se Cerkev ne vmešava v politično življenje države. Cerkev in država sta pač ločeni področji. To stališče je v Nemčiji zacementiral že Bismarck, ko je pribil, da s pridigo na gori ni mogoče vladati državi. Etabilirana luteranska cerkev, kar je nemška protestantska bila, se je zato podredila državni politični religiji. To dejstvo je Moltmannu narekovalo, da je odprl vprašanje o nujnosti uveljavitve politične teologije v pastoralnem oznanjevanju in je hkrati začrtal in omejil obzorje njenega delovanja. Postavil je ločnico med politično teologijo in politično religijo, ki je utrjevala moč države in s tem podrejala delovanje Cerkve v službo državnim interesom.

Čeprav omenjena pojma izhajata iz protestantske teološke misli o razmerju med dvema kraljestvoma (svetnim in božjim), ju je koristno uporabljati tudi za enako napet odnos med Cerkvijo in državo v katoliškem svetu. Politična teologija izhaja iz dejstva, da se Cerkev ne more v nobenem sistemu ograditi od političnih razmer in jih v nobenem obdobju zgodovine ni mogla ignorirati, ampak mora do njih vedno zavzeti držo v skladu s krščanskim etosom, ki ga morajo verniki uveljavljati tudi v svojem družbenem delovanju. Socialni nauk katoliške Cerkve, ki je danes spet v ospredju razmišljanj o dejavni veri kristjanov, govori prav o teh nalogah kristjanov. V zgodovini je bilo poudarjano predvsem vprašanje svobodnega delovanja Cerkve v vsakokratnih političnih pogojih različnih družbenih ureditev. Tu pa prihaja v ospredje tudi vprašanje politizacije Cerkve, ki v katoliškem svetu eskalira v katoliški integrizem, v protestantskem svetu pa predvsem v podrejanje Cerkve politični religiji države.

V tem smislu Rajhman tudi v svojo teologijo uvaja pojem politična teologija predvsem, ko analizira socialistično družbeno in gospodarsko ureditev, ki naj bi razreševala socialno stisko človeštva. »V svojih socialnih enciklikah je Cerkev naredila velik razvoj, tako da je tudi v teoriji, ne samo v praksi, potrdila, da hoče hoditi za Kristusom in živeti v resnici evangeljsko. /.../ V teh spremembah miselnosti v Cerkvi glede pomembnosti sveta za njeno odrešitveno poslanstvo je igrala politična teologija vlogo korektiva teologije in prakse Cerkve. Politična teologija ni posebna veda niti pomožna veda teologije, temveč je hermenevtika, brez katere ne more biti danes nobena znanost. Zato pa more biti politična teologija družbenokritična, ko pomaga teologiji

in Cerkvi najti njun prostor v svetu.« (Rajhman 1975, 80). Politična teologija naj torej razlaga socialni nauk Cerkve v tistih vidikih, ki so bili doslej prezrti, namreč njeno prizadevanje, da postane uboga in s tem prostor za revne in zapostavljene množice. »Tako bo Cerkev spravila svet z Bogom in pomagala človeštvu, da se najde na isti poti, ki vodi k bratstvu, enakosti in svobodi ter s tem k miru.« (Rajhman 1975, 93). K temu stališču pa dodaja Rajhman tudi navodilo o pomenu svobode v Cerkvi: »Če je evangelij Jezusa Kristusa v svojih temeljih evangelij osvobajanja in osvoboditve človeka, je politična teologija prav gotovo poklicana, da Cerkvi pomaga uresničiti evangelijski ideal. /.../ Seveda se mora zaradi tega sama osvoboditi vsega, kar jo ovira, da bi mogla delovati za resnično svobodo vsakega človeka. Pred nas sta tako postavljeni dve vprašanji. Prvo vprašanje pričakuje odgovor, kako naj uresničimo v svetu evangelij bratstva, enakosti in svobode ...« (idem, 80–81).

Uvajanje temeljnih načel francoske revolucije: égalité, fraternité, liberté v teološki diskurz predstavlja ključni obrat Rajhmanove teologije k idejam razsvetljenstva in s tem k sekulariziranemu svetu. V tem je bila prodornost Rajhmanove teološke misli enkratna. Ne odpira le dialoga s socializmom, ki naj bi kot družbenogospodarski sistem, osvobojen ideoloških oklepov komunistične vladavine, uveljavljal prav ta načela, ampak govori tudi za naš čas. Namreč, kaj naslavljaajo gesla francoske revolucije: enakost, bratstvo, svoboda v odnosu Cerkve do sveta. Cerkev se ne more več postavljati nad svetno družbo, ampak ji mora priznati enakopravnost in enakost v delu za človeka in mora tako tudi ravnati. Koncil je v konstituciji *Cerkev v sedanjem svetu* to tudi storil (GS, 76, 3). Naloga hierarhije pa je, da opusti vse vidike katoliškega integritizma, in dolžnost vernikov je, da opustijo vsako senco vzvišenosti nad drugače verujočimi ali neverujočimi. Ta odnos »večvrednosti« ni le žaljiv do sočloveka, sodržavljana, saj ga odbija, ampak je v globokem nasprotju z evangelijem. Radikalno pa je to stališče tudi glede odnosa vernik do Cerkve oziroma Cerkve do vernika, kar je nevrvalgična točka, ki jo je 2. VAT skušal razrešiti, a je dejansko le odprl prostor za razpravo, ki je še danes živa. Enakost v Cerkvi zahteva tudi, da hierarhični red, ki korenini v fevdalni ureditvi, zamenja enakost med celibaterji in poročenimi, med moškimi in ženskami tudi v možnosti opravljanja cerkvenih služb. Bratstvo v cerkvi ne pomeni le bratstva v zakramentalnem in bogoslužnem življenju, pač pa tudi v socialni solidarnosti med verniki in sožitje med njimi v skladu z Jezusovim naročilom: »Po tem vas bodo spoznali ...« Glede svobode je Rajhman poudaril vprašanje svobode v Cerkvi pred vprašanjem o svobodi Cerkve v družbi. To slednje vprašanje je bilo vedno v osredju cerkvene politike. O osebni svobodi vernika v Cerkvi pa je odprto spregovoril šele 2. vatikanski koncil. Naglasil je, da je temelj osebne svobode vernika v Cerkvi v svobodi njegove vesti. Svobodo vesti je razglasil za temelj osebnega dostojanstva človeka. Rajhman pa se je

pridružil tisti skupini pokoncilskih teologov, ki so poudarili tudi svobodo v mišljenju in presojanju notranjih cerkvenih razmer. Svoboda pač vključuje tudi prostost duha, torej mišljenja in izražanja lastnih spoznanj. To svobodo še vedno ovirajo hierarhične institucije Cerkve, celo jo prepovedujejo tako teologom kot tudi vernikom. Svoboda v Cerkvi ostaja ključni moment sožitja tudi med različnimi pogledi in verskimi praksami vernikov, kar je pogoj za življenjsko vitalnost Cerkve. Rajhman v svojem spisu *Duhovno življenje in prenova* opozarja, da bo »najtežje sprejeti tezo o človekovi svobodi znotraj Cerkve in občestva.« (Rajhman 1977, 1/8). To celovito razumevanje inkorporacije krščanskega bivanja v Cerkev in svetno družbo ustrezno izraža prav politična teologija, je Rajhmanovo stališče, saj obsega širše območje kot pojem cerkveni socialni nauk.

Rajhman se s temi pogledi uvršča med najbolj prodorne teologe svojega časa in tudi še danes. Na načela francoske revolucije je npr. posredno opozoril tudi pokojni milanski kardinal Carlo Maria Martini, ko je v svojem zadnjem intervjuju poudaril, da je Cerkev za 200 let zaostala za družbenim razvojem zahodnega sveta. Torej ni upoštevala in sprejela načel demokratičnosti, ki jih je definirala francoska revolucija in so postala vodilo demokratične udružbenosti vse do danes in bodo tudi v bodoče. Opozoril je v času, ko je duh koncila začel zamirati v Cerkvi. Koncil je pač predvsem uredil razmerje med Cerkvijo in svetno družbo s tem, da je priznal avtonomijo družbe na področjih, ki so v njeni pristojnosti, in omejil svoje pristojnosti na versko področje. Podal je tudi navodila, kako naj v svetu politike ravna klerik in kako laik. Koncil je torej obrnil novo stran v pogledih na svet in priznal sekularizacijo kot proces družbenega razvoja.

Žal pa katoliška Cerkev še posebej pri nas to lekcijo jemlje prepočasi. Rajhman opozarja: »Zato imamo vedno znova pojave klerikalizma, ki je večkrat le druga beseda za politično krščanstvo. /.../ Temu početju pravimo »zloraba v politične namene«. /.../ (Kristjanom, ki zagovarjajo integrizem) pride prav sektaštvo, (da enačijo sekularizacijo in borbeno ateizacijo). /.../ Tako ustvarja Cerkev vtis preganjanega, v osnovnih človeških pravicah zapostavljenega družbenega subjekta, ki bo doživel svoj razcvet šele v drugačni družbeni ureditvi ...« (Rajhman 1985, 3/202). Ta drža danes pri nas spet oživlja, zato se Cerkev naslanja na avtoritarno politiko, ki ni prav nič krščanska, čeprav se tako deklarira. Morala pa bi v družbi, ki doživlja globoko civilizacijsko in moralno preobrazbo, delovati kot avtonomna duhovna in moralna sila. Rajhman je natančno analiziral stanje v slovenskem prostoru, ko je Cerkev tudi v procesu demokratizacije začela uveljavljati politično krščanstvo, kar je drugo ime za katoliški integrizem. Očitno ni razumela lekcije zgodovine. Katoliški integrizem je v zadnjih dveh stoletjih na Slovenskem povzročal družbeni razkol in eskaliral v bratomorno vojno. Zloraba vere v politične

namene in za strankarske interese Cerkve je najbolj trdovraten pojav klerikalizma na Slovenskem. Slovenska katoliška Cerkev še vedno s težavo vzpostavlja pokoncilsko inkorporacijo v slovensko družbo, očiščeno političnih in ekonomskih interesov in zavezano samo evangelijskemu oznanjevanju. Tako se odtujevanje med Cerkvijo in družbo le povečuje. Prav zato je Rajhman poudarjal, da politična teologija predstavlja korektiv političnemu katolicizmu, ki hoče družbo obvladovati s politično, kulturno in gospodarsko prisilo, da si zagotavlja privilegije oblasti. Politična teologija nasprotno išče le poti za razumevanje svetne družbe, da bi jo lahko nagovorila z naukom evangelija in po življenju in delovanju vernikov vplivala na moralno in duhovno preobrazbo okolja, v katerem živi. Po Rajhmanu pomeni politična teologija samo to, in ne kakršnekoli politizacije.

Toliko ob rob kritikom Rajhmanovega in Grmičevega truda aktualizirati evangelij v tedaj danem okolju slovenske zgodovine. Njuna teologija, ki se je ukvarjala z inkarnacijo krščanstva v socialistično družbo, pa je gledala predvsem naprej. Rajhman je že takrat opozarjal na dejstvo, da se bo slovenska katoliška Cerkev zaradi svoje politizacije znašla v večji stiski, kot jo je doživljala v socializmu, znašla se bo v krizi, ki jo sama pospešuje. Takole zapiše: »V prihodnosti bodo razlike med naukom Cerkve (*in družbo*) prej večje kot manjše. Tako se bo tudi vernost, ki se je že doslej oddaljevala od cerkvenega nauka, vedno bolj usmerjala glede na celostno življenjsko izkustvo. Cerkev bo v precepu dveh skušnjav. Prva skušnjava bo nedvomno vdanost v usodo, kar pomeni hkrati tudi umik iz vedno bolj odtujene svetne družbe. To pa pomeni nevarnost geta... /.../ Druga skušnjava bo skušnjava, da bi Cerkev spremenili v ideološko organizacijo... /.../ Cerkev bo mogla uiti tej skušnjavi le tedaj, če bo svojo misijonsko nalogo začela in nadaljevala v znamenju pričevanja in službe.« (Rajhman 1978 b, 4/303–304). Projekt rekatolizacije gre prav v smeri ideologizacije: mobilizirati na osnovi krščanskega fundamentalizma ideološko strumne vernike. To vnaša v družbo razdor, nikakor pa ne prispeva k oživljanju krščanske zavesti, pač pa vodi slovensko katoliško skupnost v getoizacijo.

Kakor se je politična teologija pri Nemcih razvila iz kritike molčanja nemških kristjanov ob nacističnih zločinih, je Rajhman izhajajoč iz kritike slovenskega katoliškega integritizma videl v politični teologiji možnost za prebuditev slovenskega katolicizma k preobrazbi. Izhajal je iz načela, ki je v zgodovini vedno znova pomlajalo Cerkev, da je lahko ogovorila človeka. »Teologija mora neprestano božjo besedo prevajati v razumljivo vsakokratno človeško govorico.« (Rajhman 1978 a, 37). Glede prigovorov o teologiji, ki je jemala v poštev našo klerikalno preteklost in iskala možnost za delovanje kristjanov v socializmu predvsem v prizadevanju za etični in humani obraz socialističnega sistema, pa je Rajhman citiral Grmiča, s katerim sta v tem

pogledu oralna ledino integristične zaslepljenosti pri nas: »Če bi slovenska Cerkev brezpogojno upoštevala evangelij in božjo besedo, ki jo je mogoče najti tudi zunaj njega, če bi resno prisluhnila božjemu Duhu, ki deluje na raznovrstne načine v Cerkvi sami in zunaj nje, tudi v socialistični družbi, potem bi bila sposobna, da človeku našega časa polno služi in pomaga, kakor Bog hoče – in bi bila preroška. Tudi strukture bi morala slovenska Cerkev, kolikor je le mogoče, prilagoditi strukturam svetne družbe, če že ne po obliki pa vsaj po duhu, po vsebini. V nasprotnem primeru bo nujno delala vtis tujka v našem času in prostoru.« (Rajhman 1978 c, 5/387). Koliko je bila ta teologija »socialistična«, torej, je govorila v prid ali za afirmacijo socialističnega sistema, je razvidno iz povedanega. Govorila je za afirmacijo krščanstva v družbi, ki se je znašla v procesu razkristjanjevanja. Teologinja Fanika Krajnc Vrečko, najboljša poznavalka Rajhmanove teologije, trdi: »Če je bila v slovenskem teološkem svetu Rajhmanova duhovna teologija pre malo poznana, je bila njegova družbeno etična teologija napačno razumljena.« (Krajnc -Vrečko 2019, 1/134).

Rajhman sklepa svoje razmišljanje o politični teologiji z navodilom: »Naloga politične teologije je torej, da pripravi plodna tla za novo besedo evangelija v današnjih dneh. Njena diakonija bo v neprestanem soočevanju z resničnostjo in s tem tudi v opozarjanju na znamenja časa, ki zahtevajo od kristjana in Cerkve radikalno spreobrnjenje.« (Rajhman 1975, 91). Danes mora biti njena beseda svetu pač drugačna, kot je bila v času socializma. To dejstvo Rajhman že predvideva, ko zapiše: »V pastoralni praksi ni več merodajna predvsem razodeta beseda in beseda izročila, temveč so merodajna dejstva, ki jih srečuje Cerkev v zgodovini in svetu, v katerem živi.« (Rajhman 1975, 83). Diakonija Cerkve človeku in dani družbi pa zahteva vedno in stalno spreobrnjenje od lastnih interesov k zahtevam evangelija.

Temeljno vodilo Rajhmanove družbeno angažirane teologije se glasi: »Cerkev je za ljudi, ne ljudje za Cerkev! – Cerkev ne bo več sama sebi cilj, temveč njen cilj bo vedno človek.« (Rajhman 1985, 3/206). Ta antropološka usmerjenost je temeljna značilnost Rajhmanove teologije. Rajhmanova socialna misel seveda izhaja iz družbenega nauka 2. vatikanskega koncila, a ga izraža z govorico laične sociološke stroke, s čimer ga odpira sodobnosti, da nagovarja sodobnega človeka. Družbeni nauk Cerkve aktualizira, ko ga postavlja v kontekst zgodovinskega dogajanja. Zato definira krščanski družbeni nauk skozi prizmo razsvetljskih idej o pravični družbeno politični in socialni ureditvi, kakor jo je definirala francoska revolucija z gesli: enakost, bratstvo, svoboda. Inovativen je prav v tem, da se kot prvi slovenski teolog izrecno naslanja na temeljne vrednote razsvetljenstva. S tem prisluhne mišljenju sodobnega človeka in njegovi samozavesti o lastnem dostojanstvu. Hkrati pa posredno poudarja, da so vrednote razsvetljenstva le z laično govorico izraženi aksiomi

evangeljskega nauka. To je tisti ključni moment, ki Rajhmana »definira« kot teologa, ki evangelij v njegovem bistvu približa sodobnemu sekulariziranemu kristjanu, stoječemu zunaj katekizemskih verskih predstav in moralnega nauka, vse pogostejše tudi zunaj Cerkve. V tem je napravil na Slovenskem prve korake v smer postmetafizične krščanske orientacije podobno, kot je teolog Hans Küng to storil na področju svetovnega etosa.

Rajhman s svojimi spoznanji presega meje družbenega nauka 2. vatičanskega koncila prav v razumevanju odnosa Cerkve do sveta in položaja vernika znotraj Cerkve. Ta odnos pa je ključnega pomena za možnost ogovora človeka sekularizirane svetne družbe. Koncil v konstituciji *Cerkev v sedanjem svetu* cerkveno učiteljstvo še vedno pojmuje Cerkev kot svetu superiorno in ne kot del sveta: »Cerkev v moči zaupanega ji evangelija razglša človekove pravice in priznava ter zelo ceni tisti dinamizem današnjega časa, ki te pravice povsod pospešuje.« (GS 41, 3). Sicer priznava svojo soodvisnost od zgodovinskega in družbenega razvoja, vendar ostaja čvrsto v koordinatah svojega nadnaravnega poslanstva kot nekaj bistveno drugačnega od delovanja v svetu. Rajhman pa poudarja: »Cerkev ne more iz sveta in njegovih danosti. Ko je to poskušala v stoletjih, je vedno znova spoznala, da jo čas (svet) oblikuje bolj, kot si je želela ... Na begu pred svetom je tudi ona podvržena anahronizmu časa. Najlepši (najbolj poučni) zgled so papeške socialne okrožnice od *Rerum novarum* do *Laborem exercens*. Jasno pa je pri tem, da ne more spreminjati božje v Cerkvi, čeprav se more razodevati v vsakem času drugače, vendar tako, da ostane bistvo ...« (Rajhman 1984, 3/ 211).

Koncilski dokumenti še vedno govorijo o božjem kraljestvu kot o stvarnosti, ki se udejanja zunaj sveta in zgodovine. »Ko Cerkev pomaga svetu in od njega mnogo prejema, teži edinole za tem, da bi prišlo božje kraljestvo in bi se uresničilo odrešenje vsega človeštva.« (GS 42,1). Božje kraljestvo se ne more uresničevati zunaj sveta. Da bo nastopilo po koncu časov, je teološki konstrukt. Zaživeti mora že v tem svetu in v sedanjosti po življenju vsakega kristjana. Ko je koncil oznanil avtonomijo vesti, bi se moral zgoditi prelom v razumevanju odrešenja, ki je naloga vsakega posameznega kristjana. Rajhman zato poudarja: »Skrb za zveličanje je bila prepuščena posamezniku, vloga Cerkve se je zmanjšala, povečala pa pomembnost posameznika v njej, še več skrb za zveličanje postaja poslej domena ustvarjalne in hkrati enkratne človekove bivanjske usode. Toda Cerkev ostaja še vedno v dialogu s človekom. Dialog pa ni bil in ne more biti nikoli monolog. Nujno je povezan z različnostjo nravi in mnenj, zahteva pluralnost družbe in pluralnost posameznih članov občestva. /.../ Tudi po dobrih dvajsetih letih po koncilu odseva resnica o nujnosti dialoga celo jasneje v spletu svetovnih dogodkov, ki narekujejo po svoje dialog in ga zato zahtevajo ...« (Rajhman 1984, 3/206–207). Danes se ta problem še jasneje razkriva.

Rajhman je tudi v pogledu reševanja socialnih problemov človeštva radikalen. Navaja misel škofa don Helderja Camare: »Če bodo revni postali za nas glavni predmet evangelizacije, se moramo ločiti od vsega, kar nas spominja na včerajšnji triumfalizem, privilegije in pravice. Revni bodo tudi nas spreobrnili. /.../ Vsa Cerkev se mora angažirati za boljši svet, ne le njen »boljši« del. Tudi v tem je razlika do Cerkve včerajšnjega dne, ko je poskušalo preusmeriti cerkveno prakso le nekaj gorečih skupin duhovnikov in vernikov.« (Rajhman 1975, 92). Danes bi se spričo velikih socialnih in ekoloških problemov vsi kristjani in vse krščanske Cerkve morali zavzemati za spremembo krivične družbene ureditve in vzpostavljati že znotraj sebe socialno pravičen družbeni red. Takrat bo »diakonija v neprestanem soočevanju z resničnostjo in s tem tudi v opozarjanju na znamenja časa, ki zahtevajo od kristjana in Cerkve radikalno spreobrnjenje.« V tem smislu Rajhman vztraja pri zahtevi: »Tudi strukture bi morala slovenska Cerkev prilagoditi strukturam svetne družbe, če že ne po obliki, pa vsaj po vsebini. V nasprotnem primeru bo nujno delala vtis tujke v našem času in prostoru.« (Rajhman c, 5/64).

Te Rajhmanove ugotovitve narekujejo tudi naslednja spoznanja: Ker postaja še posebej v zahodnih družbah od gmotne revščine še večja revščina mišljenja, moralne zavesti in duha, bi morali kristjani posvetiti tem problemom največjo pozornost in angažma. Prav tu pa Cerkev s svojim katekizemskim apriorizmom ne more nagovarjati današnjega človeka, kot bi bilo potrebno. Sestopiti v svet duhovne revščine pomeni sestopiti v agonijo križa sodobnega množičnega človeka. To je klic h korenitemu spreobrnjenju življenja in mišljenja.

Kakor je bil Rajhmanov pogled vedno uprt v prihodnost, ki je naša sedanjost, mora postati tudi naše prizadevanje za udejanjanje njegove vizije Cerkve v svetu kibernetizacije in globalizacije živo zavzeto. Rajhman se je s svojim delom in držo uvrstil v plejado tistih pokoncilskih teologov, do katerih je Wojtilov pontifikat zavzel odklonilno stališče, kar se je odrazilo tudi pri nas. Rezultat tega zasuka od koncila je povzročil, da je velik del katoliškega prebivalstva v Latinski Ameriki prestopil v protestantske Cerkve. V zahodnih družbah pa se je okrepil odpor do obstoječih struktur katoliške Cerkve in povzročil osip vernikov. Zato velja danes prisluhniti teologom, ki so gledali v prihodnost in delovali za prihodnost Cerkve in se niso utapljali v iluzijah o restavraciji borbene in zmagovite Cerkve. Čeprav Rajhman ni bil razumljen v svojem času, je ostal kljub odklanjanju njegovih pogledov čvrsto zavezan evangeliju. Stal je zunaj ozkega obzorja svojega okolja. Zato nas njegov glas še vedno živo nagovarja.

VIRI

Grmič Vekoslav, Rajhman Jože, *Teološka govorica in sodobni človek; Vprašanja našega časa v luči teologije, Sodobna evangelizacija*, Tinje 1978 a.

Družbeni nauk Cerkve, Pastoralna konstitucija Gaudium et spes, Mohorejava družba, Celje 1994.

Krajnc – Vrečko Fanika, *Jože Rajhman (1924–1998), duhovni in pastoralni teolog, literarni zgodovinar trubarolog*; Edinost in dialog 74, TF Ljubljana 2019.

Rajhman Jože, *Duhovno življenje in prenova*, Znamenje 1, Maribor 1977.

Rajhman Jože, *Politična teologija*; Grmič, Rajhman: *Teologija v službi človeka*, Tinje, DSM Celovec 1975.

Rajhman Jože, *Na razpotjih slovenske Cerkve*, Znamenje 13/3, Maribor 1983.

Rajhman Jože, *Sekularizirano krščanstvo*, Znamenje 8/4, Maribor 1978 b.

Rajhman Jože, *Nova pota slovenske evangelizacije*, Znamenje 8/5, Maribor 1978 c.

Rajhman Jože, *Biti v Cerkvi in s Cerkvijo. O uspešnosti sodobne pastore*, Znamenje 14/3, Maribor 1984.

Vitorović Nenad Hardi, *Protestantska »politična teologija*; Protestantizem, slovenska identiteta in združujoča se Evropa, ured. Marko Kerševan, Znanstveni inštitut FF UL, Ljubljana 2006.

POMEN POLITIČNE TEOLOGIJE PRI TEOLOGU JOŽETU RAJHMANU

Povzetek

Profesor teologije na ljubljanski teološki fakulteti dr. Jože Rajhman je raziskoval slovensko protestantsko teologijo 16. stoletja, posebej Primoža Trubarja. Kot katoliški teolog je prvi na Slovenskem ocenjeval protestantsko teologijo afirmativno. V razpravi osvetljuje, kako je ob analizi Moltmannove teze o politični razsežnosti vsake teologije poudaril razliko med angažirano teologijo, ki izpostavlja krščanski etos, ter podleganjem teologije politični religiji, ki jo vsiljujejo totalitarni režimi. Ob primerjavi z moralno pasivnostjo nemškega protestantizma ob nasilju nacizma je nakazal na podobno držo slovenskega katoliškega integrizma. Ob tem je poudaril, da je prav v pogojih socialistične sekularne družbe teologija dolžna uveljavljati krščanska moralna načela kljub pritiskom struktur oblasti. Začrtal je jasno razločitev med politično angažirano teologijo in politično religijo, ki je namenjena utrjevanju totalitarne države. V tem kontekstu je razvijal angažirano teologijo socialne države in pri tem sledil Moltmannovemu stališču, da marksistična kritika religije ni vsebinska kritika krščanstva, pač pa kritika politične prakse in nesocialne države krščanskih Cerkva.

Posebej za slovenske razmere ugotavlja, da ima po zlomu komunističnega režima politizacija katoliške Cerkve, ki stremi k integrističnemu uveljavljanju v družbi in s tem k totalni rekatolizaciji, negativne posledice za ohranjanje avtoritarnih družbenih modelov v Sloveniji. S tem samo prispeva k negativnemu odnosu večinske družbe do krščanskih moralnih vrednot. Katoliška Cerkev mora v skladu z naukom evangelija služiti človeku v dani družbi. Cerkev ne more biti sama sebi cilj, pač pa je njen cilj vedno dobro vsakega člo-

veka ne glede na njegovo prepričanje. Ta antropološka usmerjenost je temeljna značilnost Rajhmanove teologije, ki ji je bil do konca zvest kljub nasprotovanju cerkvene hierarhije.

THE SIGNIFICANCE OF POLITICAL THEOLOGY IN THE WORK OF THEOLOGIAN JOŽE RAJHMAN

Summary

Professor of theology at the Faculty of Theology in Ljubljana, Dr. Jože Rajhman, researched Slovenian Protestant theology of the sixteenth century, especially Primož Trubar. As a Catholic theologian, he was the first in Slovenia to evaluate Protestant theology affirmatively. In the paper I highlight how, in analyzing Moltmann's thesis on the political dimension of every theology, he emphasized the difference between engaged theology, which stresses the Christian ethos, and the subjugation of theology to political religion imposed by totalitarian regimes. In comparing the moral passivity of German Protestantism in the face of Nazi violence, he pointed to a similar attitude of Slovenian Catholic integralism. At the same time, he stressed that precisely in the conditions of a socialist secular society theology was obliged to uphold Christian moral principles despite the pressures of state structures. He drew a clear distinction between politically engaged theology and political religion, which serves to consolidate the totalitarian state. In this context, he developed an engaged theology of the social state and in doing so followed Moltmann's position that Marxist criticism of religion is not a substantive critique of Christianity, but a critique of the political practice and the unsocial conduct of Christian Churches. Particularly for Slovenian circumstances, he observed that after the collapse of the communist regime the politicization of the Catholic Church, which strives for integrist assertion in society and thus for total re-Catholicization, has negative consequences for the preservation of authoritarian social models in Slovenia. In this way it only contributes to the negative attitude of the majority society towards Christian moral values. The Catholic Church must, in accordance with the teaching of the Gospel, serve the human being in the given society. The Church cannot be an end in itself; rather, its aim is always the good of every human being regardless of their conviction. This anthropological orientation is the fundamental characteristic of Rajhman's theology, to which he remained faithful until the end, despite opposition from the Church hierarchy.

DIE BEDEUTUNG DER POLITISCHEN THEOLOGIE BEIM THEOLOGEN JOŽE RAJHMAN

Zusammenfassung

Der Theologieprofessor an der Theologischen Fakultät in Ljubljana, Dr. Jože Rajhman, erforschte die slowenische protestantische Theologie des 16. Jahrhunderts, insbesondere Primož Trubar. Als katholischer Theologe war er der erste in Slowenien, der die protestantische Theologie positiv bewertete. In der Diskussion hebe ich hervor, wie er bei der Analyse von Moltmanns These zur politischen Dimension jeder Theologie den Unterschied zwischen engagierter Theologie, die das christliche Ethos hervorhebt, und der Unterordnung der Theologie unter die politische Religion, die von totalitären Regimen aufgezwungen wird, betonte. Beim Vergleich mit der moralischen Passivität des deutschen Protestantismus angesichts der Nazigewalt zeigte er eine ähnliche Haltung des slowenischen katholischen Integritismus auf. Er betonte, dass die Theologie gerade unter den

Bedingungen einer sozialistischen säkularen Gesellschaft verpflichtet sei, trotz des Drucks der Machtstrukturen christliche Moralprinzipien durchzusetzen. Er skizzierte eine klare Unterscheidung zwischen politisch engagierter Theologie und politischer Religion, die einen totalitären Staat festigen soll. In diesem Zusammenhang entwickelte er eine engagierte Theologie des Wohlfahrtsstaates und folgte dabei Moltmanns Standpunkt, dass marxistische Religionskritik keine inhaltliche Kritik des Christentums sei, sondern vielmehr eine Kritik der politischen Praxis und der antisozialen Haltung christlicher Kirchen.

Speziell für die slowenischen Verhältnisse stellt er fest, dass die Politisierung der katholischen Kirche nach dem Zusammenbruch des kommunistischen Regimes, die eine integristische Verankerung in der Gesellschaft und damit eine vollständige Rekatholisierung anstrebt, negative Folgen für den Erhalt autoritärer Gesellschaftsmodelle in Slowenien hat. Dies trägt nur zur negativen Haltung der Mehrheitsgesellschaft gegenüber christlichen Moralvorstellungen bei. Die katholische Kirche muss gemäß den Lehren des Evangeliums dem Menschen in der jeweiligen Gesellschaft dienen. Die Kirche kann kein Selbstzweck sein, sondern ihr Ziel ist immer das Wohl jedes Menschen, unabhängig von seinem Glauben. Diese anthropologische Ausrichtung ist ein grundlegendes Merkmal von Rajhmans Theologie, der er trotz des Widerstands der kirchlichen Hierarchie bis zum Schluss treu blieb.

Pogledi teologa in literarnega zgodovinarja Jožeta Rajhmana na slovenski katolicizem v reviji Znamenje (Ob 100-letnici njegovega rojstva)

Srečko Reher*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.288>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 27-1:929Rajhman J.

Potrjeno – Accepted: 4. 8. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review article

Srečko Reher: Pogledi teologa in literarnega zgodovinarja Jožeta Rajhmana na slovenski katolicizem v reviji Znamenje (Ob 100-letnici njegovega rojstva). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 156–192

V razpravi – Pogledi teologa in literarnega zgodovinarja Jožeta Rajhmana na slovenski katolicizem v reviji Znamenje – predstavim katolicizem, s katerim so se srečevali cerkveno verujoči na Slovenskem še več kot desetletje in pol po koncu 2. vatikanskega koncila (1965). Premik k smernicam 2. vatikanskega koncila je predstavljala ustanovitev revije Znamenje leta 1971, ki je izhajala do leta 2012. V njej je objavil pretežni del svojega knjižnega opusa tudi njen sodelavec in član uredniškega odbora Jože Rajhman. V razpravah se razkriva kot izjemni poznavalec slovenske in evropske reformacije ter pronicljivi raziskovalec zgodovine evropske in slovenske duhovnosti ter pastoralne prakse na naših tleh. Dogajanje v Cerkvi je Rajhman presojal z obzorij humanističnih znanosti in novih kontekstnih teologij, ki so se po 2. vatikanskem koncilu soočale s konkretnimi vprašanji udejanjanja evangelijskega krščanstva.

Glavne besede: Jože Rajhman, revija Znamenje, katekizemska vernost, tradicionalno katolištvo, verski fanatizem, politični katolicizem, pokoncilski katolicizem, protestantizem.

* Srečko Reher, univ. dipl. teol. in univ. dipl. slov., glavni in odgovorni urednik revije Znamenje (2005–2012), SI-2000 Maribor; srecko.reher@guest.arnes.si – Srečko Reher, MTheol. and BA in Slovene Language and Literature, Chief and Responsible Editor of the journal Znamenje (2005–2012), SI-2000 Maribor; srecko.reher@guest.arnes.si

Srečko Reher: The Views of the Theologian and Literary Historian Jože Rajhman on Slovenian Catholicism in the Journal Znamenje (On the 100th anniversary of his birth). Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 156–192

In the paper *The Views of the Theologian and Literary Historian Jože Rajhman on Slovenian Catholicism in the Journal Znamenje* I present the Catholicism that church believers in Slovenia still encountered more than a decade and a half after the conclusion of the Second Vatican Council (1965). The shift towards the guidelines of the Second Vatican Council was represented by the establishment of the journal *Znamenje* in 1971, which was published until 2012. In it Jože Rajhman, a collaborator and member of the editorial board, published the greater part of his book opus. In his discussions he appears as an exceptional connoisseur of Slovenian and European Reformation, and as a perceptive researcher of the history of European and Slovenian spirituality and pastoral practice in our region. Rajhman judged the events in the Church from the horizons of the humanities and the new contextual theologies which, after the Second Vatican Council, confronted the concrete questions of the realization of evangelical Christianity.

Keywords: Jože Rajhman, journal *Znamenje*, catechism-based faith, traditional Catholicism, religious fanaticism, political Catholicism, post-conciliar Catholicism, Protestantism.

IZZIVI DRUGEGA VATIKANSKEGA KONCILA ZA SLOVENSKO TRADICIONALNO KATOLIŠTVO

Začetek izhajanja revije *Znamenje* leta 1971 je odgovor na pomembni premik, ki se je zgodil v Katoliški cerkvi 11. oktobra leta 1962, ko je papež Janez XXIII. sklical drugi vatikanski koncil in ga po treh letih – 8. decembra leta 1965 – končal njegov naslednik Pavel VI. V uvodnem nagovoru je papež Janez XXIII. izpostavil, da je Cerkev po stoletjih potrebna »aggiornameta« – posodobitve ali podanašnjeja ter prevetritve, ki jo je ponazoril s sintagmo »odpiranja oken« (Grmič, 2005, 25), in do tedaj nepojmljivega novega odnosa do komunističnih vzhodnih držav, ki ga je začel Vatikan vzpostavljati z »Ostpolitik« – »vzhodno politiko«.

Pomen drugega vatikanskega koncila se Rajhmanu razkriva v njegovi dosledni pastoralni naravnosti, kar mu je omogočilo, da je posegel na vsa področja cerkvenega življenja in »preoblikoval v temeljih cerkveno miselnost, jo demontiral, ji odvzel 'nimb' neke nedotakljivosti, jo podvrnil notranji kritiki, ne da bi pri tem kritiki morali kloniti pred 'anatemo'. Nikogar koncil ni obsodil, temveč je mnoge rehabilitiral. Odprl se je svetu in proglasil v izjavi o verski svobodi enakopravnost drugačnih mnenj in drugačnih veroizpovedi, ko se je zavzel za versko strpnost.« Z njim »se je nenadoma odprlo novo poglavje v cerkveni zgodovini: od katekizma smo prešli na veroučne knjige, od učenja na pamet k doživetemu sprejemanju božjih skrivnosti, od sterilne

verske vzgoje, ki ni dopuščala skoraj nobenega zakaj, k sproščeni diskusiji o verskih vprašanjih. Nastali so debatni krožki s predavanji, teologija je dobila svoj prostor in ljudje so se začeli ozirati za knjigami, ki so kritično, toda stvarno prinašale nova spoznanja v teološki znanosti; posebej jih je začelo zanimati ekumensko delo, saj se je beseda 'ekumenizem' udomačila šele v pokoncilskem času. Sprostil se je tudi odnos do najpomembnejšega vprašanja, ki je od nekdaj vznemirjalo krščanski svet.« (1983b, 25)

V »prepih«, ki ga je v Katoliški cerkvi povzročil drugi vatikanski koncil, so skušali koncilsko usmerjeni duhovniki in laiki vključiti tudi Cerkev na Slovenskem. Kako pomemben bi bil svež zrak za njeno oživitev in kako usodno bi lahko bilo za Cerkev na Slovenskem vztrajanje na predkoncilskih pozicijah, je v knjigi Pokoncilski katoliški etos pronicljivo zabeležil Vladimir Truhlar v alternativni:

»[...] ali spremembe, tudi važne spremembe, ali pa: povrniti se v stanje preteklosti. A se je treba zavedati, da bi to drugo danes, ko marsikaj lepega in dobrega iz preteklosti nima več plodne povezave s toplo sodobnostjo, hkrati in počasno umiranje. Potem seveda ne bilo več nemira in negotovosti. Domača Cerkev bi bila kmalu le še eno samo širno pokopališče, s težkim nagrobnikom ter napisom na njem: TU POČIVA V MIRU SLOVENSKI KATOLICIZEM.« (1971b, 12)

Grmič pa nekaj deset let kasneje že nekoliko bolj optimistično ugotavlja, »da je tudi slovensko krščanstvo začutilo potrebo, da odpre Cerkev in tako omogoči blagodejni prepah, ki bi bil še posebej po dogodkih v času okupacije hudo potreben« (2000b, 5).

PREMIKI NA DRUŽBENO-POLITIČNEM PODROČJU V SEDEMDESETIH LETIH PREJŠNJEGA STOLETJA

Konec šestdesetih let prejšnjega stoletja so se zgodili v Jugoslaviji pomembni premiki na družbeno-političnem, kulturnem in ekonomskem področju. K temu so veliko prispevala tudi dogajanja v tedanji Evropi. Kratko jih je mogoče povzeti: leta 1968 so se študentskim nemirom pridružili tudi študenti v Ljubljani; v deželah realnega socializma je miselnost vidno zaznamovala praška pomlad; v Italiji se pojavi evrokomunizem in začenja se dialog med kristjani in marksisti; na jugoslovanskem političnem področju je močno odmeval spor med centralisti in federalisti, ki je pripomogel k odlašanju z 8. kongresom ZKJ (Beograd, 1965): na njem je Tito podprl federaliste in na osnovi tega je lahko Edvard Kardelj že naslednje leto na seji izvršilnega

organa ZKJ predlagal, da republike dobijo neko obliko državnosti – udejanjena je bila z ustavo leta 1974; na področju gospodarstva se rojevajo težnje k vedno večji decentralizaciji, gospodarski rentabilnosti, mednarodni konkurenčnosti in samoupravljanju; v Sloveniji sta v tem času na gospodarskem področju močno odmevali cestna afera in liberalnejši pogledi, h katerim je pripomogla tudi federalizacija partije: omogočili so jih ustavni amandmaji leta 1968 in 1971; premik pa se je zgodil tudi na kulturnem področju: na začetku 80. let sta bili ustanovljeni eksperimentalni gledališči Glej in Pekarna, kar je spodbudilo nov val ustvarjalcev na dramskem področju, na področju literature pa uveljavljanje avantgardizma, ki se je odrazil v reizmu, in začele so izhajati revije Dialogi (leta 1965), revija 2000 (leta 1969) ter revija Znamenje (leta 1971).

V tem desetletju so bili vzpostavljeni tudi novi odnosi med jugoslovansko oblastjo in Rimskokatoliško cerkvijo: na političnem področju je bil pomemben memorandum, ki ga je po prizadevanjih slovenskih škofov septembra leta 1960 predložil zvezni vladi predsednik jugoslovanske škofovske konference beograjski nadškof Josip Ujčić; po pogajanjih med Svetim sedežem in Jugoslavijo je junija 1966 sledil podpis protokola, avgusta leta 1970 pa obnovev diplomatskih odnosov, ki jo je prinesla nova vatikanska politika do komunističnih držav, utiral pa jo je kardinal Agostino Casaroli s sporazumi in misijami v deželah realsocializma; tudi v Sloveniji se je nakazoval nov čas odnosov aktualne oblasti do Katoliške cerkve, ki ga je nakazal politični vrh z ideologom Edvardom Kardeljem, da vernikov »samoupravni socializem ne sme pustiti zunaj ali mobilizirati proti sebi, saj 'religija ni – ne sme biti – ovira za enakopravno vključevanje človeka – vernika v socialistično življenje družbe' [...]« (Kerševan, 2003, 51); dialog, ki ga je Vatikan začel vzpostavljati s komunističnimi oblastmi, je omogočil, da je bil v Mariboru aprila leta 1968 Vekoslav Grmič imenovan za pomožnega škofa: z njegovim imenovanjem je bil nakazan tudi odnos aktualne oblasti do vernih (Reher, 2022, 127–185); nov odnos oblasti do Katoliške cerkve pa se je odrazil še posebej na znani idrijski okrogli mizi, ki jo je jeseni leta 1968 organiziral Klub mladih na temo Ali je Bog mrtev? Na njej sta poleg Vekoslava Grmiča in Janeza Janžekoviča sodelovala še Marko Kerševan in Zdenko Roter. (Kerševan, 2003, 49)

STANJE KATOLICIZMA NA SLOVENSKEM OB USTANOVITVI REVIIJE ZNAMENJE

Ustanovitelji nove revije so se zavedali, da ne bodo mogli mimo teoloških tem, ki so bile v stoletjih prepovedane, če ne celo anatemizirane, in so s tem

predstavljale za tradicionalistično slovensko krščanstvo poseben izziv. Grmič ga je ob tridesetletnici izhajanja revije Znamenje predstavil zelo zgoščeno takole:

»Tako od začetka je bilo jasno, da se revija ne bo mogla izogniti vsaki kritični misli, če bo hotela uresničiti svoje poslanstvo, kakor si ga je načrtala. In ker je šlo predvsem za prenovu Katoliške cerkve in sploh prenovu krščanstva na Slovenskem, se je pač naša kritičnost ozirala predvsem na Katoliško cerkev, se pravi, da je skušala sicer blago in v pozitivnem smislu opravljati to svojo nalogo. Razvijali smo zato sveže teološke poglede, tudi teologijo osvoboditve in tej teološki misli dali posebno obliko kot 'socialistična teologija', s čimer smo pokazali na nujno potrebo po dialogu med marksizmom in krščanstvom, potrebo po skupnem jeziku med krščanstvom in marksizmom pri zidanju socialističnega družbenega reda, med krščansko etiko in resničnim socializmom. Prav tako smo osvetljevali našo kulturno zgodovino res vsestransko in vrednotili v tem pogledu vedno znova tudi prispevek protestantskih piscev k razvoju slovenske kulture, kakor je storil že naš veliki učitelj bl. Anton Martin Slomšek. Zavzemali smo trezna stališča do naše polpretekle zgodovine in načenjali novejša vprašanja filozofije, teologije in sploh humanistike.« (2000a, 5)

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se Cerkev na Slovenskem še vedno ni izvila iz katolicizma, s katerim so njeni duhovniki oblikovali od srede 19. stoletja naprej institucionalno verujočega na Slovenskem. Veliko starejših duhovnikov je še vedno vztrajalo pri »preizkušeni predkoncilski pastoralni praksi«
»vojskujoče se Cerkve«
prvega vatikanskega koncila: to je pri spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti ter doslednem upoštevanju cerkvenopravnih predpisov po črki zakona; prav tako si ta katolicizem ni upal graditi na posameznikovi osebni veri ter odgovarjati na vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri ter instituciji in jih ni mogoče reševati s ceneni katekizemskimi odgovori in zahtevami po izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov z moralnega vidika, zato, meni Rajhman, taka predstava Boga ni mogla več odgovarjati pogledom pokoncilskega vernika:

»Predstava Boga v preteklih stoletjih, ki se je hranila z 'juridično' pojmovano moralo, je prinesla v vsakdanje kristjanovo življenje ne le podobo starozaveznega Boga, temveč nehote tudi zmaličeno predstavo krutega neusmiljenega Boga, ki je zgolj sodnik, nikakor pa ne 'dobri oče' [...] Pričakovati, da bi mogli s to podobo Boga stopiti v nov čas, bi bilo podobno kot pričakovati, da bo sin ljubil očeta, ki ga je vzgajal zgolj s strogostjo in skrajno pravičnostjo, ne da bi mu tudi pokazal, da ga ljubi.« (1979c, 12)

O podobi Boga, ki jo je oblikovala cerkvena institucija z vero vanj in v katero je bil ujet takratni slovenski katoličan, je razmišljal v eni od prvih številčk Znamenja tudi njen prvi urednik in današnji kardinal Franc Rode in jo predstavil takole:

»Zrelost v veri predpostavlja tudi postopno očiščenje naših predstav o Bogu [...] Dokler ne bomo očistili božjega obličja vseh janzenističnih, jožefinističnih in romantičnih potez, ne bomo prišli do odrasle vere. [...] In kakšnega Boga molimo Slovenci? Kakšen je slovenski Bog? [...] V predstavi mnogih ima morda še vedno poteze mirnega, pravičnega in modrega cesarja Franca Jožefa I. Naš Bog ljubi red in disciplino. Bog, ki pazi na natančno izpolnitev vseh predpisov. Enooko bitje, ki-vse-vidi-in-vse-ve-greh-se-delati-ne-sme. Naš Bog ima sila izostren čut za pravičnost. On dobro plačuje in hudo kaznuje [...] Naš Bog nerad odpušča. Da bi tako nekritično in zastoj odpuščal, ko Kristus grešnici, o tem ni govora. [...] ali Slovenci sploh verjamemo v odpuščanje grehov? [...] Narodi proletarci, ki so bili dolgo tlačeni in izkoriščani, so zelo občutljivi za pravičnost. Bog, ki gre nasproti izgubljenemu sinu, nam ne gre v račun. [...] Kaj bi s takim Bogom? [...] Naš Bog ni mevža. Naš Bog ni neumen. Tudi poteze Boga, ki živi v slovenski narodni podzavesti, bo treba očistiti, če hočemo, da bo narod dospel do zrelostne vere.« (1971, 99)

Njegova razprava o podobi Boga tradicionalno verujočega katoličana je zanimiva prav zato, ker je v njej nakazal, kakšnega vernika je oblikovala v stoletjih uradna Cerkev na Slovenskem: namesto blagodejnega občutka, da veruje v radostno oznanilo govora na gori in ga udejanja v vsakdanjem življenju, je vanj vsadila strah pred »pravičnim Bogom«, ki samo čaka, da ga bo strogo kaznoval za storjena »grešna dejanja« in poslal v pekel, ki ga je duhovnik predstavil zelo plastično v pridigi, ki je bila objavljena v Drobtnicah za leto 1865–1866:

»Kakor hitro pekel na unem svetu ugasne, se pekel na tem svetu vname. – Kakor je Bog pravičen, tako je pekel resničen. Ako ni pekla, ni tudi nebes [...] Le s pajčino neverci in hudodelci peklenski brezen zakrivajo.« (1866, 77)

V nadaljevanju Rode predstavi tudi novega zrelega pokoncilskega kristjana – to je takega, ki bo znal »razkrinkavati v sebi in v Cerkvi lažne poteze božjega obličja«, to je kristjana, ki ni več »verski infantilnež in ideološki ekskluzivnež,« ki so mu s »[K]atekizmi napolnili glavo s kupom 'resnic', ne da bi mu bilo jasno, kako »so te resnice med seboj povezane, mnogokrat ni jasno, niti kake resnice so najbolj važne, zato je naša zavest čisto religiozna ropotarnica, polna resnic in zapovedi.« (1971, 98)

Tudi Vladimir Truhlar je opozoril, kako nevarno je, če cerkvena institucija ne upošteva, da »kristjan ni človek, ki ga o veri poučuje le 'cerkveno učiteljstvo', marveč oseba, katere vera je 'bolj prvenstveno' iz 'poslušanja', 'pokorščine' tistemu 'notranjemu učiteljstvu', kjer je učitelj sam Bog« (1971, 128).

»Religiozno ropotarnico«, ki jo omenja Rode (1971, 98), so na Slovenskem še po drugem vatikanskem koncilu uspešno duhovno hranili z izdajanjem brezkrvne »pobožnjakarske« literature. O izdajanju tovrstnega »duhovnega šunda« je leta 1971 spregovoril Peter Kovačič Peršin v razpravi O našem verskem tisku in z njo spodbudil živahno polemiko. V analizi izdanih knjižnih besedil ugotavlja da »naš verski tisk ne le ne uresničuje svojega poslanstva, ampak postaja celo nosilec manipulacije same« (1971, 158). Na manipulacijo s cerkveno verujočimi je v naslednjem letniku spomnil tudi urednik Znamenja Franc Rode rekoč, da se razkriva kot ena »sama pobožnost, kleriška previdnost in bojazen«, »pobožnost po naročilu« in »poklicna pobožnost« (1972, 297).

Dodobra so pokopališki mir takratnega slovenskega katolicizma zmotile šele štiri knjige, ki so odstopale od tedanje številne povojne »pobožnjakarske literature«, in vsaj nekoliko zapolnile prostor po besedilih z resno kritično naravnano versko tematiko: najprej knjiga Vladimirja Truhlarja Katoliški pokoncilski etos (1967), potem Stanka Cajnkarja Misli o koncilu (1968), Vekoslava Grmiča Med vero in nevero (1969) ter druga knjiga Vladimirja Truhlarja Katolicizem v poglobitvenem procesu (1971). Slednja je ob izidu sprožila tako burno polemiko med branitelji tradicionalnega katolicizma in koncilsko orientiranimi duhovniki, da jo je moralo uredništvo Znamenja celo prekiniti¹.

Zato ni mogoče mimo vprašanja, kaj so zagovorniki tradicionalnega političnega katolicizma v njej odkrili tako spornega? Najbolj jih je zbudla besedna zveza »triumfalističen monoteizem«², ki jo je uporabil Karel Rahner v obram-

¹ V prvi številki revije Cerkev v sedanjem svetu je leta 1971 uredništvo povabilo k razpravi o Truhlarjevi knjigi Katolicizem v poglobitvenem procesu. Povabilu se je odzvalo več razpravljavcev. Med njimi je v 2. številki napisal svoje mnenje tudi ravnatelj malega semenišča v Mariboru Ivan Žličar. Nanj mu je v 6. številki 1. letnika (1971) (str. 348–350) Znamenja odgovoril moralni teolog dr. Štefan Steiner in polemiko prenesel v revijo Znamenje. Vanjo se je v naslednjem letniku (1972) vključil župnijski upravitelj na Bizeljskem in se s profesorjem moralne teologije Štefanom Steinerjem spustil v ostro polemiko o »plitvosti, ozkosti in infantilizmu« v predkoncilski Cerkvi, ki jo je zaključilo uredništvo. Pod sestavek Odgovor Vilku Šolincu so podpisani dr. Vekoslav Grmič, dr. Janez Janžekovič, dr. Stanko Cajnkar, dr. Anton Trstenjak, dr. Stanko Janežič, prof. Rafko Vodeb in dr. Franc Rode. (1972, 435–436) Rajhman pa je leta 1981 zapisal: »Ob Truhlarjevih dveh knjigah Pokoncilski katoliški etos in Katolicizem v poglobitvenem procesu (z njima smo pravzaprav doživeli koncilski pretres) smo bili resnično vajeni gledati v prihodnost Cerkve kot prihodnost njene rasti.« (1981a, 177)

² Takole pravi K. Rahner v obrambi kardinala Suenensa: »Današnji osnovni problem je v resnici vprašanje, ali ni nujno, da se v Cerkvi še zelo veliko in zelo važnega spremeni,

bi znanega koncilsko orientiranega kardinala Suenensa. Z njo je teolog označil predkoncilsko katolištvo, ki ga je kardinal ponazoril z domiselno primero: »ledenikom in koncil s soncem, ki led tali« (1971b, 16). Truhlar je v razlagi retorične primere opozoril, da je »vendar znano, da se pred in med zadnjo vojno naši bogoslovci, slušatelji teološke fakultete, nobeni drugi stroki niso morali tako posvečati kakor cerkvenemu pravu [...]« (1971b, 18).

S tem kandidatov za duhovniški poklic niso pripravljali toliko za pričevalce in oznanjevalce evangelijskega sporočila miru, ljubezni, resnice, dobrote, odpuščenja in svobode, ampak veliko bolj za »cerkvene uradnike«, ki bodo znali dobro presojati, kaj je skladno s cerkvenopravnimi predpisi in kaj ni. Zato je povsem razumljivo, da so se v tem duhu izobraženi duhovniki pred drugo svetovno vojno radi predali izzivom političnega delovanja in klerikaliziranju civilnega družbenega prostora z ustanavljanjem različnih fantovskih odsekov, dekliških Marijinih družb, dekliških krožkov, katoliških prosvetnih društev, slovenskih stražarjev in drugih kot pa pričevanju za osvobajajoče veselo sporočilo iz evangelijske kerigme. Za dosego svojega cilja pa izrabljali tudi dve zelo občutljivi mesti – prižnice ter spovednice – in politično stranko: slovensko ljudsko stranko. Po vojni jim tega nova politična oblast ni več dovolila.

Rajhman meni, da je predvojno politično krščanstvo sicer po vojni »doživelo metamorfozo«, pred tem še »v nekem smislu svojo katarzo«, vendar ta ni bila popolna, ampak le navidezna, v resnici se je samo »preorientiralo, da bi spet v nekem smislu moglo oznanjati evangelij s sredstvi pritiska, pa čeprav je ta pritisk bil zgolj v okviru cerkvenih moralno-političnih kvalifikacij«. (1985, 201) Svojo moč pa je izrabljalo in jo še vedno zlorablja na zelo občutljivem področju podeljevanja zakramentov. Tovrstno njeno postopanje Rajhman opredeli za »nevarno 'politiko' igranja na karto zakramentov (kar se od zakramenta birme že tudi prenaša na druge zakramente: krst, poroka)«. (1985, 202) Ker povojno krščanstvo ni doživelo »globoke notranje preobrazbe« (1985, 201), ki bi pomenila preorientacijo, in še več, prekvalifikacijo k oznanjevanju osvobajajočega evangelijskega sporočila, je še vedno tičalo v miselnosti in praksi predvojnega klerikalizma, ki sta se v desetletjih globoko zalezla v vse njegove pore. Tej poziciji se duhovniki, ki so jih tudi po vojni vzgajali v cerkvene uradnike, niso povsem odpovedali, saj jim je na cerkveni pa tudi družbeni lestvici lahko prinašala poseben status »protikomunističnega borca«. To je posredno izrazil tudi Rajhman:

kljub nemiru in negotovosti, ki ju take spremembe povzročajo, ali pa se hočemo iz naveličanosti nad vso negotovostjo in nemirom spet povrniti v triumfalističen monoteizem stolletja pred II. vatikanskim koncilom«. (Navaja V. Truhlar, Vladimir. 1971. Znamenje 1, 12)

»Zato imamo vedno znova pojave klerikalizma, ki je večkrat le druga beseda za politično krščanstvo. Z njimi obeležujemo ekscese klerikov, ki hočejo manipulirati javno mnenje, s pomočjo drugih sredstev, vplivati nanj in ga oblikovati s pomočjo le delnih, včasih pa tudi kar neresničnih informacij. Tako je mogoče vzbuditi neko nelagodnost, malodušje, razočaranje. [...] Temu početju pravimo tudi 'zloraba v politične namene'. Zdi se, da prevladuje v slovenski Cerkvi prepričanje, da je treba oslabiti svojega nasprotnika (Cerkev ga vedno ima, brez njega kot da ne bi obstajala).« (1985b, 202)

Na drugi strani pa je bila Cerkev na Slovenskem – pravi Rajhman – tudi po vojni še vedno globoko ujeta v predvojni integrizem³, to je v svet »političnega integristično pobarvanega slovenskega katolicizma, ki se je moral nujno soočiti s svojo 'protipodobo' osvobodilnega boja. Vendar tudi pozneje ni mogel povsem izraziti svoje identitete, ko je večkrat poskušal proti evangeljskemu miselnemu ozračju uveljaviti povsem politične nazore in tako izraziti svoje skoraj povsem 'zemeljske' zahteve glede položaja v družbi in njenem oblikovanju [...] V tistem trenutku, ko se (Cerkev) postavi na mesto evangelija, ko začenja oznanjevati sebe, je že izdala evangelij. To pa se utegne zgoditi takrat, ko hoče širiti evangelij z močjo in oblastjo svetnega vladarja. Takrat vsa njena oznanjevalna sila izgubi svojo moč: evangelij ni več privlačen.« (1979a, 271)

Enako kritično na te stranpoti slovenskega političnega katolicizma opozarja tudi Grmič, ko pravi, da mora Cerkev »odložiti obremenjenosti iz preteklosti«, predvsem različne »travme«, ki jih je mogoče zdraviti le »z iskrenim priznanjem /in/ obžalovanjem te krivde« (1979, 212). Žal za ta korak ni nikoli zbrala dovolj poguma. Iz te ujetosti v stare protireformacijske strukture, ki jim je bila izpostavljena v stoletjih, bi bila zato nujno potrebna ponovna »kritična presoja našega krščanstva in slovenske Cerkve nasploh«, in sicer »v luči znamenj časa, ki ga predstavljata družbenopolitična in kulturna situacija, v kateri živimo« (Grmič, 1979, 208). Na to novo družbenopolitično in kulturno situacijo, v kateri se je Cerkev znašala po vojni, je opozoril tudi profesor dr. Franc Perko – kasnejši beograjski nadškof – v daljši razpravi Slovenski kristjan v samoupravni družbi, v kateri je analiziral odnos Cerkve do aktualne

³ Grmič integrizem opredeli kot »totalitarnost in izključevalnost nekega nazora v življenju posameznika in človeške družbe in označuje tako vsebino tega nazora, kakor tudi način, kako se hoče uveljaviti. Sorodna izraza sta dogmatizem in totalitarizem. Gre tedaj za absolutiziranje nekih svetovnonazorskih spoznanj, za njihovo izključevalno vrednost in pravilnost, za njihovo uveljavljanje na vseh področjih človeškega življenja in dela. Integrizem je v resnici nasprotnik tistega, kar izraža 2. vatikanski cerkveni zbor z 'avtonomijo zemeljskih resničnost', nasprotnik je svobode mišljenja, pluralizma in resničnega človeškega razvoja. Integrizem je posebna razsežnost nekega nazora.« (1979, 207)

politične oblasti in vključenost cerkveno verujočih v novo samoupravno družbo. O tem pravi takole:

»Uspehi humanizacije naše družbe so nesporni kljub mnogim negativnim pojavom. Priznanju, ki ga jugoslovanski socializem uživa v svetu, se moramo priključiti tudi slovenski kristjani, saj smo sestavni del te samoupravne družbe, v kateri je resnično veliko pristno krščanskih idealov [...] Ne glede na to, kaj bo storila druga stran, bi bilo po moji presoji krščanskih etičnih načel prav, da Cerkev javno obžaluje, kar je bilo v preteklosti z njene strani in strani slovenskih katoličanov zgrešenega in da v krščanski velikodušnosti odpusti tudi vse krivice, ki jih je pretrpela ter tako ponudi roko sprave [...] Osebnostno menim, da bo prav uresničena samoupravna socialistična družba dala krščanstvu polno možnost uveljavitve evangelijskega etosa. [...] Na srečo so si sodobni krščanski pogledi na razvoj družbe (Cerkev dejansko svoje socialne doktrine nima, pač pa na družbene razmere naobrača splošna moralna načela ter marksistični pogled) zelo sorodni. [...] Slovenski kristjani morajo biti odločno proti vmešavanju vere v zgolj politične zadeve, proti vsakemu obnavljanju klerikalizma, hkrati pa odločni branilci svojih pravic, pravic dostojanstva vernega človeka v samoupravni socialistični družbi [...] Želimo se popolno vključiti v graditev naše samoupravne družbe [...] Želimo odkrit obračun za našo polpreteklost [...] protirevolucijo, ki je pri njej sodelovalo vodstvo Cerkve v Ljubljanski pokrajini z nekaterimi kristjani.« (1971, 188)

Duhovno situacijo, iz katere se še ni mogla izviti Cerkev na Slovenskem po drugem vatikanskem koncilu, je nekaj let kasneje zelo kritično ocenil tudi Grmič: »Res je samo, da so splošne oblike odtujitve v slovenski cerkvi dobile posebno slovensko podobo, kakor so npr. naše hlapčevstvo, naša ozkost duha, ločitev duhov, klerikalizem; kakor so naša povprečnost, pozunanjenost, zakramentalizem, verska shizofrenija ali naš infantilizem.« (1976, 374)

VSEBINSKA NARAVNANOST REVİJE ZNAMENJE

Rajhman je zapisal v razpravi Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije, ki jo je objavil v Zborniku ob 750-letnici mariborske škofije, kako »postaja dvomesečnik Znamenje vedno bolj naslednik nekdanjega Voditelja (op. pisca: Voditelja v bogoslovnih vedah), hkrati pa tudi glasilo, ki zbira med svojimi sodelavci predvsem tiste, ki si iskreno želijo prenesti pokoncilski duh v naš prostor.« (1978, 43, Krajnc-Vrečko, 2014, 15–20) Njegova izjava se povsem sklada z idejno usmeritvijo revije, ki jo

je nakazal njen soustanovitelj Edvard Kocbek v uvodniku v prvo številko revije, ko je zapisal:

»Ko stopamo kristjani s pričujočo revijo v slovenski prostor, se zavedamo svojega odgovornega opravila do širšega medčloveškega sveta in posebej do soverujočega občestva.« Potem pa nadaljuje: »Naša naloga bo najprej v tem, da si post tot discriminas rerum osvetlimo krščanstvo kot svojo nujno in temeljno resnico [...], da takšno krščanstvo avtentično živimo v navzoči socialistični družbi in ga v njej razlagamo. [...] Naše metodično vodilo bosta celovitost in avtentičnost [...] Naše šanse so torej v evangelijski brezpogojnosti in harmonični sposobnosti, v življenjski darežljivosti in medčloveški ljubezni [...] V določanju osrednosti, kakor jo vidimo in doživljamo v krščanskem oznanilu, bomo prepričljivi le, kadar bomo človeški in stvarni najprej v vseh tistih območjih sodobne resničnosti, kjer se človek muči z avtonomnimi, teoretičnimi in praktičnimi nalogami posamičnega in skupnega bivanja [...] Pred očmi nam je polarizacija teizma in ateizma. Oba pojava moramo osvoboditi napačnih pritiskov in ju sprostiti v medsebojno stvariteljsko pogojenost [...] Za nas je vprašanje o Bogu predvsem vprašanje o zemeljsko in zgodovinsko pozitivnem razmerju človeka do osrečujoče ureditve sveta [...] Evangelij ne daje nobenih določenih zgodovinskih in družbenih napotkov, pač pa navdihuje verujočega, da se stvarno napoti v smer večanja in preobraževanja [...] Pomoči človeku k njegovemu uresničevanju je sposobno krščanstvo prav v pogojih socializma. Prav tu nam krščanstvo ne more biti več individualistični moralizem, eshatološki juridizem ali celo prestižni praktikum [...] Krščanstvo sicer ne more nadomestiti nobenega družbenega ali kulturnega modela, pač pa jih more razsvetljevati in hraniti z odrešenjskimi spoznanji in energijami ljubezni [...] Kritični bomo do vsega, kar nas je doslej oviralo, in odprti do vsega, kar spoznavamo za nujno pravilno v navzočem življenju, v svetu zunanjega bogatenja in notranje revščine.« (1971, 1–2)

Iz objav sodelujočih avtorjev v reviji je razvidno, da v ospredju njihovih izvajanj ni več poglobljanje »verskega spoznanja« »v duhu izročila« kot v tradicionalni tomistični teologiji, ampak konkretna situacija, v kateri se je znašel verujoči. Na izpostavljeno tematiko njeni avtorji tudi več ne odgovarjajo »od zgoraj«, s postavkami »abstraktne resnice«, ampak v duhu »znamenj časa« in konkretne situacije, ki je odraz dialoga na vseh ravneh (Grmič, 1986, 1). Tako izhodišče teološkega razmišljanja je izpostavil tudi drugi vatikanski koncil, kar pomeni, da mora biti teologija življenjska in eksistencialno usmerjena, torej takšna, da bo lahko odgovarjala na vprašanja »človeškega razvoja, humanizma, človekovih pravic, svobode, miru, razorožitve, ekologije in

raznovrstnih alternativnih gibanj« (Grmič, 1986, 17). Torej teologija, ki se ukvarja s povsem praktičnimi vprašanji, ki jih človeku zastavlja vsakdanje življenje. Grmič o njej pravi, da jo »smemo zato v nekem pogledu imenovati tudi kontekstna teologija, kolikor namreč izhaja iz čisto določenih razmer in daje človeku odgovor na vprašanja, ki se mu kot verniku v teh razmerah zastavljajo« (1986, 1). Ker taka teologija izhaja iz konkretnih družbenih razmer, jo Grmič imenuje tudi »teologija zemeljskih resničnosti« (1975, 29), saj na zastavljena vprašanja ne odgovarja od zgoraj, od koder je moč dajati ne-preverljive in abstraktne recepte za konkretno življenje, ampak iz življenja: iz sobivanja z ljudmi različnih nazorskih prepričanj ter socialnih in družbenih položajev, zato je nujno, da je ena njenih temeljnih potez dialog – sporazumevanje, ki omogoča razumevanje drugačnosti sogovorca.

Ker je bilo izhajanje revije *Znamenje* tesno povezano z drugim vaticanskim koncilom in »aggiornamentom« – posodobljenjem, podanašljenjem –, ki ga je na začetku koncila postavil papež Janez XXIII. kot izhodišče prenove Cerkve in njenih srednjeveških struktur, koncil pa pokazal, da je mogoče uresničiti prastaro načelo *Ecclesia semper reformanda*, zato so v *Znamenju* prevladovale teme, v katerih je bilo izpostavljeno: da ima vsakdo »pravico do verske svobode«, da sme v verskih stvareh »neoviran in brez vsake prisile ravnati po svoji vesti«, da ima vsaka skupnost »pravico do nemotenega javnega verskega delovanja po svojih zakonih«, da se uveljavlja »ekumenska drža«, da so nujne »stalne reforme«, »medsebojno spoznavanje, dialog in sodelovanje« z drugače mislečimi, »ekumensko približevanje« tudi v »ekumenski teologiji«, »v biblični eksegezi«, »v praktični teologiji« in »dogmatiki« ter strpen odnos »do muslimanov in judov«, da se priznava bratstvo »vseh ljudi pod enim Bogom«, da ne smeta biti več zapostavljeni »teologija in duhovnost Svetega pisma v Katoliški cerkvi, v pridigi, šolski teologiji in privatni pobožnosti«, da ne sme biti »cerkvena tradicija v teoriji in praksi nadrejena Svetemu pismu«, da cerkveno »učiteljstvo ni nad božjo besedo, ampak ji mora služiti«, da mora postati biblični študij »duša teologije«, da Cerkev ni »nadnaravni Imperium Romanum«, ampak da so »bogoslužna občestva prvotna Cerkev«, da je potreben dialog namesto polemike, namesto »osvajanja pa prepričljivo pričevanje«, da je treba sprejeti pridobitve razsvetljenstva in da ni treba gledati na sekularni svet negativno ter da se je treba zavzemati za »človekovo dostojanstvo, svobodo in pravice, za razvoj in izboljšanje človeške družbe in njenih institucij ter za zdravo dinamiko vsega človeškega ustvarjanja« in druge.⁴

⁴ Izpostavljam samo nekaj poudarkov iz razprave H. Künga Štirideset let po koncilu (2006, 30–34), v kateri avtor lapidarno predstavi nekaj bistvenih tem, s katerimi se spoprijema Rimskokatoliška cerkev po 2. vaticanskem koncilu in so bile tudi stalnice v razpravah domačih in tujih teologov, objavljenih v reviji *Znamenje*. Ob tridesetletnici izhajanja

RAJHMANOVO SODELOVANJE PRI REVJI ZNAMENJE

Ddr. Jože Rajhman (1924–1998) – teolog, literarni zgodovinar, leksikograf in predavatelj pastoralne ter duhovne teologije na TEOF – je leta 1972 doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani z disertacijo Primož Trubar v letu 1550 in potem še leta 1974 na teološki fakulteti z disertacijo Teološka podoba Trubarjeve Ene dolge predgovori. Rajhman je sodil v krog profesorjev, ki so leta 1968 sestavljali osrednji del profesorskega zbora novodelujočega oddelka Teološke fakultete Ljubljana v Mariboru. Škof Maksimiljan Držečnik mu je zaupal še pomembno mesto spirituala – duhovnega vodja bogoslovnega semenišča v novoustanovljenem bogoslovju.⁵ »Fakultetni teološki svet ga je junija 1968 imenoval za honorarnega predavatelja asketike na oddelku Teološke fakultete v Mariboru« (2019, 114). Kasneje je postal predavatelj dveh osrednjih predmetov iz zadnje triade teološkega študija teologije, to je duhovne in pastoralne. Osrednji krog predavateljev na mariborskem oddelku se je po ustanovitvi revije Znamenje leta 1971 zbiral tudi okrog novoustanovljene revije Znamenje. V njej je Rajhman začel objavljati od 2. letnika naprej in priobčil do 24. letnika velik del svojih objavljenih književnih besedil. V rubriki Razprave in eseji je 77 njegovih daljših razprav in esejev, v rubriki Zapisi 91 besedil, v rubriki Ocene 79 ocen književnih del, prispeval je en prevod, enkrat se je odzval na polemiko, en zapis pa je objavil v rubriki In memoriam (Krajnc-Vrečko, 2000, 1–129).

Revija je imela do 20. letnika izhajanja uredniški odbor, od 8. letnika pa tudi izdajateljski svet, v katerega je bil vključen tudi Rajhman do 20. letnika; ko pa sta se v 21. letniku oba združila v uredniški odbor, je v njem sodeloval do 28. letnika.

revije Znamenje je bilo objavljeno njeno Bibliografsko kazalo 1971–1999, v katerem je že v naslovih objavljenih razprav mogoče najti številne izpostavljene teme (Znamenje 30 let, 2000, 1–129).

⁵ Krajnc-Vrečko pravi: »V odloku o imenovanju Jožeta Rajhmana za spirituala v velikem semenišču z dne 22. avgusta je škof Maksimiljan Držečnik med drugim zapisal: 'Podeljujem vam eno najodgovornejših in najtežjih služb v škofiji. Vem, da jo sprejemate s ponižnim, voljnim in veselim srcem. V veliki meri bo od vas odvisen duhovni lik bodočih mariborskih duhovnikov. Vzgajajte jih v evangelijskem duhu, ki je lepo izražen v koncilskih dokumentih [...] Pri svojem delu se ogibajte 'paternalizma', ki ga mladi ljudje težko prenesejo.'« (Krajnc-Vrečko, 2019, 113)

»Na mestu spirituala je ostal do razrešitve 1. avgusta 1981, ko je vodenje mariborske škofije prevzel Franc Kramberger« (2019, 114).

RAJHMANOV HUMANISTIČNO IN KRITIČNO NARAVNAN POGLED NA DOGAJANJA V CERKVI

Iz številnih razprav, ki jih je Rajhman objavil v reviji *Znamenje*, je razvidno, da razpolaga kot kritični mislec in presojevalec razmer s spoznanji številnih sodobnih humanističnih ved, v katerih je v središču človek, ki se je znašel v konkretni družbeni in politični situaciji, institucionalni verujoči pa v primežu cerkvene institucije: zato je njegova teologija antropološko naravna. Da bi v svojih raziskavah kot teolog čim bolj zajel človeka v vseh razsežnostih njegovega bivanja in verskega izkustva, je v teološkem razmisleku izhajal iz novih smeri hermenevitične teologije, ki so se začele posvečati analizi človekove govorice in religioznega izražanja⁶, ter izzivov novih teologij po drugem vatikanskem koncilu⁷. Te so skušale kritično motriti podobo pokoncilsko naravnane verujočega, ki čuti, da v svojem verovanju potrebuje vse manj berglo institucionalne Cerkve, ki bi oblikovala njegovo podobo Boga in vero vanj. O tem Rajhman razmišlja takole:

»Sodobna teologija se je po koncilu preusmerila k človeku in je skušala uveljaviti nove poglede na odnos Bog–človek v bibličnem okolju, kjer se nam razkriva v evangelijih Bog, ki ga je razkrilo razodetje stare in predvsem nove zaveze, je bil – razplet na križu zgodovine. Ko pa je sogovornik spoznal, da ne gre za abstraktno božjo podobo, temveč za konkretno uresničitev božje

⁶ Takole pravi Rajhman: »Med tistimi znanostmi, ki potrebujejo vedno znova nove izraze, ko jih stoletja niso hotele 'udomačiti', je pač teologija z vsemi svojimi disciplinami« (1988, 6). Na drugem mestu pa zapiše: »Biblijska govorica je ekspresivna, ni filozofska, v njej se skriva svet, ki zahteva celotnega človeka: blagoslov in prekletstvo, dobro in zlo, obljubljen dežela in izgnanstvo, božje kraljestvo, svetilke devic, svetloba. Ob tem pa začutimo, da smo le delno dojeli vso zadnjo resničnost, občutimo nesposobnost govorice, toliko bolj filozofske, ki nam ne more odkriti zadnje nadvse skrivnosti.« (1981a, 178)

⁷ Za svoje teološke izsledke je našel potrditev v politični teologiji Baptista Metza, teologiji osvoboditve, teologiji upanja Jürgena Moltmanna, feministični teologiji, moralni teologiji Bernarda Häringa in drugih. O teh teologijah so bile objavljene tudi številne razprave v reviji *Znamenje*. Naštel bom samo nekatere: L. Badilla. 1979. Puebla in teologija osvoboditve, *Znamenje* 9, 465–467; L. Boff. 1980. Socialni greh kliče po osvoboditvi, *Znamenje* 10, 465–467; M. Mohring-Hesse. 1990. Socialni nauk teologije osvoboditve, *Znamenje* 20, 9–15; L. Boff. 1996. Teologija osvoboditve in ekologija. Alternativa, nasprotje ali dopolnitev, *Znamenje* 26, 53–63; M. Peitz. 1978. Teologija osvoboditve v Aziji, *Znamenje* 8, 158–160. N. Greinacher. 1978. Za preroško politično teologijo, *Znamenje* 8, 506–511. V. Grmič. 1988. Teologija osvoboditve in socialistična teologija, *Znamenje* 18, 175–182. V. Grmič. 1984. Izhodišča in cilji socialistične teologije, *Znamenje* 14, 1–8.; V. Grmič. 1986. Izhodišča in cilji socialistične teologije, *Znamenje* 16, 385–393. V. Grmič. 1986. Izziv teologije osvoboditve za slovensko teologijo in Cerkev, *Znamenje* 16, 385–393. Z. Serajnik. 1971. Bernard Häring: Kriza avtoritete v Cerkvi in svetu, *Znamenje* 1, 291–303, in številne druge.

ideje v povsem zgodovinskem, konkretno določenem času, je hkrati tudi spoznal, da sodobno pokoncilsko krščanstvo začenja drugače gledati na svoj odnos do eshatologije, da prenaša probleme iz onostranstva v tostranstvo in da oblikuje iz svojih perspektiv novega boljšega, jutrišnjega človeka. Prav to pa je pripomoglo, da se je druga stran bolj odprla in je prisluhnila novi teološki govorici, ki je izražala spremembe, ki so se dogodile po koncilu v Cerkvi.« (1984, 208)

Storila ga je politična teologija, ki je zmogla napraviti »odmik od kultnega k političnemu, od vertikalnega k horizontalnemu« (1980, 306), to pa zato, ker se zanima, kakšen pomen ima vera v vsakdanjem političnem ter družbenem življenju in kako se udejanjajo evangelijska načela »bratstva, enakosti, in svobode« (1975, 82) v odnosu do revnih. S tem pa »pomaga teologiji in Cerkvi najti njun prostor v svetu« in »uresničiti evangelijski ideal« (1975, 80).

Politična teologija je po drugem vatikanskem koncilu postala izziv tudi južnoameriški teologiji osvoboditve, ki ji je temelje postavil Gustav Gutiérrez leta 1968 v svojem znamenitem delu *Théologie de la libération* (Teologija osvoboditve) in ji začrtal smer, kako naj se sooči s konkretnimi ekonomsko-političnimi razmerami, v katerih je odrešenje vezano na osvoboditev iz človeka nevrednih družbenih in socialnih razmer. V tej naravnosti teologije je Rajhman odkril »novo razumevanje krščanske duhovnosti«, ki se navezuje na »duhovno uboštvo« (1975, 80). Razkriva pa se v solidarnosti z »ubogimi«. In še le solidarnost z njimi »omogoča razcvet poglobljenega krščanstva«, saj se s tem »vrača v nekem smislu v prve čase in napaja ob križu na Kalvariji« in k molitvi, ki »se poživlja v 'boju za svobodo', za enakopravnost /in/ za resničnost Jezusovega sporočila« (1983c, 68).

Rajhmanu kot socialno čutečemu razumniku – duhovniku je bila teologija osvoboditve blizu tudi iz osebnih izkustev iz mladosti: njegov oče, zavedni Slovenec, se je moral ob plebiscitu umakniti z družino s Koroške, na začetku druge svetovne vojne pa je bil z njo prisilno izseljen v Srbijo. Ker je tudi sam občutil usodo izgnanca, ki je odvisen od miloščine dobrotnikov, je še toliko bolj čutil, kaj pomeni biti preganjan in brezpraven. Zato se je kasneje v svojih razpravah na tolikih mestih ustavljal ob konkretnih izhodiščih teologije osvoboditve, ki je vzela evangelij resno in se sklonila k izkoriščanim množicam iz Južne Amerike: prav tistim brezpravnim, ki so jih krščanski kolonizatorji tudi s pomočjo Cerkve potisnili na rob preživetja in človeškega dostojanstva in iz njih v stoletjih naredili brezimno množico, ki »trpi zaradi socialnih krivic in živi človeka nevredno življenje prav zaradi nepravilno razdeljenih zemeljskih dobrin« (1975, 82). Posebej pogumno dejanje za te ljudi z roba človeške družbe pa se je Rajhmanu razkrilo v delu duhovnika Camila Torresa, ki se je odločil za konkreten boj za socialno

pravičnejše družbene razmere in pri tem tvegal tudi lastno življenje (1975, 82).

V slovenskem prostoru pa se mu je »življenjska«⁸ pokazala »Grmičeva izvirna 'socialistična teologija', ki je »nastala na naših tleh, iz vsakdanje izkušnje in v dialogu z družbo, v kateri živi Cerkev«. O njej pravi, da je z njo Grmič »ustvaril ozračje za vračanje Cerkve v socialistično družbo. To pa mu je uspelo tudi zato, ker je odličen poznavalec marksizma in leninizma« (1983d, 178). V oceni njegove knjige Rajhman zapiše:

»Hkrati lahko trdimo, da sta na Grmiča zelo močno vplivala drugi vatikanski koncil s svojimi obzorji, na drugi strani pa nič manj resničnost socializma, ki se je udeležil v naši samoupravni socialistični družbi. V ospredje je stopil človek, njegov življenjski prostor, njegove potrebe, njegovo dostojanstvo. To pa so znamenja našega časa. Kdor bi jih zanemaril, bi zaostal za dogajanjem in ne bi mogel v korak s težnjami človeštva nasploh [...] Naposled je to naloga teologije v krščanstvu tudi po njenem etimološkem poreklu, ko postaja, pa če je na videz še tako absurdno, teologija človeka. Toda po Grmičevem razumevanju teologije je edino takšna teologija 'za naš čas' – sploh – upravičena. Prek človeka in njegovega bivanja v svetu je mogoče uresničiti tudi teologijo socializma (pa bi morda bilo bolje 'socialistično' teologijo, ki se razlikuje od 'kapitalistične' in 'buržuazne' /meščanske/ teologije. Za socialistično teologijo pa je seveda razumevanje humanizma z vsemi njegovimi odtenki osnova.« (1983e, 443–444)

ZGODOVINSKA OBREMENJENOST SLOVENSKEGA KRŠČANSTVA

Na zgodovinsko obremenjenost krščanstva na Slovenskem sta v Znamenju opozorila tako Rajhman kot tudi Grmič. Grmič pravi, da mora »odložiti obremenjenosti iz preteklosti« (1979, 212), predvsem različne »travme«, ki jih je mogoče zdraviti le »z iskrenim priznanjem [in] obžalovanjem te krivde« (1979, 212). Žal za ta korak ni Cerkev na Slovenskem nikoli zbrala dovolj poguma. Iz te ujetosti v stare protireformacijske strukture, ki jim je bila izpostavljena v stoletjih, bi bila nujno potrebna ponovna »kritična presoja našega krščanstva in slovenske Cerkve nasploh«, in sicer »v luči znamenj časa, ki ga

⁸ Rajhman loči med življenjsko in neživljenjsko teologijo. Ločuje pa ju, kot pravi, naslednje: »Kot vsaka znanost je tudi teologija ustvarjalna, kolikor pač hoče biti znanost, ne le repetitorij ali priročnik iz prejšnjega stoletja. Zato se mora srečati z življenjem; pa ne samo srečati, temveč tudi sprejeti življenje kot najglobljo danost bivanja vsega, naposled tudi Boga.« (1980, 488)

predstavljata družbenopolitična in kulturna situacija, v kateri živimo« (1979, 208). Rajhman pa v razpravi *Na razpotjih slovenske Cerkve* (esej o pastoralni podobi vernika) razkriva mejnike, ki so jo usodno zaznamovali:

»V 16. stoletju je skušala slovensko reformacijo preglasiti in naposled utišati s protireformacijo, se pravi s silo in s pomočjo svetne oblasti. Sežgala je protestantske knjige, prizanesla delno le Dalmatinovi Bibliji [...] zavzeto in prizadevno uničevala polstoletno bero slovenskih protestantov. Še nadalje je skušala ohraniti verno ljudstvo v poslušnosti, prepovedovala vsak dvom in tako reševala 'duše' bolj z zunanjo prisilo kot z notranjim doživetim evangeljskim krščanstvom. Tako se lekcije 16. stoletja ni kaj prida naučila. Nasprotno, zatirala je v kali vsako misel na možnost pluralizma, preprečila liberalnejšo smer v sredi 19. stoletja, uresničila – polemično krščanstvo in 'izobraževala' vse tiste, ki so po njenem mnenju zašli predaleč in preveč razmišljali, hotela je za vsako ceno maksimalno krščanstvo [...] Prišlo je neizogibno: svet je šel svojo pot. Že v začetkih 20. stoletja se je pokazala vidna težnja po ločitvi, kolikor ni bila navzoča že v poznih šestdesetih letih 19. stoletja. Toda Cerkev je sežgala 'Erotiko' in s katoliško akcijo posegla aktivno v boj za čistost svojih vrst, ustvarila je svojo fronto, ne da bi spoznala, da ji prav borbenost navzven najbolj škoduje. Tako je moralo priti do usodne 'pomote'. Vendar ta 'pomota' ni prišla iznenada, temveč se je pripravljala stoletje, posebej intenzivno zadnje desetletje pred usodnim trenutkom (1941). Če presodimo naše slovensko katoliško 20. stoletje iz perspektive resničnosti štirideset let po vojni in osvoboditvi, potem se vseskozi srečujemo s političnim krščanstvom, ki se je v svojih metodah oddaljilo od evangelija. Politično krščanstvo je seglo na prižnice in v spovednice, imeli smo slovensko ljudsko stranko z izrazitim politično-krščanskim predznakom.« (1985b, 201)

Zato bi moral v prihodnje postati »evangelij« smerokaz »za življenje in delo« Cerkve, »vanj bi se morala kritično poglobljati in se zavzemati za njegovo urešničitev.« (Grmič, 1979, 222) Hkrati pa se zavedati, da je »evangelij in 'božjo besedo' [...] mogoče najti tudi zunaj njega«, saj Božji duh »deluje na raznovrstne načine v Cerkvi sami in zunaj nje«. Ko pa bi to spoznala, bi bila tudi »sposobna, da človeku našega časa v polnem pomenu služi in pomaga [...], bila bi resnično preroška.« (Grmič, 1979, 222)

V to jo sili tudi drugi vatikanski koncil, še posebej njegova pastoralna naravnost, ki se kaže v tem, da koncil ni posegal po anatemah, da je dovolil kritiko kot legitimno sredstvo, da je dopustil versko svobodo in drugačna mnenja kot enakopravna in s tem pokazal, kako nujna je verska strpnost in kako nujno potrebna sta dialog in ekumenski pristop k religijam. (Rajhman,

1983, 26) Dialog, ki ni monolog, ampak »povezan z različnostjo pravi in mnenj, zahteva pluralnost družbe in pluralnost posameznih članov občestva.« (Rajhman, 1984, 206–207)

Dialog od Cerkve zahteva, da se stalno kritično sooča s podobo Boga, ki jo oznanja, in vero vanj, ki se je oblikovala iz njenega oznanila, potem s svojimi pogledi na svet in človeka ter zgodovinskimi strukturami.

PREDSTAVE O BOGU KATEKIZEMSKO VERUJOČEGA

Predstave, kakršne je gojila tradicionalna teologija o Bogu in so se izoblikovale v njej v zgodovini, osredotočale pa na dokaze o božjem bivanju, niso prenesle resnih kritik, saj so se izkazale za vse preveč obremenjene z najrazličnejšimi zgodovinskimi projekcijami in zato neuporabne, hkrati pa preveč daleč od izkustva mistika Mojstra Eckharta, ki božjo bližino razkrije s skrajnim robom paradoksa: »Največ in najskrajnejše, kar človek mora zapustiti, je, da zapusti boga zaradi Boga.«⁹

Podobno razmišlja znani nemški koncilski teolog H. Küng o dokazih za božje bivanje:

»Kdor hoče sprejeti obstoj metaempirične resničnosti 'Bog', sploh nima druge možnosti, kot da čisto praktično pristane nanjo. Tudi za Kanta je obstoj Boga postulat praktičnega uma. Sam bi raje govoril o aktu celotnega človeka, človeka z razumom (Descartes!) in srcem (Pascal!), ali bolj natančno: o aktu razumnega zaupanja, ki sicer nima nobenih strogih dokazov za svoje zaupanje, pač pa – če ne gre za usodno 'slepo ljubezen' – dobre razloge. Slepa vera pa ima lahko ravno tako usodne posledice kot slepa ljubezen.« (1995, 21)

Izkustvu srednjeveškega mistika Mojstra Eckharta in razmisleku sodobnega kritičnega teologa H. Künga o izkustvu Boga se pridružuje tudi Rajhman, ko pravi:

»Seveda je stvarjenje, ki se je začelo v zgodovini, in je bivanjsko povezano z Bogom, predmet vere, kajti božje eksistence ni mogoče povsem razvidno spoznati iz samega dejstva. Prav zgodovina zatemnjuje božje dejstvo in včasih stori, kar je neprodirno. Če razumemo Volterja, ki je strahotni potres v Lizboni povezal z vprašanjem božjega bivanja, če razumemo Dostojevskega

⁹ Grmič navaja njegovo misel v razpravi Upravičenost predstave Boga, ki spreminja svojo podobo, ki je bila objavljena v knjigi Resnica iz ljubezni. Kritična razmišljanja (1979, 78).

v Bratih Karamazovih, ki vračajo Bogu vstopnico za nebesa, če razumemo vse tiste, ki so doživeli Auschwitz in govorijo 'po Auschwitzu' in dvomijo o Bogu, ki je soustvaril takšen svet, je prav tako razvidno, da vera, ki se angažira v svetu, ima opraviti z uganko Boga, ki ga ni moč istiti s predstavo o 'dobrem Bogu'. Prav tako danes govorimo o novem razumevanju 'dokazov za božje bivanje', ki dobivajo manj jasno moč, kot bi jo morda imeli pred Auschwitzem. Napaka je bila pač že v tolikokrat kritizirani teološki površnosti, ki je hotela z enim stavkom za vselej omogočiti dvomu, da bi porušil trdnost vere.« (1980b, 490)

Vse te stranpoti o božji podobi sta ustvarili akademska in praktična oznanjevalna teologija za cerkveno verujoče. V skrbi za pravovernost nista doumeli, da verujoči »ni sposoben, da bi abstrahirал človeško in doumel božje« in da lahko »vedno dojame božje samo s pomočjo človeškega« (Rajhman, 1980b, 490). Zato je srečanje z Bogom mogoče v primeru, da »doživimo osebni odnos z njim, da ga ogovorimo, ne pa o njem govorimo« (Grmič, 1979, 32). Osebni odnos z njim pa je moč vzpostavljati le v ljubezni do sočloveka in sveta in v odgovornosti zanju, potem v zavesti, da je človek božji sodelavec in stalno le na poti, in kočno, da živi iz upanja in ga posreduje svetu. Zato postajata ljubezen in upanje »merili naše vere«, ne pa »pravovernost«, ki nima nikakršnega pomena, »če ne izhaja iz izkustva in ga ne omogoča [ter] ne vodi vanj« (Grmič, 1979, 158). Taka vera je, kot pravi Rajhman, vedno najprej »vprašanje človeka, ne najprej Boga« (1980, 491). To pa zato, ker mora imeti tisti, ki vanj veruje »človeške zmožnosti, ki mu omogočajo, da veruje – v Boga« (1980, 491). In najvišje merilo, po katerem mora verujoči ravnati, ni strah pred katekizemskim Bogom, ki dobro plačuje in hudo kaznuje, ampak njegova vest, ki je zanj »sveto in nedotakljivo načelo za ravnanje in odločanje« (Grmič, 2000, 62), kajti »vse resnično človeško mora iti skozi prizmo vesti« (Grmič, 2000b, 62), ki je najgloblji »čut odgovornosti, tako za verujoče kot neverujoče« (Grmič, 2000b, 62).

Tega pa ni bilo zmožno storiti katekizemsko krščanstvo z vprašanji in odgovori, ki so jih morali znati cerkveno verni na pamet in se spovedati, če so »podvomili o Bogu« oziroma o svoji podobi katekizemskega Boga. Vprašanje, ali se je vere mogoče naučiti, si je v svojih spisih zastavljal tudi Rajhman. V enem od njih odgovarja takole:

»Naše izkušnje se ujemajo z izkušnjami iz zahodne Evrope, kjer kateheti prav tako mislijo, da se je nemogoče 'vere' in verskih resnic naučiti, temveč jih je treba 'dojeti'. Versko prepričanje ne izvira prvenstveno iz teoretičnih načel, temveč iz izkustva Kristusove bližine, spoznanja, da je Kristus eno s človekom.« (1979b, 157)

KO VERA POSTANE IDEOLOGIJA

Rajhman na več mestih zelo jasno pove, da vera ni povezana z resnicami, ki se jih je cerkveno verujoči naučil na pamet in bi jih znal brez napake ponoviti, tudi ne zbir usvojenih abstraktnih načel, po katerih se je treba ravnati, ampak »iskanje Boga« in zavedanja, da so verujoči »poklicani k iskanju«, in jih nič »ne more zadovoljiti in pomiriti«: »nobene dogme« in »nobene avtoritarno izražene resnice« (Grmič, 1997, 11), ampak vera, ki temelji na magni karti vrednot, ki jih Jezus izpostavlja v govoru na gori in jih zahteva najvišje etično načelo »[...] torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim!« (Mt 7,12) ter govor o poslednji sodbi: »[...] lačen sem bil in ste mi dali jesti [...] kar koli ste storili enemu od teh mojih najmanjših bratov, ste meni storili.« (Mt 25,31–46) To pa je vera, v kateri Bog za verujočega ni več mašilec lukenj, tudi ne alibi za to, kar bi moral sam storiti in tudi ne ideološki stvor iz pridigarske literature, ampak Bog, ki je z njim na njegovi življenjski poti. In kristjan tisti, ki poskuša živeti svojo »človeškost, družbenost in religioznost« (Küng, 2006, 60). Zato za resničnega vernika ni več tako pomembno abstraktno teološko razpravljanje o Bogu, ampak veliko bolj njegovo življenje po najvišjih evangelijskih etičnih načelih. Enako meni tudi Rajhman:

»Vera se uresniči v svetu in v medčloveških odnosih, se v njih očiščuje, da bi dobila tisto vsebino, ki ji jo daje svetopisemsko pričevanje, posebej seveda evangelij. To pomeni, da vera raste v življenju posameznika, Cerkev, pa tudi človeštva, ko se otresa predstav o Bogu, ki jih ustvarja zastarela (anahronistična) zagledanost v preteklost; pri tem pa seveda ne ohranja tistih prvin, ki so od nekdaj sestavni del evangelijske vernosti, saj se je razodevala skozi vsa krščanska stoletja, če govorimo sedaj predvsem o krščanskem pojmovanju vere [...] vere se ni mogoče naučiti, temveč jo je treba živeti, bolj slutiti, kakor biti na varnem.« Potem pa zaključuje: »V krščanstvu se namreč odražata dve stalni predstavnici vere: Otroška (otročja) in zrela (odrasla).« (1980b, 492)

Zelo subtilno pa opaza, kako je »otročja vera«, ki jo loči od »otroške vere«, cerkveno vernih odraz njihovih v najzgodnejšem otroštvu pridobljenih podob o Bogu in njihovega vzdrževanja s pomočjo »sterilne verske vzgoje« v otroštvu ki ni »dopuščala skoraj nobenega 'zakaj' k sproščeni izkušnji o verskih vprašanjih« (Rajhman, 1983, 25). Otročje verske predstave vodijo cerkveno verujoče v »patološko vernost¹⁰: v verski infantilizem, v verske blodnjave motnje in

¹⁰ V izjemno zanimivi razpravi z naslovom *Je vera človekova zasebna zadeva?* Rajhman predstavi dva tipa verujočih, ki jima je vera postala ideologija. Prvi »fanatični« vernik »je

shizofrenijo s halucinacijami verskega značaja. Tovrstne patološke vernike so nestrokovno opredeljevali z izrazom »pobožnjakarji« – »verski gorečneži«. V bolj versko subtilnih skupnostih so ti navadno veljali za verujoče brez vere. Tudi Rajhman te izrodke vere kratko označi kot oblike »ne-vere«, saj ti odkloni z evangeljsko vero nimajo nič skupnega, ampak psihičnim stanjem t. i. »'verujočega', ki ni veren, ampak duševni bolnik. Kajti veren doživlja Boga kot tistega, ki je z njim na njegovi življenjski poti, in tistega, ki se je v zgodovini razodeval kot 'Bog z nami' (Emanuel).« (1980b, 491) To je Bog, ki je hkrati blizu in daleč pa tudi tisti, ob katerem verujoči doživlja božjo zapuščenost in se zaveda, da Boga ne more imeti v posesti, da pa mu je paradoksalno blizu takrat, ko ne čuti njegove bližine, ampak njegovo zapuščenost. O tej paradoksalnosti, v kateri se znajde resnično verujoči, meni Rajhman takole:

»V Cerkvi je mnogo ne-vere zaradi podzvestnega, pa včasih kar zavestnega hotenja, da bi se polastili Boga, namesto da bi bili z njim v njegovi navzočnosti. Božja odsotnost je prav odločilna za kriterij neke vere. Čemu naj bi sicer govorili o 'noči' vere? In tu se začenja izkustvo Boga, ne v otipljivem dokazu, ki je razumsko dokazljiv, temveč 'ob bolniški postelji' človeka.« (1980b, 494)

Številne te stranpoti, ki so bile vsajene s tako podobo Boga v zavest verujočega, so odsev napačnega neživljenjskega oznanjevanja, ki se je odrazil tudi v teološkem slovarju: v izrazih, ki jih nekoč verni ni razumel in jih tudi sodobni verujoči ne razume. Zato takšno oznanjevanje ni nikoli zajelo njunega predstavnega sveta, največkrat tudi njunega političnega prepričanja, ki je in je bilo drugačno od oznanjevalčevega, ki s prižnice ni oznanjal evangeljskega krščanstva, ampak tudi svoje skrajno – Cerkvi všečno – politično prepričanje. Na to nevarnost opozarja tudi Rajhman:

»Ena prvih nevarnosti, ki prežijo skoraj na vsakem koraku, pa je stereotipno, neživljenjsko ponavljanje verskih resnic z obrabljanim stoletnim slovarjem teoloških izrazov, ki jih sodobni človek ne razume, še vernik jih ne more

sam v sebi nezadovoljen s takšno religiozno resničnostjo, kot si jo je sam ustvaril. Vse, kar ni po njegovem okusu, kar misli, da je zoper njegovo 'religijo', je treba za vsako ceno odstraniti. Zato so takšni ljudje fanatiki, skrupolanti, nevrotiki. Slepo se podreajo tistim, ki jih navajajo k manifestativnemu izražanju svoje vernosti, čeprav sami trpijo zaradi neskladja med pristnim doživetjem religioznega sveta in njegovo prirejeno manifestacijo [...]«. (1982b, 21) Trugi tip verujočega je »pietističen« vernik, ki naj bi se izoblikoval »med 'razočaranimi', pokoncilskimi verniki, ki so zasidrani v tradiciji obredja, saj so ga že zdavnaj poistili z vero [...] Njihova vernost pa je zašla na dokaj 'nevarna' pota Marijinih prikazovanj. Četudi so pobudniki takšnih prikazovanj večidel nevrotiki, so se vneli za 'novo' pobožnost, ki jim obeta vrnitev v stare okvire [...]«. (1982b, 23)

razumeti, zlasti tisti, ki živi bolj na robu občestva. [...] verske resnice živijo iz 'opere operantis' (subjektivne dejavnosti), da jih ne moremo podajati katekizemsko, dogmatično. Izogibati se moramo vsake indoktrinacije. Zadovoljiti pa se moramo vedno bolj z 'minimalnim' znanjem verskih resnic, ob tem pa težiti k 'optimalnemu' uresničevanju v življenju.« (1979a, 273)

ODMIK VERUJOČIH OD INSTITUCIONALNE VERNOSTI

V nadaljevanju pa Rajhman razmišlja, s čim je povezan odmik od cerkvenosti: ali z ateizacijo ali sekularizacijo. Sklepal je povsem pravilno, da odmik od cerkvenosti ni pogojen z ateizacijo družbe, kot so jo mnogi v cerkveni instituciji krivili takrat in jo še vedno po več kot desetletjih krivijo še danes, ampak sekularizacijo ter vedno večjim odmikom od institucionalne vernosti in njene morale. Zato Rahman pravilno sklepa, da ga lahko Cerkev blaži le z bolj evangelijsko držo in evangelijskim oznanilom. Takole pravi:

»Odmik od cerkvenosti v neko anonimnost, za katero pa še nimamo podatkov, pa spet kaže, da utegne biti slovenski verni človek okužen z moderno porabniško miselnostjo, kar tudi sicer izkazuje analiza ankete o javnem mnenju, vendar prav tu nikakor ne moremo govoriti o ateizaciji slovenskega vernega človeka, temveč predvsem o njegovi sekularizaciji, pa tudi posledično o njegovi manj rigorozni navezanosti na cerkvene institucije, da skuša oblikovati svojo vernost in svojo moralo zunaj okvirjev Cerkve.

Tako bo seveda nujno, da se bo preveč in izključno cerkvena miselnost podredila evangelijski. Ko bo postala vedno bolj služabnica evangelija, bo mogla pričati za Kristusa v sodobni družbi.« (1979a, 273)

Rajhman meni, da je zato potrebno slovensko duhovnost vedno opazovati iz zornega kota napetosti »med cerkvenostjo in vernostjo, med togostjo predpisov in dinamično napetostjo med vero in življenjem.« (1982a, 482) Zelo pomembno pa se mu je zdelo, da je dokument *Človek in kristjan* v današnji slovenski družbi in Cerkvi¹¹ prvič v zgodovini Cerkve na Slovenskem zapisal, da je v zgodovini včasih najti »način delovanja, ki je z evangelijskim duhom manj skladen, da, mu je celo nasproten.« (VS 12) (1982a, 483) S tem pa je nehoti posredno priznal, »da božji Duh deluje tudi zunaj nje, ne oziraje se na njeno trdovratno vztrajanje pri uradni razlagi 'evangelijskega duha'.« (1982a, 483) Na drugi strani pa izpostavlja, da je nemogoče mimo »političnega delovanja

¹¹ Dokument je izdal Nadškofijski ordinariat v Ljubljani leta 1979, obsega pa 64 strani.

Cerkve, ki je zarisalo globoke brazde v cerkveno zavest slovenskega vernika (duhovnega).« (1982a, 486) Zelo daljnovidno pa potem zaključuje: »Če bi hotel kdo trditi, da je to preteklost, ki nas ne zanima, je spet res, da ostaja preteklost vedno navzoča in opozarja na napačne korake, da bi se zgodovina ne ponovila.« (1982a, 486)

PREMIK V ODNOSU VERUJOČEGA DO SVETA, KI GA JE PRINESEL DRUGI VATIKANSKI KONCIL

Pomemben premik pa se je zgodil po drugem vatikanskem koncilu, ko je Cerkve vzpostavila nov odnos do sveta, ki ga Rahman opredeli z naslednjim razmislekom:

»Ko je to poskušala v stoletjih, je vedno znova spoznala, da jo čas (svet) oblikuje bolj, kot si je želela in ohranja v zavesti. Na begu pred svetom je tudi ona podvržena anahronizmu časa. Najlepši (najpoučnejši) zgled so papeške socialne okrožnice po *Rerum novarum* do *Laborem exercenses*. Jasno pa je pri tem, da se ne more spreminjati božje v Cerkvi, čeprav se more razodevati v vsakem času drugače, vendar tako, da ostane bistvo, in to moremo z dobro voljo spoznati tudi v drugih časovnih in prostorskih okvirih.« (1984, 211)

Po Rajmanovem mnenju je na nov odnos do sveta še posebej vplival Teihard de Chardin, saj je njegova zasluga prav v tem, »da se je Cerkev spreobrnila k svetu in zemeljskim stvarnostim ter jih priznala za 'božje delo,'« (1977a, 1–2) Zato je sodobna pokoncilska duhovnost »'sekularizirana duhovnost', ki v svetu ne vidi á priori svojega sovražnika, temveč pomočnika, ki pomaga preoblikovati vse preveč monofizitistično gledanje na svet in s tem popači podobo človeka.« (Rajhman, 1977a, 1–2) In zato je daleč od odklonov, ki so se pojavljali v zgodovini v obliki svetobežnosti. O njej razmišlja Rajhman takole:

»Bonhoeffer je s stavkom: 'Zemlja, ki me hrani, ima pravico do mojega dela in moje moči; nikakor ne morem zemlje, na kateri živim, prezirati,' pokazal na nevralgično točko krščanske duhovnosti. Bonhoeffer se strinja s Teihardom, ko meni, da gola onostranska usmerjenost, ki išče Boga, ne da bi iskala njegovega kraljestva, in hoče rešiti dušo, ne da bi oblikovala nove telesnosti, v resnici pospešuje tostransko usmerjenost človeka, ki zida svoje kraljestvo brez Boga in novo zemljo brez novih nebes. In Bonhoeffer je zavestno pisal že leta 1932, da je mogoče verovati v božje kraljestvo le tedaj, če ljubimo v

istem predahu Boga. V angažiranosti za svet se nam odpirajo novi pogledi na božjo razsežnost, ki pomeni vedno le božji odnos do človeka.« (1977, 202)

DIALOG IN EKUMENIZEM NUJNA POGOJA ZA STRPNOST IN SPOŠTOVANJE MED LJUDMI

In če je dialog nujen na vseh področjih človekovega udejstvovanja, da bo lahko človeštvo preživel¹², je na verskem področju nujno ekumensko prizadevanje. V duhu drugega vatikanskega koncila je nujen tudi dialog z različnimi krščanskimi cerkvami in tudi različnimi verstvi, saj nas z njimi povezuje isto iskanje presežnega in tudi zavest, da so vsi verujoči poklicani k temu iskanju. Beseda ekumenizem je v pravem pomenu našla svoj prostor šele po drugem vatikanskem koncilu – Rajhman meni, da se je to zgodilo v času, ko se je z njim »sprostil tudi odnos do najpomembnejšega vprašanja, ki je od nekdaj vznemirjalo krščanski svet: vprašanja o štirih poslednjih rečeh (op. pisca: 1. smrt, 2. sodba, 3. pekel, 4. nebesa)« (1983b, 25) in svoje naloge ni več videl v »znamenju gesla: privedi izgubljene v naročje Cerkve« (1977b, 388), kot ga razumela vse do zadnjega koncila.

K ekumenskim prizadevanjem je tudi sam veliko prispeval s sodelovanjem na vsakoletnih ekumenskih pogovorih v Prekmurju¹³ ter referatom na ekumenskem simpoziju v Ljubljani leta 1980¹⁴ ter s poglobljenim preučevanjem slovenskega in evropskega protestantizma. V razpravi Slovenski protestantizem ob koncu 19. stoletja pravi, da se je strah pred Lutrom v katoliški cerkvi prenesel tudi na Primoža Trubarja. Zato so bili vsi, ki so drugače govorili o Lutru, »osumljeni, da so 'okuženi', /in jih /je bilo treba izčistiti ali vsaj onemogočiti.« Tezo zaključí: »To je pojav, ki ga lahko razložimo le z našo že splošno znano ozkostjo, ki nam resnično tiči v kosteh kot strah pred 'odpadom'.« (1983a, 367)

Močno pa je Rajhmana prizadelo, ko so se začele »čistke«¹⁵ pod navzven demokratičnim papežem Karlom Vojtiłom – Janezom Pavlom II. Že takoj po

¹² Rajhman pravi: »Vsa svetovana situacija je prepletena z idejo strahu pred koncem in idejo preživetja. In prav ta situacija narekuje Cerkvi, da uresniči dialog v sebi in tako pomaga, da svet spozna edino realno možnost preživetja.« (1984, 206–207)

¹³ Od leta 1976 do 1978 je objavil vsako leto v Znamenju recenzijo revije V edinosti, ki jo je izdajal Slovenski ekumenski svet in v kateri so bili objavljeni tudi referati iz vsakoletnega ekumenskega srečanja v Prekmurju.

¹⁴ Duhovnost na slovenskih tleh. (Predavanje na IV. Ekumenskem simpoziju v Ljubljani 25. septembra 1980) Razpravo s simpozija je objavil tudi v reviji Znamenje. (1982a, 481–491)

¹⁵ Med njimi so se znašli tudi številni, ki jih v svojih razpravah navaja Rajhman: Bernard Häring, Edvard Schillebeeckx, Hans Küng, Ernesto Cardenal, Gustavo Merino Gutiérrez, Leonardo Boff, Oscar Romero in drugi.

nastopu pontifikata se je pokazala njegova nepopustljivost do pobud, ki ne bi strumno strnjevale vrst znotraj cerkvene hierarhije¹⁶. Iz kolesja na videz urejenega delovanja, ki je razmišljal drugače, je bil odstranjen vsak moteči člen. Zato so bili proti severnoameriškim moralnim teologom, srednjeevropskim dogmatikom, latinskoameriškim teologom osvoboditve in afriškim ter azijskim teologom, ki so zastopali te ideje, sproženi številni inkvizicijski postopki (Küng 2004, 180–181). V njihovem primežu so se znašli Jacques Gaillot, Bernard Häring, Jacques Pohier, Edvard Schillebeeckx, Hans Küng, Evgen Drewermann, Ernesto Cardenal, Gustavo Merino Gutiérrez, Leonardo Boff, Oscar Romero, Giovanni Franzoni, Giuseppe Nardin in drugi. Mnogi med njimi so se morali celo laizirati. Leta 1998 se znašel na listi inkvizicije celo znameniti duhovni pisec jezuit Anthonya de Mello, ki je bil mrtev že enajst let.

Galeazzi in Pinotti menita, da je pontifikat »'do tal požgal' ali politično osamil generacijo drugega vatikanskega koncila, začevši z osebami, kakršen je bil Carlo Maria Martini.« (2012, 188–204) Martini je bil eden tistih redkih kurijskih kardinalov, ki si je upal pred smrtjo zelo kritično oceniti delovanje Cerkve in ji pripisati zaostajanje za razvojem družbe za kar dvesto let.¹⁷

Ko se je Rajhman v Znamenju odzval na zapis o ameriškem teologu Charlesu Curranu, ki ga je vatikanska inkvizicija prisila k molku in mu odvzela tudi naziv »katoliški teolog« (Kaufmann in Klein, 531), se je oprl na B. Häringa, ki se je moral tudi sam zagovarjati pred inkvizicijsko komisijo – in teologa branil pred discipliniranjem –, ki ga je s pritiski izvajala nad kritično razmišljajočimi teologi kongregacija za nauk vere, in s tem posredno obsodil njeno ravnanje:

»Kolikor pa teologom po novem cerkvenem zakoniku grozijo kazni, je toliko manj verjetno, da bodo teologi v svojem delu sproščeni, toliko več bo

¹⁶ Stagnacija se je začela kazati še izraziteje, ko je krmilo Cerkve prevzel papež Janez Pavel II. Rajhman ugotavlja s številnimi teologi iz revije *Concillium*, da se ta razkriva v razvoju »koncilske misli, ki postaja vse bolj toga, mrtva črka, postaja norma cerkvenega mišljenja, ne več izhodišče«. Potem pa si zastavlja dve retorični vprašanji, ki ju naslovi na vedno bolj izrazito pojavljanje neokonservatizma: »Kje so zavore, ki preprečujejo nadaljnji razvoj in grozijo celo, da bodo pokopale tudi tisto, kar je koncil s tolikim navdušenjem spremenil v Cerkvi? Je to strah institucije, strah, ki ima svoje korenine v zgodovinskih zakonitostih, ki se jim tudi Kristusova Cerkev, ker je pač podvržena tudi časovnim spremembam, ne more izogniti?« (1981a, 177).

¹⁷ J. Grgič v članku Kardinal Carlo Maria Martini. Škof, ki si je upal, objavljenem v časopisu *Delo*, sobota 8. septembra 2012, str. 17. Avtorica navaja, da je 26. aprila leta 1993 za *Sunday Times* izjavil: »Živimo v letu 1993, nekateri katoličani pa so miselno še v letu 1963, pa v letu 1940, nekateri pa celo v prejšnjem stoletju. Spopad teh različnih miselnosti je seveda neizogiben. Vsi ne morejo imeti prav. Nekateri so bliže evangeliju, drugi pa so od njega oddaljeni in to je resnična nevarnost.«

tistih, ki se le delno istijo s Cerkvijo, ki bodo kazali na ravnanje Cerkve s tistimi, ki niso voljni ukloniti svoje razuma 'pritisku od zgoraj'. Zato meni B. Häring, da potrebuje predvsem teologija svoj etos resnice (Wahrheitsethos), sploh pa je celotna Cerkev poklicana k etosu resnice.« (1987, 68)

V rubriki Zapisi pa je Rajhman predstavil zagovor svetovno znanega koncilskega teologa Edvarda Schillebeeckxa (1914–2009), ki ga je tudi sam večkrat navajal v svojih spisih. Kongregacija za nauk vere ga je prvič zaslišala zaradi njegove pravovernosti leta 1981, kasneje pa še dvakrat (leta 1984 in 1986). O njenem prvem zaslišanju Rajhman zapiše zelo kritično:

»Kongregacija za nauk vere hoče predvsem 'jasnost', čeprav je 'jasno', da ne more biti jasnosti v poglobljanju neizrekljive skrivnosti, kljub temu, da razmišljanje o njej daje neko jasnost in neko 'resnico' o njej. Zato se je E. Schillebeeckx v pogovoru potegoval za 'nejasnost' dogmatičnih formul (v kristologiji) in sicer zaradi semantičnega razvoja pojmov 'narava', in 'oseba'. Ni mogoče pričakovati pojasnila in z njim jasnosti v takšni obliki kot doslej, saj spada h karakteristiki verske govornice, ki bo vedno nujno ostala na ravni metaforike.« (1981, 462–464)

RAJHMAN PREUČEVALEC IN POZNAVALEC EVROPSKE IN SLOVENSKE REFORMACIJE

Najobsežnejši pa je v reviji Znamenje sklop razprav, ki jih je Rajhman namenil evropski in slovenski reformaciji. V njih se nam razkriva poglobljeno nekajdesetletno raziskovanje pomena reformatorskega gibanja za oblikovanje slovenskega knjižnega jezika in narodne zavesti ter duhovne in pastoralne teologije, ki sta v stoletjih rekatolizacije tonili v vse bolj ekskluzivni politični katolicizem, ki se je leta 1941 znašel pred novimi izzivi, ne da bi bil sposoben, da odgovori na vprašanja, ki sta jih zastavila čas in konkretna situacija, v kateri se je znašel takratni človek. Njegove razprave iz tega tematskega kroga sodijo v obsežno raziskovanje slovenske reformacije na Oddelku Teološke fakultete Ljubljana v Mariboru, ki sta jo odprli njegovi doktorski disertaciji na Teološki in Filozofski fakulteti v Ljubljani¹⁸, in krog intelektualcev, zbranih okrog revije Znamenje, ki je podprl njegove izsledke.

¹⁸ Jože Rajhman (1924–1998) je leta 1972 doktoriral na Filozofski fakulteti v Ljubljani z disertacijo Primož Trubar v letu 1550 potem pa še leta 1974 na teološki fakulteti z disertacijo Teološka podoba Trubarjeve Ene dolge predgovorovi.

Njegov opus o protestantizmu obsega več monografij in okoli 130 razprav. Največji del iz tega najobširnejšega tematskega sklopa je objavil v reviji *Znamenje*. Posebej moram opozoriti na peto številko *Znamenja* iz leta 1983, v kateri je Rajhman objavil razpravo z naslovom *Slovenski protestantizem ob koncu 19. stoletja in začetku 20. stoletja*. V njej je poglobljeno predstavil odnos političnega slovenskega katolicizma do Trubarja, ob katerem se je izoblikovala, kot pravi Rajhman, »zavest o dvojnem Trubarju: Trubarju reformatorju in Trubarju kor začetniku slovenske književnosti. Zavreči je treba reformatorja, sprejeti pa začetnika slovenske pisane besede. Toliko lažje je bilo to storiti, ker se je tudi kulturna (predvsem pa literarna) zgodovina omejila na drugega Trubarja, zanemarila pa, vsaj delno, Trubarja reformatorja.« (1985, 366) Ta paradoks Rajhman zaznava tudi še potem, ko je koncil že v polovici šestdesetih let prejšnjega stoletja rehabilitiral Martina Lutra. Takole pravi:

»Morda se nam dogaja podobno kot vesoljni Cerkvi ob Lutru, čeprav vedno postavljamo Lutra v ospredje, v ozadje pa radi potisnemo našega Trubarja. Še vedno ob njem ni prijetno. Ali ni to tudi nekoliko našega preveč 'katoliškega', ki ne trpi ob sebi tekmeca? Podzavestno obstaja v nas Mahničev duh, ki opozarja na verske vrednote, še posebej pa Jeranov, ki je zanemaril splošno človeške vrednote, jih zapostavil, da bi napravil katoliški veri 'medvedjo uslugo'.« (1983a, 366–367)

Duh, ki se je globoko zalezal v kožo vernikov, je veljal za držo verujočega »do človeka (op. pisca Trubarja), ker je razglašal katolištvu tuje ideje.« (Rajhman, 1983a, 367) S tem pa je povzročal nekaj strah vzbujajočega, saj je pomenil dotik z »nečistim« in, kar je storil, je tako in tako »nečisto« in »okuženo«. Zato je tudi ta drža slovenskega vernika razumljiva, saj so bili vsi, ki so se okužili z njim, torej »vsi, ki so govorili o Lutru z drugačnimi izrazi, so že bili osumljeni, da so 'okuženi', zato jih je bilo treba izločiti ali vsaj onemogočiti. To je pojav, ki ga lahko razložimo le z našo že splošno znano ozkostjo, ki resnično tiči v kosteh kot strah pred 'odpadom'. [...] Naposled ne gre le za Lutra (Trubarja), temveč za vsakršno 'dotikanje' z drugače mislečimi. V tem je naša nemoč, da bi oznanili evangelij, ki ni ozek, temveč je sproščeno sprejemanje resnice iz ljubezni.« (Rajhman, 1983a, 367)

K premagovanju ozkosti teh pogledov je pripomogel tudi mariborski krog, ki je bil zbran okrog revije *Znamenje*, zato Rajhman opaža, da se je v preučevanje slovenske reformacije zgodil velik premik: »iz neke negibnosti v preteklih stoletjih prav v zadnjem desetletju (1970–1980)«. Potem pa nadaljuje, kako so se »razprave o slovenskem protestantizmu premaknile k sproščajočemu in neutesnjenemu pogledu na doslej še neraziskana razmerja med slovenskim katolicizmom in slovenskim protestantizmom, ki smo jih doživljali še

vedno kot nasprotje med reformacijo in protireformacijo (z manj posrečeno označbo 'katoliška prenova'). Tako se zdi, da je obdobje polemičnega obravnavanja našega 16. stoletja dokončno za nami.« In da smo se končno »otresli podedovanega nezanimanja za slovenski protestantizem kot 'uvoženi artikel' v najširših plasteh našega ljudstva. Vedno manj predsodkov, vedno več pa spoznanja, da brez slovenskega protestantizma ne bi bilo ne naše kulture ne naše narodne zavesti. Tako sta pomagali po svoje utrditi tisto raven znanstvenega raziskovanja naše preteklosti, ki bi sicer ostalo zunaj naše zgodovinske zavesti. (1985, 106–107)

Rajhman je odpravil tudi s terminološko zmedo v uporabi sintagem »slovenska reformacija« in »slovenski protestantizem«, ko pravi:

»Zato je danes vendarle dosledneje v skladu z ustaljeno evropsko terminologijo govoriti o slovenskem protestantizmu, ko govorimo o večplastni danosti takratne slovenske kulture in uporabljamo izraz 'slovenska reformacija' le o tistih danostih, ki segajo izključno na področje socioreligioznih pojavov 16. stoletja. Ko govorimo o začetkih slovenske književnosti in z njimi povežemo obdobje 16. stoletja pri nas, bomo uporabljali izraz 'slovenski protestantizem' kot tisti izraz, ki širše zajame področje slovenske reformacije in ga razume kot prebujenje slovenske narodne zavesti s hkratno uveljavitvijo slovenskega jezika kot nosilca kulture.« (1985a, 109)

Je pa nemogoče mimo dveh literarno zgodovinskih razprav, ki jih je Rajhman objavil v reviji *Znamenje* in z njima bistveno dopolnil literarnozgodovinsko raziskovanje o vplivih irske duhovnosti na brižinske spomenike in o suspenzu pesnika Antona Aškercu.

POMEMBNI RAJHMANOVI LITERARNOZGODOVINSKI RAZPRAVI: O BRIŽINSKIH SPOMENIKIH IN ANTONU AŠKERCU

Rajhman je bil odličen poznavalec zgodovine duhovnosti, kar razrivajo številne razprave, ki jih je o tej temi objavil v reviji *Znamenje*. Mednje sodi tudi razprava *Brižinski spomeniki v luči irske duhovnosti*. Povod za razmislek o tej temi mu je dal znani slovenski literarni zgodovinar Jože Pogačnik, ko je »spodbudil teologe, naj bi razmišljali o tedanjih tokovih, ki so končno oblikovali brižinske spomenike ter jim dali podobo, ki jo poznamo.« (Rajhman, 1978, 213) Rajhman se je v razpravi omejil na tiste prvine duhovnosti, »ki naj bi izhajale iz irskih duhovnih pobud« (1978b, 213). Po temeljiti analizi irske duhovnosti pa zaključuje:

»Irska pobožnost je nastala ob stiku s staro krščansko tradicijo, špansko-galikanskim antiarianizmom in keltsko vernostjo, ki jo je sooblikovala še poganska religioznost. Alkuinov vpliv na duhovnost Zahoda v karolinški dobi je pomagal prenesti to irsko duhovnost tudi v naše kraje. (J. A. Jungmann, *Christliches Beten in Wandel und Bestand*, Ars Sacre, München 1969, str. 65) Sam Alkuin je zrasel v senci te pobožnosti, jo sam temeljito poznal in jo tudi osebno sprejel. V tistem času je bila to nedvomno novost, ki jo lahko danes primerjamo z novostjo pokoncilske duhovnosti. Brižinski spomeniki so irskega duha vsrkali vase, čeprav nikakor ni mogoče trditi, da ne bi bilo ob irskem vplivu mogoče najti še drugih. Če so obstajali tudi drugi, predvsem slovanski vplivi, so bili zelo verjetno podrejeni prvotnemu, irskemu. Ti vplivi so namreč prinesli v oblikovanje brižinskih spomenikov tiste prvine, ki jih je že imel slovanski človek ob srečanju s krščanstvom. Če pa bi trdili, da je drugi spomenik nastal pod vplivom starocerkveno-slovanske tradicije, saj ima veliko podobnih potez s podobnimi spomeniki na Vzhodu, je to le potrditel teze o medsebojnem prepletanju vzhodnih in zahodnih tokov in vplivanju vzhodne miselnosti tudi na irsko duhovnost.« (1978b, 223)

V monografiji je literarna zgodovinarica in največja poznavalka Aškerčevega literarnega ustvarjanja Marja Borštnik zapisala o duhovniku in pesniku Antonu Aškercu, da je bil tragična osebnost. Njeno razmišljanje je Rajhmana spodbudilo, da se je v razpravi o njegovem življenju in delu predstavil, v čem je pravzaprav njegova tragika. V njej izhaja iz teze: »Na pot tragične osebnosti je stopil Aškerc takrat, ko je prestopil vrata mariborskega bogoslovja z željo, vsaj tako je vse življenje zatrjeval, da bi spoznal resnico in ji služil.« (1982, 220) Ob primerjavi pisem, ki jih objavlja Rajhman, si zastavlja še eno: »Ali bi bila njegova umetniška in duhovniška pot drugačna, bolj skladna, če bi ga predstojniki v njegovem teženju razumeli.« (1982c, 220) Na zastavljeno retorično vprašanje odgovarja:

»Ta Aškerčeva dvojnost razodeva še vedno Aškerca duhovnika, ki je ostal zvest svojemu notranjemu klicu, kateremu se kljub vsemu ni odrekel. Tudi takrat ne, ko je računal s suspenzijo, ko je v pismih prijateljem razkril svojo drugačno in drugo podobo, kot v uradnih dopisih. In če je mogoče dopolniti Aškerčevo tragiko še iz drugačnega izhodišča, jo je mogoče razumeti tudi v njegovem hotenju po svobodi. Dal si je duška v pismih, ki jih njegova uradna korespondenca predstavlja. Aškerčeva dvojnost je v tej korespondenci že razvidna, čeprav prihaja do popolne razvidnosti šele v zvezi s privatno korespondenco.« (1982, 2020–221)

Rajhman v razpravi objavlja Aškerčev zagovor, ki še do takrat ni bil v celoti objavljen. To je zagovor z datumom 26. julij 1893 in je odgovor na dopis mariborskega ordinariata z dne 9. julija. Prav tako ni bil v celoti objavljen njegov zagovor z dne 4. 6. 1899, ki je odgovor na dopis ljubljanskega ordinariata z dne 9. 5. 1899. Akta o suspenzu pravi M. Boršnik ni mogoče najti, Rahman pa meni drugače, da je akt z dne 9. maja 1899 v NUK. Potem pa doda: »Oba zagovora sta v Aškerčevi zapuščini le koncepta, zato so razumljive številne okrajšave, ki jih verjetna izvirnika ne poznata.« (1982c, 221) Zaključí pa: »Vsekakor bi sklepali, da ni hotel 'pretrgati s cerkvijo', temveč si v njej izbojevati svoj prostor. Vendar so zunanje okoliščine dopolnile ob umetniški tudi njegovo duhovniško tragiko: bil je suspendiran.« (1982c, 221)

V zagovoru 26. julija 1893 pa v odgovoru zapiše:

»Ker jaz torej, kakor sem dokazal, s svojim 'Grešnikom' nisem ničesar hudega nameraval in vedome tudi *nikakega pohujšanja nisem dal, zatorej seveda tudi nisem dolžen dati nekakršnega javnega zadoščenja*. Kot tako nekako zadoščenje naj se blagovoli smatrati pričujoči zagovor moj in pa tisti zagovor moj iz l. 1889.

Kdor pa ničesar zakrivil ni, temu se tudi ni kake *kazni (ni) bati*. Grožnja s suspenzijoj zaradi »Grešnika« je bila prenačljena.

Na zagovor v Maribor takisto nimam po kaj hoditi, ker sem že pismeno vse povedal.

Meni je samo na tem ležeče, da sem se, kakor upam popolnoma opravičil pred *svojo zakonitoj cerkvenoj oblastjo, pred svojimi predpostavljniki*.

Pred Mahničevskoj strankoj pa jaz ne poklekнем nikdar, ker mi nima ničesar povedati. –« (1982c, 226)

SKLEP

V širši krog soustanoviteljev revije Znamenje – ki so ji vsebinsko zasnovno načrtali trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkar – in med njene osrednje slovenske sodelavce je sodil tudi teolog, filolog, literarni zgodovinar in kritični mislec profesor ddr. Jože Rajhman, ki je v njej objavil številne tehtne znanstvene razprave in eseje, zapise in ocene književnih besedil. Njegov opus objavljenih besedil v Znamenju obsega 249 književnih enot. V njih se razkriva kot izjemen poznavalec in kritičen presojevalec družbeno-političnega in kulturnega pomena slovenske in evropske reformacije. Še posebej pa kot raziskovalec zgodovine duhovnosti

in pastoralne teologije, ki sta stoletja usmerjali duhovnost in versko prakso na slovenskih tleh. Dogajanja v Cerkvi na Slovenskem in njegove stranpoti v času protireformacije in ponovne rekatolizacije, po marčni revoluciji pa v smer političnega katolištva je kritično presojal v luči konstitucij drugega vatikanskega koncila in z obzorij novih kontekstnih teologij, ki so se po koncilu soočale s konkretnimi udejanjenji krščanstva v luči izzivov, ki so jih narekovali novi pogledi na svet ter človeka in z njimi povezana drugačna verska izkustva. Nove izzive v delovanju Cerkve po drugi svetovni vojni v Jugoslaviji je prineslo najprej na družbeno-političnem področju uveljavljanje samoupravnega socializma. Cerkev na delovanje v katero v novih razmerah ni bila povsem pripravljena, ko je Vatikan začel že začel vzpostavljati z »Ostpolitik« nov dialoški odnos s komunističnimi državami. Žal se je še daleč po koncilu Cerkev na Slovenskem pokazala še vedno ujeta v predvojni klerikalizem in integristično predvojno miselnost, ki jo je oblikoval prvi vatikanski koncil v smeri »vojskujoče se Cerkve«, na družbeno-političnem področju pa v politično katolištvo, ki je oblikovalo po letu 1848 slovenski prostor in ustvarjalo politično napetost do drugače mislečih in izključevalen odnos do njih, po vojni pa tudi do socialistično usmerjenega kroga krščanskih socialistov (kar ugotavljajo razpravljavci že v prvih številkah revije Znamenje). Pretežni del starejših duhovnikov pa je še vedno vztrajal pri »preizkušeni predkoncilski pastoralni praksi«: to je pri spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti, ter doslednem upoštevanju cerkvenopravnih predpisov; prav tako si ta katolicizem ni upal graditi na posameznikovi osebni veri ter odgovarjati na vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri ter instituciji in jih ni mogoče reševati s cenenimi katekizemskimi odgovori in zahtevami po doslednem izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov. Odgovore na številna vprašanja udejanjanja pokoncilskega krščanstva v slovenskem prostoru pri naša tudi Rajhman. Tudi sedemindvajset let po smrti so razmišljanja iz njegovih razprav še kako aktualna tudi danes.

VIRI IN LITERATURA

Galeazzi, Giacomo, in Pinnotti, Ferruccio. 2012. *Skrivni Wojtyła. Ozadje bliskovite beatifikacije Janeza Pavla II.* Ljubljana: Modrijan.

Grgič, Jožica. 2012. *Kardinal Carlo Maria Martini. Škof, ki si je upal.* Delo, (sobota 8. september): 17.

Grmič, Vekoslav. 1969. *Med vero in nevero.* Celje: Mohorjeva družba.

– – 1979. *Resnica iz ljubezni: kritična razmišljanja.* Ljubljana: Založba SDD.

– – 1986. *V duhu dialoga – za človeka gre.* Ljubljana: DZS.

- – 1997. *Iskanje resnice*. Založba Unigraf, Ljubljana: Založba Unigraf.
- – 2000a. *Ob tridesetletnici*. Znamenje 30: 5–7.
- – 2000b. *Izzivi in odgovori*. Ljubljana: Založba Unigraf.
- – 2005. *Poslednji spisi: misli o sodobnosti*. Ljubljana: Založba Unigraf.
- Kaufmann, Ludwig in Nikolaus, Klein. 1986. *Nikolaus Curran: Za javni disenz v Cerkvi, ki ga naj bi Kongregacija za nauk vere prisilila »k molku«*. Znamenje 16: 467–469.
- Kerševan, Marko. 2003. *Resnica in upanje*. Znamenje 33: 49–53.
- Kocbek, Edvard. 1971. *Reviji na pot*. Znamenje 1: 1–2.
- Kovačič, Peter. 1971. *O našem verskem tisku*. Znamenje 1: 158–161.
- Krajnc-Vrečko, Fanika. 2014. *50 let enote Teološke fakultete v Mariboru (1968–2018)*. Maribor: Teološka knjižnica.
- – 2019. *Jože Rajhman (1924–1998), duhovni in pastoralni teolog, literarni zgodovinar trubarolog*. Edinost in dialog, 74: 111–136.
- Küng, Hans. 1995. *Credo: Razlaga vere za današnji čas*. Petrovče: Založba Znamenje.
- – 2004. *Katoliška cerkev: Kratka zgodovina*. Ljubljana: Založba Sophia.
- – 2006. *Biti kristjan – kaj pomeni to? 20 tez k zelo aktualnemu vprašanju*. Znamenje 36: 60–77.
- – 2006. *Pozabljeni koncil*. Znamenje 36: 30–47.
- Odgovor Vilku Šolincu. 1972. Znamenje 2: 435–436.
- Perko, Franc. 1971. *Slovenski kristjan v samoupravnih družbi*. Znamenje 1: 180–198.
- Rajhman, Jože. 1975. *Politična teologija*, v: *Teologija v službi človeka*. Teološki pogledi na družbo, Tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu, Tinje 1975, str. 79–93. in tudi 1975. Znamenje 5, 412.
- – 1977a. *Duhovno življenje in prenova*. Znamenje 7: 1–9.
- – 1977b. *Slomškov delež v ekumenskih prizadevanjih 19. stoletja*, v: Znamenje 7: 388–394.
- – 1977c. *Pojem askeze v sodobni duhovnosti*. Znamenje 7: 298–304.
- – 1978a. *Mariborsko bogoslovje in njegov pomen za rast mariborske škofije*. V: Anton Ožinger, ur. *Zbornik ob 750-letnici Mariborske škofije 1228–1978*. Maribor. Škofijski ordinariat.
- – 1978b. *Brižinski spomeniki v luči irske duhovnosti*. Znamenje 8, 213–223.
- – 1979a. *Razmišljanje o prenovi oznanjevanja*. Znamenje 9: 270–274.
- – 1979b. *Kateheza drugače*. Znamenje 9. 156–158.
- – 1979c. *Bog kategoričnega imperativa*. Znamenje 9: 8–16.
- – 1980a. *Molitveno razpoloženje*. Znamenje 10: 302–306.
- – 1980b. *Vera in teologija*. Znamenje 10: 488–496.
- – 1981a. *V neokonservativizmu*. Znamenje 11: 177–179.

- – 1981b. *Primer E. Schillebeekx*. Znamenje 11: 462–464.
- – 1982a. *Duhovnost na slovenskih tleh (Predavanje na IV. Ekumenskem simpoziju v Ljubljani 25. septembra 1980)*. Znamenje 12: 481–491.
- – 1982b. *Je vera človekova osebna zadeva?*. Znamenje 12: 19–26.
- – 1982c. *Aškerčeva »tragika«*. Znamenje 12, 220–229.
- – 1983a. *Slovenski protestantizem ob koncu 19. stoletja*. Znamenje 13: 366–373.
- – 1983b. *Strah znotraj Cerkve (ali: služba človeku in svetu)*, Znamenje 13: 22–29.
- – 1983c. *Molitev v sodobnem svetu*. Znamenje 13: 66–68.
- – 1983d. *Vekoslav Grmič šestdesetletnik*. Znamenje 13: 177–179.
- – 1983e. *Vekoslav Grmič, Humanizem – problem našega časa, Založništvo tržaškega tiska, Ljubljana 1983*. Znamenje 13: 443–444.
- – 1984. *Biti v Cerkvi in s Cerkvijo. O uspešnosti sodobne pastorale*, Znamenje 14: 206–213.
- – 1985a. *Sodobni pogledi na slovenski protestantizem*. Znamenje 15: 106–113.
- – 1985b. *Na razpotjih slovenske Cerkve (esej o pastoralni podobi vernika 1985)*. Znamenje 15: 201–208.
- – 1987. *Moralno-pastoralni vidik »Curran: Za javni disenz v Cerkvi«*. Znamenje 17: 66–68.
- – 1988. *Med profanim in sakralnim*. K problemu teološke govornice v slovenski kulturi*. Znamenje 18: 6–11
- Reher, Srečko. 1999. *In memoriam prof. dr. Jožetu Rahmanu*. Znamenje 29: 1–4.
- – 2012. *Revija Znamenje – izziv slovenskemu katolicizmu*. Znamenje 42: 1–29.
- – 2022. *Uresničevalec vatikanske »vzhodne politike« papeža Pavla VI. (Spominski zapis ob petnajsti obletnici smrti škofa in humanista dr. Vekoslava Grmiča)*. ČZN 91: 127–185.
- – 2023. *Revija Znamenje v Grmičevem ustvarjalnem opusu*. ČZN 94: 110–139.
- Rode, Franc. 1971. *Krščanska zrelost, Predavanje v okviru velikonočnih konferenc za izobražence 30. marca 1971 v cerkvi Sv. Trojice v Ljubljani*. Znamenje 1: 92–99.
- – 1972. *Iberijski zapisi*. Znamenje 2: 291–305.
- Šola poslednje sodbe, pekla in neskončne večnosti. II. Šola smrti in posebne sodbe, v: *Slomškove Drobtnice za leto 1865–1866, XIX*: 73–84.
- Truhlar, Vladimir. 1971a. *Koliko je v slovenski Cerkvi religije?*. Znamenje, 1: 127–132.
- – 1971b. *Katolicizem v poglobitvenem procesu*. Celje: Mohorjeva družba.

POGLEDI TEOLOGA IN LITERARNEGA ZGODOVINARJA JOŽETA RAJHMANA NA SLOVENSKI KATOLICIZEM V REVIMI ZNAMENJE (OB 100-LETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA)

Povzetek

V ožji krog soustanoviteljev revije Znamenje, potem ko so ji leta 1971 začrtali pot in vsebinsko naravnost trije osrednji takratni katoliški intelektualci Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek in Stanko Cajnkar, je mogoče umestiti tudi filologa, literarnega zgodovinarja, teologa in univerzitetnega profesorja ddr. Jožeta Rajhmana, ki je bil leta 1968 med prvimi člani profesorskega zbora novo ustanovljenega oddelka Teološke fakultete Ljubljana v Mariboru.

Ustanovitev kritične teološke revije Znamenje sovпада s številnimi premiki na političnem, kulturnem in gospodarskem področju v takratni Jugoslaviji in širše v evropskem prostoru in tudi z »agionamentom«, ki ga je postavil na začetek 2. vatikanskega koncila papež Janez XXIII. in potem nadaljeval Pavel VI. s sprejemom pomembnih konstitucij, ki naj bi začrtale novo traso v delovanju Cerkve in jo preusmerile iz »vojskujoče se Cerkve« 1. vatikanskega koncila k podobi »potujočega se božjega ljudstva«. V dvainštiridesetih letih izhajanja revije Znamenje (od 1971 do 2012) niso dajali ton samo priznani domači teologi in razumniki – ne oziraje se, ali so verujoči, neverujoči ali drugače verujoči –, ampak so jo bogatile prevodne razprave vrhunskih svetovnih teologov in znanstvenikov z najrazličnejših področij znanosti, v katerih so kritično presojali tradicionalno teologijo, verske prakse, cerkveno institucionalno vernost, družbeno, politično in kulturno dogajanje v Evropi in po svetu ter odpirale obzorja novih kontekstnih teologij, ki so odgovarjale na konkretna vprašanja v luči vere.

Med osrednje slovenske sodelavce revije Znamenje je sodil tudi Jože Rajhman s številnimi tehnimi znanstvenimi razpravami in esaji, zapisi in ocenami književnih besedil, ki jih je objavil v njej. V Znamenu je objavil 249 književnih enot. V njih se razkriva kot izjemen poznavalec in kritičen presojevalec družbeno-političnega in kulturnega pomena slovenske in evropske reformacije ter raziskovalec zgodovine duhovnosti in pastoralne teologije, ki sta stoletja usmerjali slovensko duhovnost in versko prakso na slovenskih tleh. Dogajanja v Cerkvi na Slovenskem je presojal v luči konstitucij 2. vatikanskega koncila in z obzorij novih kontekstnih teologij, ki so se po koncilu soočale s konkretnimi udejanjenji krščanstva v luči izzivov, ki so jih narekovali novi pogledi na svet ter človeka in z njimi povezana drugačna verska izkustva. Nove izzive v delovanju Cerkve po 2. svetovni vojni v Jugoslaviji je prineslo najprej na družbeno-političnem področju uveljavljanje samoupravnega socializma. Cerkve na delovanje v novih razmerah ni bila povsem pripravljena tudi še po 2. vatikanskem koncilu, ko je Vatikan začel vzpostavljati z »Ostpolitik« nov dialoški odnos do komunističnih držav. Žal se je Cerkve na Slovenskem pokazala še vedno ujeta v predvojni klerikalizem in integristično predvojno miselnost, ne da bi se povsem odrekla podobi »vojskujoče se Cerkve« 1. vatikanskega koncila, na družbeno-političnem področju pa v politično katolištvo, ki je po letu 1848 oblikovalo slovenski prostor in ustvarjalo politično napetost in izključevalen odnos do drugače mislečih in tudi do socialistično usmerjenega kroga krščanskih socialistov (kar ugotavljajo razpravljavci že v prvih številkah izhajanja Znamenja). Pretežni del starejših duhovnikov pa je še vedno vztrajal pri »preizkušeni predkoncilski pastoralni praksi«: to je pri spodbujanju tradicionalnih pobožnosti in cerkvenosti ter doslednem upoštevanju cerkvenopravnih predpisov; prav tako si ta katolicizem ni upal graditi na posameznikovi osebni veri ter odgovarjati na vprašanja, ki se porajajo verujočemu o njegovi veri ter instituciji in jih ni mogoče reševati s ceneni katekizemskimi odgovori in zahtevami po doslednem izpolnjevanju cerkvenopravnih predpisov. Odgovore

na številna vprašanja udejanjanja pokoncilskega krščanstva v slovenskem prostoru prinaša v svojih razpravah tudi Rajhman, zato so njegovi odgovori še kako aktualni tudi danes.

THE VIEWS OF THE THEOLOGIAN AND LITERARY HISTORIAN JOŽE RAJHMAN ON SLOVENIAN CATHOLICISM IN THE JOURNAL ZNAMENJE (ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

Summary

Among the close circle of the founders of the journal *Znamenje*, after its path and content orientation were set in 1971 by three central Catholic intellectuals of the time, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek, and Stanko Cajnkar, we can also place the philologist, literary historian, theologian and university professor DDr. Jože Rajhman, who in 1968 was among the first members of the teaching staff of the newly established department of the Faculty of Theology Ljubljana in Maribor. The establishment of the critical theological journal *Znamenje* coincided with numerous shifts in the political, cultural, and economic spheres in then-Yugoslavia and more broadly in the European space, and also with the aggiornamento launched at the beginning of the Second Vatican Council by Pope John XXIII and then continued by Paul VI with the adoption of important constitutions intended to set out a new course for the activity of the Church and to redirect it from the “militant Church” of the First Vatican Council to the image of the “pilgrim people of God.”

In the forty-two years of its publication (from 1971 to 2012), the tone of *Znamenje* was not set only by renowned domestic theologians and intellectuals – regardless of whether they were believers, non-believers or believers of another kind – but it was also enriched by translated discussions of leading world theologians and scholars from various scientific fields, in which they critically evaluated traditional theology, religious practices, ecclesiastical institutional faith, and the social, political, and cultural events in Europe and the world, and opened horizons of new contextual theologies which addressed concrete questions in the light of faith. Among the central Slovenian contributors to the journal *Znamenje* was also Jože Rajhman, with numerous significant scientific studies and essays, writings and reviews of literary texts published in it. In *Znamenje* he published 249 literary units. In them he appears as an exceptional connoisseur and critical judge of the socio-political and cultural significance of the Slovenian and European Reformation, and as a researcher of the history of spirituality and pastoral theology, which for centuries guided Slovenian spirituality and religious practice in the Slovenian lands. He judged the events in the Church in Slovenia in the light of the constitutions of the Second Vatican Council and from the horizons of the new contextual theologies which, after the Council, confronted the concrete realizations of Christianity in the light of challenges dictated by new views of the world and of the human being, and by different religious experiences connected with them. New challenges in the activity of the Church after the Second World War in Yugoslavia were brought first on the socio-political field by the establishment of self-managing socialism. The Church was not fully prepared for activity in the new conditions even after the Second Vatican Council, when the Vatican began to establish, through “Ostpolitik,” a new dialogical relationship with communist states. Unfortunately, the Church in Slovenia still appeared caught in pre-war clericalism and integralist pre-war thought, without fully renouncing the image of the “militant Church” of the First Vatican Council, and in the socio-political field in political Catholicism, which after 1848 had shaped Slovenian space and created political tension and an exclusionary attitude towards dissenters and also towards the socialist-oriented circle of Christian socialists (as was noted by contributors already in the first issues of *Znamenje*). The majority of older priests still persisted in the

“tested pre-conciliar pastoral practice”: that is, in encouraging traditional devotions and churchliness and in strictly observing canon law regulations. This Catholicism also did not dare to build on the personal faith of the individual and to respond to the questions arising in the believer regarding his faith and the institution, which cannot be resolved with simplistic catechism answers and demands for strict observance of canon law regulations. Answers to many questions concerning the realization of post-conciliar Christianity in the Slovenian context are also brought in Rajhman’s discussions, and for this reason his answers remain very relevant even today.

ANSICHTEN DES THEOLOGEN UND LITERATURHISTORIKERS JOŽE RAJHMAN ZUM SLOWENISCHEN KATHOLIZISMUS IN DER ZEITSCHRIFT ZNAMENJE (ZU SEINEM 100. GEBURTSTAG)

Zusammenfassung

Der Philologe, Literaturhistoriker, Theologe und Universitätsprofessor Dr. Jože Rajhman, der zu den ersten Lehrkräften der neu gegründeten Abteilung der Theologischen Fakultät in Ljubljana in Maribor gehörte, zählt auch zum inneren Kreis der Mitbegründer der Zeitschrift Znamenje, nachdem deren Weg und inhaltliche Ausrichtung 1971 von den drei zentralen katholischen Intellektuellen der Zeit, Vekoslav Grmič, Edvard Kocbek und Stanko Cajncar, vorgegeben wurden.

Die Gründung der kritischen theologischen Zeitschrift Znamenje fällt mit zahlreichen Veränderungen im politischen, kulturellen und wirtschaftlichen Bereich im damaligen Jugoslawien und darüber hinaus im europäischen Raum zusammen, sowie mit dem „Agi-onamento“, das zu Beginn des Zweiten Vatikanischen Konzils von Papst Johannes XXIII. festgelegt und dann von Paul VI. mit der Annahme wichtiger Konstitutionen fortgeführt wurde, die einen neuen Kurs in der Arbeit der Kirche vorgeben und sie von der „kämpferischen Kirche“ des Ersten Vatikanischen Konzils zum Bild des „pilgernden Volkes Gottes“ umlenken sollten. In den 42 Jahren ihres Erscheinens (von 1971 bis 2012) wurde die Zeitschrift Znamenje nicht nur von renommierten einheimischen Theologen und Intellektuellen geprägt – unabhängig davon, ob sie Gläubige, Nichtgläubige oder andere waren –, sondern auch durch übersetzte Diskussionen führender Theologen und Wissenschaftler aus aller Welt aus den unterschiedlichsten Wissenschaftsbereichen bereichert. In diesen Diskussionen analysierten sie kritisch die traditionelle Theologie, religiöse Praktiken, den institutionellen Glauben der Kirche sowie soziale, politische und kulturelle Entwicklungen in Europa und der ganzen Welt und eröffneten den Horizont neuer kontextueller Theologien, die konkrete Fragen im Lichte des Glaubens beantworteten.

Jože Rajhman war auch einer der zentralen slowenischen Mitarbeiter der Zeitschrift Znamenje, mit zahlreichen gewichtigen wissenschaftlichen Abhandlungen und Essays, Anmerkungen und Beurteilungen literarischer Texte, die er dort veröffentlichte. Er veröffentlichte 249 literarische Einheiten in Znamenje. Darin erweist er sich als außergewöhnlicher Experte und kritischer Bewerter der gesellschaftspolitischen und kulturellen Bedeutung der slowenischen und europäischen Reformation sowie als Forscher der Geschichte der Spiritualität und Pastoraltheologie, die über Jahrhunderte die slowenische Spiritualität und religiöse Praxis auf slowenischem Boden geleitet haben. Er bewertete die Ereignisse in der Kirche in Slowenien im Lichte der Verfassungen des Zweiten Vatikanischen Konzils und aus der Perspektive neuer kontextueller Theologien, die nach dem Konzil angesichts der Herausforderungen, die neue Welt- und Menschenbilder und damit verbundene unterschiedliche religiöse Erfahrungen diktierten, mit konkreten Umsetzungen

des Christentums konfrontiert waren. Neue Herausforderungen für die Funktionsweise der Kirche nach dem Zweiten Weltkrieg in Jugoslawien brachte zunächst im gesellschaftspolitischen Bereich die Errichtung des selbstverwalteten Sozialismus mit sich. Auch nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil, als der Vatikan im Rahmen der „Ostpolitik“ begann, neue dialogische Beziehungen zu den kommunistischen Ländern aufzubauen, war die Kirche nicht vollständig auf die neuen Bedingungen vorbereitet. Leider erwies sich die Kirche in Slowenien als noch immer gefangen im Klerikalismus und der integristischen Vorkriegsmentalität, ohne das Bild der „streitenden Kirche“ des Ersten Vatikanischen Konzils völlig aufzugeben, und im gesellschaftspolitischen Bereich als gefangen im politischen Katholizismus, der den slowenischen Raum nach 1848 prägte und politische Spannungen und eine ausgrenzende Haltung gegenüber Andersdenkenden sowie dem sozialistisch orientierten Kreis der christlichen Sozialisten (was von den Kommentatoren in den ersten Ausgaben von *Znamenje* angemerkt wurde) schuf. Die Mehrheit der älteren Priester bestand jedoch noch immer auf der „erprobten vorkonziliaren Pastoralpraxis“, d. h. auf der Förderung traditioneller Frömmigkeit und Kirchlichkeit und der konsequenten Einhaltung der Vorschriften des kanonischen Rechts; Auch dieser Katholizismus wagte es nicht, auf dem persönlichen Glauben des Einzelnen aufzubauen und Fragen zu beantworten, die sich für Gläubige nach ihrem Glauben und ihrer Institution stellen und die sich nicht mit billigen Katechismusantworten und Forderungen nach konsequenter Einhaltung des Kirchenrechts lösen lassen. Rajhman gibt in seinen Ausführungen auch Antworten auf zahlreiche Fragen zur Umsetzung des nachkonziliaren Christentums im slowenischen Raum, weshalb seine Antworten auch heute noch von großer Aktualität sind.

Paulinove arcatovske bukve

Tone Košir*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.289>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: [094:615.89]:929Paulin J.
Potrjeno – Accepted: 25. 3. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025
1.04 Strokovni članek – 1.04 Professional article

Tone Košir: Paulinove arcatovske bukve. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 193–220

Elko Borko, predsednik Medikohistorične sekcije Slovenskega zdravniškega društva, je avtorju prispevka 1. julija 2024 sporočil, da sta mu znanca pokazala izvod rokopisnih padarskih bukev. Tako smo dobili v razvid še eno slovensko rokopisno zdravilsko knjigo iz leta 1876, ki je doslej nismo poznali – gre za Paulinov prepis (1876) Lipičevih bukev (1810). V članku so prikazane nekatere posebnosti v zdravilstvu, ki na Slovenskem doslej niso bile znane, npr. ljudski zagovori in zdravilna zelišča. Andrejka Žula, dosedanja lastnica *Arcatovskih bukev* je Paulinov prepis podarila Univerzitetni knjižnici Maribor – knjiga je tudi digitalizirana.

Gljučne besede: Pavel Lipič, Janez Paulin, rokopisne padarske bukve, Arcatovske bukve, ljudsko zdravilstvo, zdravilna zelišča, zagovori.

Tone Košir: Paulin's old folks healing manuscript. Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 193–220

On 1 July 2024, Elko Borko, President of the Medico-Historical Section within the Slovenian Medical Association, informed the author of this article that acquaintances had shown him a copy of a handwritten *padar* book (folk healing manuscript). In this way, another Slovenian manuscript healing book from 1876, previously unknown, has come to light – Paulin's transcription (1876) of Lipič's book (1810). In this article, the author presents some particularities of folk healing previously undocumented in Slovenia, such as incantations and medicinal herbs. Andrejka Žula, the former owner of the Paulinove arcatovske bukve (Paulin's old folks healing manu-

* prim. Tone Košir, dr. med., SI-4220 Škofja Loka; tone.kosir@gmail.com – Tone Košir, M.D., SI-4220 Škofja Loka; tone.kosir@gmail.com

script), donated Paulin's transcription to the University Library Maribor – the book has also been digitized.

Keywords: Pavel Lipič, Janez Paulin, handwritten *padar* books (folk healing manuscripts), Paulin's old folks healing manuscript, folk medicine, medicinal herbs, incantations.

UVOD

Na območju nekdanjega Loškega gospostva in okoli Rovt nad Logatcem je bilo doslej odkritih okoli 50 prepisov rokopisnih padarskih bukev, ki jih je leta 1810 napisal Pavle Lipič.¹ Njegovi predniki naj bi prišli iz Dalmacije v Ljubljano, ko je bil tam mestni fizik (zdravnik) Franc W. Lipič, ki se rodil na Slovaškem in sorodstvena povezava med njima ni bila dokazana.² Očitno so Lipičeve rokopisne bukve našle pot do zdravilcev in prepisovalcev. Večina je že na začetku prepisa omenjala Lipiča kot prvega, ki je bukve napisal. Prvi znani prepis je nastal leta 1820 v Gorenji vasi v Poljanski dolini,³ nato pa so mu po letu 1830 sledili številni drugi, med njimi tudi zelo kakovosten prepis, ki ga je neznaneц pripravil za loškega zdravilca Antona Košenino. Mogoče je prav ta neznani prepisovalec – ali pa Košenina sam – poskrbel, da so prepisane Lipičeve bukve prišel v roke še drugim zdravilcem, ljudje pa so jih prepisovali vse do konca 19. stoletja.

Ko sem bil zdravnik v Škofji Loki, sem leta 1971 pri prebiranju Loških razgledov (LR) naletel na krajše poročilo Franceta Planine o nekaterih zanimivostih iz Pirčevih rokopisnih padarskih bukev.⁴ V naslednjih letih je Milan Dolenc (pozneje habilitiran prof. dr. Milan Dolenc na Veterinarski fakulteti v Ljubljani),⁵ raziskovalec rokopisnih padarskih bukev, v LR objavil tri strokovne prispevke o padarskih bukvah.⁶ Kustosinja Loškega muzeja Meta Sterle je dobro desetletje pozneje med raziskovanjem ljudskega zdravilstva na Loškem predstavila zdravilce in najdene rokopisne padarske bukve.⁷ Dolenc in Sterle

¹ Pavle Lipič (*1768, Ljubljana – †1810, Bodovlje pri Škofji Loki) prim. Dolenc: Ljudske medicinske knjige; Dolenc: Okolica Škofje Loke; Košir: Rokopisne padarske bukve.

² Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik. 2003, str. 506–524.

³ Dolenc, Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. LR, 1973, str. 75–76.

⁴ Planina, Iz stare zdravniške knjige. LR, 1971, str. 255–257.

⁵ Milan Dolenc (*1907, Buzet – †1993, Ljubljana) je bil po poklicu veterinar; leta 1966 je doktoriral na veterinarski fakulteti v Zagrebu, od leta 1968 pa je bil profesor na Biotehniški fakulteti v Ljubljani.

⁶ Dolenc, Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. LR, 1973, str. 69–80. Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev, 1975, str. 123–133. Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. LR, 1978, str. 140–148.

⁷ Sterle: LR, 1990, str. 87–122.

nista poznala Janeza Paulina in njegovega prepisa padarskih bukev. Leta 2012 mi je gospod Anton Bogataj prinesel dotlej še nepoznane rokopisne padarske bukve, ki jih je prepisal Andrej Morè z Dobračeve pri Žireh. Bogataj je nanje naletel pri pripravi gradiva za pisanje *Pilovške kronike*, knjige o njegovih prednikih in vaščanih v Podgori v Poljanski dolini. Pripravljati sem začel članek za objavo v LR in nadaljeval raziskovanje padarskih bukev. V ZAL, Enoti v Škofji Loki in v knjižnici Loškega muzeja sem dobil podatke še o štirih rokopisnih bukvah, za katere je bilo znano, kje se nahajajo – raziskoval sem sedem let in zadnji prispevek sem objavil leta 2019. Paulinove bukve so sedme po vrsti, ki me sedaj zaposlujejo.

Živel sem na kmetiji pri stari materi in dveh tetah v Suhem Dolu na južnem robu Poljanske doline in tam sem spoznaval drevesa in rastline, med njimi tudi tiste, ki so jih ljudje uporabljali za (samo)zdravljenje v domačem okolju. V sobi, kjer smo spali, je dišalo po lipovem in bezgovem cvetju, na polici je bila *flaška* z arniko v *šnopcu*, zraven po druga, z *brinovm cvetom* (prvo žganje, ki je priteklo iz kotla pri kuhanju brinovca). Na žeblju pri vratih so visele steklene kroglice, bile so samo tri, nabrane na *špagi*; povedali so mi, da jih močijo v vodo, s katero zdravijo bolne oči. Stara mati Barba, ki so zmeraj jamrali zaradi bolečin v zatilju, so si zvečer pred spanjem masirali boleč vrat s kafro, da je prav prijetno zadišalo po spalnici. Če sem zbolel, so tudi mene (po)zdravili z domačimi zdravilnimi pripomočki. Ko sem imel ječmenček na spodnji očesni vek, so mi mati pokazali, kako se ga zagovori. Posedli so me predse na mizo, saj sem bil še otrok. Z eno roko so pred mojo glavo zamahnili po zraku kot bi želi, in dejali: »Ječmen *žajnem*,« meni pa ukazali, da ji odgovorim: »Baba lažeš!« To sva še dvakrat ponovila, nakar mi je dejala, da bo *zdej dobar*. Toda teta Jehana, ki zagovarjanju ni verjela, pa mi je vnetje pozdravila s spiranjem z mlačnim kamiličnim čajem. Ko sem se ranil, mi je rano polila z *arnkom* v *šnopcu* in me obvezala. Če me je bolel trebuh, mi je dala poduhat brinov cvet. Ko me je bolel zob, je ena od tet prinesla posušen cvet zobnika, brat Matevž, ki je služil za pastirja oziroma hlapca, je prinesel pilo, ki so jo segreli nad ognjem. Teta je prižgala svečo in na pilo nakapala voska ter nanj natresla zdrobljen zobnik. Cvrčalo je in se kadilo, jaz pa sem moral čisto pri miru držati odprta usta nad pilo, da se je kadilo v boleči zob – pozabil sem, ali so bolečine popustile, če sploh.

Domače arcnije in zdravilne postopke so uporabili tudi pri živalih. Ko je katera od kur zbolela, ji je teta Mica s šivanko *odrla piko z jezika*, kar je menda pomagalo. Ko sem dorasel za pastirja – pasel sem samo ovce – sem videl, kako hecno se obnaša ovca, za katero so dejali, da je *žabčna*. Brat Matevž je v leskovem grmu odrezal enoletno šibo, teta Mici pa se je oborožila z *nožičko* in krajšo *špag*o. Prignal sem ovce v bližino doma. Ujeli smo bolno ovco in teta ji je prevezala čisto pri glavi eno od ušes ter z *nožičko* zarezala v uho, da

je zakrvavelo. Moja naloga je bila, da sem nekaj časa z leskovko švrkal po zarezanem ušesu, saj bi se krvavitev sicer prehitro ustavila. Menda je bil poseg koristen.

V začetku šolskih počitnic sem med pašo nabiral *pilpoh* na lubju jelk. Kako se to dela, mi je prvič pokazal brat Matevž. Doma so mi dali oprano stekleničko od kakšnih zdravil in *nožičko*. Na lubju sem poiskal mehurček, na katerega sem pritisnil s konico nožičkega rezila in ko je mehurček počil, je na konici ostala kapljica bistre smole, ki sem jo oddrgnil v stekleničko. V dobri uri sem nabral nekaj smole, s katero smo potem zdravili sveže rane.

Na ograjenem vrtičku ob hiši je rasel visoki luštrek, zraven so bile kamilice, janež, pehtran, ajbiš, česen in verjetno še kaj. V domačem ustnem izročilu je ohranjena pripoved, kako je hodil od hiše do hiše krošnjar, ki je prodajal posušena zdravilna zelišča. V spominu mi je tudi ostalo, kako smo se pastirji prepirali o imenih rastlin, saj je bilo več takih, ki so jih že pri sosеду imenovali drugače kot pri nas – ni čudno, da imajo nekatera zelišča celo 30 različnih ljudskih imen.⁸

O PREPISOVALCU/PISCU JANEZU PAULINU⁹ IN NJEGOVI DRUŽINI

Na četrti strani rokopisnih bukev se je pisec podpisal v gotici. Podpis je značilno okrašen, a slabše berljiv. Od zgoraj navzdol odtrgani prvi notranji list manjka, zato ne vem, če je tu napisal običajno sporočilo za uporabnike, da so [...] *last[n]ina*, na kar sem pri nekaterih prepisih padarskih bukev že naletel. Za identifikacijo prepisovalca je pomembnejši zapis na 255. strani (paginacija 204): *To je pisano u Letu 1876. Janez Paulin u Podlesc.*¹⁰ Po ugotovitvah iz drugih prepisov sklepam, da je Paulin besedilo prepisal zase in ne za nekoga drugega, kar pomeni, da se je ukvarjal tudi z zdravilstvom, pa četudi samo v najožjem družinskem krogu. Meta Sterle ga med žirovskimi padarji ne omenja, pozna pa Polonkarja Luka Kavčiča iz Račeve, ki je zdravil ljudi in domače živali, predvsem pa je boleznι zagovarjal. Ko je nastal Paulinov prepis, je bil Polonkar Luka star šele 12 let in na nastanek prepisa ni mogel vplivati,¹¹ imel naj bi tudi padarske bukve, ki pa jih je po njegovi smrti njegova žena vrgla v peč.¹²

⁸ Glej Willfort, 1971.

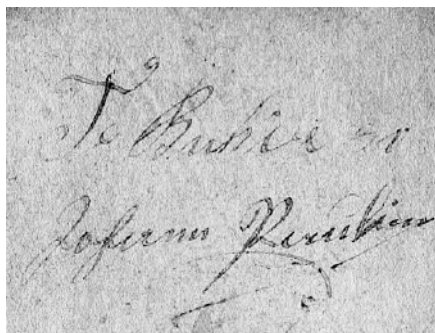
⁹ Pisec je svoj priimek dosledno zapisoval kot *Paulin* (nikoli *Pavlin*) in po njem tak zapis uporabljam tudi jaz.

¹⁰ Podlesc je del doline iz Žirov proti Račevskemu jezeru, kjer je stala domačija pri Jernačevcu (vulgo); hiša je imela št. 15, spadala pa je v župnijo Vrh sv. Treh kraljev.

¹¹ Sterle, LR, 1990, str. 94.

¹² Jereb, splet, e-pisma s pripetki v dneh od 3. do 6. dec. 2024.

Fotografije Janeza Paulina nisem uspel najti; verjetno je njegove osebne dokumente leta 1926 uničila povodenj, ki je podrla njihovo hišo.

Slika 1: Podpis Johana Paulina na tretji notranji strani buke.

Janez Jereb iz Žirov mi je posredoval tudi rodoslovne podatke o družini Janeza Paulina. Njegova starša sta bila Jernej Pavlin (1808–1880) in Marija Grošelj (1821–1891), ki sta se poročila leta 1841. Po očetu Jerneju (Jernàče) je dobila domačija hišno ime *pri Jernačevcu* (vulgo). Njun sin Janez (15. 8. 1850–17. 2. 1920) je ostal na domu; leta 1881 se je poročil z Uršulo Trček, Abrahtovo iz Račeve 5. Rodilo se jima je devet otrok, sedem jih je odraslo. 22. 1. 1899 se je rodila hči Pavla, ki se je leta 1923 omožila s Pavlom Jesenovcem.¹³ Iz istega vira sem tudi zvedel, da je uničujoča povodenj leta 1926 odnesla tudi Jernačevčevo hišo v Račevi. Sklepam, da je zdravilsko knjigo že pred tem, verjetno po očetovi smrti, dobila hči Pavla Pavlin, por. Jesenovec, in jo tako ohranila pred ujmo.

Janez Paulin je bil doma v skromni kajži. Ali je obiskoval ljudsko šolo v domačem okolju, saj je bilo na Vrh, kjer je šola tudi bila, težko priti, še posebej v zimskem času? Je po domači šoli obiskoval še katero od šol izven Žirov? Mogoče se je naučil pisanja med služenjem vojaškega roka. Paulin se je pri 31. letih oženil z (verjetno) bogato nevesto: bila je doma pri Abrahtu v Račevi 5, kjer so imeli kmetijo z dvema hišama in tremi hlevi.¹⁴ V tistem času so na kmetih še zelo pazili, kdo se bo poročil s kom in status ženina je bil pri tem zelo pomemben – verjetno pa je obstajal tehten razlog, da se je Paulin lahko poročil z bogatejšo nevesto. Podatkov o tem, kako je živel pred poroko, nisem odkril. Jernačevčevi so bolj kot na Žirovsko usmerjeni na smreško-vrhnjsko stran in mogoče je tam ohranjenih več podatkov.¹⁵ Mogoče se je mladi Paulin (samo)izobraževal v vrhnjskem okolju. Ni izključeno, da bi – kot *brihten*

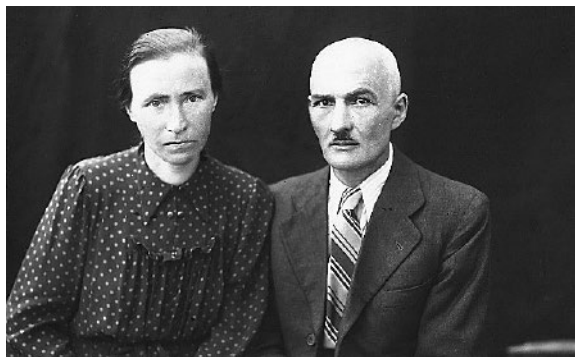
¹³ Jereb, splet, e-pisma s pripetki v dneh od 3. do 6. dec. 2024.

¹⁴ Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz, *Knjiga hiš na Žirovskem*. 2010, str. 134.

¹⁵ Jereb, splet, e-pismo 17. dec. 2024.

fant, ki je verjetno že znal ne samo brati ampak tudi pisati –, pri služenju v avstroogrski vojski napredoval in se pri tem izobraževal. Žal pa o njegovem morebitnem šolanju ne vemo ničesar.

Za ohranitev rokopisnih bukev in posredno tudi, da so bukve prišle iz Žirov do Maribora, je pomembna hči Pavla, ki se je omožila s Pavlom Jesenovcem. Ženin je bil sin Pavla in Ivane, roj. Oblak; rodil se je 18. 1. 1893 v Smrečju 17, vulgo pri Lovračku, v župniji Šentjošt nad Horjulom. Domačija leži slabe tri kilometre JV od Račevskega jezera, v bližini Podlipa v občini Vrhnika.¹⁶ Bil je izučen tapetnik, sedlar. Leta 1923 se je oženil s Pavlo Pavlin, Jernačevčevo iz Račeve 5 in že pred letom 1930 odprl svojo delavnico na Dobračevi pri Žireh.¹⁷ Te podatke sem zapisal natančneje zato, ker kažejo pot, po kateri je zdravilska knjižnica prišla v Maribor.

Slika 2: Pavel in Pavla Jesenovec okoli druge svetovne vojne.

Pavel Jesenovec in njegova žena Pavla sta imela več otrok: vsi so bili rojeni na Dobračevi 3 (kasneje Dobračeva 81), kjer je družina živela in je oče imel delavnico. Pavle je tudi po drugi svetovni vojni nadaljeval z obrtjo do leta 1956, ko jo je odjavil. Umrl je 17. 8. 1961 in je pokopan na Dobračevi. Mati Pavla je ostala na Dobračevi pri sinu, kjer je umrla 30. 6. 1977. Hči Pavla je bila rojena leta 1924. Po poklicu je bila knjigovodkinja. Po vojni je bila z dekretom prestavljena na Ptuj, kjer je, poročena Pen, rodila hčer Andrejko. Pavla Pen je od očeta Pavla Jesenovca dobila rokopisne padarske bukve, od nje pa hči Andrejka, poročena Žula, ki je prepisovalčeva pravnučinja in živi v Mariboru. Tako so padarske bukve prišle z žirovskega konca na Štajersko. Andrejka Žula je knjigo poklonila Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer so jo tudi digitalizirali.¹⁸

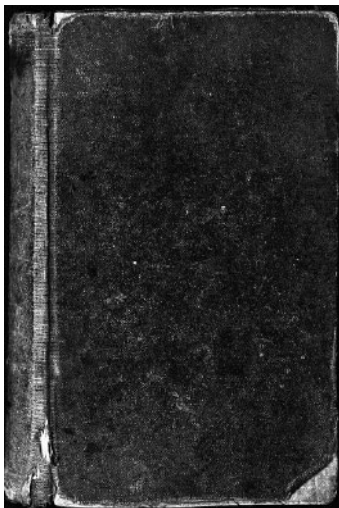
¹⁶ Košir, Demšar in Leben Seljak, *Dediščina župnije Šentjošt*, Šentjošt 2013, str. 462.

¹⁷ Alfonz Zajec, *Seznam obrtnikov na Žirovskem*, rokopis.

¹⁸ Andrejka Žula, splet, e-pismo 20. 11. 2024 in tel. pogovor 21. 11. 2024.

NEKATERE POSEBNOSTI PAULINOVEGA PREPISA

Knjižica je ena manjših znanih prepisov Lipičevih bukev. Visoka je 16,7 cm, široka 10,5 cm, debelina s platnicami vred pa meri le 2,1 cm. Razen dveh pretrganih nepaginiranih strani na začetku in 192/193 strani je knjižica sorazmerno dobro ohranjena. Na njej ni »odtisov« umazanih rok ali sledov mišjih zobcev, kar kaže, da so lastnik oz. uporabniki zanjo dobro skrbeli. Pretrgana dva lista sta verjetno delo zvedavih otrok. Knjiga ni bila prevezana ali obrezana, saj na vrhu zapisana paginacija teče po vrstnem redu, in je popravljana le v opisu zdravilnih rož, kjer se je prepisovalec očitno zmotil in napako sam popravil. Pisava je gajica, kar ustreza letnici nastanka prepisa. Knjižica je bila napisana v kratkem obdobju, verjetno v zimskem času, ko je bilo na kmetih več časa za pisanje.

Slika 3: Sprednja platnica Paulinovih bukev.

Pisalo, s katerim je besedilo napisano, je bilo solidno, tinta pa ustrezna, saj v knjigi ni pack, ima pa tudi zelo malo popravkov. V celoti jo je napisala ista roka, saj v njej ni nobenih kasnejših pripisov ali drugih dodatkov. Predloga je bila napisana v narečju, ali pa gre za narečje prepisovalca – v bukvah je več narečnih besed, ki kažejo na značilno žirovsko akanje. Nisem odkril sledov, da bi bila predloga napisana v bohoričici, ki bi jo bilo treba sproti predelati v gajico, prav tako pa nisem našel dokazov, da bi bilo besedilo zapisano po nareku: Paulin piše *taužentroža* in ne *1000 roža* ipd. Pisec ni natančno obvladoval normativne podobe slovenskega knjižnega jezika, saj npr. piše večino samostalnikov z veliko začetnico po vzoru nemškega jezika, glas *j* pa zapisuje z *i*. Gre za lep zapis gajških črk: nekatere zapisane vélike črke, ki so izpeljane

iz gotiških (posebej izstopata veliki pisani črki *M* in *G*), velika pisana črka *C* pa je dosledno napisana z zaključno kljukico na zgornjem delu loka; tudi mali pisani *d* je značilen za prehodno obdobje iz bohoričice v gajico, in sicer z odločnim zamahom s peresom v levo čez sosednje že napisane črke. Presenečajo tudi v gotici lepo izpisana imena nekaterih rož (nemška različica imena) in nekatera priporočila, ki so ostala neprevedena. Glede na zahtevno vsebino je možno, da jih ni prevedel že pisec predloge. Prepisovalec se je verjetno učil nemškega jezika in je obvladal gotico – mogoče bomo vendar odkrili podatke o šolanju Janeza Paulina, čeprav sem neuspešno pregledal *Status animarum* (popis duš v župniji) in župnijsko kroniko.

Verjetno je Paulin prepisoval iz ene od padarskih bukev, ki jih je imel za predlogo. Nabavil je vezano knjižico s praznimi listi in vanjo je začel prepisovati. Za uvod in kazalo je pustil osem praznih in neoštevilčenih listov, paginacija pa se začne s poglavjem *Perve bukve*.

PREDLOGA PAULINOVEGA PREPISA

Za izdelavo prepisa je pomembna tehnična kakovost predloge, iz katere se je prepisovalo. Največ prepisov Lipičevih padarskih bukev je bilo na ozemlju nekdanjega Loškega gospostva iz okolice Škofje Loke. Milan Dolenc je našel največ prepisov okoli Rovt in Zaplane: »Lahko ugotovimo, da imajo tiste bukve, ki so imele za predlogo Lipičev rokopis, določeno strokovno podlago, medtem ko je bilo področje med Zaplano in Rovtami središče raznih zagovorov in vraž.«¹⁹ Predloga, iz katere je prepisoval Paulin, izvira iz tega območja. Predstavljam si pot do prepisa približno takole: Pavle Lipič iz Bodovelj pri Škofji Loki, Anton Košenina iz Puštala pri Škofji Loki, Lovre Humovc in Peter Šinkovec iz Rovt (leta 1850), Johan Dolenz iz Zaplane pri Rovtah. Po vsej verjetnosti je bil – tudi pozneje – narejen še kakšen prepis, ki ga je potem dobil v roke Janez Paulin. Na prvi notranji strani besedila omenja Petra Omana, ki je prepisal Lipičeve bukve leta 1828. Opisal sem jih kot *Rohotnikove padarske bukve*.²⁰ Prepisovalca Petra Omana omenja tudi pisec *Dobračevskih padarskih bukev*, Andrej Morè,²¹ zato sem primerjal oba prepisa, Paulinovega in Morétovega. Pomembno je, da je bil Paulinov prepis nastal 11 let pred Morétovimi bukvami. Glede na bližino Račeve in Dobračeve je možno, da je Morè bodisi prepisal Paulinov prepis ali pa sta imela oba isto predlogo, saj sta si obe knjižici zelo podobni po dimenzijah, obliki, strukturi in vsebini. Veliko

¹⁹ Dolenc, Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. *LR*, 1978, str. 146.

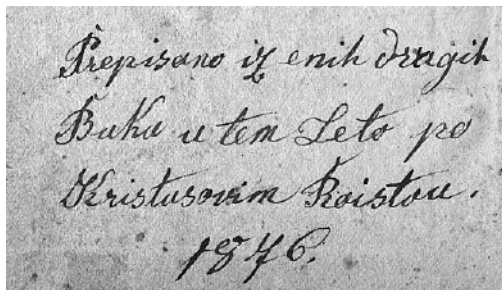
²⁰ Košir, Rohotnikove padarske bukve. *LR*, 2014, str. 127.

²¹ Košir, Dobračevske padarske bukve. *LR*, 2013, str. 143–160.

nasvetov je popolnoma enakih v obeh knjižicah. Paulin in Morè imata naslov *Prve bukke* napisan dvakrat. Paulinove bukke imajo 276 popisanih strani, od teh je 20 prepisal iz drugih bukev. Pri Morétu je vseh popisanih strani 268. Razlika (10 strani) je posledica prepisovanja oz. velikosti črk.

Pri iskanju bukev, ki naj bi bile predloga Paulinu in Morétu, sem našel t. i. *Blažičkove bukke*, ki so pisane v bohoričici, imajo 204 paginirane strani in so nastale vsaj 15 let pred Paulinovim prepisom. Opozarjam na popolnoma enako besedilo zaključka Blažičkovih in Paulinovih.²²

Več nasvetov za zdravljenje živali in zagovorov je Paulin prepisal iz nekih drugih bukev, kar bralcu sporoča na 225. strani prepisa, ki je tudi zadnja stran obravnavanih bukev. Lahko bi uporabil bukke, ki jih sredi 19. stoletja napisala Helena Nagode ali Johan Dolenz iz Zaplane.²³

Slika 4: Iz druge predloge je Paulin prepisoval isto leto kot iz prve.

ZGRADBA PAULINOVIH BUKK

Paulin je po vzoru drugih piscev posamezna poglavja imenoval bukke. **Prve bukke** se začnejo na 17. strani in pisec tu začne s paginacijo. Razdeli jih na več *štukov*, tj. podpoglavij. Po zgledu drugih prepisovalcev je v bukke vključil poleg opisa vode oz. seča tudi težave in bolezni žensk; tako je napisal 35 strani bukev. Sledi novo poglavje **I. Bukke** s samostojno paginacijo, ki se začne s stranjo 1. Opis in ovrednotenje tipanja žile je na štirih straneh, nato pa paginacija teče neprekinjeno. Na peti strani sledijo **II. Bukke**, v katerih na 68 straneh opiše vse *Arcnije od vseh reči*. V **III. Bukvah** opisuje devet vrst dreves; za vsako je dal mednaslov *Cap[itulum]*, ki mu sledi slovensko in v gotici napisano nemško ime opisovanega drevesa oziroma grma. Poglavje je zapisano na straneh od 74 do 86. Sledijo za zdravilca zelo pomembne in najboljšeje

²² Košir, *Blažičkove rokopisne padarske bukke*. *Žirovski občasnik*, 2018, str. 89–96.

²³ Dolenc, *Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev*. *LR*, 1975, str. 125 in 131; *Nove ljudskomedicinske bukke z Gorenjske in Notranjske*, 1978, str. 147.

IV. *Bukve*, v kateri opisuje rože in njihove uporabne dele. Vsako zdravilno zelišče ima oštevilčen *cap[itulum]* in poimenovanje v domačem ter nemškem jeziku. Opisal je 58 zelišč, eno več kot pozneje Morè. Paulin se je na koncu tega poglavja (str. 178) še enkrat podpisal.

Sledi poglavje, ki ni naslovljeno kot predhodna, ampak dodaja *Še nekai potrebnih reči...*, ki jih je napisal na šestnajstih straneh. V tem delu knjige je poškodovana 193. stran. Na naslednjih osmih straneh so *Regelca*, *Vorenga za bolnika*, navodila pa so podobna kot pri Morètovih Dobračevskih bukvah. Od tu naprej je Paulin oštevilčil vse nasvete, ki jih je zapisal na osmih straneh, npr. zdravljenje živali, naštevane nesrečnih dni v posameznih mesecih v letu, zagovori.

O VSEBINI

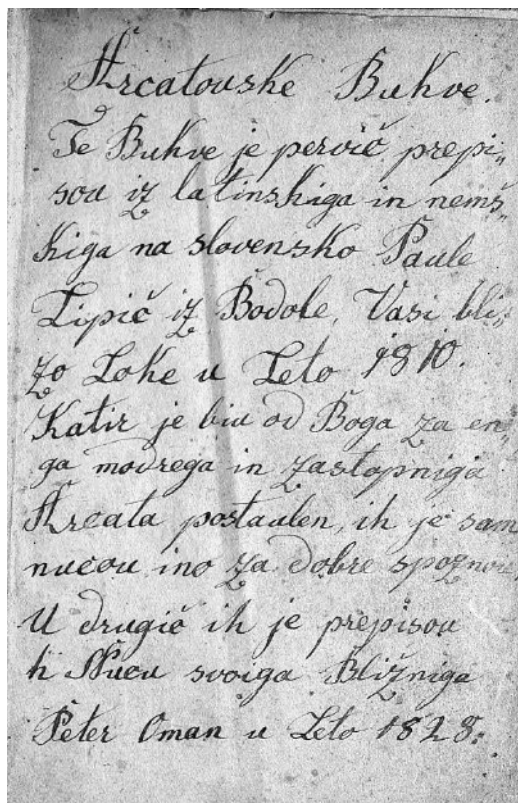
Naslov *Arcatovske bukve* kaže na poimenovanje ranocelnikov oz. padarjev: 'zdravnik', nemško 'der Arzt'. Tako so jim imenovali ljudje oz. so se zdravilci sami poimenovali, medtem ko so bili šolani zdravniki 'dohtarji', uradno 'doktorji medicine', vendar jih je bilo malo in so večinoma delali le v večjih mestih – v 19. stoletju npr. na Žirovskem le v Idriji ali v Škofji Loki.

Naslovu sledi zapis, da je arcatovske bukve prvič napisal oziroma prepisal »iz latinskiga in nemškiga na slovensko Paule Lipič, iz Bodole, vasi blizu Loke u Leto 1810«. Paulin je informacijo o latinskem jeziku verjetno prepisal iz predloge, saj so drugi prepisovalci omenjali le nemški in francoski jezik. Bodole so Bodovlje, tj. prva vas na desnem bregu Poljanske Sore iz Škofje Loke proti Žirem, kjer je na št. 3 gospodaril Pavle Lipič. Prepisano besedilo je močno skrajšano. Paulin ni nadomeščal že zastarelih germanizmov s slovenskimi ali nemškimi novotvorjenkami, prav tako pa je še uporabljal črkopis (posamezne znake za črke), ki ga v ljudskih šolah v času, ko je prepis nastal, niso več učili in uporabljali.

Druga stran v bukvah bi bila prazna, če se ne bi nanjo podpisal Paulin. Podpis je zaključil z okrasno vijugo, ki je bila značilna za tisti čas, veliki črki T in B ter gotiške črke pa so enake kot v besedilu. Drugi list je blizu sredine odtrgan, zato vrstice niso napisane do konca. Kljub temu sem na torzu prebral, da je bil na tretji strani napisan *Register*, tj. začetek stvarnega, predmetnega kazala, ki je zdravilcu oziroma uporabniku knjižnice omogočal preprostejši in hitrejši dostop do »diagnoze«. Tako kazalo so v rokopisnih padarskih bukvah poznali že na začetku druge polovice 19. stoletja.

Na nepaginirani šesti strani se začne vsebinsko kazalo, tudi imenovano *Register*. Paulin je začel z drugič napisanim naslovom *I. Bukve*, ki imajo podnaslov *Na žili poznat Bolezen enga Človeka po Dohtarsku*, kar je napisano na

novi 1. strani. Zdravilna zelišča je v kazalu pisal v dveh stolpcih, vse drugo pa v enem. Ne vem, ali je to bil njegov »izum« ali je le prepisal iz predloge. Zdi pa se, da je za kazalo načrtoval premalo prostora.

Slika 5: Prva notranja stran bukev.

V *Pervih Bukvah*, ki so oštevilčene posebej, najprej opiše vodo, scajne, urin. Začne z načelnim stališčem, da je na vodi [s]poznati bolezen največja »/k/unšt na Zemlji, per tem se nuca ena čista Glava, ena siuna Modrost, useh 7 Darou Sv. Duha«. Zapis sledi tedanjemu laičnemu znanju o zgradbi sečil in nastanku urina v telesu. Uporabno je stališče: »Ta pervo je potrebno Bolezen poznati, poprej ni mogoče arcnovati, narbolji zadet Bolezen na Vod enga Človeka.« Prvo poglavje, *Štuk*, je razdeli na šest *Taluou*: 1. kaj je voda, 2. kako jo je treba loviti, 3. pregledovanje, 4. barva, 5. reči, ki se v vodi znajdejo in 6. ovrednotenje ugotovitev (*Kako more Voda sodit*). Nasveti so napisani kratko in jedrnato, pregledno po oštevilčenih točkah. Pri opisu barve vode napiše kar 17 možnosti, na kar vpliva starost bolnika, zdravje ali bolezen. V vodi se lahko najde celo šestnajst reči. Pri vsaki opiše izgled in pomen. Med njimi so nekatere vprašljive vrednosti, kot na primer: »/B/led in čist cirkel (tj. obroček)

pomen de glava boli na levim plat od flusa (tj. tekočine). Ali: »Kader Prah gre gor in dol glih kat Sonce skuz Šprainje seje, pomen de je ena ženska 2 al 3 Mesce noseča.«

Posebno pozornost nameni ženski vodi, tudi dekliški. Nadaljuje s svojim in času primernim opisom sestave in delovanja rodil. Pri tem je verjetno bila že predloga, iz katere je prepisoval, zelo podrobna. Zanimivo je opisano pojavljanje menstruacije glede na starost ženske. Pojasnil je, da nastopi menstruacija (*ta Cait*) pri štirinajst do dvajset let starih ženskah okoli mlaja, od dvajsetega do tridesetega leta okoli prvega krajca, od tridesetega do štiridesetega leta okoli polne lune, od štiridesetega do petdesetega leta pa okoli zadnjega krajca. Nadaljuje z motnjami menstruacije in zdravljenjem. Mlade ženske straši z belim tokom (*ta belo*), »ktere imaje mehka in žlahtna kri, njih Možje pa Vinu pijejo«. Na 32. strani je žgečkljiv nasvet dekletom, ki dobijo *ta belo* od prevelikega poželenja na posvetne reči. Poznam ga že iz Pirčevih padarskih bukev, ki so najmanj dvajset let starejše od Paulinovih. Zanimivo je, da je Paulin najbolj kočljivi del nasveta zapisal v gotici, zadnja beseda pa je pri njem sploh nerazumljiva – v Pirčevih padarskih bukvah je nasvet v slovenščini: »[...] na ta visha ket deb moskh s teboi shpilu.«²⁴

Z novo paginacijo je Paulin na prvi strani začel z opisom *I. Bukve*, kot je pozneje naredil tudi Morè. Na štirih straneh je opisal tipanje pulza in iz tega »[s]poznat Bolezen enga Človeka, po Dohtarsko«. Zanimiv je nasvet zdravilcu, naj pristopi k tipanju pulza pozorno, ne prehitro, s toplo roko. Če prešteje 40 utripov srca (*žlakov*), bo to dovolj za presojo bolezni. Pri tem loči šest različnih tipov pulza, iz njih pa izpeljuje prav toliko narav in stanj bolnika. Počasen pulz imenuje *kasen*, saj udarec za prejšnjim kasni. I. Bukve pa nato zanimivo zaključí: »Kar en Arcat nuca in more (mora) imeti, bo zanaprei zamerkanu in popisano.«

II. Bukve imajo naslov *Za use Arcnije od useh reči naideš zamerkanu*. Navsvete zapiše na kratko, in sicer po točkah in podtočkah. Pri kombiniranju rimskih in arabskih števil se nekoliko zmede, kar ni čudno, saj jih je samo pri glavi na desetine; z njimi je napolnil 19 strani, zapis pa je zaradi številčenja z arabskimi in rimskimi števili vsaj do neke mere pregleden. Mislim, da Paulin strokovnih izrazov ni razumel. Prepisal jih je, kot jih je našel v predlogi, npr. na 6. strani *Ražem med*. Primerjave z drugimi prepisi so pokazale, da gre za rožni, cvetlični med; *zatiacam* na strani 6 je v nekaterih drugih prepisih *zatiljem* (v zatilju).

²⁴ Košir, Pirčeve padarske bukve. *LR*, 2015, str. 201.

Paulin pozna šest boleznih oči: ošpice (pike) na očeh, prisad (vnetje), kalne oči, mrena na očeh (verjetno siva mrena), stalna solzavost in krmežljivost (gnoj v očeh). Za zdravljenje našteje 13 vrst zdravil, med njimi tudi golobovo kri, s katero zdravi mreno.

Pri nasvetih za zdravljenje težav z ušesi našteje šest možnosti: *Kader ušesa bole al von teče* (šest nasvetov), *Kader prou ne sliš* (štiri nasvete), *Kader se u ušesih gnoji* (tri nasvete), *Kader kai u Ušesa zleze* (tri nasvete), *Kader se Bula ravna* (dela) *za Ušesam* (dva nasveta) in *Kader po ušesih piska in zvoni* (pet nasvetov). Loči, če iz sluhovoda teče gnoj, kar kaže na vnetje srednjega ušesa, ali če se gnoji v sluhovodu. Znanje se je prepisovalo iz ene v drugo zdravilsko knjigo, verjetno pa zdravilci tega niso mogli razlikovati.

Pri nosu pozna samo dve težavi, in sicer če »kaj u nosu raste« in krvavitev iz nosa. Pri prvi težavi gre očitno za nosni polip, saj »rase kot en Meso in zlo smerdi«. Svetuje, da ga je potrebno odstraniti: »/P/rim z Klešam, en malo von potegni, odrež z Britvijo.«

Zapisane bolezni v ustih so številnejše. Če se »mehirji u ustih ali žnabli pokaje«, priporoča za zdravljenje tri vrste pripravkov, v katerih so olje, svinec ali srebrov sijajnik. Zapiše, da je bolezen na jeziku »kunštnu scelt« in za to priporoča tri pripravke. Za »Mutfer in use take reči, ka se na Čelust raunaje (delajo) in gnoje«, priporoča štiri zdravilne pripravke. Bolezen je Dolenc prepoznal tudi pri govedu, kjer gre za gnojenje čeljusti.²⁵ Pri zobeh loči bolečine »od toplote, od mraza in kar tako«. Za vse priporoča šest pripravkov. Posebej zanimivo je puljenje zoba brez klešč: »/u/zem u Opotek Armoniaka (?), stouc zobnikouga Perje, zmeišai use ukop, ožmi žonft, iz tem premaž zob, pade von berš (brž) brez Bolečine.« Gre za navodilo, ki so ga nekritično prepisovali iz starejših bukev, nihče pa ni preizkusil, ali in kako deluje.

Golšavost je opisana kot *Kronf*.²⁶ Eno od treh priporočil za zdravljenje prepisuje sol in morsko gobo.

Sledi več priporočil za ravnanje pri pljuvanju krvi, črnih zobeh, žeji, zadahu iz ust, težavah pri požiranju in »teški sapi al Nahuhi«.

Pri boleznih pljuč so bili zdravilci precej nemočni. Poznali so tudi »narhuiš Jetka katera suši«, torej sušico. Skupaj z jetiko je Paulin zapisal 12 priporočenih pripravkov. Večina jih je za »noter jemanje« (uživanje). Med priporočenimi zelišči je bila »panaceja« (jeticnik), tj. zdravilo za vse bolezni. Paulin navaja tudi zanimivo zdravilo za pljuča: »Rake kuhaj in tista voda ali župa gorka pi.« Zelišča, ki jih priporoča Paulin, sem primerjal z novjšimi priporočili

²⁵ Dolenc, Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. LR, 1978, str. 144.

²⁶ Na območju med Vrhniko, Horjulom, Žirmi in Smrečjem je bila golšavost dokaj pogosta, endemična.

za uporabo zdravilnih zelišč, npr.: Aron[gewaechse] so kačniki, prav tako vrednik(i), ki so jih poznali v zdravilstvu že več stoletij in se še vedno priporočajo.²⁷ V Paulinovem prepisu se večkrat omenja *Ured*, ki je bila neke vrste »diagnoza« za različne bolezni – za zdravljenje je priporočenih več receptov, vedno pa je med sestavinami zdravila »urednik« ali »urednak«, ki ima tudi pri Willfortu vrsto sinonimov, npr.: *Prstnik*, *Petoprstnik*, verjetno tudi *Petenka* (iz latinskega *Potentilla*), po domače 'srčna moč', s katero je Paulin zdravil skoraj vse bolezni v prsih in prebavilih, predvsem pa je z njo odpravljal star kašelj in ustavljal krvavitev iz ran.²⁸

Za »Lušt za jesti« in želodčne težave priporoča pelinovo tinkturo: »/Z/a klainje (tj. kolika), Bodlaje (tj. zbadanje), če Trebuh boli, je ni bolši Arcnije za Želodec.« Za drugo tinkturo za želodčne težave, za katero »se use u Štacun dobi«, pa ob navodilu za pripravo zapiše, da je za »use Bolezni dobra, samo za noseče žene in je[ti]čne ni zdravo nucat je cel škodljivo tud smert ka bi [jo] zlo nu cou.« Za jetra zdraviti je napisanih 11 pripravkov, za *Mišerbast* (zlatenica) zdraviti pa deset (strani 33 do 37). Zdravilci verjetno še niso znali povezati bolezni jeter in žolčnika z zlatenico, morebiti so pa to že slutili, saj za pri obeh priporočajo tudi zdravljenje z jetrnikom.

Za *Bodlaje* je zapisan zanimiv recept: »Den [u] en firkel[c] vina 6 koinskih fig, den kuhat in potem precedi in gorku pi, in dobru se oden spat, bo bolji.« Takšna priporočila so prepisovali iz enih v druge zdravilske bukve, ne vemo pa, če so to bolnikom tudi res predpisovali.

Sledijo priporočila za zdravljenje *Madrona*: »/K/ader kole tu je Madron. Mislim, da gre za kolike v trebuhu. Čeprav veljajo šmarnice za strupene rastline, so jih zdravilci priporočali za zdravljenje kolik: »Uzem Šmarenc ½ funta, namoč ih na dobrim čistim Vin, pusti ih 4 nedele močt, potem očed vin preč od Šmarenc in potem dai prežgat (zavreti) 5 krat. Ta Voda je silno nucna, Ta Voda je bolš kot Zlato imeti, ti če ta Voda dobiš, boš delov Čudeže z njo, nei Človeka boli kar kol hoče, če le ena žlica tega popije, per ti prič neha glih toku kader kole al Trebuh boli.«

Ta del Paulinovega besedila dokazuje, da so bukve prepisovali največkrat nezdravilci, ki niso mogli preverjati sinonimih poimenovanj zdravilnih rastlin, npr. *šterkovc*, *kačnik* in *čemaž*. Verjetno tudi Paulin ni vedel, da je beseda *pergacija* (odvajalo), kije bila zapisana v predlogi in je izvirala iz okolice Zaplane, sopomenka *leksiranja*, ki je poznana in domača beseda v soriškem narečju v Selški dolini.

²⁷ Willfort, 1971, str. 130–133.

²⁸ Isti vir, str. 207–209.

Za izločanje kamna v sečnem mehurju priporoča uživanje petih vrst čajev ali drugih pripravkov, npr. pitje tople kozje *scaunce* ali pa uživanje posušene lisičje krvi. Tudi za zdravljenje zapiranja vode ponuja pet receptov – vsa zelišča so kuhana bodisi na vodi bodisi na vinu in so za »not jemanje«.

Za zdravljenje ginekoloških težav priporoča 16 receptov. Sledi opis pomoči pri težkem porodu: »Iz kozje repce nared koraude, Porodnic, ino ih okul uratu ob[v]ež, bo per prič Porod. Al koker hitro porodi, berš koraude preč uzem, če ne bo use šlo od nje, tud Duše.«

Božjast je v bukvah vse, kar trga in tudi krči kjerkoli v telesu; za pomoč priporoča: »Nalou u en glaž teh velikih mraulou, te černe so bulš, uli prou hud žgainje nali na nje de potonejo, zavež glaž, postau glaž 8 Dni na Sonce. Potem odli žgainje preč od Mraulou, in den u glaž med žgainje Mire, Kafre in Žefrana, če več daš bulš je, postau spet glaž na Sonce 8 Dni, jen (in) s tem je dobru mazat koder terga Božjast, še bolš je noter jemat pičle ½ žlice en Dan 2 krat.« Mira, dišeča smola nekaterih tropskih dreves, in Kafra sta bil naprodaj v apoteki. Zdravilci so razlikovali med »vsakodnevno« mrzlico, mrzlico »na 2 Dni«, mrzlico »na 3 Dni« in »4 Dni Merzelco«. Malarije niso poznali, zato ne čudi, da so za vsako mrzlico priporočali drugačna zdravila.

Melanolijo so zdravilci poimenovali *Mankulja*. V enih od bukev sem prebral, da gre za »(po)mankaine uol[j]e«, kar je zanimiva mnemotehnična razlaga besede melanolija. Paulin je določilo zapisal zelo kratko in jasno: »Človek ni nikol veseu, se mu nobena reč ne lub, ne boli ga neč, ne more neč.«

Paulin je na strani 56 zapisal, da je tukaj »konc useh notrainih Bolezen« in je začel predstavljati t. t. zunanje bolezni in težave. Najprej opiše zdravljenje *Bul* in *Mehirjev*, ki so vroči in »plave Farbe«. Za zdravljenje zapiše devet receptov, vsi pa so v obliki *Flaištrov* (obližev). Zdravilci so se lotili tudi »raka zdraut«. Eden od šestih receptov kaže, da obljube in napovedi niso bile realne: »Koštrunov žolč u tistim cuine moč (cunjo moči v koštrunov žolč), gor pokladej, bo scelen na ena čudna viže: rak, flus in usaka gnila (gniloba) okul sebe grize[j]oče rane. Podoben je tudi naslednji: Ta velke krote po Nivah [naber], ih den u en Lonc in špeha 2 lota (35 gramov) zraven sežgi pod frej Nebam in Lonc pokri, tista štupa potresai [po rani] je groznu dobra.«

Nekatera zelo redka priporočila so tudi preventivne narave: »Kdor žveplo in živo Srebro per seb nos, se te Bolezni [Ušen ali Pšen na očesu] ferbega (tj. skrije, se izogne).«

Kugo imenuje vsako nalezljivo bolezen z vročino. Za zdravljenje priporoča pripravke za uživanje. Posebej omenja *terjak*, ki ga v Poljanski dolini še vedno kuhajo iz suhih bezgovih jagod in uporabljajo pri lajšanju težav pri prehladih in gripi.

Stare rane zdravi z mazili, v katerih so zelišča, ki povzročajo gretje in izločanje. Na *frišne* (sveže) rane priporoča položiti pajčevino ali sveže hrastovo

listje. Hrastovo lubje ima posebno moč in če ga položi in priveže na rano, bo »zdrava velika Rana u 48. urah«, kar je seveda neuresničljiva obljuba. Ob zunanjem zdravljenju priporoča tudi pitje priprava z več zelišči, tudi *trpotca*, ki pa ga pri svežih ranah ne omenja. Ta pijača »je za tiste, kter imaje strašne rane, se rai scel. Uzem Terpotca, Senofpleter, bezgouga cvetja, to kuhai, ta pijače pomaga rane scelt«. Seveda so *arcnije* za rane, ki so »mokre tekoče, flusne« in tiste, ki srbijo, spet drugačne.

Tudi za zdravljenje ugriza divje živali ali steklega psa priporoča zdravila: »/N/ar bolš pa je: Koprivov Perje stouc in gor ob[v]ež uzame strup von. Kader Kače al Gad upič: Terjaka mu dei na bezgovim cvetju vod. Pomaž iz sladkiga Janeža Oljem več krat, ka se u Opotek Johanisöhl imenuje.« Pisec predloge očitno ni poznal *terjaka*, ki ga kuhajo iz bezgovih jagod, bezgov čaj (vodo) pa iz bezgovega cvetja. S tem je napovedal *Konz družih Bukev*.

III. Bukve od več sort Dreves imajo podnaslov *Koku so ušafane in zakaj so* (učinkovanje in uporaba). Pri vsaki sorti za kranjskim napiše tudi nemško ime v pisani gotici, doda pa še *Kraft in Nuc* (moč in uporaba). V prvem poglavju (*Cap.[itulum]* 1) opiše jabolka, ki jim pripiše neverjetno koristnost in moč. Uživanje pozdravi *farderban* želodec, prežene gliste, pozdravi strupen pik, zdravi *leksiro* (zapeko), prežene pa tudi *mrzelco*. Kisla jabolka so dobra tudi za zunanjo uporabo: zdravijo prisadne rane in rane »ktere le skseb gredo in se od nobene reči scelt ne daje«, pa »černe mehirje, kužne žule« in tudi *Seine* (sene, preležanine).

Hruške so v zdravilstvu manj *obrajtane* od jabolk – v bukvah je tudi zapisano, da škodujejo ledvicam.

Fige priporoča pri številnih težavah. Pregarjajo star kašelj, preprečujejo nastanek jetike, napak ležečo maternico postavijo v pravo lego, zmanjšajo otekanje v trebuhu in vodenico, priporočene so pri strupenih pikih. Ob naštetem preberemo tudi dvojje opozoril: »Kteri zlo fige jé, se mu zlo uši rede, kteri pa zlo frišne fige jé, more kozlat brez odlaska (tj. prenehanja).«

Češnjeboljšajo apetit, zdravijo želodčne težave, naredijo dobro kri, manjšajo težave pri kamnih (verjetno v sečilih in/ali v žolčniku), lajšajo kašelj; čaj iz rdečih češenj lajša težave ob menstruaciji ali driski, čaj iz črnih češenj pa zdravi vodenico.

Žonft (sok) iz listja vinske trte zdravi grižo, koristi pri pljuvanju krvi, »uzame tud ženskim te hude Lušte« (pohotnost): »Ta žonft kter iz Terte teče, na Vin pit, prežene Kamen iz Mehirje in zdravi Lešaje.«

Cele tri strani so popisane z nasveti, kako uporabljati *Brinje* (Wacholder). Žvečenje jagod prežene »ves hud Luft od človeka, žene Voda od človeka, kter z Terpleinjem šče (urinira) al de ga reže (peče)«, kajenje z brinjem prežene kače in slab »Luft, Brine in Česen na vin kuhat prežene Kašel« itd. Natančno je

navodilo za izdelavo brinovega olja, ki ga ne delajo iz jagod, ampak iz brinovega lesa. Olje je žlahtno in »ni za preplačat«. Naj se z njim masira ali pa pije po kapljicah – prežene krče, zdravi »Bolezni, ktere od žalost prideje«, zdravi *madron* (kolike), gluhost in »use bolezni u Ušesih in u Ževotu. Za kulk Arcnij je brinou Olje, ni za popisat, je za use Bolezni«.

Kar je »od Hrasta use suši in ukop uleče in greje«. Uporabno je listje, lubje, želod in korenine. Paulin je zapisal šest receptov za pripravo in uporabo: za zdravljenje ran in pljuvanje krvi, za ženske, »ktere predoug cajt maje«, »kteri so kaj strupenga« jedli ali spili in za griže.

Paulin je zapisoval *habat* in *bezeg* v tem vrstnem redu in se je držal predloge, čeprav je *habat*, tj. smrdljivi bezeg, že sredi 19. stoletja izgubil zdravilsko vrednosto. Takole ju opiše: »[...] sta glih ene Nature gorke in glih za muč, glih za ene Arcnije. [...] Oba sta za zunai in za znotrai nucat. Pri številnih zdravilskih nasvetih beremo zveneče obljube delovanja: žene Vodenica iz Človeka na vso moč, prežene use Terganje po Glidih, prežene use Grinte in use druge Skrumbe, prežene use fluse in tud Vodenica. Habatove korenine so ta narbolš arcnije za Vodenica, Kerga gad al Kače upič izuleče ves strup von, s to Vodo Oči zmivat prežene mrena, usak juter Roke zmivat Ktermo se tresejo, Rane zmivat se rade celijo.«

V IV. *Bukvah* so zapisi »od useh Rož in Korenin, od njeh Moči in Nature« razdeljeni po kapitlih (poglavjih). Domačemu imenu sledi nemško ime, ki je zapisano v gotici. Očitno so *Bukve* namenjene nabiralcem zdravilnih zelišč, saj v njih opisuje izgled (cvet, *Korenina. Štibla in Perje*), kdaj cvetijo, seme, vonj, kje rastejo in za kaj se uporabljajo v zdravilstvu. Pri vrstnem redu naštetih zdravilnih zelišč ne opažamo neke logike. Paulin se je zagotovo držal predloge, mogoče je le obsežnost pisanja sproti prilagajal številu praznih listov v knjižici. Pri vsakem zelišču so napisani kratki nasveti, kako se pripravlja in katero bolezen zdravijo. Opisanih je 58 zelišč, v drugih prepisih jih je po 59, izjemoma tudi le 57, zato nisem iskal, katere je izpustil oz. dodal, prav tako pa ne vem, ali jih je bilo 58 tudi v predlogi. Zanimiv je nasvet pri *Nastranu* (netresku): »Kteri oglušī nei uzame od take žene ktera že 12 tednou fanta doji[,] mleku, Nastranu žonft ukop zmeišai tega usak dan večkrat u Ušesa kapli bo spet slišov.« Pri *erenpraizu* (cap: 4) ne vem, za katero rastlino naj bi šlo – zdi se, da bi lahko bila srčna moč (prstnik, *Potentilla*), saj ima zelo značilen in zanimiv opis učinkovanja: »Ta prežlahtna imenitna Rože se ne prešaca; se ziher nuca za znotrai in zunai, je dobra tud za žvina.« *Erenpraiz* (srčna moč?) priporoča za lajšanje številnih težav in zdravljenje veliko bolezni – našteva jih na treh straneh.

Za *kordobenedikto* (žegnana kopriva) je zapisal, da »ta Rože ima malo glihe na zemli«. Priporoča jo za zdravljenje *Mutfer* (gnojni mehurji v ustih), odpravo zapeke, pomaga pri izkašljevanju, ozdravi želodec in poveča apetit,

preganja kolike, poveča znojenje in odpravi glavobol, »scera use fluse«, zdravi raka in celi rane, tudi prisadne.

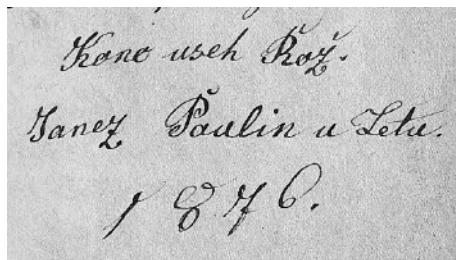
Kerstnico, šentjanževko, ki je danes zelo v čislih, je v bukvah opisal zelo na kratko: »Kdor je Mišerbast (ima zlatenico) te rože kuhai in pi; kter noč in dan gmaha nimain bi zmeram rad per ženskih biu, nej te rože par seb nos in u Postli na nagim, bo negova slaba misu u dobra preobernena, tu je ena Klošterska Kunšt.«

V bukvah je na treh in pol straneh predstavil koristnost več vrst kopriv: »/T/a velke pečeče, ta male mertve, Rims(?) koprive, ta velke mertve ktere smerde, te mertve ktere belo *cvedejo* in te mrtve podlesne koprive.« Koprive povečajo znojenje, preženejo »grinte in skrumbe«, uporen kašelj, zdravijo prehlajena pljuča, gnojne rane, fistule, raka in *škrofulozo* (bramorja); zdravijo bolezni ženskih rodil, kolike in krče v trebuhu, preženejo gliste, zmanjšajo otekanje nog, zdravijo črva na prstu in pasje ugriznine. Mrtve koprive so najbolj uporabn za zaščito pred neznanimi boleznimi: »/S/ ta voda (tj. iz mrtvih kopriv) zmivat sperat je dobra, k[i]er ima neznana Bolezen u neznanih krajih, je bulš.«

Učinkovanje *polaja* (cap: 20) je je prav tako predstavljeno na treh in pol straneh – zdravici so ga zelo cenili: »Ta voda (tj. polajeva) je ta mala lepotica, u te vod se usak Dan zmivai, stri en grozne lep obraz, gladka čista brez madeža kože čez. Tudi majaron hvali na vse pretege: ... Olje je ena velika Urednost ni za prešacat tud ne za prehvalt. Nuca tem, katerih božji žlak (možganska kap) zadene, [...] stri veselega Človeka, Jezo od Serca preč žene in za ženske Bolezni je dober.«

Verh (cap: 25) je pri Paulinu zelišče z različnimi imeni: konderman, kopitnik, vrednjak. Tako ni povsem jasno, ali je vedel, da gre za isto zel ali je le prepisoval iz predloge. *Verh* je predstavil na dveh straneh: »*Verh uzame use Bolečine z ževota, [...] sam je premočan, ka bi samga kuhou, dá čez* (bruha) [...] *sčist možgane in stri dober spomin, [...] prežene vodenica in Mišerbast* (zlatenico), [...] *je ena žlahtna Arcnije in pijače za Jetka na Plučih, tu je ena posebna arcnije za zobe in Rane scelt.*«

Zdravilci, padarji in tudi prepisovalci padarskih bukev so premalo poznali strupenost zelišč, saj so v drugi polovici 19. stol., ko je medicina zelo napredovala, še vedno prepisovali stare nasvete in priporočila. Na zastrupitev z zdravilnimi zelišči niso opozarjali, ali pa so to počeli zelo redko. Če Paulin ni bil zdravilec, ni mogel presoјati, ali je v predlogi zapisanega kaj takega, kar bi škodilo bolniku ali bi bilo celo strupeno. Takšna zelišča so črni teloh, čemerika in številna druga. Pri opisu šmarnice nisem našel opozorila, da je strupena – celo obratno, priporočal je pitje priprava iz šmarnic: /T/ist Mesc (tj. ko pripravek popije) se ni treba bat, de bi ga božji žlak udar[j]u (tj. da bi ga zadela možganska kap). Opozorilo pa je zapisano pri slaku (cap: 52): /S/lak ni za nobena notranje Ercnije, ima en kulk strupa u seb, kir je Človeku škodliv, žvin pa neč.«

Slika 6: Konec četrlih bukev je na strani 178, kar je tudi konec prepisovanja prve predloge.

Na naslednji strani se začne novo in nenaslovljeno poglavje. Verjetno gre za drugo predlogo, saj (1) vsebina ni napovedana v *registru* (kazalu), (2) narečnih besed, značilnih za Zaplano, Podlipo in Smrečje, ki jih je Paulin pogosto uporabljal, v tem delu ni več in (3) na strani 187 je prepisal: »Tu nuca, sem sam skušou.« – v Paulinovih bukvah je taka osebna izkušnja zapisana le na tem mestu, zato domnevam, da gre za mnenje zdravilca v predlogi, ki jo je prepisoval Paulini. Besedilo se začne s priporočili za zdravljenje jetike in se nadaljuje z zdravljenjem zlate žile. Prvič sem naletel na *rabarbaro*, ki je v drugih bukvah nisem našel. V Paulinijevih bukvah je priporočena za zdravljenje številnih bolezni: »/v/odenica, Mišerbast (zlatenica), merzelca, kader kter kri pluje, koucanje, griže, nuca tud ženskim, ktere cajta nimaje. Rebarbara je zihher nucna za mlade in stare, za moške in ženske.« Sledi obsežno navodilo za izdelavo »rumene žaube« za rane.

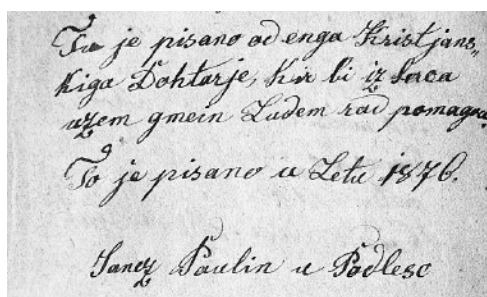
Posebnost te predloge je tudi več mističnih priporočil, predvsem urokov. »Prisadne bule in use sorte Bolečin« se npr. zdravi tako: »/U/zem en malo kadila, en malo od žegnane sveče Uska in en malo belega kruha, to skuhaj na frišnem mleku, ta Panada (namaz) gor ob[v]ezuj, boš naglo Bule in Prisad pregnou in scelu gvišno.«

Posebej izstopa novo poglavje na strani 196, ki se začne z zanimivim poglavjem *Regelca ali Vorenga za Bounike*. Dolenc je zapisal, da je to poglavje najprej zasledil v prepisu Petra Šinkovca iz Rovt leta 1850,²⁹ enako tudi v *Dobračevskih padarskih bukvah*, ki jih je leta 1887 prepisal Andrej Moré. Šinkovec in Paulin sta verjetno imela enako predlogo, tako da Moré ni prepisoval iz Paulinovih bukev. Moretov prepis je prav na tem delu poškodovan in so ohranjene samo štiri strani tega poglavja.

Nenavaden je nasvet: »/M/eso, jaica, mastna goveje župa pomaga k veči Bolezni in k Smert[i].« Sledi pa boljši: »Per silnih Boleznih Dohtarje prašet, kai sme jesti kai ne; [...] Luft okuli [bolnika] frišen obderžat, ne velik[o] Ljudi in Šundra okul delat; Blato al Voda berš stran spraut, u juter in večer en (in

²⁹ Dolenc, *Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke*. LR, 1973, str. 75–76.

Okna odpret de Luft skozi preuleče; tu glei de čez Bounika ne uleče. [...] Postle deleč od Peči biti tud ne teško odevati, če je ložje Odeje, bulš je; to glej de noge morejo zmerai gorke bit. Dokaj natanko je opisal prednosti klistiranja mirujočega bolnika z zapeko. Tu je pač ena dobra znajdena reč, tu na enkrat omeči in Telo odpre, velik taužentih [bolnikov] je skuz ta Mitel blu še par žiuleinju ohranjenih; to je velik bulš in brez nevarnost kuker Pergacije (tj. odvajalo).« Nasvete za nego bolnika je Paulin zaključil na strani 204 z zapisom, ki je ohranjen v večini poznanih prepisov Lipičevih bukev iz leta 1810: »To je pisano od enga Kristjanskega Dohtarja, kir bi iz serca uzem gmein Ludem rad pomagau. To je pisano v Letu 1876.« Na dnu strani se je Paulin tudi podpisal: »Janez Paulin u Podlesc.«

Slika 7: Janez Paulin sporoča, da živi v Podlescu.

Na petih straneh sledi 18 nasvetov za zdravljenje domačih živali. Prvi nasvet, ki kaže na čudežno moč nekega postopka, ni dokončan – mogoče je celo Paulin med prepisovanju ugotovil, da gre za napačen ali nekoristen postopek. Osmi nasvet za zdravljenje živali, ki ji je »bilo kaj narejeno« (je poškodovana, zastrupljena?): »Uzem zelše Petoprstnik (tj. srčna moč, krvomočnica), kimene (kumine), mertvaške kosti iz Britofa in tistega lesa, ke ga tekoče voda na suh verže, tu use ukop stovci in te štupe se da konju 2 lota po jeshu, govedam in svinem 1 lot na Jeshu noter.« Nasvet je nenavaden in čuden. Petnajsti nasvet govori o tem, kako preprečiti, da bi konj ne zbolel za rakom: »De koin[u] rak ne rata: En zob od vouka mu na Urat obeisi.«

Vrednost 19. nasveta je v tem, da so v njem zapisana stara imena mesecev, in sicer je junij *rožni cvet*, oktober *kozapersk*, november *listognoi*. Zdravilec je tudi opozorili, da je v letu »42 nesrečnih Dni in kdor na ta Dan zboli, se ne bo lahku ozdravu.«³⁰ Januarja je šest nesrečnih dni, po štirje so marca, aprila in avgusta, v drugih mesecih pa so po trije. Usodnost nesrečnih dni se kaže v štirih spoznanjih: »Kter Človek je na tak Dan rojen, malokdaj dogu živi in

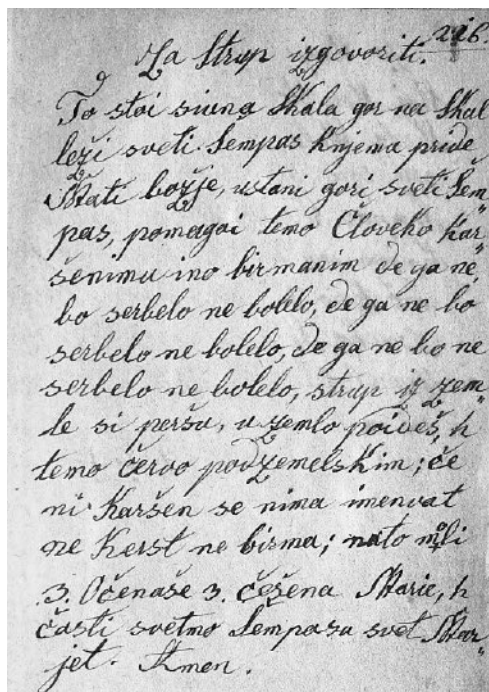
³⁰ Dolenc piše, da so nesrečni dnevi v letu že omenjeni v prepisu Lipičevih bukev (okoli leta 1850), ki jih je prepisal Peter Šinkovec iz Rovt (prim. Dolenc, 1975, str. 125).

je u reušni in Nadlogah. Kdor se na tak Dan oženi, živijo u Prepiru in se radi ločijo. Na tak dan ni dobru na raiže iti. Na tak dan ne začni zidat ne žvine za reje odstaut, ne sejat ne sadit.«

Trije dnevi pa so še posebej nesrečni, ker je: »1. Dan malga Trauna je biu Judež Iškarot rojen, 1. Dan velkga Serpana ja biu Hudič iz nebes pahnen, 1. Grudna se je Sodoma in Gomora pogreznila; kdor na ta [dan] se da pušet (pušcat kri) bo u 8. Dneh umeru. Kdor je na tak Dan rojen bo u Nadlogah in Špotu živu, bo sturu ena nesrečna Smert in ne bo star ratou.« Horoskopi danes takih napovedi ne omenjajo.

Dvajseti zagovor pravi, »de Ušenica sentjava ne rata«, v nadaljevanju pa so pomešani nasveti za zdravljenje svinj in za zdravljenje bolezni pri ljudeh.

Na strani 214 se v 27. nasvetu nadaljujejo zagovori. Prvi je »za use coprnije« in je splošne narave, saj obljublja, da bo iz česar koli pregnal kakršnega koli sovražnika *videočih* (živih) in *nevideočih* (neživih) bitij. Zagovarjalec se pogosto sklicuje na svetega Šempasa,³¹ Marijo in Marjeto, redko pa na sv. Urha, Joba in angela Gabrijela.

Slika 8: Zagovor na 222. strani bukev.

³¹ Šempas (sveti Pas/Bas) je sveti Bass iz Nice, svetnik in mučenec iz 3. stoletja; v Sloveniji mu je posvečena mu je posvečena cerkev v Kopru; bil je priprošnjik v zagovorih proti strupom.

Tabela 1: Pregled priporočenih zdravilnih zelišč.

Zapisano ime	Sopomenke
beršel	bršljan
cizara	čičer(i)ka
černabeu	črna zel, čemerika, bljušec, Braunwurz
erenpraiz	jetičnik, mišja ušesa
kervoščenk, kreunmlek	krvavi mleček, Selwurz,
konderman	grenkuljica, Grundelrebe, kopitnik, vrednjak
kordabenedikta	benedikta, žegnana kopriva
kozja repca	nepojasnjeno
krece	skupno ime za hraste, grinte in garje
limber	korenina kačnika(?)
lojber	lovor
lopatka	aloja
metlika	divji pelin, Peifus, Beifuss
mira, mera	dišeča smola tropskih dreves
moraua, morava	Begtrit, Wegtrit
pergacie	odvajalo, dristilo
petoprstnik	srčna moč, triglavska roža, Fingerkraut
plaibez	svinec
potenka, petenka	zdravilni čistec, betonika
regnat, ta plau	Wegbart, potrošnik, cikorija, legvat, petoprstnik
rims koprive	neznane
senofpleter	Neznano zelišče
šetka	Kort, Karh
šterkouc	kačnik, Aron, vrednik, vrednikov jetičnik, čemaž(?)
urednjak	srčna moč, petoprstnik, Potentilla, Termentil
velk koren	oman, Alanwurz
virh	verh, špajka, kopitnik, konderman
volovi jesk	jelenov jezik, Hirschzunge
žlahtenk	sladki janež

Tabela 2: Razlaga v bukvah zapisanih manj znanih besed.

Besede v bukvah	Razlaga
apost(h)ena	nahod
bodlaji	zbadanje
božjast	krči kjerkoli v telesu
božji žlak	možganska kap
bramor	škrofuloza, TBC vnetje vratnih bezgavk
cahen	znak, znamenje
cirkel	obroč(ek)
coprnija	čaranje
cvibl(anje)	tveganje
črv	panaricij
faiht	vlaga
finstel	fistula
flajšter	obliž

flus	tekočina
grimat	jeziti, sekirati se
gvišn	gotovo
ick, ica	vroč, žerjavica
je počen	ima kilo, hernijo
krece, grinte,	hraste in izpuščaji, tudi garje
kronf	golša
kunšt	spretnost, izurjenost, umnost
kvoi, kvoj	takoj, pri priči
lengina	angina
madron	klanje (v trebuhu), kolike
mankulija, "manka uole"	melanholija, depresija
mišerbast	zlatenica, kufrasta farba kože
mutfer	mehurji in gnojenje v ustih
nožička	žepni nožek
nuc	korist
obrajtan	cenjen
pana	zagovor
panglc	papirni trak
pereč ogenj	šen, tudi 'volk' (pečenje ob ritniku)
plaže, pluže	plavajoči delci v urinu
prskovc	kozel
skrumbe	vnetje kože med prsti
šarf	oster
špaga	vrvica
špiža	jed, hrana
špot	Sramota
štacuna	trgovina
štibla	steblo
štigelc	kobilica (žuželka)
štupa	prašek
švindl	vrtočlavič, tudi skrivni namen
terjak	zdravilni pripravek iz bezgovih jagod
ured, vred	gnojna bula, topla bula
ušafanje	ocena, delovanje, učinkovanje
vondi, ondi	tam
žgana voda	destlat
žgati	vreti, kuhati
žihar	se sme, lahko, se dovoli
žlak	udar(ec), brazgotina
žlema, žlemast	sluz, sluzast, sluzav
žmukl	žmukelj, sprimek
žonft	sok

ZAKLJUČEK

Pri predstavitvi Paulinovega rokopisa in raziskovanju njegovih *Arcatovskih bukev* so mi pomagali številni ljudje – Elko Borko je bil glavni povezovalec med menoj in mariborsko ekipo ter lastnico rokopisnih bukev gospo Andrejko Žula, ki mi je predstavila vse znane podatke o tem, kako so bukke prišle iz Žirov v Maribor; vodstvo Univerzitetne knjižnice Maribor, kjer sedaj bukke hranijo, mi je omogočilo »delo na daljavo«, pri tem pa mi je pomagal predvsem Toni Krepek; nepogrešljivi Janez Jereb, ki je doma v okolju, v katerem je prepis nastajal, mi je pomagal določiti prepisovalce padarskih bukev, ki jih navajam v članku, še posebno pa se je potrudil pri iskanju podatkov o Janezu Paulinu iz Račeve in njegovih potomcih, tudi z Dobračeve.

O (morebitnem) šolanju in izobrazbi Janeza Paulina, žal, ne vemo ničesar, prav tako ne morem potrditi (ali zanikati), da je bil morebiti zdravilec ali padar. Domnevam, da je zapiske uporabljal zase in za svoje domače. Odprto ostaja tudi vprašanje, zakaj Paulin v bukke vključil zagovore, saj vanje v drugi polovici 19. stoletja večinoma niso več verjeli. Predstavljene Arcatovske bukke zato ponujajo dovolj snovi za nadaljnja raziskovanja (npr. podatki o življenju Janeza Paulina, jezikovna analiza rokopisa in analiza strokovnega izrazja itd.), saj je glede poimenovanja zdravilnih zelišč pri nas še vedno veliko nedorečenega – rastline imajo v našem okolju (v različnih pokrajinah, krajih in domačijah) različna imena, ki niso poenotena niti v novejših opisih zdravilnih zelišč. Nemške sopomenke v 19. stoletju niso bile znane (razumljive) prepisovalcem, ki so tvorili »nove« izpeljanke iz nemščine, pri tem pa se je zabrisala povezava s prvotno zapisanim imenom rastline oz. zelišča. Danes si lahko pomagamo s kakovostnimi barvnimi ilustracijami in fotografijami, v Paulinovem času pa to še ni bilo mogoče.

KRATICE IN KRAJŠAVE

LR – Loški razgledi; ZAL – Zgodovinski Arhiv Ljubljana; ŽO – Žirovski občasnik; ev. – eventalno; oz. – oziroma; stol. – stoletja; str. – stran

STARE MERE³²

Utežne mere: funt – 0,56 kg; libra – 300-500 g; lot – 17,5 g; unča – 35 g

³² Povzeto po Čokl, *Gozdarski priročnik*, str. 68.

Prostorninske mere: bokal – dva poliča – 1,42 litra; frakel(j) – 1,25 dcl (ena osminka litra); kvintelc – 0,2 litra; maselc – 0,354 litra

Denar: 1 goldinar je 100 krajcarjev oz. 20 grošev; 1 groš je 5 krajcarjev.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Jereb, Janez: splet, e-pisma s pripetki: 3. in 6. decembra 2024.

Žula, Andrejka, tel. pogovor 20. 11. 2024 in splet, e-pismo s pripetkom 21. 11. 2024.

Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka, Arcatovske bukke. Rokopis, [19. stol.].

Zajec, Alfonz: Seznam obrtnikov na Žirovskem, rokopis.

Literatura

Čokl, Martin: *Gozdarski priročnik*. Tablice. Ljubljana 1992.

Dolenc, Milan: Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1973, str. 69–80.

Dolenc, Milan: Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1975, str. 123–133.

Dolenc, Milan: Nove ljudskomedicinske bukke z Gorenjske in Notranjske. V: *Loški razgledi* 25, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1978, str. 140–148.

Košir, Tone: Dobračevske padarske bukke. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2013, str. 143–160.

Košir, Tone, Demšar, Alojz in Leben Seljak, Petra: *Dediščina župnije Šentjošt*, Šentjošt 2013.

Košir, Tone: Blažičkove rokopisne padarske bukke. V: *Žirovski občasnik*, 39, 2018, št. 48, str. 89–96.

Košir, Tone: Pirčeve padarske bukke. V: *Loški razgledi* 62, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2015, str. 195–207.

Košir, Tone: Rohotnikove padarske bukke. V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2014, str. 125–142.

Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*, Žiri 2010.

Planina, France: Iz stare zdravniške knjige. V: *Loški razgledi* 18, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1971, str. 255–257.

Sterle, Meta: Ljudsko zdravilstvo na Loškem. V: *Loški razgledi* 37, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1990, str. 87–122.

Willfort, Richard: *Zdravilne rastline in njih uporaba*. ZO Maribor, 1971.

Zupanič Slavec, Zvonka: Ljubljanski mestni zdravnik: V. Lippich Fran W.: *Topografija c.-kr. Deželne glavnega mesta Ljubljana*, 1834, prevod, Ljubljana 2003, str. 506–524.

PAULINOVE ARCATOVSKÉ BUKVE

Povzetek

V članku je predstavljena rokopisna zdravilska knjiga, ki jo je Mariborski univerzitetni knjižnici leta 2024 izročila gospa Andrejka Žula. Na predlog prof. dr. Elka Borka je stekla akcija, v kateri smo novoodkriti prepis raziskali. Nastal je leta 1876 v bližini Žirov, kraju med Škofjo Loko, Vrhniko in Idrijo. Gre za enega od prepisov padarskih bukev, ki jih je leta 1810 napisal ljudski zdravilec Pavle Lipič, kmet iz Bodovelj pri Škofji Loki. Doslej je odkritih in opisanih že več kot 50 prepisov, od teh je največ prav iz okolice Rovt nad Logatcem in na Žirovskem. Posamezni prepisovalci so naredili tudi po več prepisov, kar govori za verjetnost, da sami niso bili zdravitelji, a so s tem zaslužili nekaj denarja. Tokrat obravnavane bukve je prepisal Janez Paulin, ki se je v njih tudi večkrat podpisal. Ni izključeno, da je tudi Janez Paulin naredil prepis za drugega zdravitelja, a bukev ni prodal. Po njegovi smrti je prepis dobila njegova hči Pavla in ga tako rešila pred ujmo leta 1926, ko so poplave odnesle njihovo domačijo v Račevi. To tudi pojasni, zakaj raziskovalci ljudskega zdravilstva na tem območju niso naleteli na Paulina in njegov prepis že pred desetletji.

V našem poročilu o rezultatih raziskave smo prikazali poreklo prepisovalca Paulina, ne pojasnjeno pa je ostalo njegovo izobraževanje; iz prepisa se namreč pokaže, da ni obvladal kranjske slovnice, da pa je dokaj lepo pisal gotico. Pri tem seveda nismo mogli ugotoviti, kaj je dosledno prepisoval iz predloge in ali je prepisano tudi razumel. Kot predlogo je imel dve zdravilski knjižici. Iz prve je poleg kazala prepisal dokaj tipično vsebino doslej znanih prepisov Lipičevih bukev: vsebina poglavij se ne razlikuje od drugih prepisov, le dolžina Paulinovitih zapisov je krajša, kar spominja na sodobnejše priročnike. V vnaprej pripravljenem vezanem zvezku mu je po popisanih 230 straneh ostalo še toliko praznih listov, da je iz neke druge predloge po lastni presoji prepisal še večje število zanj pomembnih oziroma zanimivih priporočil in nasvetov, ki jih ni vključil v vsebinsko kazalo na začetku celotnega prepisa. Z njimi je napolnil 46 strani. Med njimi jih je nekaj, ki jih je treba posebej omeniti: navodila za nego bolnika, ki so dokaj sodobna in vključujejo ureditev prostora, zračenje, prehrano, nego, mir ter tudi čiščenje in odstranjevanje bolnikovih izločkov. V zapisu opiše izvajanje klistirja in njegovo prednost pred odvajali. Sledi še nekaj nasvetov za zdravljenje bolezni pri domačih živalih. Opisani deli nasvetov je vsaj do neke mere koristen in uporaben v praksi. To pa ne velja za pisanje o 42 nesrečnih dneh v letu, ko se mora človek izogibati vsakega začetka, pa naj gre za pomembno delo, potovanje, kupčijo in celo poroko. Nič večje vrednosti nimajo številni zapisani uroki in zagovori ter druge coprnje. Na zadnji, 276. strani je Paulin napisal, da je to prepisal iz neke druge knjige.

PAULIN'S OLD FOLKS HEALING MANUSCRIPT

Summary

The article presents a handwritten healing book that was donated to the University Library Maribor in 2024 by Mrs. Andrejka Žula. On the proposal of Prof. Dr. Elko Borko, an initiative was launched in which the newly discovered transcript was examined. It was created in 1876 near Žiri, a settlement between Škofja Loka, Vrhnika and Idrija. It is one of the transcripts of the *padar* books (folk healing manuscripts) written in 1810 by the folk healer Pavle Lipič, a farmer from Bodovlje near Škofja Loka. To date, more than 50 transcripts have been discovered and described, most of them from the area around Rovte above Logatec and the Žiri region. Individual copyists also produced several transcripts, which suggests that they themselves were not healers, but earned some money by doing so. The manuscript under discussion was copied by hand by Janez Paulin, who also signed

it several times. It is not excluded that Janez Paulin also made the transcript for another healer, but the book was never sold. After his death the transcript was inherited by his daughter Pavla, who thus saved it from the disaster of 1926, when floods swept away their homestead in Račeva. This also explains why researchers of folk healing in this area had not come across Paulin and his transcript decades earlier. In our report on the results of the research we presented the origins of the copyist Paulin, but his education remains unclear; the transcript shows that he did not master Carniolan grammar, yet wrote Gothic script quite well. Of course, we could not determine what he transcribed faithfully from the template and what he himself understood of it. He used two healing booklets as a model. From the first, in addition to the table of contents, he copied a fairly typical content of the transcripts of Lipič's manuscripts known so far: the content of the chapters does not differ from other transcripts, only the length of Paulin's entries is shorter, reminiscent of more modern manuals. After he had written down 230 pages, he still had enough blank pages left in the pre-prepared bound notebook, that at his own discretion, he copied from another template an even larger number of recommendations and instructions that seemed important or interesting to him, which he did not include in the table of contents at the beginning of the whole transcript. With them he filled 46 pages. Among these are some that deserve special mention: instructions for patient care, which are quite modern and include arrangement of the room, ventilation, nutrition, care, rest, and also cleaning and removal of patient's excretions. In his notes he describes the use of an enema and its advantage over laxatives. A few more recommendations for treating diseases in domestic animals follow. This part of the instructions is at least to some extent useful and applicable in practice. This cannot be said for the writings on 42 unlucky days in the year, when one should avoid any beginning, whether important work, travel, trade, or even marriage. Equally of little value are the numerous recorded spells, charms and other witchcraft. On the last, 276th page Paulin wrote that he had transcribed this from another book.

MEDIZINISCHES BUCH „PAULINOVE ARCATOVSKÉ BUKVE“

Zusammenfassung

Der Artikel stellt ein handgeschriebenes medizinisches Buch vor, das der Universitätsbibliothek Maribor im Jahr 2024 von Frau Andrejka Žula gespendet wurde. Auf Anregung von Prof. Dr. Elko Borek wurde eine Kampagne gestartet, in deren Rahmen wir die neu entdeckte Abschrift erforschten. Sie entstand 1876 in der Nähe von Žiri, einem Ort zwischen Škofja Loka, Vrhnika und Idrija. Es handelt sich um eine der Abschriften der Bücher »Padarske bukve«, die 1810 vom Volksheiler Pavle Lipič, einem Bauern aus Bodovelje bei Škofja Loka, verfasst wurden. Bisher wurden mehr als 50 Abschriften entdeckt und beschrieben, die meisten davon stammen aus der Gegend von Rovte nad Logatcem und aus der Region Žirovsko. Auch einzelne Abschreiber fertigten mehrere Abschriften an, was darauf hindeutet, dass sie selbst keine Heiler waren, aber etwas Geld damit verdienten. Die Bücher, um die es diesmal geht, wurden von Janez Paulin abgeschrieben, der sie auch mehrmals signierte. Es ist nicht ausgeschlossen, dass Janez Paulin auch für einen anderen Heiler eine Abschrift anfertigte, die Bücher aber nicht verkaufte. Nach seinem Tod erhielt seine Tochter Pavla die Abschrift und rettete sie so vor dem Hochwasser im Jahr 1926, als ihr Gehöft in Račeva niedergerissen wurde. Dies erklärt auch, warum Forscher der Volksmedizin in dieser Gegend Paulin und seine Abschrift schon vor Jahrzehnten nicht entdeckten.

In unserem Bericht über die Forschungsergebnisse haben wir die Herkunft des Abschreibers Paulin dargelegt, seine Ausbildung blieb jedoch ungeklärt; die Abschrift zeigt, dass

er die Krainer Grammatik nicht beherrschte, aber recht gut gotisch schrieb. Natürlich konnten wir nicht feststellen, was er konsequent von der Vorlage abschrieb und ob er das Abgeschriebene verstand. Als Vorlagen dienten ihm zwei medizinische Broschüren. Aus der ersten kopierte er neben dem Index den recht typischen Inhalt der bisher bekannten Abschriften von Lipič's Büchern: Der Inhalt der Kapitel unterscheidet sich nicht von anderen Abschriften, lediglich die Länge von Paulinus' Notizen ist kürzer, was an modernere Handbücher erinnert. In dem vorbereiteten gebundenen Band blieben ihm nach 230 Seiten noch so viele leere Seiten, dass er nach eigenem Ermessen noch mehr Empfehlungen und Ratschläge, die für ihn wichtig oder interessant waren, von einer anderen Vorlage kopierte, die er nicht in das Inhaltsverzeichnis am Anfang der gesamten Abschrift aufnahm. Er füllte 46 Seiten damit. Darunter verdienen einige besondere Erwähnung: Anweisungen zur Patientenpflege, die recht modern sind und Zimmereinrichtung, Belüftung, Ernährung, Pflege, Ruhe sowie Reinigung und Entfernung der Sekrete des Patienten umfassen. In der Notiz beschreibt er die Verabreichung von Einläufen und deren Vorteile gegenüber Abführmitteln. Es gibt auch einige Tipps zur Behandlung von Krankheiten bei Haustieren. Der beschriebene Teil der Ratschläge ist zumindest teilweise nützlich und in der Praxis anwendbar. Dies gilt nicht für die Schrift über die 42 Unglückstage im Jahr, an denen man jeden Anfang vermeiden sollte, sei es wichtige Arbeit, Reisen, Einkäufe oder sogar die Heirat. Die zahlreichen aufgezeichneten Zaubersprüche und Beschwörungen und andere Hexerei sind nicht von größerem Wert. Auf der letzten, Seite 276, schrieb Paulin, er habe dies aus einem anderen Buch abgeschrieben.

Trendi maksimalnih temperatur in vročinskih valov v Sloveniji

Igor Žiberna*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.290>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: 911.2:551.583(497.4)

Potrjeno – Accepted: 8. 5. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

Igor Žiberna: Trendi maksimalnih temperatur in vročinskih valov v Sloveniji. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 221–249

Ena najbolj vidnih posledic podnebnih sprememb je višanje temperatur zraka, kar se manifestira tudi v dvigovanju maksimalnih in minimalnih temperatur. S tem procesom so povezani vedno pogostejši temperaturni ekstremi; posledica tega so izrazitejša toplotne obremenitve v poletnih mesecih, zlasti v obdobjih vročinskih valov. V članku analiziramo trende maksimalnih temperatur, trende vročih dni in trende števila in trajanja vročinskih valov v Sloveniji v obdobju 1961–2024. V članku so nakazani tudi možni scenariji spreminjanja maksimalnih temperatur v Sloveniji do konca 21. stoletja, če bi se sedanji temperaturni trendi nadaljevali.

Ključne besede: trendi maksimalnih temperatur, vročinski valovi, podnebne spremembe, Slovenija.

Igor Žiberna: Trends in Maximum Temperatures and Heat Waves in Slovenia. Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 221–249

One of the most visible consequences of climate change is the rise of air temperatures, which also manifests itself in the increase of maximum and minimum temperatures. This process is associated with increasingly frequent temperature extremes; as a con-

* Dr. Igor Žiberna, red. prof., (ORCID identifier 0000-0003-4796-4061), Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, igor.ziberna@um.si – Igor Žiberna, PhD, Full Professor, (ORCID identifier 0000-0003-4796-4061), University of Maribor, Faculty of Arts, The Department of Geography, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, Slovenia, igor.ziberna@um.si

sequence, heat stress in the summer months is becoming more pronounced, especially during periods of heat waves. The paper analyzes the trends of maximum temperatures, the trends of hot days, and the trends in the number and duration of heat waves in Slovenia in the period 1961–2024. The paper also indicates possible scenarios of changes in maximum temperatures in Slovenia until the end of the 21st century if the current temperature trends were to continue.

Keywords: trends of maximum temperatures, heat waves, climate change, Slovenia.

UVOD

Podnebje na našem planetu se je spreminjalo, odkar ima Zemlja plinski ovoj, ki ga imenujemo atmosfera (Provenziale, 2023, 1–4). Do 19. stoletja se je podnebje spreminjalo zaradi popolnoma naravnih razlogov. Podnebje je bilo marsikdaj bistveno toplejše od današnjega, v času holocena pa je bilo podnebje nenavadno stabilno. Z industrijsko revolucijo in z začetkom intenzivnejše uporabe fosilnih goriv ter višjimi antropogenimi emisijami toplogrednih plinov pa se je kot posledica spremenjene energijske bilance podnebje na Zemlji začelo ogrevati zelo hitro (Gaffney, Rockstroem 2021; Alcamo, Olesen 2012). Po poročilu Medvladnega panela za podnebne spremembe iz leta 2021 (Climate Change 2021, 2812) so se povprečne temperature v obdobju 1850–2019 dvignile za 0,8 °C–1,3 °C, globalne minimalne temperature na kopnem pa so porasle trikrat intenzivneje v primerjavi z globalnimi povprečnimi temperaturami. To še posebej velja za območja Arktike. Minimalne temperature bodo po predvidevanjih Medvladnega panela za podnebne spremembe (IPCC) na kopnem na severni poluti v prihodnje ponekod naraščale celo hitreje od maksimalnih temperatur (Climate Change 2021, 3000). Lahko zatrdimo, da so podnebne spremembe in posledice le-teh eden od največjih okoljskih izzivov naše generacije.

Dosedanje študije so pokazale, da imajo sedanji temperaturni trendi pomemben vpliv na hidrološki cikel (Alfieri et al. 2017; Sun, Miao 2018; Zheng in sod. 2019; Gou in sod. 2020), proizvodnjo hrane (Asseng in sod. 2015), razporejanje energije (Mcglade, Ekins 2015), širjenje bolezni (Levy in sod. 2016; Colon-Gonzalez in sod. 2018), naravne nesreče (Miao in sod. 2010, 2011; Diffenbaugh 2017; Sun in sod. 2020) in družbeno-ekonomski razvoj (Burke in sod. 2015). Dvig temperature za 2 °C do konca 21. stoletja naj bi po napovedih privedel do povprečnega dviga svetovnega morja za 20 cm (Jevrejeva in sod. 2016), segrevanje za 1,5 °C pa naj bi privedlo do intenzivnejšega taljenja ledenikov v visokogorju v Aziji, tako da bo do konca 21. stoletja ostalo le 64 % njihove sedanje ledene mase (Yao 2012; Kraaijenbrink in sod. 2017). Spremembe temperatur torej vplivajo na širok spekter okoljskih prvin, s katerimi pa ni povezan le človek, pač pa ves živi svet.

Spremembe ekstremnih (maksimalnih in minimalnih) temperatur zraka zaradi globalnih podnebnih sprememb predstavljajo samo droben segment v širokem mozaiku podnebnih elementov. Zavedati se moramo tudi, da podnebne spremembe niso enako intenzivne na celotnem planetu. Poročilo Evropske okoljske agencije o podnebnih spremembah v Evropi navaja, da se Evropa segreva hitreje kot ostali svet, Južna Evropa, v katero to poročilo uvršča tudi Slovenijo, pa intenzivneje kot preostanek Evrope. Trendi povprečnih temperatur zraka so bili v obdobju 1992–2021 $0,37\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{desetletje}$, v Južni Evropi pa $0,47\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{desetletje}$. Primerjava z zgoraj navedenimi globalnimi trendi temperatur zraka torej nakazuje, da se Južna Evropa segreva nekajkrat intenzivneje kot Zemlja v celoti. Trendi povprečnih maksimalnih temperatur so v istem obdobju v Zahodni Evropi znašali $0,47\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{desetletje}$, v Južni Evropi pa kar $0,57\text{ }^{\circ}\text{C}/\text{desetletje}$ (European Climate Risk Assessment 2024, 24).

Vedno višje maksimalne temperature in z njimi povezan pojav vročinskih valov pri nas še ne obravnavamo kot obliko naravne nesreče, čeprav se že kažejo vplivi obremenilnih učinkov zaradi visokih temperatur na smrtnost prebivalstva. Po podatkih Evropske okoljske agencije (EEA, 2017) je v obdobju 1991–2015 v Evropi zaradi vročinskih valov v povprečju umrlo 192 prebivalcev na milijon prebivalcev. Če odštejemo območje vzhodne Evrope, kjer največ ljudi umre zaradi zelo nizkih temperatur, so vročinski valovi daleč najpogostejši vzrok za pojav smrti med vsemi naravnimi nesrečami in za velikostni razred ali dva presegajo smrtnost zaradi ostalih naravnih nesreč. Vročinski valovi in toplotna obremenitev se zaradi globalnega segrevanja vedno pogostejše pojavljajo tudi v subpolarnih geografskih širinah, kjer takih pojavov v preteklosti niso poznali (Pogačar in sod., 2016). Ob vročinskem valu leta 2003 je v Evropi zaradi neposrednih posledic toplotnih obremenitev ob visokih temperaturah umrlo 70.000 ljudi (Robine et al. 2008). V letu 2003 je v Sloveniji v vročinskem valu umrlo 81 prebivalcev več, kot jih sicer umre v tem časovnem obdobju (Tomšič in sod., 2008). V vročinskih valovih v letu 2013 se je prav tako povečalo število umrlih, kar lahko delno pripišemo obremenitvi s toploto: v obdobju vročinskih valov je bilo povprečno 52 umrlih/dan, v obdobju brez vročinskih valov pa 48 umrlih/dan. V študiji o vplivu vročinskih valov na umrljivost v Sloveniji, ki je zajela obdobje 2006–2015 se je izkazalo, da je umrlo v času vročinskih valov 7 % prebivalcev več od pričakovanega. Vpliv vročinskih valov v Sloveniji na število smrti/umrljivost kaže naraščajoč trend za tiste stare več kot 75 let in za tiste z boleznimi obtočil (Perčič in sod., 2017, 33).

Ena od demografskih skupin, ki je za toplotne obremenitve najbolj ranljiva je starejše prebivalstvo. Prebivalstvo v Evropi se stara, še posebej v urbanih območjih, kjer so zaradi pojava mestnega toplotnega otoka toplotne obremenitve še izrazitejše. 1. januarja 2024 je v Evropi živelo 449,3 milijona (21,6 %)

prebivalcev, starejših od 65 let (Medmrežje 1). Po podatkih Statističnega urada RS je v Sloveniji 1. julija 2024 živel 462.512 prebivalcev, starejših od 65 let, kar je predstavljalo 21,7 % vseh prebivalcev v Sloveniji (Medmrežje 2). Življenjska doba prebivalcev se povečuje, zato se bo število kroničnih in degenerativnih bolezni močno povečalo (Prince 2015). Druge ranljive skupine so prebivalci s srčno-žilnimi obolenji, obolenji dihal, obolenji ledvic, prebivalci s sladkorno boleznijo in ljudje z duševnimi motnjami ali boleznimi. Ranljivost za toplotne obremenitve povečuje še življenje v najvišjih nadstropjih zgradb, pomanjkanje klimatskih naprav, debelost in nizek socialnoekonomski status (Perčič in sod, 2017, 30). Toplotnim obremenitvam so v poletnih mesecih zelo izpostavljeni delavci na prostem, kjer se zaradi toplotnega stresa pogosto pojavljajo delovne nesreče. Z višanjem toplotne obremenitve se niža tudi učinkovitost dela: za vsako stopinjo nad 25 °C naj bi se učinkovitost znižala za 2 %. Raziskave so tudi pokazale, da delavci v pisarnah pri 23 °C delajo s 100 % učinkovitostjo, pri 30 °C pa le še s 70 % učinkovitostjo (Zalar in sod., 2017, 44). Seveda pa toplotne obremenitve čuti ves preostali živi svet in v tem smislu celotno problematiko ne bi smeli obravnavati zgolj z antropocentričnega stališča.

Podnebnih sprememb – kot kažejo prepočasni odzivi naše družbe – ne bomo zaustavili. Vprašanje pa je, ali se bomo učinkovito prilagodili nanje. V tem smislu je opozarjanje na problem vedno višjih maksimalnih temperatur in z njimi povezanih toplotnih obremenitev ne le v urbanih okoljih znamenje družbene odgovornosti.

METODOLOGIJA DELA

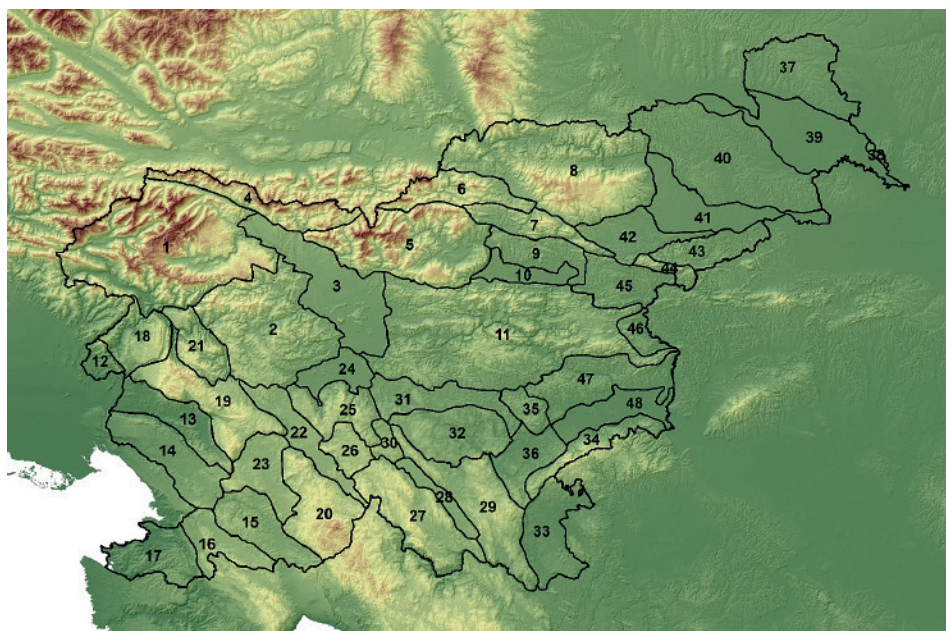
Osnovni vir za analize trendov maksimalnih temperatur so bili podatki izbranih meteoroloških postaj v Sloveniji: Kredarica (2514 m), Bilje (55 m), Postojna (533 m), Novo mesto (220 m), Ljubljana-Bežigrad (299 m), Šmartno pri Slovenj Gradcu (455 m), Maribor (275 m), in Murska Sobota (188 m). Za vse navedene postaje smo analizirali podatke za obdobje 1961–2024, le za meteorološko postajo Bilje so analizirani podatki za obdobje 1962–2024. Meteorološka postaja je namreč na tej lokaciji z delom začela 1. aprila 1962, medtem ko je 1. aprila 1991 prišlo do manjše spremembe lokacije, na kateri postaja deluje še danes. Tudi pri meteorološki postaji Novo mesto je v obravnavanem obdobju prišlo do spremembe lokacij opazovalnega prostora: do decembra 1972 so opazovanja potekala v Gotni vasi, po tem pa na Recljevem hribu v vzhodnem delu Novega mesta. Do sprememb merilnih lokacij je prišlo tudi v Mariboru, kjer so do 1. januarja 2020 potekale meritve na lokaciji Maribor-Tabor, na križišču Ceste Proletarskih brigad in Jadranske ceste. Po tem so meteorološko postajo preselili na Vrbanski plato, torej čisto ven iz

pozidanega dela mesta (Medmrežje 3). Prav zato smo za Maribor za obdobje po 1. januarju 2020 uporabili podatke z avtomatske meteorološke postaje na Pobrežju, ki je z delovanjem začela v okviru temeljnega raziskovalnega projekta, financiranega s strani ARIS, v katerem smo med drugim obravnavali mestni toplotni otok v Mariboru. Meritve na tej lokaciji bistvo bolje odražajo podnebne značilnosti urbanega okolja. Omenimo naj še, da smo za meteorološko postajo Kredarica zaradi visoke nadmorske višine analizirali le trende maksimalnih temperatur, ne pa tudi trende vročih dni in vročinskih valov, saj se ti na tej nadmorski višini ne pojavljajo. Kljub temu pa je analiza trendov maksimalnih temperatur na meteorološki postaji Kredarica vseeno zanimiva predvsem zaradi vpliva maksimalnih temperatur na snežno odejo oziroma na intenzivnost taljenja le-te.

Za vse navedene postaje – z izjemo Maribora za obdobje 2020–2024 – smo podatke pridobili v Arhivu Agencije republike Slovenije za okolje, Urada za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo (Medmrežje 4). Osredotočili smo se predvsem na podatke o dnevni maksimalni temperaturi, ki smo jih nato povprečili na mesečnem, sezonskem, letnem in desetletnem nivoju. V nadaljevanju smo izračunali trende maksimalnih temperatur in trende števila vročih dni (dni z maksimalno temperaturo enako ali višjo od 30,0 °C). Podatki so predstavljali osnovo za določanje vročinskih valov. Definicije vročinskih valov se razlikujejo (Žiberna in sod., 2023). V našem primeru smo – tudi zaradi možnosti kasnejših primerjav – uporabili kriterij, kot sta ga definirala Šelb Šemerl in Tomšič (2008), po katerem je vročinski val obdobje z najmanj petimi zaporednimi dnevi z maksimalno temperaturo vsaj 30,0 °C. Iz dnevnih podatkov o maksimalnih temperaturah smo v skladu z zgoraj zapisanimi kriteriji izločili obdobja z vročinskimi valovi, kar nam je dajalo osnovo za analizo števila in trajanja vročinskih valov. Podatke smo nato predstavili na letnem in desetletnem nivoju.

Vsi zgoraj omenjeni podatki omogočajo natančne analize, njihova slabost pa je, da stanje prikazujejo točkovno, za lokacijo meteorološke postaje. Ker smo podatke o maksimalnih temperaturah želeli prikazati regionalno, za območje celotne Slovenije, smo našo analizo vključili še georeferencirane podatke iz baze Chelsa Climate (Medmrežje 5). Povzeli smo podatke o maksimalnih temperaturah za obdobje 1981–2010, ki so prikazani s prostorsko resolucijo 30 ločnih sekund $\times$ 30 ločnih sekund, kar na območju Slovenije ustreza prostorski resoluciji približno 1 km $\times$ 1 km. Podatke smo analizirali na nivoju celotne Slovenije in na nivoju naravnogeografskih mezoregij, katerih regionalizacija je bila izdelana v okviru projekta Geografska monografija Slovenije in bila objavljena v knjigi »Slovenija. Pokrajine in ljudje« (1998) (Slika 1). Šifre na Sliki 1 označujejo naslednje naravnogeografske mezoregije: 1 Julijske Alpe, 2 Cerkljansko, Škofjeloško, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje, 3 Savska ravan,

4 Zahodne Karavanke, 5 Kamniško-Savinjske Alpe, 6 Vzhodne Karavanke, 7 Velenjsko in Konjiško hribovje, 8 Strojna, Kozjak in Pohorje, 9 Ložniško in Hudinjsko gričevje, 10 Savinjska ravan, 11 Posavsko hribovje, 12 Goriška brda, 13 Vipavska dolina, 14 Kras, 15 Brkini in dolina Reke, 16 Podgorski kras, Čičarija in Podgrajsko podolje, 17 Koprška brda, 18 Kambreško in Banjšice, 19 Trnovski gozd, Nanos in Hrušica, 20 Javorniki in Snežnik, 21 Idrijsko hribovje, 22 Notranjsko podolje, 23 Pivško podolje in Vremščica, 24 Ljubljansko barje, 25 Krimsko hribovje in Menišija, 26 Bloke, 27 Velika gora, Stojna in Goteniška gora, 28 Ribniško-Kočevo podolje, 29 Mala gora, Kočevski rog in Poljanska gora, 30 Velikolaščanska pokrajina, 31 Dolenjsko podolje, 32 Suha krajina in Dobropolje, 33 Bela krajina, 34 Gorjanci, 35 Raduljsko hribovje, 36 Novomeška pokrajina, 37 Goričko, 38 Lendavske gorice, 39 Murska ravan, 40 Slovenske gorice, 41 Dravska ravan, 42 Dravinjske gorice, 43 Haloze, 44 Boč in Macelj, 45 Voglajnsko in Zgornjesotelsko gričevje, 46 Srednjesotelsko gričevje, 47 Krško, Senovsko in Bizeljsko gričevje, 48 Krška ravan.

Slika 1: Naravnogeografske mezoregije v Sloveniji s šiframi.

Vir: Perko, Orožen Adamič, 1998.

Na koncu so nas zanimale tudi projekcije maksimalnih temperatur v obdobju 2011–2024 in 2071–2100. Pri tem smo uporabili modelne napovedi o spremembah maksimalnih temperatur za tridesetletna niza 2011–2040 in 2071–2100. Uporabili smo modelno napoved MPI-ESM1-2–HR Inštituta Max Plank za meteorologijo iz Hamburga, in sicer »srednji« scenarij SSP370. Podatki

so v georeferenciranem TIF rastrskem formatu z velikostjo slikovne točke $1\text{ km} \times 1\text{ km}$ (Medmrežje 6). Scenarij podnebnih sprememb SSP370 tudi poročilo Evropske okoljske agencije (European Climate Risk Assessment 2024) navaja kot verjetni scenarij spreminjanja podnebja v Evropi do konca 21. stoletja. Georeferencirane podatke modelnih napovedi smo, podobno kot v primeru podatkov za obdobje 1981–2010 analizirali na nivoju celotne Slovenije in na nivoju naravnogeografskih mezonegij ter podatke prikazali kartografsko.

TRENDI POVPREČNIH MAKSIMALNIH TEMPERATUR V SLOVENIJI

Trendi povprečnih mesečnih, sezonskih in letnih maksimalnih temperatur v Sloveniji v obdobju 1961–2024

Maksimalne temperature in njihov letni režim kažejo veliko odvisnost od nadmorske višine in oceanskih oziroma celinskih vplivov, števila jasnih dni in celo vplivov specifičnega podnebja v mestih, predvsem mestnega toplotnega otoka. Vsem obravnavanim meteorološkim postajam je skupen trend naraščanja maksimalnih temperatur. Letni režim maksimalnih temperatur je podoben razporeditvi povprečnih temperatur zraka: maksimalne temperature praviloma nastopajo v mesecu po solsticiju, z višanjem nadmorske višine pa se nastop ekstremnih temperatur podaljšuje v skoraj dvomesečni zamik za solsticijem, kar je sicer običajen pojav (Šegota, 1988, 81). Razen na Kredarici so bile povprečne mesečne maksimalne temperature na vseh postajah in v vseh mesecih pozitivne; še najbližje ničli so bile v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (povprečna januarska maksimalna temperatura $2,1\text{ }^{\circ}\text{C}$, decembrska pa $2,3\text{ }^{\circ}\text{C}$), kar gre pripisati kotlinski legi s slabšim odtokom jezera hladnega zraka v zimskih nočeh in jutrih, ki nastaja zaradi zožitve Mislinjske doline med Rahtelom in Pohorjem. Povprečne maksimalne temperature v najtoplejšem mesecu (na vseh postajah je to julij) so, razen na Kredarici, povsod nad $25,0\text{ }^{\circ}\text{C}$, še najvišje pa v Bilju ($29,1\text{ }^{\circ}\text{C}$), Ljubljani ($27,2\text{ }^{\circ}\text{C}$), Novem mestu ($26,7\text{ }^{\circ}\text{C}$), Murski Soboti ($26,7\text{ }^{\circ}\text{C}$) in Mariboru ($26,4\text{ }^{\circ}\text{C}$). V Ljubljani glede pojavljanja povprečnih maksimalnih temperatur zasledimo zelo zanimivo sovpadanje nasprotujočih si dejavnikov. Dejstvo je, da se zaradi kotlinske lege v Ljubljani tudi v poletnih mesecih pojavlja radiacijska inverzija (Žiberna 1999). Kljub temu pa se zaradi širjenja pozidanih površin v mestu intenzivira mestni toplotni otok, zato so kljub neugodni legi na dnu kotline povprečne poletne maksimalne temperature med višjimi v Sloveniji. Na preostalih meteoroloških postajah je v relativno visokih poletnih maksimalnih temperaturah mogoče prepoznati vpliv obsredozemskega podnebja (visoka poletna insolacija oziroma trajanje Sončevega obsevanja) in obpanonskega vpliva (hitro

segrevanje kopnega). Na Kredarici nastopajo negativne povprečne mesečne maksimalne temperature med decembrom in aprilom. Res pa je, da se tudi v visokogorju tozadevno razmere spreminjajo (Žiberna, 2024a).

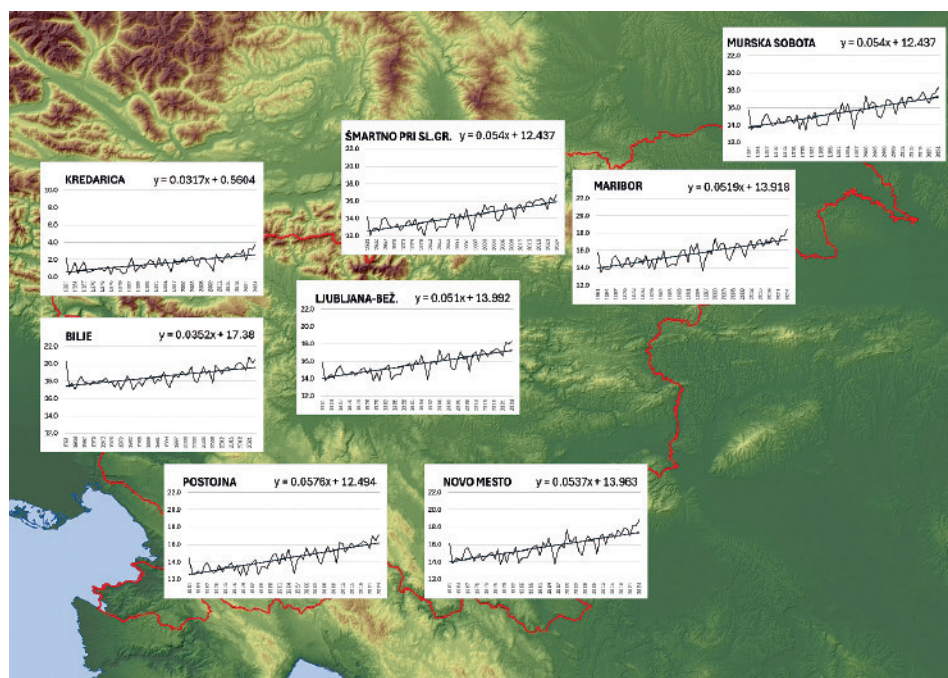
Povprečne maksimalne temperature so na vseh meteoroloških postajah najvišje v poletnih mesecih, zanimiva pa je primerjava med povprečnimi maksimalnimi temperaturami spomladi in jeseni. V zahodni Sloveniji (Kredarica, Bilje, Postojna) so jesenske maksimalne temperature višje od spomladanskih (na Kredarici kar za 3,4 °C, v Biljah za 0,9 °C in v Postojni za 0,7 °C), kar lahko vsaj deloma pripišemo blažilnim učinkom morja, saj se morje jeseni ohlaja počasneje kot kopno. Na preostalih postajah so povprečne spomladanske maksimalne temperature za 0,3 do 0,7 °C višje od jesenskih, kar priča o prevladujočih kontinentalnih podnebnih potezah teh območij.

Najintenzivnejše naraščanje maksimalnih temperatur na Kredarici beležimo v mesecu februarju, v katerem je povprečna maksimalna temperatura naraščala s trendom 2,4 °C/50 let, v marcu s trendom 1,7 °C/50 let in v januarju s trendom 1,7 °C/50 let. Trendi povprečnih mesečnih temperatur na Kredarici so visoki tudi v poletnih mesecih (junija 2,2 °C/50 let), medtem ko so spomladi in predvsem jeseni trendi nižji. Na Kredarici je trend septembrskih maksimalnih temperatur celo negativen (-0,0190 °C/50 let). V Biljah in Postojni nastopajo najnižji, a še vedno pozitivni trendi povprečnih mesečnih temperatur v oktobru, v Murski Soboti v novembru, na preostalih postajah pa v septembru. Na vseh meteoroloških postajah so trendi povprečnih sezonskih maksimalnih temperatur pozitivni, vendar z izjemo Kredarice poleti nekoliko višji kot pozimi.

Najvišje izmerjene temperature na obravnavanih meteoroloških postajah so prikazane v Preglednici 1. Opazimo lahko, da je večina le-teh zabeležena po letu 2010 in da te na treh postajah celo presegajo 40,0 °C. Na večini meteoroloških postaj so najvišje izmerjene temperature nastopile ob vročinskem valu na začetku avgusta 2013.

Preglednica 1: Najvišje izmerjene temperature na obravnavanih meteoroloških postajah v obdobju 1. januar 1961–31. december 2024. Vir: Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo, 2025.

Meteorološka postaja	Najvišja izmerjena temperatura (°C)	Datum
Kredarica	21,6	27. 7. 1983
Bilje	39,0	5. 8. 2017
Postojna	36,4	4. 8. 2013
Ljubljana-Bežigrad	40,2	8. 8. 2013
Novo mesto	39,9	8. 8. 2013
Šmartno pri Slovenj Gradcu	37,7	3. 8. 2013
Maribor	40,6	8. 8. 2013
Murska Sobota	40,1	8. 8. 2013

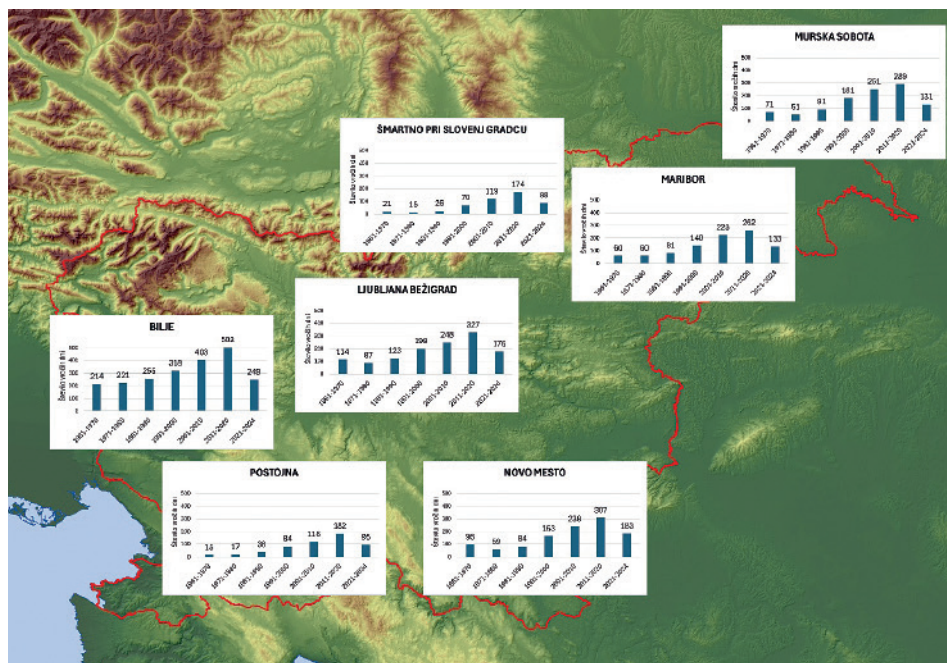
Slika 2: Trendi povprečnih letnih maksimalnih temperatur v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Trendi števila vročih in zelo vročih dni

Vroči dnevi so v meteorologiji definirani kot dnevi z maksimalno temperaturo zraka $30,0^{\circ}\text{C}$ ali več (Meteorološki terminološki slovar, 1990), za zelo vroče dneve pa smo opredelili tiste z maksimalno temperaturo zraka $35,0^{\circ}\text{C}$ ali več. Ker se vroči in zelo vroči dnevi na meteorološki postaji Kredarica ne pojavljajo, ta ni vključena v analizo. Vroči dnevi se na vseh meteoroloških postajah pojavljajo med majem in septembrom, V Biljah, Novem mestu in Mariboru pa smo zabeležili vroč dan tudi aprila. V Postojni in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu se največ vročih dni pojavlja v avgustu, na preostalih meteoroloških postajah pa v juliju. Junija je bistveno več vročih dni kot v septembru, septembra pa več kot v maju, čeprav se ta razlika zaradi hitrega segrevanja kopnega spomladi proti severovzhodu Slovenije manjša. Najvišje skupno število vročih dni v obdobju 1961–2024 beleži meteorološka postaja Bilje (2162), sledijo pa Ljubljana-Bežigrad (1274), Novo mesto (1130), Murska Sobota (1065), Maribor (959), Postojna (549) in Šmartno pri Slovenj Gradcu (513). Veliko število vročih dni v Biljah je v največji meri posledica obsredozemskega podnebja, medtem ko je stanje v Ljubljani posledica pregrevanja v mestih kot posledica mestnega toplotnega otoka. Meteorološke postaje Novo

mesto, Murska Sobota in Maribor so že pod vplivom obpanonskih podnebnih razmer in posledično večjega segrevanja v poletnih mesecih. Seveda je tudi v teh mestih prisoten vpliv mestnega toplotnega otoka. Kotlinska lega z zgoraj navedenim specifičnimi dejavniki so vzrok za nižje število vročih dni v Šmartnem pri Slovenj Gradcu.

Trend števila vročih dni smo zaradi enakih časovnih intervalov računali le za desetletja med leti 1961 in 2020. Trendi števila vročih dni po desetletjih so na vseh postajah pozitivni. Najvišji so v Biljah, kjer se je v povprečju število vročih dni višalo s stopnjo 58,5 dni na desetletje. Visoki so še v Murski Soboti (50,9 dni/desetletje), v Novem mestu (47,7 dni/desetletje) in v Ljubljani (46,4 dni/desetletje). Najnižji trendi nastopajo v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, kjer pa se ti še vedno višajo s stopnjo 32,0 dni/desetletje.

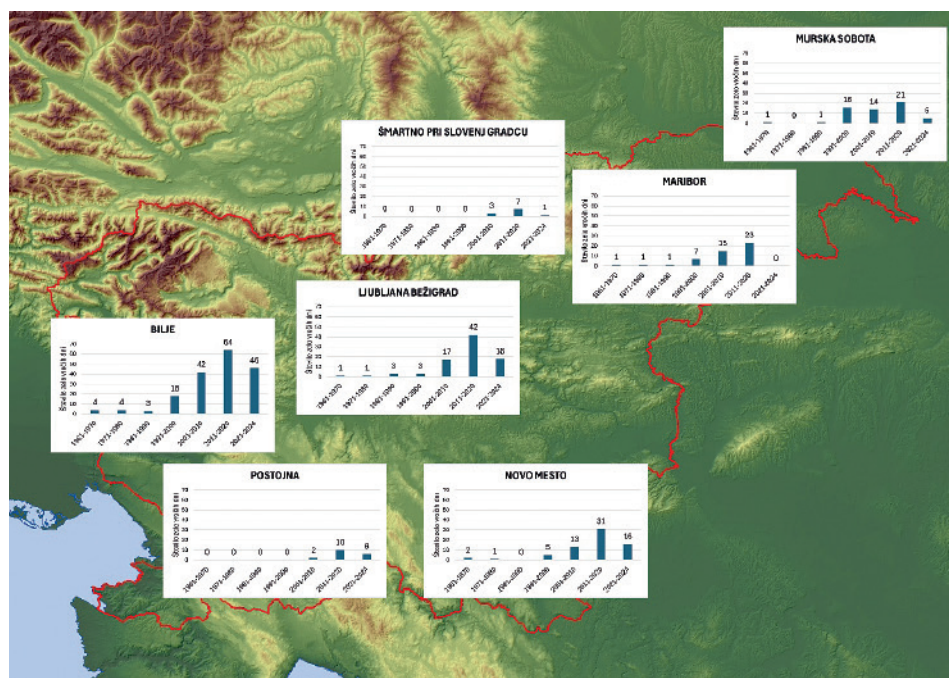
Slika 3: Število vročih dni po desetletjih v Sloveniji v obdobju 1961–2024.

Vir: Med mrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Zaradi globalnega segrevanja in nekaterih lokalnih vplivov, predvsem širjenja pozidanih površin, se pri nas pojavljajo tudi zelo vroči dnevi. Ti se lahko na večini postaj pojavljajo med junijem in avgustom; v Postojni in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu se pojavljajo le v juliju in avgustu, medtem ko v Biljah med junijem in septembrom. Najvišje število zelo vročih dni v obravnavanem obdobju so zaznali v Biljah (181), sledili pa so Ljubljana-Bežigrad (85), Novo mesto (68), Murska Sobota (58) in Maribor (48). V Šmartnem pri Slovenj

Gradcu so zabeležili le 11 zelo vročih dni, v Postojni pa 18. Tudi pri zelo vročih dnevih se kaže trend naraščanja. V Biljah so tako v štirih desetletjih med leti 1961 in 2000 zabeležili manj zelo vročih dni (29) kot v le štirih letih v obdobju 2021–2024 (46). Trendi so najvišji v Biljah, kjer se število zelo vročih dni viša s trendom 12,3 dni/desetletje, visoki pa so še v Ljubljani (7,2 dni/desetletje), Novem mestu (5,3 dni/desetletje) ter v Mariboru in Murski Soboti (po 4,5 dni/desetletje). Najnižji trendi so v Šmartnem pri Slovenj Gradcu (1,3 dni/desetletje) in v Postojni (1,6 dni/desetletje).

Maksimalne temperature in pojavi vročih in zelo vročih dni v Sloveniji torej povsod kažejo pozitiven trend. Problematične razmere se kažejo zlasti v poletnih mesecih in urbanih okoljih, kjer se vplivom globalnega segrevanja pridružujejo še vplivi širjenja pozidanih površin in posledično vedno intenzivneje nakazani pojavi toplotnih otokov.

Slika 4: Število zelo vročih dni po desetletjih v Sloveniji v obdobju 1961–2024.

Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

TRENDI VROČINSKIH VALOV V SLOVENIJI

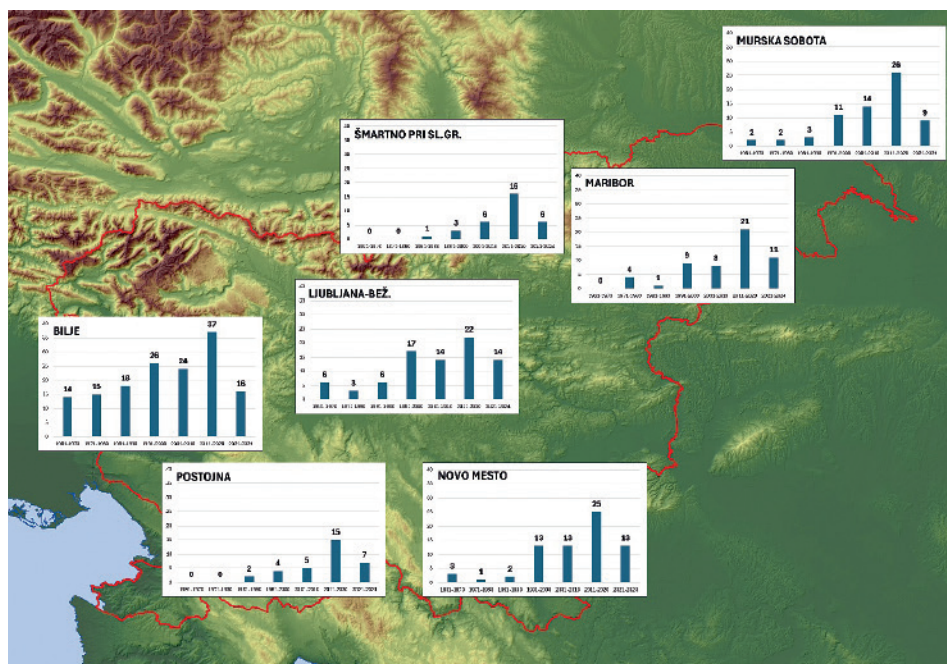
Trendi števila vročinskih valov v Sloveniji v obdobju 1961–2024

Vročinski valovi se pojavljajo, ko se v toplem delu leta pojavlja anticiklonalni vremenski tip z nizko količino oblačnosti in visoko insolacijo (trajanjem sončnega obsevanja). Ne pozabimo, da je poleti tudi daljši dan, zato je – ob jasnem vremenu – insolacija v splošnem višja. Ob teh pogojih se notranjost celin segreva hitreje kot morska obala, saj velike vodne površine zaradi višje specifične toplote dušijo pretirano pregrevanje. Ekstremne temperature so zato praviloma višje v zaledju obal in ne ob morju (Gams, 1998, 111). Tudi pri pojavljanju vročinskih valov in številu dni v vročinskih valovih se v Sloveniji kažejo zgoraj omenjeni vplivi. Zaradi vpliva obsredozemskega podnebja in velike insolacije je najvišje število vročinskih valov in števila dni v vročinskih valovih na meteorološki postaji Bilje. Meteorološka postaja ne leži ob morju, zato je blažilni učinek morja v času poletja močno ublažen, kar botruje intenzivnejšemu segrevanju, medtem ko konvektivna oblačnost vseeno ne nastopa tako pogosto kot v notranjosti celine (Petkovšek, Hočevnar, 1995, 138–142). Meteorološka postaja Bilje je v obravnavanem obdobju zabeležila 150 vročinskih valov v skupaj 1382 dnevih (Preglednica 2). Izstopa tudi Ljubljana Bežigrad, kjer visoki pogostosti vročinskih valov kaže iskati tudi v vplivih mestnega toplotnega otoka. Vplivi obpanonskega podnebja in z njim povezanega pregrevanja celine v poletnih mesecih so najlepše vidni na meteoroloških postajah Novo mesto in Murska Sobota, v Mariboru pa nekoliko manj, saj ta leži na stiku obpanonske in obalpske severovzhodne Slovenije (Žiberna, 2000). Najnižje število vročinskih valov in dni v vročinskih valovih je na meteorološki postaji Šmartno pri Slovenj Gradcu, kjer je glavni vzrok za to lega na dnu kotline, v kateri se lahko tudi v poletnih jutrih pojavlja temperaturni obrat (Gams, 1982, 33).

Preglednica 2: Skupno število vročinskih valov in skupno število dni v vročinskih valovih na izbranih meteoroloških postajah v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Meteorološka postaja	Število vročinskih valov	Število dni v vročinskih valovih
Bilje	150	1382
Postojna	33	232
Ljubljana-Bežigrad	82	614
Novo mesto	70	501
Šmartno pri Slovenj Gradcu	32	210
Maribor	54	394
Murska Sobota	67	504

Vročinski valovi se najpogosteje pojavljajo med junijem in septembrom, lahko pa celo maja (npr. v Biljah v letih 2005 in 2007). Letno se lahko pojavijo do štirje vročinski valovi, le na meteorološki postaji Bilje so v letih 1994, 2017, 2018, 2019 in 2022 zabeležili po pet vročinskih valov letno. Trende števila vročinskih valov smo izračunavali za desetletja in za obdobje 1961–2020.

Slika 5: Število vročinskih valov po desetletjih na izbranih meteoroloških postajah v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Trendi vročinskih valov so na vseh meteoroloških postajah pozitivni, najvišji pa v Murski Soboti (povišanje za 4,7 vročinskih valov na desetletje) in v Novem mestu (povišanje za 4,5 vročinskih valov na desetletje). V Biljah se je število vročinskih valov povečalo za 4,3, Mariboru za 3,6, v Ljubljani za 3,5, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu za 2,9 in v Postojni za 2,6 vročinskih valov na desetletje. Število vročinskih valov po desetletjih je za obravnavane meteorološke postaje prikazano na Sliki 5. To se z desetletji povečuje, najpogosteje pa so se vročinski valovi pojavljali v desetletju 2011–2020 (v Biljah 37, v Murski Soboti 26, v Novem mestu 25, v Ljubljani 22 in v Mariboru 21). Časovna dinamika višanja števila vročinskih valov po desetletjih torej ni enakomerna. V tej luči je zanimiva tudi primerjava števila vročinskih valov v obdobju 1961–2010 (50 let) s tistimi v obdobju 2011–2024 (14 let). Izkaže se namreč, da so na meteoroloških postajah, ki v preteklosti niso imele velikega števila vročinskih valov, ti v zadnjih 14 letih bistveno višji kot v prejšnjem petdesetletnem obdobju.

Na meteorološki postaji Postojna je tako število vročinskih valov v obdobju 2011–2024 za 2,0-krat višje od tistega v obdobju 1961–2010, na meteorološki postaji Šmartno pri Slovenj Gradcu pa je to število za 2,2-krat višje. Le na meteoroloških postajah Bilje in Ljubljana-Bežigrad je bilo to razmerje nižje od 1, kar nakazuje, da se je v zadnjem obdobju število vročinskih valov na območjih, kjer ti v preteklosti niso bili pogost pojav nesorazmerno močno dvignilo. V tem smislu je precej izpovedna Preglednica 3, v kateri je prikazano število let brez vročinskih valov po desetletjih. Leta brez vročinskih valov postajajo vedno redkejša. V obdobju 2021–2024 se je le v Šmartnem pri Slovenj Gradcu pojavilo eno leto brez vročinskega vala, na ostalih meteoroloških postajah pa so bili vročinski valovi vsakoleten pojav. V 60. in 70. letih 20. stoletja so bili vročinski valovi – z izjemo Bilja – bolj izjema kot pravilo. Danes je obratno.

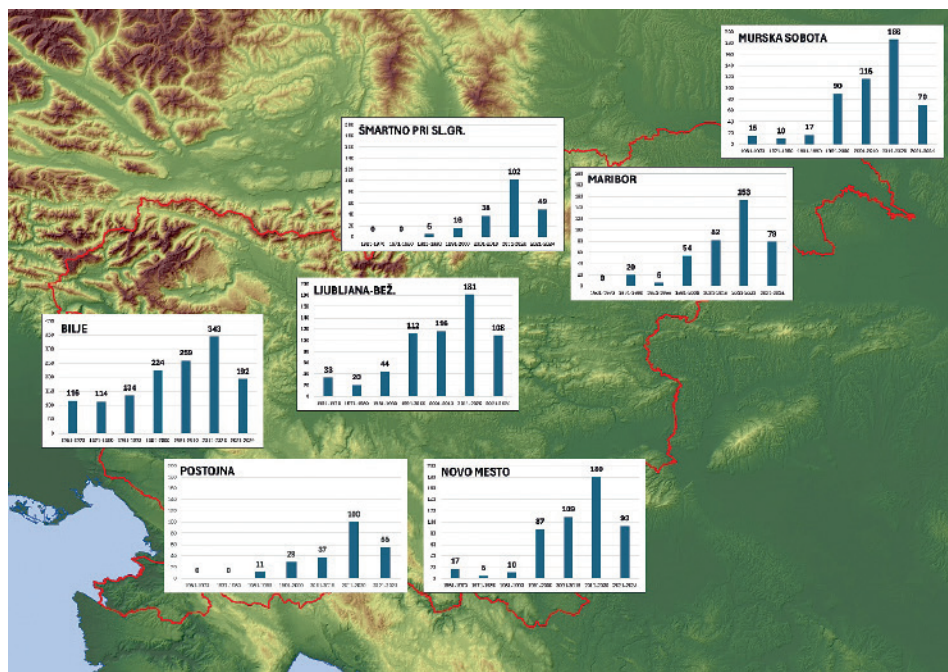
Preglednica 3: Število let brez vročinskih valov po desetletjih v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

Desetletje	Bilje	Postojna	Ljubljana-Bežigrad	Novo mesto	Šmartno pri Slovenj Gradcu	Maribor	Murska Sobota
1961–1970	2	10	5	7	10	10	8
1971–1980	2	10	8	9	10	6	8
1981–1990	2	8	5	8	9	9	7
1991–2000	0	6	2	2	8	5	4
2001–2010	0	7	0	1	5	6	2
2011–2020	0	2	0	1	3	1	1
2021–2024	0	0	0	0	1	0	0

Trendi števila dni v vročinskih valovih v Sloveniji v obdobju 1961–2024

Pri obravnavi vročinskih valov je poleg njihovega števila pomemben element tudi trajanje vročinskih valov. Med obravnavanimi meteorološkimi postajami lahko tudi pri trajanju vročinskih valov prepoznamo pozitivne vplive obredozemskega in obpanonskega podnebja in vplive mestnih toplotnih otokov: v obdobju 1961–2024 je daleč najvišje število dni v vročinskih valovih zabeleženo na meteorološki postaji Bilje (1382 dni), Ljubljana-Bežigrad (614 dni), Murska Sobota (504 dni) in Novo mesto (501 dni). V Mariboru je bilo skupno število dni v vročinskih valovih 394, v Postojni 232 in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 210. Tudi trend večanja števila dni v vročinskih valovih je najvišji v Biljah (47,4 dni/desetletje), sledile pa so postaje Murska Sobota (35,6 dni/desetletje), Novo mesto (34,4 dni/desetletje), Ljubljana-Bežigrad (31,3 dni/desetletje), Maribor (28,5 dni/desetletje), Šmartno pri Slovenj Gradcu (18,1 dan/

desetletje) in Postojna (18,0 dni/desetletje). Tudi pri številu dni v vročinskih valovih je časovna dinamika neenakomerna, saj se to število povečuje vedno hitreje (Slika 6). V posameznih letih je najvišje število dni v vročinskih valovih zabeleženo v Biljah, kjer so leta 2022 v vročinskih valovih imeli kar 77 dni, leta 2003 69 dni in leta 2024 56 dni. V Ljubljani je bilo leta 2024 v vročinskih valovih zabeleženih 37 dni, leta 2015 31 dni in leta 2003 30 dni. V Murski Soboti so več kot 30 dni v vročinskih valovih zabeležili kar v petih letih (leta 2015 33 dni, v letih 1992, 2003, 2012 in 2024 pa po 32 dni). Visoko število dni v vročinskih valovih so zabeležili tudi v Novem mestu: leta 2015 35 dni, leta 2003 33 dni in leta 2024 32 dni. V Mariboru se je leta 2015 pojavilo 34 takih dni, leta 2003 33 dni in leta 2024 29 dni. Podobno kot pri številu vročinskih valov lahko tudi pri številu dni v vročinskih valovih opazimo, da so trendi neenakomerni. V Šmartnem pri Slovenj Gradcu je bilo v letih med 2011 in 2024 za 2,56 krat več dni v vročinskih valovih kot v polstoletnem obdobju 1961–2010, v Postojni je to razmerje 2,0, v Mariboru pa 1,43. Le v Biljah in v Ljubljani je ta kvocient nižji od 1. Območja, v katerih se v preteklosti vročinski valovi niso pojavljali pogosto ali pa so bili ti kratki, so po letu 2011 zabeležila pogostejše in daljše vročinske valove in v tem smislu počasi dohitevajo okolja, v katerih so vročinski valovi bili prisotni že pred tem.

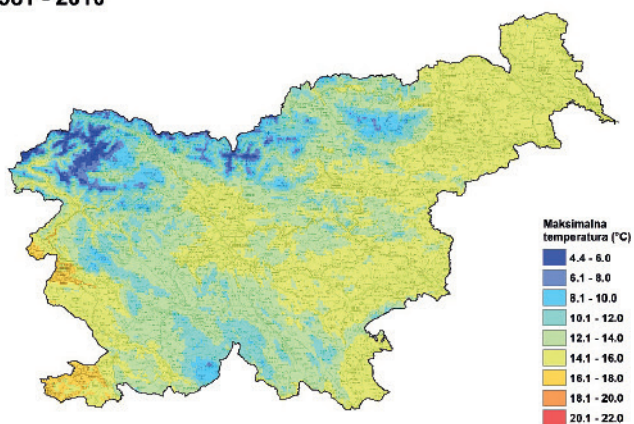
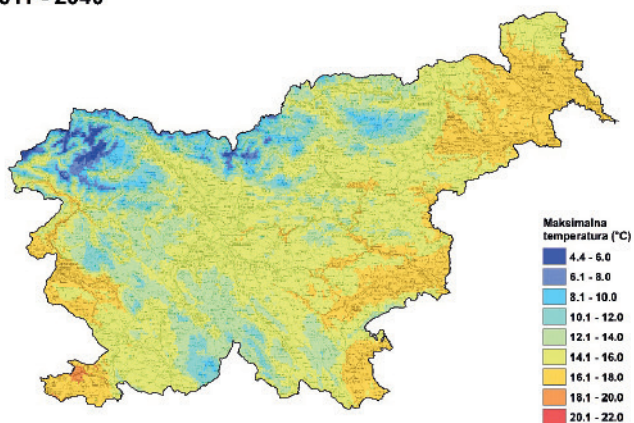
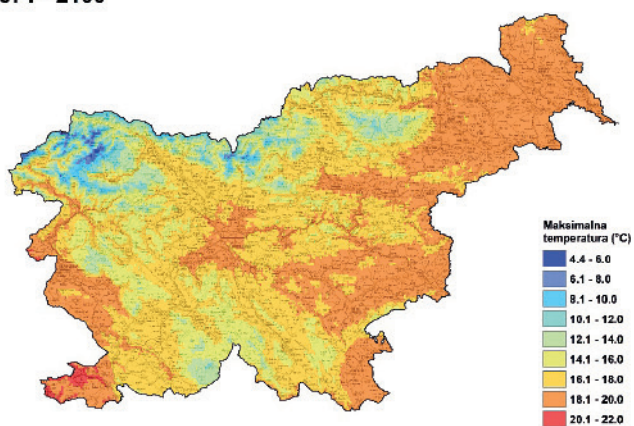
Slika 6: Število dni v vročinskih valovih po desetletjih na izbranih meteoroloških postajah v Sloveniji v obdobju 1961–2024. Vir: Medmrežje 4; Lastni izračuni, 2025.

SPREMEMBE MAKSIMALNIH TEMPERATUR V SLOVENIJI DO KONCA 21. STOLETJA

Analizo sprememb maksimalnih temperatur v Sloveniji do konca 21. stoletja smo naredili na nivoju povprečnih letnih maksimalnih temperatur in povprečnih poletnih maksimalnih temperatur, pri čemer smo za izhodiščno obdobje izbrali tridesetletni niz 1981–2010, ki smo ga primerjali z napovedmi za obdobje 2011–2040 in 2071–2100. Več o scenarijih sprememb maksimalnih temperatur je bilo navedeno v poglavju o metodologiji.

V obdobju 1981–2010 je bil v strukturi povprečnih maksimalnih temperatur s širino razreda 1 °C največji delež površja Slovenije v razredu med 14,0 °C in 14,9 °C (29,1 %); v razredu med 13,0 °C in 13,9 °C je bilo 19,7 % površja, v razredu 15,0 °C in 15,9 °C pa 14,5 % površja. Območja s povprečno maksimalno temperaturo nad 14,0 °C so v obdobju 1981–2010 zavzemala 45,3 % površja, medtem ko so območja nad 17,0 °C pokrivala le 0,1 % površja Slovenije. Najvišje povprečne letne maksimalne temperature so se pojavljale na območju Koprskih brd, zahodnega dela Vipavske doline in v Goriških brdih. Območja obpanonske Slovenije po povprečnih letnih maksimalnih temperaturah niso bistveno odstopala od nekaterih nižinskih območij v Sloveniji (Slika 7). Ob predpostavki, da se bodo sedanji trendi višanja maksimalnih temperatur še nadaljevali, se bodo v obdobju 2011–2040 opazno dvignile povprečne letne maksimalne temperature tudi v obpanonskih pokrajinah, razlike med obseznimi in obpanonskimi pokrajinami pa se bodo zmanjšale. Še bolj izrazite spremembe bi lahko nastopile do konca 21. stoletja, ko se bodo območja najvišjih povprečnih maksimalnih temperatur v obdobju 2071–2100 povečala predvsem v obpanonskih pokrajinah in v nižinah osrednje Slovenije in celo v kotlinskih območjih, v katerih so zaradi pojava toplotnega obrata povprečne maksimalne temperature v hladni polovici leta nižje (Slika 7). S prostorskimi analizami v GIS okolju lahko ugotovimo, da je bil v obdobju 1981–2010 delež površja Slovenije, v katerem so bile povprečne letne maksimalne temperature pod 15,0 °C 83,8 %, po uporabljenem modelu pa se bo v obdobju 2011–2040 ta delež znižal na 52,5 %, v obdobju 2071–2100 pa bo znašal le 16,1 %. Po drugi strani pa je bil delež površja Slovenije s povprečnimi letnimi maksimalnimi temperaturami med 15,0 °C in 20,0 °C v obdobju 1981–2010 16,2 %, v obdobju 2011–2040 se bo zvišal na 47,5 %, v obdobju 2071–2100 pa bo znašal kar 83,3 %.

Omenili smo že, da so v Sloveniji trendi povprečnih mesečnih maksimalnih temperatur najvišji pozimi in poleti. Dvig maksimalnih temperatur v zimskem času ima velik vpliv na višino in trajanje snežne odeje. Trendi števila dni s snežno odejo in višine snežne odeje od sredine 20. stoletja nakazujejo, da se režim vodne bilance spreminja. Pojav snežnega zadržka (snežne retince)

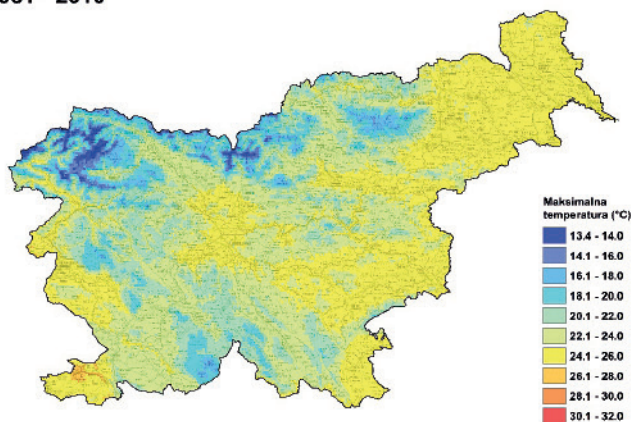
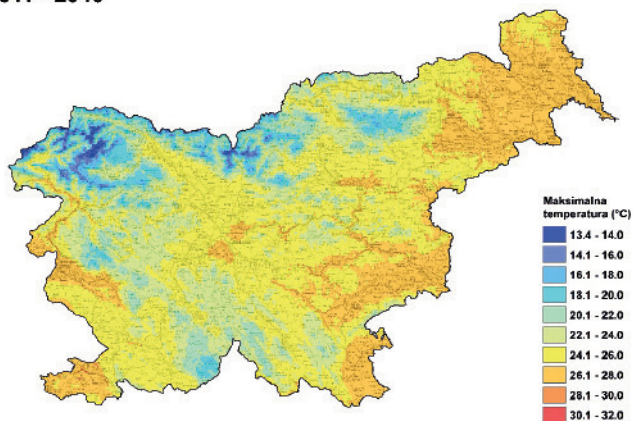
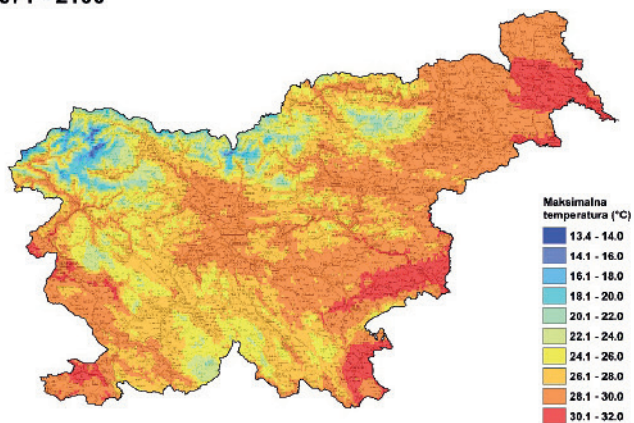
1981 - 2010**2011 - 2040****2071 - 2100**

Slika 7: Povprečne letne maksimalne temperature v Sloveniji v obdobju 1981–2010 in napoved za obdobji 2011–2040 in 2071–2100. Vir: Medmrežje 5.

bo pri nadaljevanju trenutnih trendov v ekosisteme vnesel pomembne spremembe. Padavine bodo v zimskem času padale vedno bolj v tekoči in manj v trdni obliki (kot sneg). To bi lahko povzročalo večjo nevarnost erozijskih procesov v zimskem času in povečano nevarnost pojava zemeljskih plazov in usadov v hribovju in gričevju ter povečano nevarnost poplav v nižinah, vplivalo pa bo tudi na vodnobilančne pogoje kulturnih rastlin. Poljščine so do sedaj zaradi taljenja snega na začetku vegetacijske dobe v fenofazah rasti imele na voljo dovolj vlage. Odsotnost tega pojava bi lahko vplivala na zametke suše že v pomladanskih mesecih. Višje maksimalne temperature zraka v zimskih mesecih vplivajo tudi na zanesljivost snežne odeje, kar ima že sedaj negativen vpliv na zimski smučarski turizem, ki v nekaterih območjih Slovenije predstavlja pomembno gospodarsko panogo. Z zmanjševanjem snežnega pokrova v hribovju in visokogorju se bodo modificirali tudi režimi teh rek, kar bo vplivalo na proizvodnjo električne energije. In ne nazadnje: taleči se sneg je bogatil količino vode v podtalnici, ki je pomemben vir pitne vode (Žiberna, 2024a). Splošno prepričanje, da je Slovenija z vodnimi zalogami bogata država, sicer še vedno drži, vendar pa je temu atributu potrebno dodati še časovni vidik. Meteorološka vodna bilanca se spreminja v za nas neugodno smer (Žiberna, 2024b).

Prostorske spremembe povprečnih poletnih maksimalnih temperatur nakazujejo vse značilnosti, ki smo jih že omenili pri spremembah povprečnih letnih maksimalnih temperatur. Nakazuje se, da se bodo povprečne poletne maksimalne temperature v obpanonskih pokrajinah višale celo intenzivneje kot v obsredozemskih pokrajinah, kar je pričakovano. Kopno imam namreč do petkrat nižjo specifično toploto od vode v tekočem agregatnem stanju. Povedano drugače: kopno se segreje bistveno hitreje kot morje, kar je posebej izrazito v poletnih mesecih. Če je v obdobju 1981–2010 delež površja s povprečnimi poletnimi maksimalnimi temperaturami pod 20 °C znašal 12,5 %, se bo ta delež pri trenutnih trendih v obdobju 2011–2040 znižal na 7,4 %, v obdobju 2071–2100 pa na le 1,8 %. Po drugi strani so območja s povprečnimi poletnimi maksimalnimi temperaturami nad 25,0 °C v obdobju 1981–2010 pokrivala 11,8 % površja Slovenije, v obdobju 2011–2040 se bo ta dvignil na 45,8 %, v obdobju 2071–2100 pa na 84,9 %. Projekcije kažejo, da se bo delež površja z maksimalnimi temperaturami nad 25,0 °C intenzivneje razširil na območju obpanonske Slovenije (Slika 8).

Povprečne maksimalne letne temperature so bile v obdobju 1981–2010 najvišje v Koprskih brdih (16,1 °C), Krški ravni in Goriških brdih (po 15,7 °C), na Murski ravni in Vipavski dolini (po 15,3 °C), Beli krajini (15,2 °C) in na Dravski ravni, Krškem, Senovskem in Bizeljskem gričevju ter v Lendavskih gorica (vse po 15,0 °C). Gre torej za izključno obmediteranske ali obpanonske mezonegije. Povprečne letne maksimalne temperature, nižje od 10,0 °C,

1981 - 2010**2011 - 2040****2071 - 2100**

Slika 8: Povprečne poletne maksimalne temperature v Sloveniji v obdobju 1981–2010 in napoved za obdobji 2011–2040 in 2071–2100. Vir: Medmrežje 5.

so bile v Julijskih Alpah (9,9 °C) in v Karavankah (9,3 °C). Po projekcijah bodo najvišje povprečne letne maksimalne temperature v obdobju 2071–2100 beležili v Koprskih brdih (19,7 °C), Krški ravni (19,4 °C), Murski ravni in Goriških brdih (po 19,1 °C), Beli krajini (18,9 °C), Vipavski dolini (18,8 °C) in v Lendavskih gorica ter na Dravski ravni (po 18,8 °C). Povprečne letne maksimalne temperature bodo v Julijskih Alpah znašale 13,3 °C, v Karavankah pa 12,8 °C. V obdobju med 1981–2010 in 2071–2100 se bodo povprečne letne maksimalne temperature najbolj dvignile v Lendavskih gorica, na Murski ravni, na Goričkem in na Gorjancih (za 3,8 °C), najmanj pa v Julijskih Alpah in Goriških brdih (za 3,4 °C).

V poletnih mesecih se kopno zaradi manjše specifične toplote podlage segreva hitreje in intenzivneje kot morje, zato ne preseneča, da so maksimalne temperature v poletnih mesecih sorazmerno višje v obpanonskih mezoregijah, kjer lahko tudi v prihodnje pričakujemo višje trende maksimalnih temperatur. Povprečne poletne maksimalne temperature so bile v obdobju 1981–2010 najvišje na Krški ravni (25,7 °C) in na Murski Ravni (25,3 °C), sledile pa so mezoregije Koprška brda (25,2 °C), Bela krajina (25,1 °C), Goriška brda (25,0 °C), Lendavske gorice (24,9 °C) in Dravska ravan (24,9 °C). Po projekcijah naj bi se do konca 21. stoletja povprečne poletne maksimalne temperature na Krški ravni dvignile na 30,5 °C, na Murski ravni na 30,2 °C, v Beli krajini na 30,0 °C, Lendavskih gorica na 29,9 °C in Koprskih brdih na 29,7 °C. Povprečne poletne maksimalne temperature v Zahodnih Karavankah bi znašale 22,9 °C, v Julijskih Alpah 23,3 °C in v Kamniško-Savinjskih Alpah 24,4 °C (Slika 9). Relativno najvišje dvige povprečnih poletnih maksimalnih temperatur med obdobji 1981–2010 in 2071–2100 bi tako zaznale mezoregije Lendavske gorice, Gorjanci, Bela krajina in Murska ravan (za 4,9 °C), Novomeška pokrajina, Goričko in Krška ravan (za 4,8 °C), torej vse v obpanonski Sloveniji. Te mezoregije bodo v poletnih mesecih bolj prizadete zaradi vedno večjih poletnih toplotnih obremenitev. Pri tem nimamo v mislih le ljudi (predvsem v urbanih okoljih, kjer se bo zaradi pojava mestnega toplotnega otoka ta vpliv le še stopnjeval), pač pa tudi rastline in živali. Pričakujemo lahko, da se bo struktura potencialne vegetacije začela spreminjati. Ob upoštevanju, da se bodo v poletnih mesecih pojavljali vedno višji deficiti vlage in s tem vedno ugodnejši pogoji za pojav poletnih suš (Žiberna 2024b), lahko sklepamo, da se bo – če ne bomo spremenili načina gospodarjenja z vodo in uvajali prilagoditvene ukrepe na pojav višjih temperatur – kakovost bivalnega okolja spremenila v za nas neugodno smer.

ZAKLJUČEK

Ena od najbolj značilnih oblik manifestiranja globalnih podnebnih sprememb je višanje temperatur zraka. Z vidika kakovosti bivalnega okolja in toplotnih obremenitev so še posebej pomembne analize sprememb maksimalnih temperatur. Te vplivajo na kvaliteto življenja, učinkovitost dela in na zdravje ljudi; seveda pa ne smemo spregledati pretežno negativnih učinkov na rastlinski in živalski svet. Posledice višjih maksimalnih temperatur bodo najbolj čutile ranljive skupine prebivalstva: starejši, otroci, bolniki in socialno izolirani ljudje. Ob dejstvu, da se evropsko in slovensko prebivalstvo stara, bi ob ugotovljenih trendih maksimalnih temperatur, še posebej pa ob pričakovanih projekcijah spreminjanja maksimalnih temperatur do konca 21. stoletja, ta spoznanja morali začeti upoštevati pri načrtovanju bodočega družbenega razvoja. Priložnost, da bi podnebne spremembe preprečili ali vsaj močno ublažili, smo že zamudili. Poleg prizadevanj za zmanjšanje ekološkega odtisa in s tem povezano spremembo življenjskega sloga bo potrebno bolj smelo izvajati prilagoditvene ukrepe, če želimo vsem prebivalcem enakopravno zagotoviti kolikor toliko primerne pogoje za življenje in delo, zlasti v poletnih mesecih.

Analiza sprememb povprečnih letnih maksimalnih temperatur kaže, da se te višajo povsod v Sloveniji, vendar v kontinentalnem delu nekoliko intenzivneje kot v obmediteranski Sloveniji, saj zaradi višje specifične toplote vodna masa Sredozemskega morja blaži pretirano segrevanje poleti (in močno ohlajanje pozimi). Število in dolžina vročinskih valov se po desetletjih viša nesorazmerno hitro, tako da ne moremo več govoriti o linearnem trendu. Zlasti v obmediteranski Sloveniji (npr. na meteorološki postaji Bilje) opazamo, da se posamezni vročinski valovi medsebojno zlivajo, zato lahko pričakujemo, da se bo ob nadaljevanju sedanjih trendov tam število vročinskih valov zmanjšalo, njihovo trajanje pa močno povečalo.

Po modelni napovedi MPI-ESM1-2–HR in »srednjem« scenariju SSP370 naj bi se predvsem povprečne poletne maksimalne temperature do konca 21. stoletja najbolj zvišale v obpanonski Sloveniji, nekaj manj pa v obsredozemski Sloveniji. Obe območji se bosta ob nadaljevanju sedanjih trendov do konca 21. stoletja znašli pred najmanj dvema podnebnima izzivoma: vse pogostejše suše in vedno večje toplotne obremenitve v poletnem času. Z vidika družbene odgovornosti bi morali te izzive in predvsem ukrepe za zmanjšanje negativnih posledic le-teh že danes vgrajevati v načrte našega bodočega razvoja.

LITERATURA

- Arhiv Agencije republike Slovenije za okolje, Urad za meteorologijo, hidrologijo in oceanografijo, april 2024.
- Alcamo, J., Olesen, J. E., 2012: *Life in Europe under climate change*. Wiley. Oxford.
- Alfieri, L., Bisselink, B., Dottori, F., Naumann, G., de Roo, A., Salamon, P., Wyser, K., Feyen, L., 2017: Global projections of river flood risk in a warmer world *Earth's Future* 5 171–82.
- Asseng, S., et al., 2015: Rising temperatures reduce global wheat production *Nat. Clim. Change* 5 143–7.
- Burke, M., Hsiang, S. M., Miguel, E., 2015: Global non-linear effect of temperature on economic production *Nature*. 527 235–9.
- Climate Change 2021, Working Group I Contribution to the 6th Assessment Report (IPCC).
- Climate Change 2021. The Physical Science Basis. IPCC. (https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report_smaller.pdf) (1.12.2021)
- Colon-Gonzalez, F. J., Harris, I., Osborn, T. J., Steiner Sao Bernardo, C., Peres, C. A., Hunter, P. R., Warren, R., van Vuurene, D., Lake, I. R., 2018: Limiting global-mean temperature increase to 1.5–2 °C could reduce the incidence and spatial spread of dengue fever in Latin America *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*. 115 6243.
- Diffenbaugh, N. S., 2017: Quantifying the influence of global warming on unprecedented extreme climate events *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 114 4881–6.
- EEA, 2017: *Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016. An indicator-based report*. EEA Report No. 1/2017.
- European Climate Risk Assessment. European Environment Agency. Copenhagen. 2024. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/european-climate-risk-assessment>
- Gaffney, O., Rockstroem, J., 2021: *Breaking Boundaries. The Science of Our Planet*. DK, London.
- Gams, I., 1982: Temperaturni obrat in navpični gradienti v Slovenjgraški kotlini. *Geografski Vestnik*. LIV. Zveza geografskih društev. Ljubljana.
- Gams, I., 1998: *Vreme, sončno obsevanje in temperature*. V: *Geografija Slovenije*. Slovenska matica. Ljubljana.
- Gou, J. J., Miao, C. Y., Duan, Q. Y., Tang, Q. H., Di, Z. H., Liao, W. H., Wu, J. W., Zhou, R., 2020: Sensitivity analysis-based automatic parameter calibration of the variable infiltration capacity (VIC) model for streamflow simulations over China *Water Resour. Res.* 56.
- Jevrejeva, S., Jackson, L. P., Riva, R. E. M., Grinsted, A., Moore, J. C., 2016: Coastal sea level rise with warming above 2 °C *Proc. Natl. Acad. Sci. USA* 113 13342
- Kraaijenbrink, P. D. A., Bierkens, M. F. P., Lutz, A. F., Immerzeel, W. W., 2017: Impact of a global temperature rise of 1.5 degrees Celsius on Asia's glaciers *Nature* 549 257–60.
- Levy, K., Woster, A. P., Goldstein, R. S., Carlton, E. J., 2016: Untangling the impacts of climate change on waterborne diseases: a systematic review of relationships between

diarrheal diseases and temperature, rainfall, flooding, and drought *Environ. Sci. Technol.* 50 4905–22.

McGlade, C., Ekins, P., 2015: The geographical distribution of fossil fuels unused when limiting global warming to 2 °C. *Nature* 517 187–90.

Meteorološki terminološki slovar. SAZU in Društvo meteorologov Slovenije. 1990. Ljubljana.

Miao, C. Y., Ni, J. R., Borthwick, A. G. L., 2010: Recent changes of water discharge and sediment load in the Yellow River basin, China *Prog. Phys. Geogr.* 34 541–61.

Perčič, S., Kukec, A., Cegnar, T., Hojs, A., 2016: Vplivi vročinskih valov na umrljivost v Sloveniji. Znanstveni posvet o vročinskih valovih. Vetrnica. Glasilo Slovenskega meteorološkega društva. Št. 10. 2017. Ljubljana

Perko, D. (ur.), Orožen Adamič, M. (ur.), 1998: Slovenija. Pokrajine in ljudje. Mladinska knjiga. Ljubljana.

Petkovšek, Z., Hočevar, A., 1995: Meteorologija. Osnove in nekatere aplikacije. Biotehniška fakulteta. Univerza v Ljubljani. Ljubljana.

Pogačar, T., Zalar, M., Kajfež-Bogataj, L., 2016: Vročinski valovi v povezavi z zdravjem in produktivnostjo. Ujma. Št. 30. Uprava Republike Slovenije za zaščito in reševanje Ministrstva za obrambo. Ljubljana

Provenza, A., 2023: History of Climate Change. From the Earth's Origins to the Anthropocene. Polity Press. Cambridge.

Robine, J., Cheung, S., Le Roy, S., Van Oyen, H., Griffiths, C., Michel, J., Herrmann, François R., 2008: Death toll exceeded 70,000 in Europe during the summer of 2003. *Comptes Rendus Biologies.* 331 (2).

Sun, Q., Miao, C., 2018: Extreme rainfall (R20mm, RX5day) in Yangtze–Huai, China, in June–July 2016: the role of ENSO and anthropogenic climate change *Bull. Amer. Meteorol. Soc.* 99 S102–6.

Sun, Q., Miao, C., Aghakouchak, A., Mallakpour, I., Ji, D. Duan, Q., 2020: Possible increased frequency of ENSO-related dry and wet conditions over some major watersheds in a warming climate *Bull. Amer. Meteorol. Soc.* 101 E409–26.

Šegota, T., 1988: Klimatologija za geografe. Školska knjiga. Zagreb.

Šelb Šemerl, J., Tomšič, S. 2008: Vpliv vročinskih valov na umrljivost – vročinski val avgusta 2003 v Sloveniji. http://ec.europa.eu/health/ph_information/dissemination/unexpected/docs/vpliv.pdf

Tomšič, S., Šelb Šemerl, J., Omerzu, M., 2008: Vpliv vročinskih valov na umrljivost ljudi. In: Svetovni dan zdravja 2008. Podnebne spremembe vplivajo na zdravje: moje, tvoje, naše. Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, Ljubljana.

Yao, T., 2012: Different glacier status with atmospheric circulations in Tibetan Plateau and surroundings *Nat. Clim. Change* 2 663–7.

Zalar, M., Pogačar, T., Črepinšek, Z., Kajfež-Bogataj, L., 2017: Vročinski valovi kot naravna nesreča v mestih, Naravne nesreče 4. SAZU. Ljubljana.

Zheng, H. Y., Miao, C. Y., Wu, J. W., Lei, X. H., Liao, W. H., Li, H., 2019: Temporal and spatial variations in water discharge and sediment load on the Loess Plateau, China: a high-density study. *Sci. Total Environ.* 666 875–886.

Žiberna, I., 1999: Temperaturni obrat v hriboviti Sloveniji. V: Gosar, A. (ur.), Kunaver, J. (ur.). *Sonaravni razvoj v slovenskih Alpah in sosedstvu. Sustainable development in the Slovenian Alps and its neighbouring regions*. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete, 1999. Str. 237–248, graf. prikazi. Dela, 13. DOI: 10.4312/dela.13.237-248

Žiberna, I., 2000: Geografski oris slovenskega Podravja. V: Macuh, P. (ur.), et al. *Drava nekoč in danes: zemljepisne, zgodovinske in etnološke značilnosti sveta ob Dravi; splavarstvo in energetika*. Založba Obzorja. Maribor.

Žiberna, I., Drešković, N., Mirić, R., 2023: Vročinski valovi v Sarajevu v obdobju 1901–2018. *Revija za geografijo*. 2023, 18, št. 2. Oddelek za geografijo. Filozofska fakulteta. Univerza v Mariboru. Maribor. DOI: 10.18690/rg.18.2.3349

Žiberna, I., 2024a: Trendi števila dni s snežno odejo in višine snežne odeje v Sloveniji (Trends in the number of days with snow cover and snow cover height in Slovenia). *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*. 2024, vol. 23, br. 46, str. 114–126.

Žiberna, I., 2024b: Spremembe vodne bilance v Sloveniji v obdobju 1961–2024. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 2024, letn. 95 n. v. 60, zv. 2, str. 89–107. DOI: 10.62409/czn.274

Medmrežje 1: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Population_structure_and_ageing (13.3.2025)

Medmrežje 2: <https://pxweb.stat.si/SiStat/sl/Podrocja/Index/100/prebivalstvo> (12. 3. 2024)

Medmrežje 3: <https://meteo.arso.gov.si/met/sl/climate/observation-stations/> (13. 3. 2025)

Medmrežje 4: <https://meteo.arso.gov.si/met/sl/app/webmet/#webmet==8Sdwx2b-hR2cv0WZ0V2bvEGcw9ydIJWbLR3LwVnaz9SYtVmYh9icIFGbt9SaulGdugXbsx3cs9mdl5WahxXYyNGapZXZ8tHZv1WYp5mOnMHbvZXZulWYnwCchJXYtVGdlJnOn0UQQdSf;> (2. 2. 2025)

Medmrežje 5: <https://envicloud.wsl.ch/#/?bucket=https%3A%2F%2Fos.zhdk.cloud.switch.ch%2Fchelsav%2F&prefix=%2F> (10. 2. 2025)

Medmrežje 6: <https://envicloud.wsl.ch/#/?bucket=https%3A%2F%2Fos.zhdk.cloud.switch.ch%2Fchelsav%2F&prefix=%2F> (10. 2. 2025)

TRENDI MAKSIMALNIH TEMPERATUR IN VROČINSKIH VALOV V SLOVENIJI

Povzetek

Višanje temperatur zraka je eden od najbolj vidnih rezultatov globalnih podnebnih sprememb. Posledica tega je pojav vedno intenzivnejših toplotnih obremenitev. S tega vidika so še posebej zanimive analize trendov maksimalnih temperatur. Te vplivajo na kvaliteto življenja, učinkovitost dela in na zdravje ljudi. Seveda pa ne smemo spregledati pretežno negativnih učinkov na rastlinski in živalski svet. Posledice višjih maksimalnih temperatur najbolj čutijo ranljive skupine prebivalstva: starejši, otroci, bolniki in socialno izolirani ljudje. Ob dejstvu, da se evropsko in slovensko prebivalstvo stara, bi ob ugotovljenih tren-

dih maksimalnih temperatur, še posebej pa ob pričakovanih projekcijah spreminjanja maksimalnih temperatur do konca 21. stoletja ta spoznanja morali začeti upoštevati pri načrtovanju bodočega družbenega razvoja. Priložnost, da bi podnebne spremembe preprečili ali vsaj močno ublažili smo že zamudili. Poleg prizadevanj za zmanjšanje ekološkega odtisa in s tem povezano spremembo življenjskega sloga bo potrebno bolj smelo izvajati prilagoditvene ukrepe, če želimo vsem prebivalcem enakopravno zagotoviti kolikor toliko primerne pogoje za življenje in delo, zlasti v poletnih mesecih.

Analiza sprememb povprečnih letnih maksimalnih temperatur kaže, da se te višajo povsod v Sloveniji, vendar v kontinentalnem delu nekoliko intenzivneje kot v obmediteranski Sloveniji, saj zaradi višje specifične toplote vodna masa Sredozemskega morja blaži pretirano segrevanje poleti (in močno ohlajanje pozimi). Število in dolžina vročinskih valov se po desetletjih viša nesorazmerno hitro, tako da ne moremo več govoriti o linearnem trendu. Zlasti v obmediteranski Sloveniji (npr. na meteorološki postaji Bilje) opažamo, da se posamezni vročinski valovi medsebojno zlivajo, zato lahko pričakujemo, da se bo ob nadaljevanju sedanjih trendov tam število vročinskih valov zmanjšalo, njihovo trajanje pa močno povečalo. Meteorološka postaja Bilje je v obravnavanem obdobju zabeležila 150 vročinskih valov v skupaj 1382 dnevih. Izstopa tudi Ljubljana Bežigrad, kjer vzroke za visoko pogostost vročinskih valov kaže iskati tudi v vplivih mestnega toplotnega otoka. Vplivi obpanonskega podnebja in z njim povezanega pregrevanja celine v poletnih mesecih so najlepše vidni na meteoroloških postajah Novo mesto in Murska Sobota, v Mariboru pa nekoliko manj, saj ta leži na stiku obpanonske in obalpske severovzhodne Slovenije. Najnižje število vročinskih valov in dni v vročinskih valovih je na meteorološki postaji Šmartno pri Slovenj Gradcu, kjer je glavni vzrok za to lega na dnu kotline, v kateri se lahko tudi v poletnih jutrih pojavlja temperaturni obrat. Pri obravnavi vročinskih valov je poleg njihovega števila pomemben element tudi trajanje vročinskih valov. Tudi pri tem elementu lahko prepoznamo pozitivne vplive obsredozemskega in obpanonskega podnebja in vplive mestnih toplotnih otokov. V obdobju 1961–2024 je daleč najvišje število dni v vročinskih valovih zabeleženo na meteoroloških postajah Bilje (1382 dni), Ljubljana-Bežigrad (614 dni), Murska Sobota (504 dni) in Novo mesto (501 dni). V Mariboru je bilo skupno število dni v vročinskih valovih 394, v Postojni 232 in v Šmartnem pri Slovenj Gradcu 210. Trend večanja števila dni v vročinskih valovih je najvišji v Biljah (47,4 dni/desetletje), sledile pa so postaje Murska Sobota (35,6 dni/desetletje), Novo mesto (34,4 dni/desetletje) in Ljubljana-Bežigrad (31,3 dni/desetletje). Po modelni napovedi MPI-ESM1-2-HR in »srednjem« scenariju SSP370 bi se naj predvsem povprečne poletne maksimalne temperature do konca 21. stoletja najbolj zvišale v obpanonski Sloveniji, nekaj manj pa v obsredozemski Sloveniji. Obe območji se bosta ob nadaljevanju sedanjih trendov do konca 21. stoletja znašli pred najmanj dvema podnebnima izzivoma: vse pogostejše suše in vedno večje toplotne obremenitve v poletnem času. Po projekcijah bodo najvišje povprečne letne maksimalne temperature v obdobju 2071–2100 beležili v Koprskih brdih (19,7 °C), Krški ravni (19,4 °C), Murski ravni in Goriških brdih (po 19,1 °C), Beli krajini (18,9 °C), Vipavski dolini (18,8 °C) in v Lendavskih gorica ter na Dravski ravni (po 18,8 °C). Povprečne letne maksimalne temperature bodo v Julijskih Alpah znašale 13,3 °C, v Karavankah pa 12,8 °C. V obdobju med 1981–2010 in 2071–2100 se bodo povprečne letne maksimalne temperature najbolj dvignile v Lendavskih gorica, na Murski ravni, na Goričkem in na Gorjancih (za 3,8 °C), najmanj pa v Julijskih Alpah in Goriških brdih (za 3,4 °C). Z vidika družbene odgovornosti bi morali te izzive, predvsem pa ukrepe za zmanjšanje negativnih posledic le-teh, že danes vgrajevati v načrte našega bodočega razvoja.

TRENDS OF MAXIMUM TEMPERATURES AND HEAT WAVES IN SLOVENIA

Summary

The rise of air temperatures is one of the most visible results of global climate change. As a consequence, increasingly intense heat stress is occurring. From this perspective, analyses of trends in maximum temperatures are of particular interest. These influence quality of life, work efficiency, and human health. Of course, one must not overlook the predominantly negative effects on plant and animal life. The consequences of higher maximum temperatures are felt most strongly by vulnerable groups of the population: the elderly, children, patients, and socially isolated people.

Given the ageing of European and Slovenian populations, the identified trends of maximum temperatures, and especially the expected projections of changes in maximum temperatures by the end of the 21st century, these findings should be taken into account in planning future social development. The opportunity to prevent or at least significantly mitigate climate change has already been missed. In addition to efforts to reduce the ecological footprint and the related change in lifestyle, it will be necessary to implement adaptation measures more decisively if we want to ensure at least reasonably suitable conditions for life and work for all residents, especially in the summer months.

The analysis of changes in average annual maximum temperatures shows that they are rising everywhere in Slovenia, but somewhat more intensively in the continental part than in sub-Mediterranean Slovenia, as the higher specific heat of the water mass of the Mediterranean Sea moderates excessive warming in summer (and strong cooling in winter). The number and length of heat waves have been increasing disproportionately fast by decades, so that we can no longer speak of a linear trend. Especially in sub-Mediterranean Slovenia (e.g. at the Bilje meteorological station), we observe that individual heat waves merge, so we can expect that if current trends continue, the number of heat waves there will decrease while their duration will increase significantly. The Bilje meteorological station recorded 150 heat waves in a total of 1382 days in the period considered.

Ljubljana–Bežigrad also stands out, where the causes of the high frequency of heat waves should also be sought in the influence of the urban heat island. The impacts of the Pannonian climate and the associated overheating of the continent in summer are most clearly visible at the meteorological stations in Novo mesto and Murska Sobota, and somewhat less in Maribor, since it lies at the junction of Pannonian and pre-Alpine northeastern Slovenia. The lowest number of heat waves and days in heat waves was recorded at the Šmartno pri Slovenj Gradcu meteorological station, where the main reason is its location at the bottom of a basin, where temperature inversion may occur even in summer mornings. In the treatment of heat waves, in addition to their number, the duration of heat waves is also an important element. Here too, the positive effects of the sub-Mediterranean and Pannonian climates and the influences of urban heat islands can be recognized. In the period 1961–2024, by far the highest number of days in heat waves was recorded at the meteorological stations Bilje (1382 days), Ljubljana–Bežigrad (614 days), Murska Sobota (504 days), and Novo mesto (501 days). In Maribor the total number of days in heat waves was 394, in Postojna 232, and in Šmartno pri Slovenj Gradcu 210.

The trend of increasing number of days in heat waves is highest in Bilje (47.4 days/decade), followed by the stations Murska Sobota (35.6 days/decade), Novo mesto (34.4 days/decade), and Ljubljana–Bežigrad (31.3 days/decade). According to the model projection MPI-ESM1-2-HR and the “medium” scenario SSP370, average summer maximum temperatures are expected to increase most strongly in Pannonian Slovenia by the end of the 21st century,

and somewhat less in sub-Mediterranean Slovenia. If current trends continue, both regions will face at least two climate challenges by the end of the 21st century: increasingly frequent droughts and ever greater heat stress in summer. According to the projections, the highest average annual maximum temperatures in the period 2071–2100 will be recorded in the Koper Hills (19.7 °C), Krška ravnina (19.4 °C), Murska ravnina and Goriška Brda (19.1 °C each), Bela krajina (18.9 °C), Vipavska dolina (18.8 °C), and in Lendavske gorice and Dravska ravnina (18.8 °C each). The average annual maximum temperatures will amount to 13.3 °C in the Julian Alps and 12.8 °C in the Karavanke.

Between the periods 1981–2010 and 2071–2100, average annual maximum temperatures will rise most in the Lendavske gorice, Murska ravnina, Goričko, and Gorjanci (by 3.8 °C), and least in the Julian Alps and Goriška Brda (by 3.4 °C). From the perspective of social responsibility, these challenges, and especially the measures to reduce their negative consequences, should already be incorporated into the plans for our future development.

TRENDS BEI HÖCHSTTEMPERATUREN UND HITZEWELLEN IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

Steigende Lufttemperaturen sind eine der sichtbarsten Folgen des globalen Klimawandels. Sie führen zu zunehmend intensiver werdenden Hitzebelastungen. Aus dieser Perspektive sind Analysen der Höchsttemperaturtrends besonders interessant. Diese beeinflussen die Lebensqualität, die Arbeitseffizienz und die menschliche Gesundheit. Natürlich dürfen die überwiegend negativen Auswirkungen auf Pflanzen- und Tierwelt nicht außer Acht gelassen werden. Die Folgen höherer Höchsttemperaturen treffen besonders gefährdete Bevölkerungsgruppen: ältere Menschen, Kinder, Kranke und sozial isolierte Menschen. Angesichts der zunehmenden Alterung der europäischen und slowenischen Bevölkerung sollten die etablierten Höchsttemperaturtrends und insbesondere die erwarteten Prognosen zu den Höchsttemperaturänderungen bis zum Ende des 21. Jahrhunderts bei der Planung der zukünftigen gesellschaftlichen Entwicklung berücksichtigt werden. Wir haben die Chance, den Klimawandel zu verhindern oder zumindest deutlich zu mildern, bereits verpasst. Neben den Bemühungen zur Reduzierung des ökologischen Fußabdrucks und den damit verbundenen Lebensstiländerungen sind entschlossenere Anpassungsmaßnahmen erforderlich, um allen Einwohnern gleichermaßen angemessene Lebens- und Arbeitsbedingungen, insbesondere in den Sommermonaten, zu gewährleisten.

Die Analyse der Veränderungen der durchschnittlichen jährlichen Höchsttemperaturen zeigt, dass diese in ganz Slowenien zunehmen, im kontinentalen Teil jedoch etwas stärker als im mediterranen Slowenien, da die Wassermasse des Mittelmeers aufgrund der höheren spezifischen Wärmekapazität eine übermäßige Erwärmung im Sommer (und eine starke Abkühlung im Winter) abmildert. Die Anzahl und Dauer der Hitzewellen haben im Laufe der Jahrzehnte überproportional zugenommen, sodass wir nicht länger von einem linearen Trend sprechen können. Insbesondere im mediterranen Slowenien (z. B. an der Wetterstation Bilje) beobachten wir, dass einzelne Hitzewellen ineinander übergehen. Daher ist zu erwarten, dass bei Fortsetzung des derzeitigen Trends die Anzahl der Hitzewellen dort zurückgeht und ihre Dauer deutlich zunimmt. Die Wetterstation Bilje verzeichnete im untersuchten Zeitraum 150 Hitzewellen an insgesamt 1.382 Tagen. Auch Ljubljana Bežigrad sticht hervor, wo die Ursachen für die hohe Häufigkeit von Hitzewellen ebenfalls in den Auswirkungen der städtischen Wärmeinsel zu suchen sind. Die Auswirkungen des pannonischen Klimas und die damit verbundene Überhitzung des Kontinents

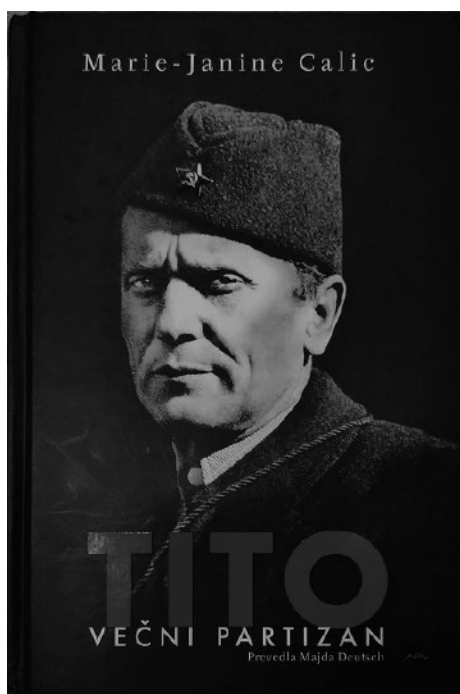
in den Sommermonaten sind an den Wetterstationen in Novo mesto und Murska Sobota am deutlichsten sichtbar, etwas weniger deutlich in Maribor, da diese Stadt an der Schnittstelle zwischen dem pannonischen und dem küstennahen Nordosten Sloweniens liegt. Die geringste Zahl an Hitzewellen und Hitzewellentagen gibt es an der Wetterstation in Šmartno bei Slovenj Gradec, hauptsächlich aufgrund ihrer Lage am Boden eines Beckens, in dem es auch an Sommermorgen zu Temperaturumschwüngen kommen kann. Neben der Anzahl der Hitzewellen ist auch ihre Dauer ein wichtiges Element bei der Betrachtung von Hitzewellen. Auch hier sind die positiven Auswirkungen des mediterranen und pannonischen Klimas sowie die Auswirkungen städtischer Wärmeinseln zu erkennen.

Im Zeitraum 1961–2024 wurde die mit Abstand höchste Zahl von Hitzewellentagen an den Wetterstationen Bilje (1382 Tage), Ljubljana-Bežigrad (614 Tage), Murska Sobota (504 Tage) und Novo mesto (501 Tage) registriert. In Maribor betrug die Gesamtzahl der Hitzewellentage 394, in Postojna 232 und in Šmartno pri Slovenj Gradec 210. Der Trend zur Zunahme der Zahl von Hitzewellentagen ist in Bilje (47,4 Tage/Jahrzehnt) am stärksten, gefolgt von den Stationen Murska Sobota (35,6 Tage/Jahrzehnt), Novo mesto (34,4 Tage/Jahrzehnt) und Ljubljana-Bežigrad (31,3 Tage/Jahrzehnt). Laut der Modellprognose MPI-ESM1-2-HR und dem „mittleren“ Szenario SSP370 werden die durchschnittlichen sommerlichen Höchsttemperaturen bis zum Ende des 21. Jahrhunderts voraussichtlich im pannonischen Slowenien am stärksten ansteigen, im mediterranen Slowenien etwas weniger. Wenn sich die aktuellen Trends fortsetzen, werden beide Gebiete bis zum Ende des 21. Jahrhunderts mit mindestens zwei klimatischen Herausforderungen konfrontiert sein: immer häufigeren Dürren und zunehmend höheren Hitzebelastungen im Sommer. Den Projektionen zufolge werden die höchsten durchschnittlichen jährlichen Höchsttemperaturen im Zeitraum 2071–2100 in Koperska Brda (19,7 °C), Krška Raven (19,4 °C), Murska Raven und Goriška Brda (beide 19,1 °C), Bela Krajina (18,9 °C), Vipava-Tal (18,8 °C) und in Lendavske Gorice und Dravska Raven (beide 18,8 °C) verzeichnet. Die durchschnittlichen Jahreshöchsttemperaturen werden in den Julischen Alpen 13,3 °C und in den Karawanken 12,8 °C betragen. Im Zeitraum zwischen 1981–2010 und 2071–2100 werden die durchschnittlichen Jahreshöchsttemperaturen in Lendavske gorice, Murska raven, Goričko und Gorjanci am stärksten (um 3,8 °C) und in den Julischen Alpen und Goriška brda am wenigsten (um 3,4 °C) ansteigen. Aus gesellschaftlicher Verantwortung sollten diese Herausforderungen und insbesondere Maßnahmen zur Verringerung ihrer negativen Folgen bereits heute in unsere zukünftigen Entwicklungspläne einbezogen werden.

POROČILA IN OCENE – REPORTS AND REVIEWS

MARIE - JANINE CALIC: TITO – VEČNI PARTIZAN

Prevod Majda Deutsch, urednik dr.
Aljoša Harlamov, Cankarjeva založba,
Ljubljana 2024, 382 str.

Knjiga z naslovom *Tito – večni partizan* je v izvirniku izšla v nemščini že leta 2020 pri založbi Chiara in v zbirki Diktatorji 20. stoletja z naslovom *Tito: Der ewige Partisan*. Marie-Janine Calic je odlična poznavalka Jugovzhodne Evrope, redna profesorica zgodovine Vzhodne in Jugovzhodne Evrope na Univerzi v Münchnu. Danes velja za vodilno strokovnjakinjo za to tematiko v nemški akademski in diplomatsko

politični srenji. Po sporočilu založbe lahko na kratko povzamemo, da je »avtorica v tej celoviti osebni, zgodovinski in politični biografiji slavnega voditelja Tita kot zgodovinsko osebnost osvobodila preteklih projekcij in ga predstavila v svežem družbeno-političnem kontekstu«. V ospredju vsebine so tako oblika, delovanje in načini njegove vladavine kot tudi Tito kot osebnost, revolucionar, vojaški voditelj, prepričani komunist in državnik.

Vsi tisti, ki to tematiko nekoliko boljše pozna(m)jo, nad delom nis(m)o posebej navdušeni, saj smo pričakovali veliko več novega. Žal pa novih historičnih dejstev v knjigi praktično ni in to nam potrjuje tudi pregled uporabljene literature na koncu knjige. Avtorica se je poleg mnogih arhivskih virov (tudi nekaterih novih in zato ji moramo nekaj svežine o liku jugoslovanskega predsednika Tita vendarle priznati) naslonila na vsem dobro poznane jugoslovanske avtorje (Vladimir Dedijer, Ivo in Slavko Goldstein, Rodoljub Čolaković, Milovan Djilas, Edvard Kardelj, Dušan Bilandžić, Blažo Mandić, Pero Simić in drugi ter zajetna Titova zbrana dela), od slovenskih pa v glavnem na dr. Jožeta Pirjevca in njegovo knjigo *Tito in tovariši*. Težko bi torej ocenili, da gre za popolnoma novo, izvirno biografijo o pokojnem jugoslovanskem predsedniku in voditelju gibanja neuvrščenih. Kljub temu je avtorici uspelo na precej sveži način in dokaj prepričljivo prikazati Josipa Broza kot nadvse

zanimivo osebnost, kot enkratnega in svojevrstnega politika, pragmatičnega komunista in stratega, ki je znal izkoristiti svoje talente in postal prepoznavna zgodovinska osebnost. To mu brez pomisleka priznava ne glede na vse, kar je bilo pri njegovem političnem in državniškem delovanju tudi negativnega. Avtorica ga je ocenila kot človeka, ki je bil zmožen tako dobrega kot slabega in v tem kontekstu ga oriše kot celovito zgodovinsko osebnost. Zdi se, da se s tem pridružuje mnogim piscem podobnih del, ki so Josipa Broza Tita uvrstili med vidnejše zgodovinske osebnosti novejšje zgodovine ne glede na očitke nasprotnikov te ocene, da je bil komunistični diktator in totalitarist. V zgodovino 20. stoletja se je zapisal in iz nje ga ni mogoče izbrisati. Vsem novodobnim (stereotipno enostranskim in brez vzročno-posledičnega pogleda na tokove dogajanja in časa v njegovem življenju) kritikam navkljub!

Že iz nepodpisanega uvoda h knjigi veje trditev, da je bil njen cilj Tita kot zgodovinsko osebnost osvoboditi preteklih projekcij in ga predstaviti v kontekstu njegovega časa. Poseben poudarek knjige je na intelektualnem kontekstu in na povezavi med zunanjo in notranjo politiko, enem od motorjev jugoslovanskega sistema. Ali je avtorici to res uspelo ali ne, bodo presodili bralci sami. Ti bodo najbrž tudi kritično ocenili trditev, da je *»nekdanja Jugoslavija samo v obdobju neposrednega komunističnega prevzema oblasti in na začetku izgradnje države delovala kot diktatura v ožjem smislu, torej kot totalitaristična vladavina, utemeljena na nasilju«* (čas takoj po zmagi nad nacifašizmom – op. avt.). Po prelomu s Stalinom in sovjetskim boljševistič-

nim modelom upravljanja z državo pa se je vzpostavil avtokratski sistem nove vrste, ki se je sam od sebe (zlasti po letu 1953) zelo spreminjal in ustvarjal posebni, omejeni politični pluralizem (z delavskim samoupravljanjem vred – op. avt.).

Avtorica je knjigo razdelila na smiselna poglavja, začenši s Titovim rojstvom 7. maja 1892 v Kumrovcu, z njegovim otroštvom in mladostjo, ki sta v dobri meri vplivala na njegov osebnostni značaj, in knjigo zaključila z njegovo smrtjo 4. maja 1980 v Ljubljani. Na koncu je dodala še nekaj razmislekov o krvavem razpadu jugoslovanske države v devetdesetih letih minulega stoletja, ko ni bilo *»Tita po Titu«*, pač pa so prevladali nacionalistični interesi, ki so po Miloševičevi politiki *»velike Srbije«* sprožili še dodatni sunek nacionalističnih konfliktov na Hrvaškem in na Kosovu, medtem ko se je Slovenija na plebiscitu decembra 1990 pragmatično odločila za lastno državo in jo junija 1991 tudi razglasila. Žal pa se je krvavi razpad države najbolj kruto končal v BiH šele leta 1995, ko SFRJ ni bilo več na političnem zemljevidu Evrope. Tito pa je medtem še vedno ostajal v spominu množic, na kar avtorica v sklepnem poglavju znanstveno ne ravno preveč prepričljivo opozori in navaja nekatere vzroke za razpad SFRJ. Sicer pa skozi knjigo ocenjuje, da so se v *»Brozovem značaju strnila močna ideološka prepričanja in visoke osebne ambicije. Bil je prepričan (kar je pojasnjeval pisatelju in prijatelju Miroslavu Krleži – op. avt.), da je treba vztrajati na poti revolucije, pri tem pa jim pravo pot kaže marksizem – leninizem. Samega sebe je imel za pogumnega kapitana, vztrajnega in izkušenega krmarja na vihnem*

morju političnih razprav«. Pri tem je imelo pomembno vlogo tudi njegovo osebno življenje in s to trditvijo avtorice se moramo strinjati. Novih dejstev okoli Titove zasebnosti in osebnega življenja sicer v knjigi ni, a so posrečeno navedeni nekateri paberki iz dostopne literature, ki nam dopolnjujejo mozaično podobo pokojnega jugoslovanskega maršala. Nobena skrivnost in nič novega v knjigi ni, da je bila zanj »Sovjetska zveza prva in edina država, ki je udejanjala pravičnost in enakost, ideale, za katere je tvegala svoje življenje. Stvarnost, ki ni ustrezala njegovi zeleni sliki, je kot mnogo drugih razumel kot otroško bolezen sistema.« Za razliko od Stalina Tito ni bil psihopat, ki bi ustrahoval svojo okolico, ji pretil ali jo teroriziral. Imel je »zanesljiv občutek za ubranost,« je zapisala. Morda se bo komu zdelo še najbolj zanimivo njeno mnenje, da Tito z mnogimi revolucionarnimi potezami in tudi z usmrčitvami med NOB (ter posledično takoj po njej – op. avt.) ni hotel osebno imeti nič (spomladi leta 1942 je kot vrhovni poveljnik jugoslovanskih partizanov izdal ukaz, da se lahko izvršujejo nasilni ukrepi samo proti »zloglasnim zločincem«) in zato ni podpisal niti ene smrtne kazni. »Tisto, kar bi mu lahko škodilo,« mu je pozneje očital njegov sopotnik Aleksander Ranković, »smrtne kazni, požige vasi, vse, kar je bilo umazanega in slabega, je prepustil drugim«. Okoli tega so seveda mnenja zgodovinarjev deljena.

Kakorkoli že, Titova Jugoslavija je krvavo razpadla. Po mnenju Zahoda je bila nedemokratična, vendar je vključevala federalne kontrolne mehanizme, ki so bili nezdržljivi s totalitarnim »gospodstvom«, ki ga poznamo iz

centralistično vodenih držav. Svoje sta opravili tudi globalizacija in svetovna integracija ter velike politične spremembe na stari celini, od padca berlinskega zidu do razpada Sovjetske zveze. Tudi v jugoslovanskem prostoru so se pojavila nova gibanja z zahtevami po demokratizaciji in številne družbene skupine, ki so hotele soodločati in sodelovati v političnem življenju. V jugoslovanski zgodbi pa ne smemo pozabiti predvsem na neverjetno nagli razrast nacionalizma in večna nasprotja med Srbi in Albanci na Kosovu ter tudi med Srbi in Hrvati, ki so od nekdaj želeli nazaj svojo samostojno državo. Svoj delež so pri razpadu SFRJ pridodali še geostrateški interesi velikih svetovnih odločevalcev, da o preigravanju in kombinacijah obveščevalnih služb ne govorimo posebej. Ta vidik v sklepnem delu knjige nekoliko manjka in ga osebno pogrešam. Tito je namreč tozadevna preigravanja hudičevu dobro poznal in tudi doživljal na lastni koži. Njegovo »moskovsko obdobje« še vedno ni dočela razčiščeno in osvetljeno. Je bil ali ni bil agent sovjetske obveščevalne službe (in morda še katere – op. avt.) tudi v tej knjigi ni ne potrjeno in ne zanikano. Splet okoliščin mu je bil pač prizanesljiv in Stalinovim čistkam se je izognil ter mu leta 1948 »pokazal zobe«.

Čisto za konec nam avtorica oriše »titonostalgijo«. Tito je kljub številnim kritikam še štiri desetletja in pol po svoji smrti za mnoge ljudi idol in zato nepozabljen. Stoji v središču spominske kulture, s katero izražajo ljudje svojo žalost in melanholijo ob izgubi svoje domovine in svoje (romantizirane) preteklosti. »Bolj kot je politično in gospodarsko stanje v državah naslednicah SFRJ mračno, svetleje sveti njegova

zvezda. 'Jugonostalgija' zrcali globoko socialno negotovost, brezizhodnost in brezup, ki so po razpadu Jugoslavije doleteli mnoge ljudi. Sprememba sistema vse do danes ni izpolnila mnogih želja, upanja in obljub. Titonostalgija je zagrabila tudi mlajšo generacijo; mnogi namreč prezirajo novi nacionalizem, ki zastruplja skupno življenje in zamegljuje evropsko perspektivo.»

Titova vloga in moč v »pokojni« SFRJ se je v času spreminjala. Iz diktatorja v času revolucije je postal »mehak avtokrat«, ga je ocenila avtorica te knjige in dodala, da je proti koncu svojega življenja prevzel vlogo razsodnika med prepirajočimi se vodstvi republik in interesnih skupin. Menim, da ta njena trditev sloni bolj na trhlih argumentih, čeprav je res, da je s svojo avtoriteto poskušal do zadnjega vplivati na dogajanje, za katerega je najbrž slutil, da se ne bo dobro končalo. In se tudi ni, saj nobeni ukrepi niso več zalegli. Ne cenzura, ne sodne odločitve in ukrepi proti nasprotnikom komunizma in socializma, ne politični procesi in tudi ne likvidacije političnih sovražnikov (še zlasti med radikalnimi pripadniki hrvaške emigracije – op. avt.), ki jih je učinkovito opravila jugoslovanska tajna služba, za katero je med množicami do zadnjega ostalo ime »Udba«. Avtorica nam skratka skuša dopovedati, da je »*Titov demokratični socializem do konca obdržal svojo represivno usedlino*«.

Naj namesto sklepnih misli navedem razmišljanje prevajalke na tiskovni konferenci Cankarjeve založbe, na kateri je sodeloval tudi glavni urednik dr. Aljoša Harlamov. Prevajalka si-

cer živi v Gradcu in se je med drugim obregnila ob slovensko sedanje zanižanje pomena Josipa Broza Tita, kar se ji »kaže kot spreminjanje Titove ulice v Dunajsko, češ da to bolj kaže na povečevanje Avstro-Ogrske, omenila pa je tudi odstranjevanje Titovih slik oziroma portretov s sten. Po njenem opažanju ob prevajanju se ji Tito potrjuje kot velik državnik in človek. Pri knjigi je posebej poudarila mednarodni vidik in pogled od zunaj, kar potrjuje več sto knjig, publikacij, razprav ... tujih avtorjev. Med slovenskimi monografijami je menda le Pirjevčeva Tito in tovariši. Tudi sicer razen Edvarda Kardelja in zelo malo Borisa Kidriča okrog Tita ni Slovencev, ki bi kaj veljali, le še Louis Adamič, ki pa je v glavnem živel v ZDA«.¹

Marjan Toš

IMBRIH LUIČ: VRAČTVA VSAGDAŠNJA DOMAČA (1746)

Priredil Alojz Jembrih. Ozalj: Pučko otvoreno učilište Katarina Zrinska, 2022

Kajkavščina je eno največjih hrvaških narečij, ki ga govorijo na severnem, severozahodnem delu Hrvaške. Stara knjižna kajkavščina ima bogato literarno tradicijo, ki je dosegla vse funkcijske zvrsti jezika. Zato ima bogato ponudbo raznovrstnih knjižnih del.

Poleg več sto tiskanih knjig je mnogo kajkavskih knjižnih del ostalo v roko-

¹ Tuja monografija Tito – večni partizan, www.kritik.si/2024/09/ z dne 10. 1. 2025. Avtor besedila je dolgoletni Delov novinar, kritik in publicist Marijan Zlobec.

pisu. Ti obsegajo tudi različne žanre (verski, leposlovni, znanstveni ipd.). Tak rokopis je bil nedavno objavljen na Hrvaškem v knjižni obliki oz. v ponatisu. Njegov prireditelj je prof. dr. Alojz Jembrih, ki je bil nekoč trinajst let zaposlen na Univerzi v Ljubljani.

Omenjeni rokopis, ki ga je objavil prof. Jembrih, je zdraviliška knjiga (hrvaško *ljekaruša*) pavlinskega redovnika Imbriha Luiča, ki nosi izvirni naslov *Vrachtva vszagdasnia domacha*. Celo ten ponatis je prišel na dan leta 2022 kot *Vračta vsagdašnja domača (1746.)*.

Seveda to ni prvi ponatis Luičevega rokopisa, saj je leta 1909 hrvaški arheolog dr. Fran Gundrum Oriovčanin (1856–1919) v posebni redakciji objavil

Vrachtva vszagdasnia v Zborniku za narodni život i običaje Ježnih Slavena.

Imbrih Luič¹ je bil po rodu iz Karlovca; rodil se je 15. septembra 1690. Deloma v rojstnem mestu deloma v Zagrebu je obiskoval srednjo šolo. 3. novembra 1711 je stopil v pavlinski red in 6. novembra 1712 dal redovne zaobljube v Lepoglavi. 19. decembra je prejel pripravništvo za duhovniški poklic. Leta 1715 je postal član pavlinskega samostana v Olimju na Spodnjem Štajerskem.² Med 1717 in 1750 je izmenoma živel in deloval v različnih pavlinskih samostanih (Olimje, Lepoglava, Remete, Svetice, Kamensko, Križevci). Umrli je 19. novembra 1750 v Remetah pri Zagrebu.

Luičev rokopis dolgo časa ni bil pred očmi raziskovalcev; veliko jih ni vedelo, kje je. Rokopis je bil ohranjen v zbirki *Rara* Mestne knjižnice v Zagrebu. Prof. Alojz Jembrih je objavil članek o njem pod naslovom *Rukopisna vračta vsagdašnja domača, pavlina Imbriha Luiča (1746.) kojima iznova u trag ušlo v reviji Farmaceutski glasnik* (letnik 61, št. 5, 2005).

V svojem rokopisu se Luič ukvarja z zdravilnimi recepti, zdravilnimi rastlinami in načini priprave zdravil (napisano v kajkavščini), v latinščini pa predstavi svoj življenjepis. Luičev latinski življenjepis je prireditelj prof. Jembrih prevedel v sodobno knjižno hrvaščino. Jezik Luičeve rokopisne zdraviliške knjige je knjižna kajkavščina; hkrati zasledimo elemente štokavščine in ikavskega govora. Luičev rojstni kraj Karlovec (Karlovac) je na

¹ Luič je dobil ime *Emericus* (Imbrih, Mirko, zastarela kajkavska oblika je *Imbro*) pri pavlincih. Njegovo pravo ime še ni znano.

² Samostan so v devetdesetih letih 20. stoletja prevzeli minoriti.

jezikovnem robu, kjer se srečajo kajkavščina, štokavščina in čakavščina, ki ima ikavski izgovor. Ikavske značilnosti zrcalijo izrazi, kot so *mihur* (mehur), *pina* (pena), *orih* (oreh), *ripa* (repa).

Naslov rokopisa je pisan s črnim in rdečim črnilom; naslovi poglavij, začetne črke prvega recepta in del vsebine so pisani tudi z rdečim črnilom. Vsebina je razvrščena v dvanajst poglavij, ki jim je avtor dal latinske naslove, medtem ko je latinsko poimenovanje nekaterih bolezni prevedel v kajkavščino. Na koncu je kazalo (*Index*), v katerem so v abecednem redu zapisana različna poimenovanja (bolezni, rastline). Avtor je tudi – kakor je bilo omenjeno – zapisal svoje življenjepisne podatke v latinščini.

Črkopis rokopisa je kajkavski.³ Luič je večinoma sledil tradiciji grafije, ki je bila v uporabi v zagrebški škofiji, vendar še vedno lahko opazimo kar nekaj razlik v primerjavi s tradicionalno kajkavico, npr. za glasa /lj/ in /nj/ uporabi grafema in <ni> in ne <ly>, <ny>, kot je to značilno za kajkavske tiske. Ne piše znakov <fz>, <f> za glasove /s/, /š/ ali /ž/. Za veznik *i* (in) vedno piše *ij* (ki se optično izrazi kot <y>, ki ga velikokrat lahko zasledimo v drugih kajkavskih delih). Za glas /đ/ piše Luič <gi>, medtem ko se v tiskih rabi <gy>.

Ponatis Luičevega rokopisa je izdalo *Pučko otvoreno učilište Katarina Zrinska* v Ozalju. Besedilo je prepisal prof. Alojz Jembrih, ki je napisal uvodno besedilo in obširen pogovor, Lui-

čeve življenjske podatke in značilnosti rokopisa.

Posebna vrednost ponatisa je, da lahko v dveh različicah beremo Luičeva Vračta vsagdašnja domača: v prvem delu knjige je namreč predstavljen izvirni rokopis (preslikane strani). Temu sledi v drugem delu prepis (*Transkripcija*) v gajici, da bo lažje razumljiv preprostim bralcem, ki jim stara kajkavska pisava ni poznana.

V tretjem delu (str. 160–165) je prireditelj dodal *Glosarij*, ki je slovarček manj znanih ali zastarelih besed in tudi tistih kajkavskih besed, ki so še žive v sodobni kajkavščini. Hkrati ta slovarček želi razložiti pomen teh izrazov tistim bralcem, ki niso govorci kajkavščine. Npr. *pijanščina* (slov. pijančevanje, hrv. pijanstvo), *žveplo* (hrv. sumpor), *gnjusoba* (slov. gnusoba, hrv. zmazanoća, smrad), *jalševo korje* (slov. jelševa skorja, hrv. kora od johe).

V četrtem delu lahko beremo Luičev življenjepis in analize o rokopisu (posebno o črkopisu).

V petem (zadnjem) delu je prireditelj objavil še v začetku omenjeno Gundrumovo (1909) redakcijo. Gundrum je dobil od svojega kolega Josipa Brunšmida (1858–1929) Luičev rokopis za preučevanje. Prof. Alojz Jembrih je zato v svoji publikaciji objavil Gundrumov prepis, da se lahko primerja z izvirnikom. »*Drugi je razlog Gundrumovo objašnjenje različitih naziva bolesti i ljekovitih biljaka koje su integralni dio Luičeve lekaruše,*« piše prof. Jembrih.

³ Madžarski slavist Előd Dudás je izrazil potrebo po poimenovanju *prekmurski črkopis*, kar lahko velja tudi za črkopis starih kajkavskih knjig. Tako kot v slovenskih so tudi v hrvaških razpravah tega imenovali *madžarski črkopis*, *madžarska grafija*, *mađarska slovopisna tradicija*, *ogrlica*, zato je upravičeno imenovati pisavo kajkavskih knjig za *kajkavsko*, *kajkavico*.

Lahko namreč opazimo, da Gundrumov prepis površno predstavi izvirnik, saj se (verjetno) bolj prilagaja takratnemu hrvaškemu pravopisu, npr. besede s samoglasniškim *r* (er) piše brez *e*, npr. *krvi* in ne *kervi* ali *mrzli* in ne *merzli*.

Ponatis s spremnimi besedami in analizami prof. Alojza Jembriha pomeni velik doprinos zgodovini hrvaške farmacevtske znanosti in razvoja hrvaške botanične terminologije. V današnjih časih zdravilne rastline in zdravljenje z drugimi naravnimi snovmi ponovno dobivajo velik poudarek. Luičev rokopis vsebuje mnogo nasvetov v zvezi z domačim zdravljenjem ter gospodarstvom in živinozdravstvom.

Prav tako je za preučevanje zgodovinskega narečjeslovja in zgodovine kajkavske književnosti iz obdobja t. i. Zrinsko-Frankopanskega jezikovnega kroga zelo pomembno, da je bil objavljen ponatis tega pozabljenega rokopisa. Luič je v kajkavskem jeziku zapisal ime zdravilnih rastlin in še načine zdravljenja ter druge izraze ter tako prispeval k dokumentaciji bogatega kajkavskega besedišča na tem področju.

Akoš Anton Dončec

VSE ZA DOMOVINO IN BLIŽNJEMU V POMOČ

Prostovoljno gasilsko društvo Sv. Trojica v Slovenskih goricah 1875–2025, ur. Nataša Kolar, Sv. Trojica 2025, 165 str.

Ob stopetdesetletnici ustanovitve Prostovoljnega gasilskega društva Sv.

Trojica je izšla zajetna monografija, ki jo je uredila mag. Nataša Kolar. V uredniškem odboru so bili poleg nje še Eva Babič, Alojz Gregorec, Izidor Ploj, Barbara Potrč in Klemen Potrč. Lektorica je bila Mateja Kramberger, ki je tudi prevajalka povzetka v nemški jezik. Fotografije so iz arhiva PGD Sv. Trojica in iz osebnih arhivov Jerneja Kirbiša, Nataše Kolar, Bineta Kovačiča, Nives Ploj, Izidorja Ploja in Slavka Štefaneca. Naslovnico krasi podoba gasilskega doma iz leta 1930. Oblikovalec je bil Janžej Marinč iz TAK kolektiva Ljubljana, monografija pa je izšla v nakladi 500 izvodov.

Z vso odgovornostjo lahko zapišem, da je monografija več kot samo društvena gasilska kronika. Je dragocen prispevek v zakladnico zgodovinopisja o slovenskem gasilstvu nasploh in velik prispevek h krajevni zgodovini občine Sv. Trojica v Slovenskih goricah. Vsebinska zasnova monografije velikega formata in trde vezave temelji na kro-

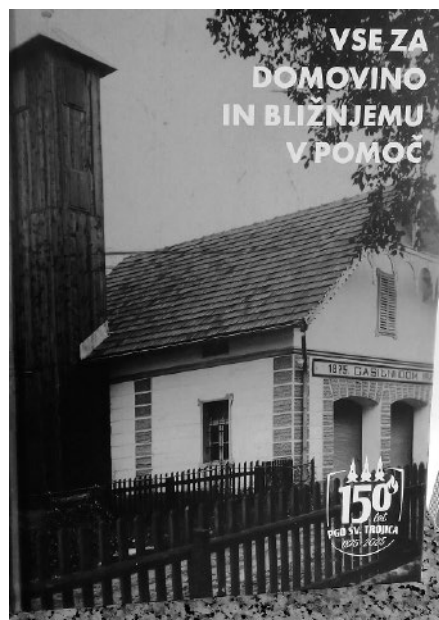

Foto Marjan Toš

nologiji društvenega dela med leti 1875 in 2025. Kot je v spremni besedi zapisala urednica mag. Nataša Kolar, sicer kustodinja Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož in tudi sama članica PGD Sv. Trojica, so bili temeljni viri za pisanje arhivsko gradivo društva, sejni zapisniki upravnega odbora društva, letna poročila predsednikov in poveljnikov, objave v tiskanih virih in slikovni material. V 150 letih delovanja je nastalo obširno arhivsko gradivo, ki ga je bilo treba pregledati in preučiti. Urednica je izbrano in pregledano gradivo uredila in ga vsebinsko povzela v kronološki obliki. Treba ji je priznati, da je bila glede na razpoložljive vire in literaturo pri pisanju besedila upoštevana metodologija znanstvenega raziskovanja. Besedila namreč spremlja navedba ustreznih virov in literature. Ravno v pravšnji meri, da je monografija razumljiva tudi povprečnemu bralcu. Urednica je glede na obseg dela posrečeno izbrala vsebine, ki dovolj celovito dokumentirajo 150 let gasilske organizacije v tem delu osrednjih Slovenskih goric. Nekatere teme je brez škode izpustila in jih pustila za obdelavo ter izziv »našim naslednikom«. To je javno povedala tudi na predstavitvi monografije. Izziv je kar velik, saj bo treba slej ko prej bogato gasilsko zgodovino preplesti z nekaterimi znanstvenimi ocenami in pregledi narodnostnih razmer v trgu Sv. Trojica, ki so bile v drobnih niansah rahlo podobne razmeram v bližnjem Lenartu. Le da so bile lenarške dokaj tipične in včasih zaostrene, trojiške pa bolj drobne praske in gostilniški prepiri. Sv. Trojica je bila namreč v tem času in vse do prve svetovne vojne v osrednjih Slovenskih goricah trg, v katerem je bila gospodarska moč v rokah

vplivnih nemških tržanov. A to ni bila ovira, da v vodstvu mladega društva ne bi sodelovali tudi slovenski posestniki in tržani. Je pa bil občevalni jezik vse do konca prve svetovne vojne nemški. Šele po razpadu monarhije novembra 1918 in ustanovitvi prve jugoslovanske države Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev 1. decembra 1918 je nemščino zamenjala slovenščina. To se je zgodilo na prvem društvenem sestanku na začetku leta 1919, ko so se pogovarjali izključno v slovenskem jeziku in tudi zapisnik prvič napisali v slovenščini.

Monografija *Vse za domovino in bližnjemu v pomoč* je razdeljena na štiri dele: v prvem so slavnostni nagovori s čestitkami ob visokem jubileju predstavnikov države, lokalne skupnosti in gasilske organizacije; v drugem je kronološki zgodovinski pregled društva; tretji del je posvečen gasilskim vozilom, izobraževanju, delovanju članic v društvu in predstavitvi dveh najpomembnejših članov društva s priznanji Gasilske zveze Slovenije za posebne zasluge. To sta Kamilo Kirbiš in Alojz Gregorec, tudi nekdanja predsednika PGD Sv. Trojica. V zadnjem, četrtem delu, ki je historično posebej zanimiv, so predstavljeni društveni funkcionarji in častni člani društva do 1875 do 2025. Urednica je zelo razumljivo postregla z dokumentirano resnico okoli letnice ustanovitve društva. Formalno je bil namreč ustanovni občni zbor društva 2. februarja 1876, kar bi lahko pustilo dvome. Zato ni odveč vedeti, da so člani iniciativnega odbora za ustanovitev društva (nadučitelj Josef Krainz, zdravnik Feliks Ryzienski in posestnik Johann Schönwetter) prvo pobudo oblikovali že leta 1873 po obsežnem požaru na gospodarskem posloplju

Feliksa Ryzienskega. Ko je dozorela, so napisali prošnjo za ustanovitev gasilskega društva in jo posredovali krajevni občini Sv. Trojica. Tam so uradni vlogi priložili društvena pravila (statut) s priporočilom takratnega župana Georga Landergotta in jo poslali na cesarsko-kraljevo okrožno glavarstvo v Mariboru. Od tam je vloga romala na cesarsko-kraljevo namestništvo v Gradec, ki je odobrilo ustanovitev društva in potrdilo prvi statut 5. novembra 1875. S tem so člani iniciativnega odbora dobili dovoljenje za sklic ustanovnega občnega zbora, ki se je zgodil 2. februarja 1876 v gostilni Georga (Jurija) Goloba. Kljub temu velja ustanovitveno leto 1875, ko je bil s strani države (avstro-ogrske monarhije) sprejet in potrjen prvi društveni statut. S to letnico so namreč novo društvo vodili v statističnem seznamu avstrijskih gasilskih zvez, kamor je spadala takratna gasilska zveza Štajerske, ustanovljena leta 1871. Njen član je postalo tudi novo trojiško gasilsko društvo. Ta razlaga je zelo korektno pojasnila pota ustanavljanja društva in nesporno potrjujejo letnico 1875 kot ustanovitveno leto zdajšnjega PGD Sv. Trojica.

Monografijo bogatijo mnoge dokumentarno prepričljive fotografije primerne formata ter faksimili nekaterih dokumentov iz časa ustanavljanja društva. Izdajatelju, uredniškemu odboru in urednici mag. Nataši Kolar lahko za pogum, trud in izdajo bogate društvene monografije od srca čestitamo. Ob častitljivem društvenem jubileju je to najlepši trajni spomenik, ki bo ostal mnogim prihajajočim generacijam za obujanje spominov na gasilske začetke v tem kraju.

Marjan Toš

IRENE ROŽMAN PIŠEK: BABICE NA RAZPOTJU ZGODOVINE: LIK TERENSKÉ BABICE OD LETA 1945 DO POZNIH ŠESTDESETIH LET

Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 2025, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 58 (ur. Ana Svetel)

Leta 2004 je kot 36. zvezek zbirke Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva izšla knjiga Irene Rožman z naslovom *Peč se je podrla: kultura rojstva na slovenskem podežlju v 20. stoletju*. Po dobrih dvajsetih letih je v isti zbirki kot 58. zvezek »porojena« knjiga *Babice na razpotju zgodovine: lik terenske babice od leta 1945 do poznih šestdesetih let*.

Če so bili takrat v ospredju nosečnice, porodnice in podatki iz matičnih knjig, so tokrat v ospredju babice; ker pa je pozornost glede procesa priprave na porod in rojevanja skupna obema, je

bolj kot poudarek na glavnih akterkah razlikovalni element obeh knjig časovni okvir. V drugo je zožen na dve desetletji po drugi svetovni vojni in zdi se, da je prav to v knjigi najbolj pomembno. Gre namreč za obdobje izrazitih družbenih sprememb, ki so odločilno vplivale tudi na odnose med spoloma, pravice žensk in posledično na paradigmo porodne pomoči in kraja rojevanja.

Avtorica izhaja iz ustnih virov, kar je za etnološko raziskavo seveda pričakovano; prevlado ustnih virov utemeljuje tudi z očitnim in neizogibnim dejstvom, da so sogovornice, ki so babiško izobraževanje in nato terensko delo opravljale takoj po drugi svetovni vojni, ta hip še med nami, ostali viri pa – ti bodo na voljo tudi, ko njih (in nas) ne bo več. Izkušnje, občutke, stališča, ki jih lahko ubesedijo le povojne babice, delno pa seveda tudi sočasne porodnice, zdaj pač še lahko ujamemo.

Rožman Piškova jim je dobesedno dala glas – pomemben del besedila namreč tvorijo neposredne izjave sogovornic, vpete v kontekst, ki ga okrog njih plete raziskovalka. Toliko bolj, ker je njihove izjave ohranjala v narečju, v katerem so pripovedovale, pri čemer seveda ne gre za eno samo narečje, ampak za celo vrsto različno zvencejih glasov – »njene babice« namreč prihajajo iz različnih predelov Slovenije. Tako za izpraševalko in zapisovalko kot gotovo tudi za lektorico je to bil nedvomno poseben strokovni izziv; odbralca tak način pisanja zahteva dodatno osredotočenost, ki na koncu prinaša nekakšno zadoščenje, saj sta uvid in užitek ob branju zato bolj neposredna in večplastna.

Že od podnaslova knjige naprej izstopa zavedanje, da gre za obdobje velikih

sprememb, skoraj za nekakšen prelom med tradicionalnim in modernim, ki se na primeru nečesa tako občega, kot je rojevanje, kaže zlasti v postopnem, a vendar relativno hitrem prehodu od porodov v domačih kmečkih (in drugih) izbah do rojevanja v porodniških sobah povojnih porodnišnic. Prehod seveda ni bil oster – skoraj nikoli ni; dogajal se je po korakih, vpet je bil v najrazličnejše okoliščine, a v mnogih primerih so ga občutile tako babice, ki so svoje prve praktične primere še izvajale na terenu, na domovih porodnic, nadaljnje pa pogosto že v postavah porodnih timov v porodnišnicah, kot tudi pri porodnicah – nekatere so prve otroke rojevale doma, druge pa že v bolnišničnem okolju. Spremembe so torej tako ene kot druge izkusile na svoji koži, babice celo dvojno, saj so se seveda pogosto znašle v obeh vlogah. V tem pogledu je posebej zanimiv sicer razmeroma kratek del knjige, ki govori o tem, kako so se za druge razdajajoče babice kot porodnice in mlade mamice znašle v stiskah, v katere jih je postavljala nepredvidljiv delovnik. K porodnicam so morale, ko je to zahtevala narava stvari, skoraj kadar koli, pri čemer so se občasno soočale z okoliščinami lastnih visokih nosečnosti, kratkih porodniških dopustov, nizko stopnjo organiziranosti varstva predšolskih otrok in pomanjkanjem zanesljivih varušk. Malčki poklicnih babic namreč, za razliko od otrok večine drugih zaposlenih žensk, niso imeli ustaljenega urnika, saj so njihove mame bile tako rekoč na vpoklic.

Drug izredno zanimiv vidik, ki ga Rožman Piškova postavi čisto na začetek knjige, je vidik šolanja generacije babic, ki se je za ta poklic izobraževala

takoj po koncu druge svetovne vojne. V uvodnem poglavju spoznavamo mnoge predane pedagoge in organizatorje poveljnega babiškega izobraževanja, zlasti očetovsko-strokovni lik prof. Vita Lavriča, razloge za izbor babiškega šolanja in poklica, krajevni in socialni izvor gojenk, vsebino njihovega izobraževanja in tudi njihovo vpetost v družbeni kontekst na eni in v zakoreninjene tradicionalne prakse na drugi strani. Tako iz organiziranosti babiškega izobraževanja kot iz drugih sprememb, povezanih z rojevanjem, porodno pomočjo ter skrbjo za matere in otroke odseva iskrena socialna agenda izboljševanja razmer za vse – za otroke, za matere in za babice. Posledično pa seveda tudi za takrat mlado državo.

Prizadevanja za zniževanje števila porodnih zapletov, manj smrti porođnic, manj mrtvorojenih otrok, manj smrti otrok ob porođih in boljše okoliščine zgodnjega odraščanja so skušali doseči s premišljeno organiziranostjo šolanja prvih generacij poveljnih babic, z izboljševanjem splošnih higienskih razmer in z razvijanjem javnega zdravstvenega sistema, ki naj bi bil enako dostopen vsem. V tem pogledu je res upravičeno reči – naj bi bil, saj so morale kmetice, ki niso bile zdravstveno zavarovane, vsaj sprva plačevati prispevek za porod v porođnišnici. Ta je bil za mnoge previsok, vsekakor višji od stroška obiska terenske babice, da o domačih, nešolanih babicah iz skupnosti, katerih usluga je terjala kvečjemu hleb doma pečenega belega kruha, sploh ne govorimo. Tudi ali nemara predvsem zato so ženske s podeželja dlje ohranjale tradicijo rojevanja v domačem okolju, ki ga je zdravstveni sistem poskušal preseči, a ga je po drugi strani ne

le dopuščal, ampak do neke mere tudi spoštoval.

Skozi besedilo se ves čas pojavlja poudarek pomembnosti odnosa med babico in nosečnico, nato porođnico oz. mamo, ki je nastajal v procesu postopne gradnje zaupanja. Njihov odnos tako babice kot porođnice označujejo za bistvenega in je vsaj z vidika porođnic pogosto prekašal zaupnost odnosa med porođnico in zdravnikom, porođničarjem. Odnos med babico in nosečo/rojevajočo/materinsko žensko je bil namreč dolgotrajnejši, zaupnejši, bolj praktičen. Pogosto je bil utemeljen tudi na dejstvu, da sta bili istega spola in sta neredko delili prvoosebno izkušnjo nosečnosti in rojevanja. Ob branju o babicah, ki so etnologinji pripovedovale, kako so se ženskam približale, kako so začenjale pogovore, kako so skušale najti taktike, da bi nosečnice prepričale v prednosti sodobnejših metod in rojevanja v porođnišnicah, ter opisovanju njihovih terenske poti širom po podežlju, od grap do hribovitih predelov, od dneva do noči, od vročega poletja do zasneženih zim, od krajev ob prometnih poteh do zaselkov ali samotnih kmetij brez vsakršnih cestnih povezav, se ni mogoče izogniti misli, da so babice pravzaprav na nek način – etnologinje. Uvid so imele v bivalno, oblačilno in prehrambno kulturo, šege in navede ob rojstvu; poznale so intimni svet žensk in njihovih družin; poznale so najrazličnejše pojave od alkoholizma, nasilja in predsodkov do ljubeče navezanosti in medsebojne pomoči družinskih članov in širše skupnosti. Poznale so terene in načine, kako v sogovornicah vzbuditi zaupanje – točno to je tudi pomemben del nujnih veščin, ki jih ob terenskem delu potrebujemo etnolog-

nje in etnologi. Nedvomno jih odlično obvladuje tudi Irene Rožman Pišek, ki se je k nekaterim babicam po letih in desetletjih vračala znova, nekatere pa je ob nastajanju nove knjige nagoovorila prvič. Njena senzibilnost veje iz komentarjev, premislekov, dvomov, refleksij in iz dejstva, da ob neposrednih zapisih s terena vodi tudi terenski dnevnik, v katerem beleži tisto, kar ni bilo izraženo z besedami, a je bilo vsaj enako, če ne še bolj, povedno.

Knjiga *Babice na razpotju zgodovine* ob uvodnih besedah prinaša poglavja o šolanju in zaposlitvi – tudi o dekretih, s katerimi so bile šolane babice razporejene po deloviščih po Sloveniji, o predporodnih patronažnih obiskih in prvih posvetovalnicah – torej o času gradnje zaupanja, o pripravah na porod – tudi o tem, kako so nekatere nosečnice do zadnjega delale, nato pa legle in rodile, o poporodnih patronažnih srečanjih ter o prehrani in negi dojenčkov – tudi o spodbujanju k dojenju. Posebej stojijo poglavja o ključnih temah – *Porod v porodnišnicah ali doma*, *Podpora babic za porod v porodnišnici* in *Mnenja o porodu doma*. Zanimiv detalj je ugotovitev, da pojava večjega števila osebnih avtomobilov in zviševanje deleža porodov v porodnišnicah pravzaprav sovpadata. Kot nekakšen dodatek in hkrati »nerazkosan« del terenskih pogovorov knjigo zaključujeta poglavji *Pripovedi in pripovedovanje* in *Izbrane pripovedi*. Tudi tu so izjave babic zapisane v narečjih, a tokrat tekoče – na način, kot so bile pripovedovane in zgolj s končnimi komentarji in pojasnili etnologinje.

V raziskavi o babicah in babištvu mrgoli tematik, ki bi lahko vsaka zase odprla nove etnološke raziskave, tudi nove vidike in raziskovalne pristope;

skoraj nemogoče je izpostaviti vse, a za k branju vabeč vpogled vendarle nekaj. Izstopajo močna pozitivna poklicna samopodoba babic – nekakšno zavedanje o pomenu njihovega dela in tudi njihove izobrazbe za izboljšanje možnosti preživetja porodnic in otrok, smela organizacija povojnega babiškega izobraževanja, ki je na eni strani upoštevalo dejanske okoliščine na terenu, na drugi pa je jasno zasledovalo cilj – porodnice v čim večjem številu pripeljati v porodnišnice.

Skozi babištvo in rojevanje se zelo nazorno izrišejo težke, zapletene, včasih kaotične, drugič s tradicijo prežete okoliščine življenja v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni, zlasti v podeželskem okolju. Odpre se vprašanje vpetosti procesa rojevanja v skupnost in njegov prenos v varnejše, a – dobessedno in metaforično – bolj sterilno okolje zdravstvenega sistema. Izriše se lik babice, ki ga avtorica nakazuje že v podnaslovu knjige – empatične, iznajdljive, predane in razumevajoče in, ne nazadnje, spominov polne osebe ženskega spola: med sogovorniki in omenjeno generacijo gojenk namreč ni moških. So pa seveda omenjeni na drugi strani – kot očetje, ki so kdaj nerazumevajoči, nepotrpežljivi, kruti in celo nasilni, drugič ljubeči, skrbni, spodbujajoči in prisotni – včasih tudi ob rodni postelji. Vzpostavi se nasprotje med izrazito skromnimi življenjskimi razmerami, utemeljenimi z revščino, komunalno nerazvitostjo, nerazsvetljenostjo, alkoholizmom in nasiljem na eni strani in pomembno podporno vlogo ožje in širše družine ter skupnosti na drugi. Izriše se premišljenost in dobronamernost povojnih zdravstvenih ukrepov in razvijajočih se siste-

mov, ki gredo v take podrobnosti, da v karton darilne škatle, v katero zložijo osnovne potrebščine poporodnega obdobja, celo zarišejo črte za pregibe, po katerih je mogoče (kot pri kakem Ikeinem artiklu) sestaviti prvo posteljico, če novorojenček morda nima druge – čiste, tople, svoje.

Pretresejo pričevanja o otroku, ki ga po porodu niso imeli v kaj zaviti, zato so ga potisnili v rokav očetovega suknjiča; nasmeh pa priključijo podobne malega sorojenca, ki babici pridržijo petrolejko, da vidi porajati njegovega bratca ali sestrico. Osupnejo podrobnosti hudih porodnih zapletov – tisti, ki se končajo s smrtjo matere ali otroka, navdajo s sočutjem, one s srečnim izidom z olajšanjem. V zavest se vtisne porodniška doktrina, da se ob izrazitem tveganju za življenje obeh, matere in otroka, prednost usmeri v preživetje matere. Čeprav se zdi, da gre za dilemo tipa *Sofijine odločitve*, je pragmatična ost jasna – ob otroku, ki se poraja in morda ne bo preživel, je nekje blizu zelo verjetno še cela vrsta malčkov, katerih nadaljnje življenje je močno odvisno od materinega preživetja.

Če se znanstvena besedila v čem res pomembno razlikujejo od poljudnejših besedil o otroštvu, spolnosti in rojevanju »naših babic«, je ob obvladovanju znanstvenega aparata to gotovo njihova senzibilnost za raznolikost. V besedilih Irene Rožman Pišek lahko dojamemo ves razpon široke palete načinov rojevanja in babiške pomoči v letih po koncu vojne, medtem ko druga podobna besedila ob obilici nadrobno opisanih primerov pogosto padejo v past, da pretirano potencirajo grozljivo, robno, izjemno in zanemarijo vse ostalo ter s tem pogosto prispevajo k zelo razširje-

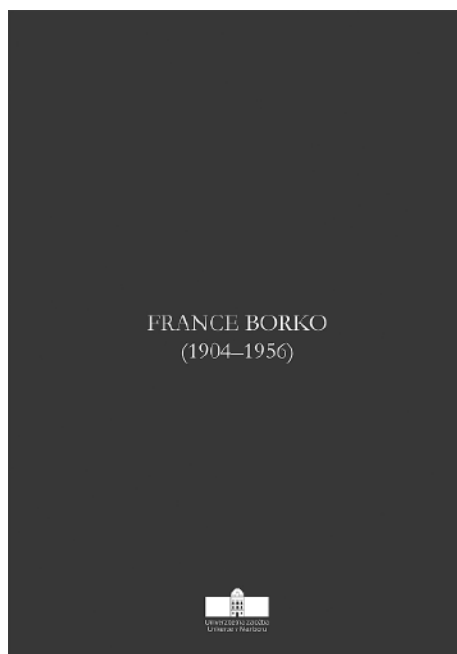
nim, a popačenim podobam fenomenov iz preteklosti.

Po branju *Babic na razpotju zgodovine* in *Peč se je podrla* si bralec – strokovnjak ali laik, no, vsaj jaz – lahko zaželi le še podobno znanstveno zasnovano in poglobljeno spoznavanje izkušenj rojevanja v 20. stoletju v urbanem okolju. Tudi te gotovo niso enoplastne.

Jerneja Ferlež

FRANC BORKO (1904–1956)

Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, december 2024, 62 str.

Konec minulega leta je izšla knjižica z naslovom *France Borko (1904–1956)* avtorja prim. prof. dr. Gabrijela (Elka) Borka iz Maribora. Izdala jo je Univer-

zitetna založba Univerze v Mariboru v zbirki Osebnosti, št. 8, ki jo ureja dr. Vlasta Stavbar iz Univerzitetne knjižnice Maribor. Knjigo je uredila Valerija Stopar, jezikovno pregledal prof. dr. Marko Jesenšek in tehnično uredil Jan Perša, ki je poskrbel tudi za oblikovanje ovitka. Avtor je na kratko orisal življenjsko pot svojega očeta, uglednega slavista in gimnazijskega profesorja ter pisatelja, ki je del življenja skupaj z družino med nemško okupacijo 1941–1945 preživel kot slovenski izganec v Srbiji. Ta del vsebine nam vnovič potrjuje posledice nacistične rasne politike, ki je v kontekstu uničenja Slovencev na veliko izganjala zavedne slovenske ljudi. Kaj vse so tam doživeli, nam prepričljivo pripoveduje tudi ta sicer drobna knjižica, ki ima bogat domoljubni naboj in ki jo bogati skrbno izbrano dokumentarno gradivo iz zapuščine prof. Franceta Borka. Avtorju, izgnanemu otroku družine prof. Borka leta 1941 in povojnemu uglednemu štajerskemu zdravniku ter plodnemu publicistu, je uspelo dobro orisati očetovo življenjsko pot. Njegova knjiga je zaradi sporočilnosti dragocen prispevek za boljše razumevanje ne tako daljne preteklosti, ki je na Slovenskem pustila globoke sledi.

France Borko (1904–1956) se je rodil v Obrežu pri Središču ob Dravi 29. novembra 1904. Osnovno šolo je obiskoval v Središču ob Dravi od leta 1912 do leta 1918. Po zaključeni šestletni osnovni šoli leta 1918 ga je oče vpisal v prvi razred klasične gimnazije v Mariboru. 12. junija 1926 je opravil zrelostni izpit v Mariboru. V gimnaziji je pričel s pisanjem pesmi v glasilu mariborske katoliške mladine »Stražni ognji«. Ob zaključku gimnazijskega izobraževanja so maturanti državne klasične gimna-

zije izdali in založili knjižico »Rosna jutra« in v njej je France Borko objavil dve svoji pesmi. Leta 1926 se je vpisal na Teološko fakulteto Univerze v Ljubljani. Po prvem semestru se je s Teološke fakultete prepisal na Filozofsko fakulteto in z odločbo takratnega dekan prof. Ramovša so semester na teološki fakulteti priznali v redno študijsko dobo. Z odločbo o Absolutoriju je v poletnem semestru leta 1930 dokončal slavistični študij na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in diplomiral 30. junija 1930. Nato je dobil stipendijo češkoslovaške vlade in se vpisal na praško univerzo, da bi pripravil doktorat.

V letih 1930 do 1931 je za takratno časopisje pripravljал reportaže in podobna poročila. Potem bi moral k vojakom, a je bil spoznan za nesposobnega. Od 1. septembra leta 1932 do 22. marca 1933 se je preživiljal z delom domačega učitelja in prefekta v Dijaškem domu Maribor. 1. marca 1933 je dobil dekret za mesto suplenta na Klasični gimnaziji v Mariboru in ob izboljšanju gmotnega položaja se je 1933 poročil z učiteljico ročnih del Lucijo Slokan. V zakonu sta se rodila dva otroka, 14. novembra 1934 sin, ki sta ga krstila Gabrijel, klicala pa Elček, kasneje Elko, in 18. februarja 1936 še hči Marija. 15. avgusta 1934 so ga po »službeni potrebi« premestili na Državno realno gimnazijo v Mariboru in je kot suplent na šoli deloval vse do 2. maja 1935, ko je opravil profesorski izpit za slovenski jezik z jugoslovansko književnostjo in postal redni gimnazijski profesor. Od leta 1934 do 1937 je vodil dijaško knjižnico gimnazije. Marca 1938 so ga premestili na Državno nepopolno mešano realno gimnazijo v Mariboru, na kateri je služboval vse do nemške okupacije leta 1941.

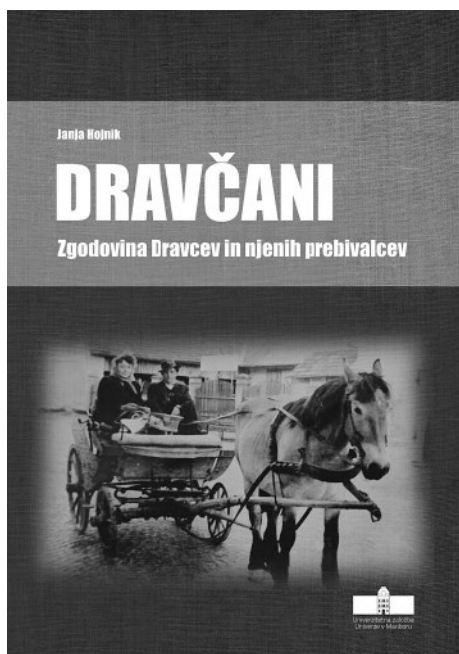
Celotno družino so v okviru izgonov slovenskega prebivalstva s slovenske Štajerske kmalu po aprilski okupaciji 1941 izgnali v Srbijo. »V črn kamion so nas strpali ob bajonetih in nas zakrili, kot da nas peljejo na morišče. Ker še ni bilo preko Drave železniškega mostu, smo bili prepeljani po groznem prahu in vročini zaprtih kamionov do Slovenske Bistrice in potem z vlakom v živinskih vagonih do Zagreba, kjer smo dobili večerjo; naprej smo se peljali do Slavonskega Broda in nato na jug proti Sarajevu in nato v Srbijo v mesto Arandjelovac. Po dveh dneh pa v Jagodino, kjer so nas namestili v Gluhonemem domu,« se je med drugim spominjal teh časov.

Družino Borko so poslali v Prokuplje na jugu Srbije. Že na začetku septembra 1941 je postal profesor na Realni gimnaziji v Prokuplju in poučeval nemščino. Kljub redni zaposlitvi je bila plača prenizka, zato so se preživljali z odprodajo nekaj pretihotapljene zlatnine; prav tako so gojili prašiče in obdelovali njivo, ki jo je posodil čuteč srbski kmet, ki je ženi Luciji, ko ga je prosila za kosček zemlje, rekel: »Pa šta če ti parče, uzmi celu njivu«. V času izgnanstva so njegovo stanovanje tudi večkrat pregledali; leta 1944 so med umikanjem nemške enote stanovanje povsem uničile. Med bivanjem v izgnanstvu so ga zaradi prikrivanja obtoženega srbskega mladeniča zaprli za pet dni. Po osvoboditvi maja 1945 se je družina Borko počasi vrnila v Maribor. Podobno kot ostali prebivalci porušenega Maribora je poleg svojega rednega dela pomagal pri obnovi. Prvi mesec je bil zaposlen na radiu »Svobodni Maribor«, že drugi mesec pa so ga imenovali za delegata učiteljskega in novembra 1946 za rednega profesorja slovenskega in ruskega

jezika na učiteljski. Umrl je 21. januarja 1956 v Mariboru in je pokopan na tamkajšnjem Pobreškem pokopališču.

Marjan Toš

**JANJA HOJNIK: DRAVČANI
– ZGODOVINA DRAVCEV IN
NJIHOVIH PREBIVALCEV**
Univerzitetna založba UM, 2025

Monografija »Dravčani – zgodovina Dravcev in njihovih prebivalcev« ponuja podroben pogled v življenje lokalne skupnosti skozi polovico tisočletja. Obsežno delo postreže z izhodišči, zanimivimi za študij rodoslovja, z izhodišči, zanimivimi za študij sociologije skozi usode posamezne družine, povezane v družbeno okolje, ki ga je krojilo

veliko dejavnikov, in zanimivimi za študij pravnozgodovinskih okoliščin, zaznamovanih z odnosom med javnim in zasebnim.

1170 strani monografije priča o garaškem delu avtorice, saj je za prikaz življenja generacij, ki so se zvrstile v vasi Dravci ob reki Dravi pod mogočnim »Kolosom« – Halozami, v pol tisočletja bila primorana upoštevati dinamiko obravnavanega časa, zaznamovanega z usodami posameznika, posameznika v odnosu do ožje in širše skupnosti. Delo je tako postalo »kolos« ljudi, ki so upoštevali »Boga« in »cesarja«, čeprav sta jih ta dva velikokrat poznala le po svojih »zastopnikih«.

Razdeljena (monografija) na tri dele s posebnim dodatkom (rodoslovne karte) podrobno, vse med seboj neločljivo povezano, govori o družbeno ekonomskem, versko kulturnem in pravnem statusu območja, ki je sicer relativno majhno, a dovolj zgovorno priča o ljudeh, ki jih je povezoval in jih še povezuje časovni, družbeni ekonomski, pravno upravni in geografski prostor. Ob trditvi Lynn Hunt omogoča oceno, ki potrjuje tezo »profesionalnih zgodovinarjev«, da sodi v žanr znanstvenih monografij, ki omogočajo razumevanje konteksta in vzrokov¹ in »temelji na resničnih opisih preteklosti ter hkrati predstavlja ravnovesje med vprašanji zgodovinske resnice in metodološkimi postopki, kako jo najbolje ugotoviti/razbrati in prezentirati, da zbujajo zanimanje in omogoča kolektivni spomin« ter preteklost postavlja v organsko zvezo s sedanjostjo.

Prvi del monografije z osnovnimi podatki o geografski legi, časovnem

okviru (od 16. stoletja do sodobnosti) je razumevanje državne organizacije območja, demografije, verskega življenja in običajev, izobraževanja, nadzora (policija in pravosodje), dobrega počutja skozi socialna, družbena, politična in ekonomska stanja v času in prostoru ter zaključni mislijo na prihodnost skozi preteklost.

Drugi del monografije prinaša zgodovinske resnice, kakor jih je mogoče razbrati iz zapisov zapisovalcev gospodarskih uradnikov in uradnikov katoliške cerkve (duhovnikov) lokalnega prostora, ki ta prostor presegajo in so dokaz vključenosti v širši, globalni družbeni prostor ter prikazujejo, kakor ugotavlja in zapisuje avtorica, »človeške zgodbe skozi prizmo družinskih vezi, socialnih praks in kulturno-kulturnih običajev«.

Tretji in posebni del monografije je bogat z osebnimi podatki družin z grafično podobo družinskih povezav. Če smo za prva dva dela rekli, da ju označuje ocena, moremo reči, da tretji in posebni del, čeprav avtorica govori o samo treh delih, »status animarum« 1670–2020 v grafični podobi govori o resničnih ljudeh in njihovih sorodstvenih povezavah ter dodaja še poseben del – rodoslovne karte.

Arhivsko gradivo zemljiških gospodarskih, gosposčine Borl, imenja/urada Leskovec, gosposčine Zavrč – urbarji, protokoli – zapuščinski inventarji in zemljiška knjiga, gospodarsko davčni spisi gosposčin – katastrska izmera in davčna odmera za rustikalno posest, zapuščinske in kazenske zadeve Okrožnega sodišča v Mariboru, upravni spisi in spisi – kronika župnij – so avtorici

¹ Lynn Hunt, *History, Why it matters*, Polity Press, Cambridge 2018, str. 29.

omogočali slediti življenju družin v času, družin, zaznamovanih z visoko umrljivostjo otrok, izseljevanjem, porokami, vojnam in družinskimi tragedijami, z neuspehom in uspehom v gospodarskih odnosih. Iz statističnih podatkov so nastale zgodbe ljudi, povezanih v družino, s socialnimi praksami in kultno kulturnih običajev.

Monografija je temeljno znanstveno delo s področij zgodovinopisja in pravnega zgodovinopisja.

Lynn Hunt v monografiji navaja, da zgodovinska stroka omenja tri pristope k času: iskanje vzornikov, projekcijo napredka in »čas celotne zemlje«. Zgodovina skozi izhodišča Huntove v izhodiščih pravnega zgodovinopisja ni samo linearno temveč tudi preprost proizvod neizogibnih ciklov vzponov in padcev. Ni mogoče oblikovati samo model, kjer posameznik predstavlja samo del, temveč posameznik predstavlja ključni moment/del v razumevanju odnosov in soočati se s tem, kaj pomeni biti del, in spodbuja kritičen odnos do skupinskega in odprtost do drugega. Skozi monografijo tako poleg zgodovinske metode stopa pred nas pravno metodološko orodje, kakor mu moremo slediti skozi Pavčnikovo Teorijo prava.² Sociološki metodi sledimo skozi rabo prava (»law in books«, »law in action«), zgodovinsko pravni in primerjalno pravni skozi razumevanje razvoja odnosov, kot posledico menjave oblasti in sledenju njenih zahtev.

Zgodovina je povezana s časom in iz monografije izhaja, da je treba vsa-

ko dobo presojati tudi skozi ustavno pravno zgodovino. Vas Dravci je bila del geografskega okvira, ta pa je bil omejen z ustavnopravnimi okoliščinami, katerih posledica so bila pravila, značilna za ta okvir. Iz gradiv, ki jim avtorica zvesto sledi, izhaja, da je v širšem okviru treba izhajati iz ustavnopravnega zgodovinskega okvira: Sveto Rimsko cesarstvo Nemške narodnosti – do 1804, Avstrijsko cesarstvo – do 1867, Avstro-Ogrska monarhija – do 1918, Kraljevina SHS/Jugoslavija do 1945, SFRJ z vsemi različicami – do 1991 in Republika Slovenija – od 1991. Znotraj teh velikih sistemov je nujno treba omeniti še manjše: Zgodovinsko deželo Štajersko, ki jo je nujno potrebno omeniti zaradi Beckmanna, ki definira pod geslom gosposčina, zemljiški gospod (Grundherrschaft, Grundherr) pristojnosti zemljiškega gospoda nad svojimi podložniki.³ Zanesljivo je dejstvo, da večina oblastnikov od cesarja preko kralja do predsednika države prebivalcev Dravc niso poznali; prebivalci Dravc pa so zagotovo poznali pravo cesarstva, države in dežele ter se skladno z njim ravнали in odzivali. Enako je z dejstvom Katoliške cerkve. Matične knjige so odličen vir za prepoznavanje odnosov, kakor jih je definirala Katoliška cerkev in kako so postali del zavedanja lokalne skupnosti – moralno/pravno, dovoljeno/prepovedano.

Iz zapisov v Arhivu gosposčin – zemljiška knjiga, urbar, zapuščinski spisi in inventarji ter postopki pred sodišči

² Marijan Pavčnik, *Teorija prava*. Prispevek k razumevanju prava. 5. pregledana in dopolnjena izdaja (z novim poglavjem Aleša Novaka), Ljubljana 2016, str. 45–69.

³ Nicolai de Beckmann, *Idea Juris Statutarii et Consuetudinarii Stiriaci et Austriaci Cum Jure Romano Collati*, Graecii 1688, Grundherrschaft, Grundherr.

– izhaja, da so se prebivalci Dravc ravnali skladno s predpisi dobe, da so sledili predpisom in jih upoštevali. Jasno izhaja iz monografije, da so gospodarjenje, posojila in zadolženost (obligacijsko pravo, stvarno pravo, osebno pravo) bili vedno vezani na pravni red. O tem pričajo dokumenti, med katerimi je med vsemi ostalimi v monografiji dokument, ki govori o upnikih Dravčana Jožefa Vidoviča iz njegovega zapuščinskega spisa iz leta 1827,⁴ ki ga hrani Zgodovinski arhiv na Ptuj.

Monografija ponuja veliko upravnih dokumentov; ponuja pa tudi dokumente, ki govorijo o dejstvih, ki niso bila omejena le na eno področje – zelo vezan na kulturo in identiteto je tudi pojem naborništva. Fantje se niso radostno odzivali na nabor, a so odhajali in služili cesarju, kralju in domovini. Iz klasične modrosti – ljubezen do domovine, ki jo je rodna gruda privzgjajala vsakemu mlademu človeku, sledi in je sledilo, da je običajni človek svojo ljubezen do domovine izpričal v obrambnem jarku in velikokrat tudi tam ostal.

Obseg monografije, objavljeni in ovrednoteni dokumenti, celovitost predstavitev, tako iz geografskega kakor ekonomsko-političnega ter verskega življenja, priča o analitični sposobnosti avtorice, ki je združila zgodovinsko s pravnozgodovinsko metodo in metodo zbiranja poročil, v arhivski metodologiji znano kot »oral history«. Prav slednje je izrednega pomena in daje monografiji še večjo znanstveno težo – brez »oral history« ni mogoče razumeti vsega, saj uradni

dokumenti ne vsebujejo vsega tistega, kar po ljudskem izročilu živi iz roda v rod in z ugašanjem življenj odhaja v pozabo. V monografiji je tega izročila v obilju in tako iztrgano pozabi.

Monografija je napisana, ni pa še vse zaključeno, saj omogoča raziskovalcem izhodišče, da nadaljujejo tam, kjer je avtorica zaključila. Znanstvenoraziskovalni aparat, ki je vestno voden, omogoča raziskovalcem ne samo preverjanje resničnosti navedb, temveč možnost iskanja in oblikovanja novih idej.

Lokalna zgodovina in kulturna dediščina kraja Dravci in s krajem povezanega širšega okolja Haloz izpolnjuje temeljno zavezo raziskovalcev: »Javnost si zasluži čimbolj natančne predstavitve dogodkov in dogajanj, ki zbuja zanimanje in hkrati opozarja, da nismo poklicani v sodbo, temveč etika spoštovanja vključuje vrsto napetosti med lokalnim in globalnim, med lastno zgodovino in zgodovino nekoga drugega, med akademskimi in popularnimi oblikami, med preteklostjo in prihodnostjo.«⁵ Na podlagi pričujočega dela je mogoče zaključiti, da je globalna zgodovina sestavljena iz številnih lokalnih enot.

Na podlagi omenjene ustavnopravne zgodovine moremo zaključiti, da je imela država svoje institucije, ki jih je mogoče preučevati, ne da bi se nujno poglobili lokalnim zadevam. Globalno je lokalno, ki se vedno znova pomnožuje.⁶ V monografiji je dostopen zgodovinski svet Dravc skozi zgodbe (»oral history«), ilustracije in fotografije, do-

⁴ Zapuščinski spisi sodišča Borl, SI_ZAP/0003/003/002.

⁵ Hunt, n. d., str. 103.

⁶ Hunt, n. d., str. 105.

kumente, ki so, kakor avtorica ugotavlja, bogat vir pri oblikovanju identitete skupnosti. Lastna in tuja zgodovina sta produktivni za nova spoznanja.

Zgodovina identitet običajno sledi iskanju korenin, zgodbam o premagovanju ovir in postavljanju izzivov, s katerimi se je treba soočiti.

Struktura, jezik in viri monografije ustrezajo najvišjim kriterijem, značilnim za žanr znanstvene monografije, ki je pred nami. Avtorica jim zvesto sledi in pozoren opazovalec in raziskovalec more iz posredovanega pridobiti nova izhodišča in ideje ter graditi nova spoznanja. Uravnoteženje preteklosti in prihodnosti ali pojem identitete so velikokrat vezani na nerazumevanje.

Na eni strani bi želeli poznati razloge za naše bivanje ali, povedano drugače, želimo si vedeti, kako smo se znašli v določenem prostoru, prostoru, kjer smo zdaj, da bi bili bolje pripravljeni na izzive prihodnosti, vendar želimo vedeti tudi, kje smo bili, da bi ohranili občutek kontinuitete s svojimi družinami. Na žalost je prvi cilj – oblikovanje prihodnosti – začel zasenčevati drugega – ohranjanje občutka kontinuitete. Prihodnost brez občutka kontinuitete je nesmiselna in pričujoča monografija ta nesmisel za Dravce in Dravčane izključuje. Prav z raziskavo in v raziskavi avtorice je le-ta ponujena.

Borut Holcman

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Gospejna ulica 10, (Univerzitetna knjižnica Maribor) 2000 Maribor.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsisi v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej ne zgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str. ter DOI številko (če jo vir ima).

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, DOI št., za zbornik, kraj in leto izida, strani ter DOI št., če jo vir ima.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Dato-teke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Gospejna ulica 10, (University Library Maribor) 2000 Maribor.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.
The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.
8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.
Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.
References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages. DOI number (if the source has one).
References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages and DOI no.; for a book of proceedings publication place and publication year, pages. DOI no. (if the source has one).
9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Prevodi – *Translations*
Grens-tim d. o. o.

Lektoriranje – *Proofreading*
mag. Tadej Ian

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
450 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d. o. o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne tiskane številke – *Single print issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru, Gospejna ulica 10, (Univerzitetna knjižnica Maribor) 2000 Maribor (dejan.kac@um.si) ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru, Gospejna ulica 10, (University Library Maribor) 2000 Maribor or at the editorial office (zupanur@gmail.com).*

ISSN 0590-5966 (tisk/print)
ISSN 2712-3138 (splet/online)
Cena tiskanega izvoda: 12,60 €